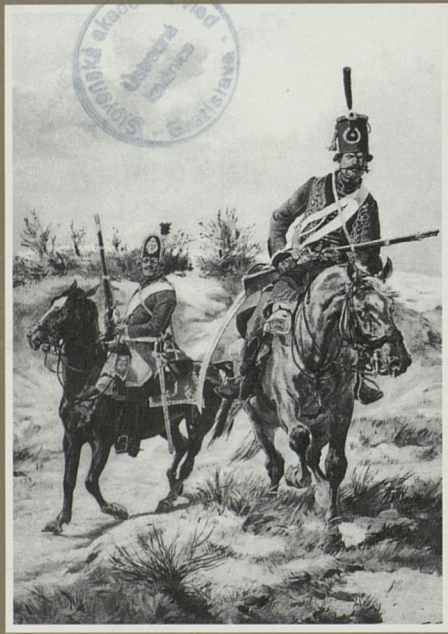

647

PB 8323

VOJENSKÁ HISTÓRIA

ČASOPIS
PRE VOJENSKÚ HISTÓRIU
MÚZEJNÍCTVO
A ARCHÍVNICTVO

ROČNÍK 7

1/2003

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2003

VYDÁVA MINISTERSTVO OBRANY SR
– VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV
BRATISLAVA

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu,
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2003

VYDÁVA MINISTERSTVO OBRANY SR
– VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV
BRATISLAVA

PB 8323

2007/P 1100

200,-

ŠTÚDIE

DUCHOVNÍ SLUŽBA V ČS. LETECKÝCH JEDNOTKÁCH VE VELKÉ BRITÁNII ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

OLDŘICH PEJS

PEJS, O: Czechoslovakian Air Personnel RAF and Chaplaincy in Great Britain during the Second World War. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 3 – 14, Bratislava.

In this study the author depicts the arrival of the Czechoslovakian pilots to the Great Britain after the fall of France in the time of World War II up to their victorious return to free motherland. In the conclusion he concerns himself with the issue of re-establishment of chaplaincy in the after war Czechoslovakian army (1946 – 1947). The author deals with the problems connected with the establishment and activity of the chaplaincy within Czechoslovakian air units in the Great Britain. Apart from the organisation of the chaplaincy within Czechoslovakian air units deployed in RAF (Royal Armed Forces) itself he outlines the problems of the Slovak monks of School Brothers Congregation (Kongregácia Školských bratov) who worked in North-African and Near East ecclesiastical schools or training institutions before joining the Czechoslovakian foreign army. Some of them finally absolved strenuous air training and after completing it they were assigned to the fight air units (e.g. M. Kubina, A. Lopúch).

Military history. The Great Britain. World War II. Czechoslovakian pilots and chaplains in RAF (Royal Armed Forces).

Po kapitulaci Francie v červnu 1940 evakuovala ze země většina příslušníků čs. zahraničního letectva. Do poloviny srpna se ve Velké Británii soustředily 932 osoby leteckého personálu.¹ Do konce roku 1940 stoupl tento počet na 1 287 mužů.² Po prověrce britskými zpravodajskými orgány přicházeli čs. letci na jednotlivé základny britského královského letectva (RAF), kde se začaly formovat čs. stíhací a bombardovací perutě a kde probíhal intenzivní výcvik jednotlivců a osádek. Byla zahájena čs.-britská jednání o budoucím statutu čs. leteckých jednotek, aby jejich činnost na britském nebi dostala pevnou právní a organizační základnu. Do doby, než se definitivně rozhodlo, že čs. letectvo bude fakticky vyňato z pravomoci čs. vojenských orgánů a jeho příslušníci se stanou součástí Royal Air Force Voluntary Reserve (RAF VR), vznikla 1. 7. 1940 v táboře Innsworth Lane (hrabství Gloucestershire) čs. letecká jednotka pod prozatímním názvem Czechoslovak Air Force (CAF), které velel pplk. gšt. Vítězslav Rosík. Zde se čs. letci poprvé setkali s anglikánskými a římskokatolický-

¹RAJLICH, J.: Na nebi sladké Francie. Válečný deník československých letců ve službách francouzského letectva 1939 – 1945. Praha : Ares, 1998, část 2., s. 127.

²RAJLICH, J.: Na nebi hrdého Albionu. Válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940 – 1945. Praha : Ares, 1999, část 1., s. 23.

mi bohoslužbami, konanými v games rooms NAAFI jednotlivých letek, na něž byli velitelé skupin povinni určit delegaci čs. vojáků.³

Velké změny nastaly 12. 7. 1940, kdy vznikl Inspektorát československého letectva (Czechoslovak Inspectorate General), který zajišťoval vnitřní záležitosti čs. letectva ve Velké Británii. Zároveň na letecké základně Cosford u Wolverhamptonu bylo postaveno Náhradní těleso čs. letectva (Czechoslovak Depot) pro dosud nezařazené čs. letce.⁴ Základna Cosford představovala velký vojenský tábor, kde se nacházel větší počet církevních zařízení, v nichž kromě římskokatolických probíhaly rovněž bohoslužby anglosaských církevních denominací (Church of England, Presbyterian, Methodist & United Board Service aj.). Bohoslužeb se musela povinně účastnit každou neděli vždy jedna peruť (wing). Povinný nástup na tzv. church parade působil na čs. vojáky jako starobylá ceremonie, pro Velkou Británii typická. Za zvuků hudby vpochoďovaly jednotky na nástupiště čelem ke stožáru vlajky. Důstojníci přicházeli po jedné straně nástupiště ve dvojicích nebo trojicích, aby se následně zařadili před své jednotky. Po vztyčení vlajky a přečtení ranní modlitby následovala přehlídka a rozhodnutí k návštěvě bohoslužeb. Tato ceremonie se týkala rovněž CAF.⁵ Na výslovné přání velitele tábora se čs. vojáci zúčastnili church parade a bohoslužeb v neděli 28. 7. 1940 jednou perutí o třech letkách a skupinou nezařazených důstojníků, přičemž I. peruť dodala 170 mužů a II. (bombardovací) peruť 100 mužů.⁶ Bohoslužby se vzhledem k neznalosti angličtiny ze strany čs. vojáků odbyvaly ve francouzštině.⁷ Situace se se železnou pravidelností opakovala i v dalších týdnech. Účast na samotných bohoslužbách však byla dobrovolná. Povinně se pouze vysílaly delegace čs. vojáků vedené důstojníkem.⁸ Válečný deník zaznamenává: „Vycházíme dobře s představiteli všech církví.“⁹

První bohoslužby sloužené českým duchovním se v Cosfordu konaly na svátek sv. Václava v sobotu 28. 9. 1940, kdy povinně nastoupili všichni příslušníci náhradního tělesa (čs. depot) a v sevřeném tvaru po četách odpochoďovali do katolického kostela. Bohoslužby sloužil ppor. duch. V. Špaček od čs. brigády.¹⁰ Špaček po svém návratu z Cosfordu informoval MNO o požadavku čs. letců na vlastního katolického duchovního.¹¹ O přidělení vojenských du-

³Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA – VHA), f. ČsL-VB, 1777/AI/1/312, Velitelství čs. let. jednotky, Rozkaz, č. 5, čl. 6 a č. 9, čl. 6 a čl. 7. – Čs. leteckou jednotku tvořily zpočátku velitelství s přidělenou osobní evidenční kanceláří a dvě skupiny – I. skupina výkonných letců pod velením mjr. let. Jána Ambruše a 2. skupina technického a pomocného personálu pod velením škpt. let. Josefa Kleissla. Navy, Army and Airforce Institute (NAAFI) – organizace pro oddych v britské armádě.

⁴Od 12. 7. 1940 se I. (letecká) skupina skládala ze dvou podskupin – I. (důstojnická) podskupina s četou důstojníků pro bombardovací letku a četou nezařazených důstojníků a II. podskupina (mužstvo) s četou pilotů jako druhé zálohy stíhací letky, četou mužstva určeného pro polní letky a četou ostatního mužstva. Zástupcem pplk. Rosíka se stal pplk. let. Karel Mareš (krycí jméno Karel Toman).

⁵Od 18. 7. 1940 působila CAF v Cosfordu v sestavě I. peruť pod velením pplk. let. Václava Lišky, kterou tvořili nezařazení důstojníci a mužstvo a II. peruť pod velením pplk. let. Karla Mareše-Tomana, kterou tvořili důstojníci a mužstvo zařazení do bombardovací perutě. Velitele CAF pplk. Rosíka nahradil 23. 7. 1940 plk. let. Josef Berounský.

⁶„Neděle 28. července 1940 začíná nástupem, je slavnostní přehlídka všech příslušníků a potom celá naše skupina odchází do kostela. Angličané na to zde velmi dbají a na každého, kdo nejde v neděli do kostela, se dívají jako na komunistu,“ poznamenal si do deníku budoucí příslušník 145. stíhací perutě RAF Jiří Macháček. Srov. BENEŠ, L.: Nedokončený deník československého stíhače RAF. Olomouc : Votobia, 1997, s. 87.

⁷VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1777/AI/1/312, Velitelství čs. let. jednotky, Rozkaz, č. 21, čl. 7; dále f. ČsL-VB, 1798/BI/1/314, Válečný deník RAF Czechoslovak Depot Cosford (dále Válečný deník), 62/1940, záznam 28. 7. 1940. Po odchodu bombardovací perutě tvořily CAF Cosford od 29. 7. 1940 kromě velitelství náhradní peruť pod velením pplk. let. Václava Lišky a záloha bombardovací perutě pod velením škpt. let. Emila Bušiny.

⁸Např. v neděli 4. 8. 1940 se římskokatolických i anglikánských bohoslužeb účastnila delegace vždy po 15 příslušníků náhradní perutě a 10 příslušníků zálohy bombardovací perutě. VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1777/AI/1/312, Velitelství čs. let. jednotky, Rozkaz, č. 25, čl. 4.

⁹VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1798/BI/1/314, Válečný deník, 62/1940, záznam 15. 8. 1940.

¹⁰VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1780/AI/1/312, Velitel čs. náhradního tělesa, Denní rozkaz, č. 28, čl. IV.

¹¹VÚA – VHA, f. NT-VB, k. 44, NT 2362/1940.

chovných k čs. leteckým jednotkám se však mohlo uvažovat až po podpisu čs.-britské dohody o čs. branné moci z 25. 10. 1940.

Mezi muži čs. leteckého personálu se nacházelo 64 % katolíků, 22 % evangelíků a příslušníků Církve československé, 2 % židů a 12 % osob bez vyznání.¹² Dosavadní přednosta čs. duchovní služby plk. duch. R. Zháněl, právě přeložený do poměru mimo činnou službu, zaslal 31. 10. 1940 Benešovi a dále MNO a MV memorandum, kde se mj. dotazoval, jak bude postaráno o katolickou duchovní správu u čs. letectva.¹³ Ve svém požadavku se mohl opřít o autoritu britského polního biskupa Jamese Deye. Zháněl se sice ministerské odpovědi dočkal, ale biskup Dey již ne, neboť Zhánělovy soukromé aktivity vyvolávaly nelibost čs. vojenských úředníků.¹⁴ Zháněl nepovažoval své přeložení do poměru mimo činnou službu zároveň za ztrátu příslušné vojenské církevní jurisdikce a za zády čs. vojenských orgánů se separátně stýkal nejen s britskými vojenskými a civilními církevními hodnostáři, ale rovněž s úředníky britských ministerstev, s nimiž projednával otázky spadající do pravomoci čs. činitelů. MNO jednalo s britskými vojenskými orgány o umístění jednoho katolického duchovního u čs. letectva. Nelibě se ho proto dotklo, když se Zhánělovým prostřednictvím dozvědělo, že si britské Ministerstvo letectví (Air Ministry) 18. 11. 1940 vyžádalo za katolického duchovního čs. vojáka v RAF voj. Františka Pouchlého, kterého Zháněl Britům sám navrhl.¹⁵ Nedosti na tom, o několik dní později bylo MNO informováno, že na Zhánělvův podnět si Air Ministry přeje ještě jednoho katolického duchovního. Tentokrát Zháněl navrhl voj. Františka Petruželu.¹⁶ MNO odmítlo se Zhánělem o takto podávaných návrzích jednat. Musíme si uvědomit, že Zhánělova iniciativa přicházela ve chvíli, kdy se vedly skryté i veřejné kompetenční spory mezi MNO a Inspektorátem čs. letectva o to, na kterém úřadu bude spočívat veškerá vnitřní odpovědnost za čs. letectvo. Inspektorát usiloval o rovnocenné postavení s MNO jako samostatné „ministerstvo letectví“. Zhánělova korespondence, v níž své kroky, které podnikal vůči Air Ministry, dával MNO pouze na vědomí, příznivě atmosféře v tak citlivé otázce nepřispívala.

Zháněl se však svého záměru vyzvednout duchovenské osoby katolického vyznání z řad mužstva na důstojnická místa vojenských duchovních nevzdal.¹⁷ Koncem listopadu 1940 oznámilo Air Ministry, že u čs. perutí budou obsazena dvě místa vojenských duchovních, a to

¹²VÚA – VHA, f. MNO-L, 26/14/9, MNO 2610/II/1. odd. 1940. Bývalý palubní střelec Richard Husmann vzpomíná: „Dostáváme také dvě identifikační známky na zavěšení na krk. Někdo si z vlastní iniciativy pořizuje i ozdobnou na ruku, jako náramek.

Na každé je šestimístné číslo, u čs. letců obvykle s trojčíslicím 787, aby nás v případě potřeby poznali, a také zkratka církve, k pohřbu musí být povolán správný kaplan.

Jestliže náš letec byl čs. vojenskými úřady uznán za státní i národnostně spolehlivého, měli Britové dvě podmínky. Aby dotyčný byl věřící a složil přísahu králi.

Podmínku první bylo možné obejít a bezvěrci, kterých byly desítky (já k nim patřil také), se jednoduše prohlásili členy Církve československé (my Češi si vždycky dovedeme poradit).

Na nehořlavý štítek se potom vyrazilo poněkud záhadně C-o-C, což znamenalo Church of Czechoslovakia. K pohřbu na území Anglie byl pak povolán příslušný kněz.“ Srov. JÁNSKÝ, F.: Vzpomínky nebeského jezdce. Zprac. J. Drebota. Praha: Sdružení MAC, 1999, s. 25.

¹³VÚA – VHA, f. MNO-L, 26/15/9, MNO 2817/II/1. odd. 1940.

¹⁴VÚA – VHA, f. MNO-L, 26/14/9, MNO 2770/II/1. odd. 1940.

¹⁵„Dozajista je pro Vaše oddělení velmi čestným, když její vojíní jsou povoláni britskými nejvyššími úřady k funkcím tak důležitým.“ uváděl Zháněl, když požadoval Pouchlého uvolnění a odeslání k RAF. MNO kontrovalo poděkováním za Zhánělovu zprávu, „není třeba, abyste se obtěžoval v tak vysokém věku zbytečně. Věc byla by stejně vyřízena bez zdržení ihned, jakmile dojde příslušný spis od britských úřadů.“ VÚA – VHA, f. MNO-L, 26/18/10, MNO 3465/II/1. odd. 1940.

¹⁶VÚA – VHA, f. MNO-L, 26/19/11, MNO 3746/II/1. odd. 1940; dále f. 20-1-19, VKPR, Zprávy ze 4. prosince 1940.

¹⁷Zháněl informoval MNO, že se 10. 12. 1940 v Air Ministry seznámil s přípisem biskupa Deye, kterým byl Pouchlý jmenován Catholic Chaplain of Air Force. MNO mu vzápětí sdělilo, že „Pouchlý dostal před 3 týdny přímo z RAF dotazník o vstupu do RAF. Seřazením bylo zjištěno, že dotazník nevyplnil a dosud nevrátil a bylo mu to nyní znovu nařízeno. Na tuto okolnost nemohlo mít MNO vliv, ješto o zaslaném dotazníku se dozvědělo až nyní.“ VÚA – VHA, f. MNO-L, 28/1/13, MNO 36/Dův. II/1. odd. 1941.

katolického a evangelického (československého) vyznání.¹⁸ Pozornost se soustředila na Karla Vítězslava Víta, vojenského duchovního Církve československé. Již 1. 10. 1940 velitel 1. čs. brigády gen. Neumann-Miroslav předložil MNO návrh, aby bylo Vítovo postavení vhodným způsobem řešeno, neboť pro něho není u brigády volné systemizované místo.¹⁹ Sám navrhl dvě východiska, a to buď zvýšení systemizace o jedno místo vojenského duchovního u brigády, nebo zařazení vojenského duchovního u náhradního tělesa čs. letectva. Gen. Neumann-Miroslav vcelku logicky preferoval navýšení systemizace u brigády (takové systemizované místo přijde vždy vhod) s tím, že přidělený vojenský duchovní by dojížděl k čs. leteckým jednotkám.

Na MNO myšlenka s místem vojenského duchovního československého vyznání u čs. letectva nezapadla. Proto MNO navrhlo Air Ministry dva duchovní, voj. F. Pouchlého a právě ppor. K. Víta. Oficiálně byl Vít přemístěn od brigádní zdravotní ambulance, kde působil jako osvětový důstojník, k čs. letectvu 21. 1. 1941.²⁰ Pouchlý od 2. pěšího praporu 31. 1. 1941.²¹ Ten se měl hlásit na letecké základně RAF East Wretham u Honingtonu (hrabství Norfolk).²² Odtud operovala 311. čs. bombardovací peruť RAF (No. 311 Czechoslovak Bomber Squadron RAF).²³ Pouchlý vystupoval jako vzdělaný společník vysoké morální úrovně. Vyznačoval se dobrosrdečností a svědomitostí. „Náš pan farář“, říkali Pouchlému příslušníci perute.²⁴ Pouchlý obdržel britskou hodnost Squadron Leader a funkci Padre.²⁵ Působil rovněž jako výchovný důstojník a zastupoval výbor pro řízení s pozůstalostmi.²⁶ Naplnilo se tak vroucí přání úředníků MNO, že vzájemná korespondence se Zhánělem s definitivní platností skončí.²⁷

Vít prošel přijímacím řízením v Londýně a byl 6. 2. 1941 formálně přemístěn k čs. depotu na letecké základně RAF ve Wilmslow (hrabství Cheshire).²⁸ První čs. evangelické bohoslužby byly slouženy v neděli 2. 3. 1941 na učebně č. 1.²⁹ Vít zůstal formálně zadělen u čs. de-

¹⁸VÚA – VHA, f. 20-1-19, VKPR, Zprávy za den 30. listopadu, 1. a 2. prosince 1940.

¹⁹VÚA – VHA, f. MNO-L, 26/15/9, MNO 2844/II/1, odd. 1940.

²⁰VÚA – VHA, f. NT-VB, k. 6, Denní rozkaz, 1941, č. 27, čl. 2; dále f. NT-VB, k. 22, Kmenový rozkaz, 1941, č. 3, čl. 4; rovněž f. SOB-VB, 214/7/3/1/153, Brigádní rozkaz, 1941, č. 147, čl. 2.

²¹František Basil Pouchlý, nar. 1913, česká národnost, vyznání římskokatolické, kapucín. Studoval filozofii v Eisdenu na belgicko-nizozemském pomezí a teologii na řádovém učilišti v Olomouci. V říjnu 1939 odjel studovat do Říma, kde se na tamním francouzském konzulátu dal k dispozici čs. odboji. Do Francie přicestoval v květnu 1940 krátce před uzavřením francouzsko-italské hranice. V zahraničení čs. armádě prezentován 11. 6. 1940 a vtělen do 3. p. pl. v Agde. Do Velké Británie připlul na lodi Mohamed-Ali-el-Kebir a byl vtělen do 2. pěšího pluku 1. čs. divize.

²²VÚA – VHA, f. NT-VB, k. 6, Denní rozkaz, 1941, č. 25, čl. 1; dále f. NT-VB, k. 22, Kmenový rozkaz, 1941, č. 3, čl. 4; rovněž f. SOB-VB, 214/7/3/1/153, Brigádní rozkaz, 1941, č. 145, čl. 1.

²³PAJER, M.: Ve stínu slávy. [Cheb] : Svět křídel, 1992, s. 22.

²⁴Kapucín 311. peruti. In: Rozlet, roč. 2, 1946, č. 5, s. 13; reprint In: Rozlet, 1991, č. 2, s. 12.

²⁵PAJER, M.: Křídla míří na Německo. Cheb : Svět křídel, 1994, s. 433; týž: PAJER, M.: Wellingtony nad Biskají. Cheb : Svět křídel, 1998, s. 359.

²⁶Pouchlý byl do čs. hodnosti podporučíka duchovní služby v záloze jmenován až 28. 10. 1941. K čs. depotu byl přemístěn 22. 10. 1942, ale zůstal služebně přidělen k 311. čs. bombardovací peruti RAF.

²⁷VÚA – VHA, f. MNO-L, 28/1/13, MNO 36/Dův. II/1, odd. 1941.

²⁸VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1798/BI/1/314, Čs. depot, Válečný deník, bez č. j., záznam 6. 2. 1941. Čs. depot se přemístil z Cosfordu do Wilmslow 19. 12. 1940.

²⁹VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1780/AI/1/312, Čs. depot, Rozkaz, 1941, č. 39 a č. 40. – Rozkazy hovoří o československých bohoslužbách, což by navozovalo dojem, že jde o bohoslužby Církve československé, které vykoná K. Vít. Ten však zřejmě do Wilmslow vůbec nedorazil a zůstal v Londýně. Stanislav Rejthar proto na Wilmslow vzpomíná takto: „V Anglii bylo zvykem, že vojenský dorost chodil v neděli do kostela na bohoslužby. Naši kluci nikam nechodili. Anglický velitel se podíval a ptal se, za jaké jsou církve. Naši kluci odpověděli, že jsou Čeští bratři. Velitel se otázal, zdali je to církev podobná baptistům, metodistům nebo adventistům? Kluci odpověděli: 'Ne, ne, to není ona, žádnou takovou tady nemáte.' a mnuli si ruce, že žádná nepasuje. Za týden přišel velitel znovu: 'Boys. Je tady jeden farář vaší církve.' Přivedl faráře československé církve Bohouše Vančuru. Ten nám rozdál cyklostylovaný zpěvníček, a tak kluci museli narukovat. V březnu jsme měli první bohoslužby v české řeči.“ REJTHAR, S.: Dobří vojáci padli ... Ze vzpomínek válečného pilota. Praha : Nakl. Ostrov, 1999, s. 55. Vzpomínku S. Rejthara je nutné upřesnit. Bohumil Vančura nebyl farářem Církve československé, ale kazatelem Jednoty bratrské, která je ve světě známa jako Unitas Fratrum (nebo Moravian Church či Moravian Brethren). Před válkou působil v církevním sboru v Praze v Hálkové ulici. V Londýně pracoval na jednom z exilových čs. ministerstevch.

potu do poloviny března 1941 a poté byl odvelen na Inspektorát čs. letectva do Londýna. V rámci Inspektorátu byl zřízen 20. 3. 1941 zvláštní referát, kde se doplňoval dosavadní a pořizoval nový seznam hrobů čs. letců a podnikaly první kroky u britské Imperial War Graves Commission, aby mohly být řádně upraveny.³⁰ Tuto agendu obstarával Vít. Postupně zajišťoval veškerou evidenci ztrát, pozůstalostí, nemocnic a ozdravoven, sňatků a finančních podpor rodin, spolupracoval s Červeným křížem, věnoval se osvětové činnosti a vedl knihovnu. Jako přidělený důstojník I. (organizačního a osobního) oddělení Inspektorátu však zůstal kmenově zařazen u čs. depotu v britské hodnosti Squadron Leader a funkci Cultural and Welfare Officer.³¹ Po srpnové reorganizaci Inspektorátu mu v práci vypomáhal sgt. K. Burda.³²

Ve Wilmslow se objevil 25. 7. 1941 Antonín Veselý.³³ Přijel v britské uniformě v hodnosti Squadron Leader z letecké základny RAF Uxbridge a hlásil se jako katolický vojenský duchovní čs. letectva.³⁴ O dva dny později sloužil své první bohoslužby. Veselý vstoupil do britských řad v červenci 1941 bez souhlasu čs. orgánů. O dodatečné povolení ke vstupu do RAF VR požádal 20. 9. 1941.³⁵ Souhlas prezidenta Beneše obdržel 19. 11. 1941.³⁶ Jeho dodatečná žádost o přijetí do čs. armády byla zamítnuta z důvodu, že obešel kompetentní čs. úřady. Armáda nedostatek vojenských duchovních nepociťovala. Spíše naopak.³⁷ Veselý však u čs. depotu zůstal.³⁸ V nepravidelných intervalech objížděl letecké základny RAF, z nichž operovaly 310., 312. a 313. čs. stíhací peruté RAF. Po svém přeložení na leteckou základnu RAF v Croydonu 25. 6. 1942 se u čs. depotu objevoval sporadicky. Jeho služby nahradili britští duchovní.³⁹ Ve velšském St. Athan (hrabství South Glamorgan) se bohoslužby odbyvaly každou neděli v kaplích jednotlivých církví, povinný nástup čs. leteckého personálu na church parade byl dvakrát měsíčně a bohoslužby sloužené dojíždějícími čs. duchovními se ohlašovaly předem.⁴⁰ Příslušníci čs. perutí se však na jednotlivých leteckých základnách RAF pravidelně účastnili britských katolických mší nebo protestantských shromáždění.⁴¹

Mezi čs. letci bylo příslušníků židovského vyznání poskrovnu. Několik set jich sloužilo u pozemního personálu.⁴² Ti se mohli účastnit v blízkém Cardiffu každou neděli odpoledne židovských bohoslužeb v tamní synagoze na Windsor Place, které vedl rabín pro oblast jižního Walesu I. K. Cosgrove z velitelství v Carmarthenu.⁴³ Rabín Cosgrove zajížděl v úterý i do St. Athan, kde se příslušníci židovského vyznání shromažďovali v zapůjčeném Station Church of St. Michael ve vojenském táboře (Hutted Camp). Po přemístění čs. depotu do Cosfordu mohli dojíždět do Birminghamu za vrchním rabínem I. Brodisem v synagoze na Ellis-Bluncher

³⁰Britská vláda pověřila péči o válečné hroby vojenských osob spojeneckých armád po dobu války Imperial War Graves Commission. Do její pravomoci náležely rovněž válečné hroby čs. vojáků na území Velké Británie, které se opatřovaly dřevěným křížem označeným čs. vlajkou. VÚA – VHA, f. SOB-VB, 214/7/3/1/153, Brigádní rozkaz, 1941, č. 294, čl. 1741.

³¹VÚA – VHA, f. MNO-L, 28/17/19, MNO 2259/III/2. 1941; dále 28/19/20, MNO 2648/III/2. dův. 1941. Vít byl k Inspektorátu oficiálně odvelen 20. 3. 1941 a přeložen 7. 10. 1942.

³²VÚA – VHA, f. MNO-L, 28/13/18, MNO 1755/III/2. dův. 1941.

³³Antonín Veselý, nar. 1912, česká národnost, vyznání římskokatolické, jezuita. Studoval v zahraničí. Do Velké Británie přišel v roce 1941 z irského Dublinu a byl v Londýně vysvěcen na kněze. Po válce sloužil v RAF v okupovaném Německu.

³⁴VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1798/BI/1/314, Čs. depot, Válečný deník, 524/41, záznam 25. 7. 1941.

³⁵VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1834/CI-2b/1/319, Čs. depot, 55 dův. 41.

³⁶VÚA – VHA, f. VKPR-L, 26/4/1/4, č. j. 1052/41.

³⁷VÚA – VHA, f. MNO-L, 34/2/67, MNO 6120/III/1. odděl. 1943, MNO 6395/III/1. odděl. 1943.

³⁸VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1780/AI/1/312, Čs. depot, Rozkaz, 1941, č. 93.

³⁹Čs. depot se přemístil 14. 2. 1942 z Wilmslow do St. Athanu.

⁴⁰VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1782/AI/1/312, Čs. depot, Rozkaz, 1942, č. 29.

⁴¹Na základnu v Cosfordu přijížděli i vysocí vojenští duchovní představitelé, např. vrchní farář římskokatolické církve Rev. M. H. Beauchamp nebo Chaplain-in-Chief anglikánské církve Air Commodore J. Jagoe. VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1784/AI/1/313, Čs. depot, Rozkaz, 1944, č. 64, Návěští a č. 67, Návěští.

⁴²KULKA, E.: Židé v československém vojsku na Západě. Praha: Naše vojsko, 1992, s. 142.

⁴³VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1783/AI/1/312, Čs. depot, Rozkaz, 1943, č. 3, čl. 9.

Street,⁴⁴ pokud rabín Brodis nepřijel mezi letce na základnu sám.⁴⁵ Občas se mezi nimi objevil i vojenský rabín A. Kraus od čs. brigády.

Chod vojenské duchovní služby u čs. jednotek měl své limity. Organizační, personální, finanční a materiální. Židovská otázka však patřila k nejcitlivějším vnitřním problémům zahraniční čs. armády. Každé opomenutí ve vyřizování stížností židovských příslušníků se mohlo vymstit.⁴⁶ Čs. letectvo nestálo stranou, pokud bylo doplňováno novým personálem, často židovského původu. Upozornění vojenských duchovních na problémy při řádném zajištění náboženských potřeb čs. vojáků se dostaly na stůl státního ministra div. gen. Rudolfa Viesta. Ten proto v listopadu 1943 pověřil por. duch. A. Krause, aby zabezpečil duchovní službu pro příslušníky židovského vyznání u čs. leteckých jednotek. Kraus mohl se svolením velitelů leteckých základen RAF jednou měsíčně navštívit 310., 311. a 312. čs. perut' a čs. depot.⁴⁷ Kraus se s tímto pověřením v čs. depotu v St. Athan objevil 25. 12. 1943. Židovské bohoslužby se pod jeho vedením konaly v baráku č. 17.⁴⁸ V Cosfordu, pokud přijel některý z čs. duchovních, probíhaly v baráku č. F 11.

Na Blízkém východě začal rozkazem čs. vojenské mise z 24. 6. 1942 nábor do čs. leteckých jednotek mezi příslušníky tamní Skupiny čs. armády. Do 2. 8. 1942 se v Haifě na velitelství čs. pluku přihlásilo 418 zájemců, aby po všeobecných prověrkách a zdravotních prohlídkách byl vybrán 171. příslušník.⁴⁹ Po několikaměsíční plavbě dorazila 2. 1. 1943 k čs. depotu ve velšském St. Athan Letecká skupina – Východní v počtu 18 důstojníků, 4 rotmistřů a 149 poddůstojníků a příslušníků mužstva. Do této letecké skupiny patřili rovněž Pavel Hopta, Andrej Lopúch a Július Šofráňko. Jednalo se o slovenské řeholníky z kongregace Školských bratrů (Frères des Écoles Chrétiennes), kteří působili na francouzských severoafrických a blízkovýchodních církevních učilištích bezplatně a doživotně jako učitelé. I oni byli podrobeni odvodu a povolání do činné služby v zahraniční čs. armádě, i když někteří vojenskou službu nechtěli nastoupit.⁵⁰ Vojenská správa Čs. národního výboru v Paříži jim však odmítla povolit odklad vojenské služby pro školní rok 1940/41. Do Francie k čs. divizi odcestoval Jozef Marušin, zatímco Matej Brestovanský nastoupil službu 13. 9. 1940 v palestinské Gedeře a byl přidělen k 3. rotě tamního čs. 4. pěšího pluku. Dalších 14 slovenských řeholníků nastoupilo 6. 11. 1940.⁵¹ Ve výcvikové rotě Čs. výcvikového střediska – Východního prodělali vojenský výcvik jednotlivce a výcvik

⁴⁴Čs. depot se přemístil ze St. Athanu do Cosfordu 8. 5. 1944. V St. Athanu zůstalo čs. překladatelské a tiskařské ústředí.

⁴⁵Např. setkání s rabínem v Station Concert Hall ve středu 2. 8. 1944 se zúčastnili P/O K. Schick, Sgt. B. Muller, Sgt. B. Brunner, Sgt. R. Böhm, Sgt. F. Schall, Cpl. B. Bondy, LAC O. Polák a AC1 B. Popper.

⁴⁶Svaz ortodoxních židů ustanovil v roce 1941 *Československou ústřední orthodoxní židovskou kancelář* se sídlem v Londýně, která se souhlasem ministra vnitra Juraje Slávika zajišťovala v emigraci funkce, které na domácím území vykonávala *Ústřední kancelária orthodoxných židovských náboženských obcí na Slovensku* a *Ústřední kancelář orthodoxních židovských náboženských obcí na Podkarpatské Rusi*. Mluvčím kanceláře se stal Rafael Springer, generální tajemník Svazu ortodoxních židů z Československa. VÚA – VHA, f. MNO-L, 51/1/113, Úřední věstník československý, 1942, č. 4, Dokumenty a oznámení, Vyhláška ministra vnitra o schválení založení Československé ústřední orthodoxní židovské kanceláře, s. 21.

⁴⁷VÚA – VHA, f. NT-VB, k. 42, NT 415 dův. 43 (MNO 3404-dův.III/1. odděl. 1943); dále f. NT-VB, k. 12, Deník rozkaz, 1943, č. 204, čl. 3.

⁴⁸VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1783/Al/1/312, Čs. depot, Rozkaz, 1943, č. 51, čl. 16.

⁴⁹PAJER, ref 23, s. 309.

⁵⁰BURSA, S.: Menej známe životné osudy. In: Letectví + kosmonautika, roč. 73, 1997, č. 7, s. 12 (420). J. Šofráňko 19. 6. 1940 požádal, aby do čs. armády nebyl povolán. Od čs. vyslanectví v Káhiře obdržel 14. 9. 1940 ve francouzštině zamítavou odpověď. Zplnomocněný představitel čs. armády na Blízkém východě pověřil vyslanectví, aby „vous faire remarquer, qu'il est votre devoir moral [...] de s'enroler comme volontaire dans l'armée britannique ou vous serez encadré dans l'unité tchécoslovaque formée en Palestine. Cette légation vous invite de vous présenter dans ses bureaux tôt que faire se pourra en vue de signer la déclaration y afférente et de recevoir des instructions a souivre.“

⁵¹Válečný deník zaznamenává: „K večeru nastoupilo na povolávací rozkaz činnou službu vojenskou 14 řádových kněží z Egypta – vesměs národnosti slovenské. Tito byli vychovávaní již od 10 let ve franc.[ouzských] klášterech – vesměs mají franc.[ouzské] středoškolské vzdělání. Slovensky mluví a cítí již poměrně málo. Nástup voj.[enské] služby – alespoň někteří – dosti nelibě nesli.“ VÚA – VHA, f. VS-SV, 38/1/10, Válečný deník, záznam 6. 11. 1940.

v rámci družstva.⁵² Po absolvování výcviku byli přemístěni 15. 1. 1941 k 11. čs. pěšímu praporu – Východnímu, buď k velitelství praporu, nebo do roty doprovodných zbraní,⁵³ Hopta, Lopúch a Šofráňko do její 1. čety.⁵⁴ Nic nenasvědčovalo tomu, že by v budoucnu měli přejít k letectvu, neboť je po jedenapůlleté službě čekalo 12. 5. 1942 zařazení do II. kursu pro výchovu důstojníků pěchoty v záloze.⁵⁵ Po podání přihlášky k letectvu kurs urychleně zakončili závěrečnými zkouškami s celkovým prospěchem dobrým a byli povýšeni do hodnosti svobodníka.⁵⁶ Příslušníci vybraní k čs. leteckým jednotkám ve Velké Británii se shromažďovali v No. 71 Personnel Transit Centre Camp RAF v palestinské Gedeře. První skupina odcestovala do Gedery 15. 10. 1942, druhá ji následovala v počtu 27 osob, včetně Hopty, Lopúcha a Šofráňka, 19. 10. 1942.⁵⁷

Ve Velké Británii se ukázalo, že Hopta, Lopúch a Šofráňko nepatřili k prvním duchovenským osobám, které se měly podrobit leteckému výcviku.⁵⁸ Předběhl je slovenský řeholník čet. Michal Kubina (bratr Štefana Kubiny),⁵⁹ který narukoval 20. 1. 1940 ve Francii a sloužil v 6. rotě 2. pěšího pluku 1. čs. divize. Po příjezdu do Velké Británie byl zařazen do 4. roty 2. pěšího praporu Čs. samostatné brigády. Přihlásil se do čs. leteckých jednotek a byl 13. 12. 1941 přijat do RAF VR v britské hodnosti Aircraftman 2 v čs. depotu ve Wilmslow. Výcvik prodělal v No. 1 Signal School, dále prošel No. 8 Air Gunnery School (kurs č. 84), No. 7. Signal School a „Czech Flight“ No. 6 (Costal) Operational Training Unit (kurs č. 19/kurs č. 14 Čs. letky, osádka č. 30). K 311. čs. bombardovací peruti RAF do „A“ letky byl zařazen 9. 5. 1943 v britské hodnosti Sergeant jako Wireless Operator/Air Gunner (palubní radiotelegrafista – střelec).⁶⁰

Postavou malý Kubina se účastnil na bombardovacích letounech Liberator únavných mnohahodinových (12 až 14 h) protiponorkových operačních letů (Anti/Submarine Patrol, Anti/Submarine Sweep, Anti/U-Boot Patrol) v osádkách P/O Václava Soukupa, F/Lt Bohuslava Tobyšky, F/Sgt Josefa Kuhna, P/O Jaroslava Haly, většinou bez zvláštních událostí, bez kontaktu s nepřítelem. Let 3. 10. 1944 s cílem protiponorkového průzkumu pobřežních vod v blízkosti Norska v osádce P/O J. Haly na letounu „PP-K“ (FL937) se mu stal osudným. Osádka se nevrátila.⁶¹ Moře mrtvé nevydalo.⁶² Kubina do své smrti absolvoval 48 letů a nalétal 525 h a 7 min.

⁵²Tamtéž, záznam 30. 11. 1940, záznam 15. 12. 1940, záznam 31. 12. 1940.

⁵³VÚA – VHA, f. 11. prap.-SV, 112/2/22, Denní rozkaz, 1941, č. 59, čl. 4.

⁵⁴Tamtéž, 120/1/23, RDZ, Denní rozkaz, 1941, č. 11, čl. 11. Lopúch a Šofráňko byli 12. 4. 1941 přemístěni k 2. rotě, zatímco Hopta prodělal zdravotnický kurs a byl 25. 5. 1941 přidělen k pomocné četě jako zdravotní vojin. V tomto zařazení působil v Tobrúku v týlu u čs. Bechelonu, ale v lednu 1942 přešel jako skladník k velitelství roty doprovodných zbraní. Všichni tři byli po vytvoření 200. čs. lehkého protiletadlového pluku – Východního vtělení jako nadpočetní do velitelské roty. Za blízkovýchodní návštěvy čs. jednotky dekoroval Lopúcha 7. 6. 1942 ministr národní obrany gen. Ingr Čs. medailí za chrabrost.

⁵⁵VÚA – VHA, f. VS-SV, 7/1/3, Denní rozkaz, č. 108, čl. 4.

⁵⁶Tamtéž, Denní rozkaz, 1942, č. 235, čl. 4.

⁵⁷VÚA – VHA, f. 200.p.l.pl.-SV, 3/2/1, Denní rozkaz, 1942, č. 123, čl. 3; dále f. VS-SV, 7/1/3, Denní rozkaz, 1942, č. 238, čl. 3.

⁵⁸Příslušník 310. čs. stíhačí peruti RAF Pavel Tauber na Hoptu, Lopúcha a Šofráňka vzpomíná: „Bylo na nich vidět, že mají církevní výchovu. Tiché povahy, velmi slušní a nesmělí.“ Srov. HURT, Z.: Souvislosti tragické havárie Harvardu FT442. In: Letecké listy, roč. 6, 1998, č. 1, s. 5.

⁵⁹Školský bratr Štefan Kubina byl prezentován k činné službě na Blízkém východě 3. 1. 1941 a zařazen k výcvikové rotě Čs. výcvikového střediska – Východního. Po absolvování základního výcviku byl 22. 3. 1941 přemístěn k 11. čs. pěšímu praporu – Východnímu. Svého rodného bratra Michala přežil o půl roku. Padl u severofrancouzského přístavu Dunkerque 15. 4. 1945 jako velitel čety.

⁶⁰PAJER, Wellingtony, ref 25 s. 306.

⁶¹JAKUBEC, M.: Na zemi i nad morom. Martin : Vyd. Matica slovenská, 1997, s. 233.

⁶²V 15.29 h zachytila stanice na Islandu tísňové volání Liberatoru „K jako Kitty“ (FL937): „O-A“ – kódový signál „jsme napadeni nepřátelskými stíhači.“ V 15.24 h, v pozici 59025' severní šířky a 04000' východní délky, osádka jiného britského stroje typu Liberator, a to „L“ od 547. peruti nedávno přeložené ze základny RAF ve St. Eval do Leuchars, spatřila v dálce, krátce po útoku německých stíhačů, padat náš letoun v plamech dolů do moře. Když se přiblížili k místu, kde stroj v moři zmizel, bylo na hladině vidět jen nevelké množství blíže neurčených trosk, dvě vzduchem nafouknuté a dvě částečně ponořené dinghy, ale žádná lidská těla. Nespatriili již také žádný nepřátelský letoun. Moře nevydalo žádné tělo.“ Srov. PAJER, M.: Nad moři a oceánem. Cheb : Svět křídel, 2000, s. 273 – 274. Halův letoun sestřelil Peter Bätthe na Messerschmittu Bf 110 při úporném leteckém souboji s Halovými palubními střelci. Sám vyvázl s prostřelenou rukou.

Ve službě u 311. čs. bombardovací perutě RAF následoval Kubinu čet. asp. Andrej Lopúch. Prošel No. 1 Radio School, dále No. 8 Air Gunnery School, v zámoří No. 111 Operational Training Unit (kurs č. 28, osádka č. 22), aby 4. 9. 1944 po výcviku na Bahamských ostrovech v Nassau nastoupil v britské hodnosti Sergeant jako Wireless Operator/Air Gunner.⁶³ Létal v osádce F/Sgt Miroslava Šiguta. Čet. asp. Pavel Hopta byl vybrán pro funkci pilota, prošel základním a přípravným školením u No. 4 Initial Training Wing, základním leteckým výcvikem u No. 3 Elementary Flying Training School a v zámoří u No. 31 Elementary Flying Training School. Létal, ale pro prasklé bubínky přešel po návratu z Kanady k pozemnímu personálu jako Aircraftfhand (vojín leteckého pomocného personálu) u čs. depotu v St. Athan. Prodělal Equipment Training School a v britské hodnosti Leading Aircraftman působil jako Equipment Assistant od 11. 5. 1944 u 134. čs. letecké polní skupiny (134th Czechoslovak Airfield) a od 26. 7. 1944 v útvaru technického zabezpečení (Servicing Echelon) 312. čs. stíhací perutě RAF.

Čet. asp. Július Šofráňko, jehož přátelé přezdívali „vyhublý Julek“,⁶⁴ byl vybrán do pilotní školy a poslán do Air Crew Receiving Centre v Londýně k teoretickému výcviku, aby v něm pokračoval u No. 4 Initial Training Wing v Paignton (hrabství Devon). Základní pilotní výcvik absolvoval na dvojplošnicích DeHavilland Tiger Moth Mk.II v Shellingford (jz. Oxford) u No. 3 Elementary Flying Training School a pokračoval v Kanadě na letounech Fairchild Cornell Mk.II v DeWinton nedaleko Calgary (provincie Alberta) u No. 31 Elementary Flying Training School RCAF. Na letounech North American Harvard Mk.II absolvoval na letišti Medicine Hat (provincie Alberta) pokračovací pilotní výcvik u No. 34 Service Flying Training School RCAF. Při výcviku nebyla nouze o dramatické chvíle. Šofráňko při rolování na letišti při startu poškodil dva letouny.⁶⁵ Po návratu do Velké Británie následoval od 27. 9. 1944 na základně RAF Ternhill (v. Shawbury, hrabství Shropshire) u No. 5 (Pilot) Advanced Flying Unit výcvik létání v podmínkách britských ostrovů. Šofráňko se v britské hodnosti Sergeant poctivě připravoval na přechod k jednotce bojového výcviku. K poslednímu navigačnímu letu vzletl 30. 11. 1944 na letounu North American Harvard IIB „DF“ FT442 po 15.00 h, dostal se nad vrchovinu prudce vystupující z planiny hrabství Cheshire a v blízkosti městečka Buxton v mlze po hodině letu narazil do svahu a zahynul.⁶⁶ Smuteční obřad pohřbu katolíka obstaral příslušník Církve československé, vojenský duchovní por. duch. K. Vít.⁶⁷

Osudy těchto čtyř slovenských řeholníků u čs. leteckých jednotek RAF připomínám proto, abych uvedl na správnou míru tvrzení, že se jednalo, jak se mezi jejich přáteli a spolubojovníky tradovalo, o katolické kněze.⁶⁸ Kněžského svěcení se jim jako laickým členům řeholní kongregace nedostalo. Absolvovali francouzské učitelské ústavy pro vzdělávací práci mezi mlá-

⁶³Tamtéž, s. 264.

⁶⁴SLÁDEK, Č.: Z mnišské kutny do uniformy RAF. In: Letectví + kosmonautika, roč. 72, 1996, č. 12, s. 20 (732).

⁶⁵„Jednoho dne se podařilo rozbit letadlo i tomu nejopatrnějšímu pilotovi. Jednalo se o Júlia Šofráňka, který si jako bývalý katolický farář potrpěl na bezpečnost a opatrnost, tedy to čemu se v letecké hantýrce říká 'katolické létání',“ vzpomíná příslušník 313. čs. stíhací perutě RAF Bohuslav Velvarský. Srov. VELVARSKÝ, B. – SLÁDEK, Č.: Tobrúcká krysa stíhačem. Praha: Naše vojsko, 1996, s. 110.

⁶⁶HURT, ref 58, s. 4.

⁶⁷„Bývaly však i v anglickém prosinci dny, které vnesly do jeho atmosféry vzrušení a bolest. Takový byl například začátek prosince 1944. Zavzvonil nám tehdy hned 1. prosince na Inspektorátě telefon, znamenající začátek pohutého týdne. Zirátili jsme den před tím pětadvacetiletého Julka Šofráňka, který se svým strojem do kopce u Buxtonu (zahynul 30. 11. 1944 u No. 5 (P) AFU s letounem Harvard Mk.IIB). Měl jsem jet na oxfordský letecký hřbitov, kde se konal jeho pohřeb den před svatým Mikulášem. Byl jsem připraven, když přišla druhá zpráva o nešťastí Borise Zemana. Stihl jej stejný osud jako Šofráňka, jenže dále na severu Anglie, na hranicích Skotska (zahynul 3. 12. 1944 u No. 57 OTU s letounem Spitfire). Chystali mu pohřeb na Mikuláše. Třetí zpráva byla ještě bolestnější: 4. prosince havaroval u Tainu Liberator se sedmi kamarády. Byla to smutná cesta na sever. Začala mezi bílými kříži v Oxfordu, vedla přes hřbitov v Carlisle do severního cípu Skotska. Cesta za padlými druhy.“ Srov. PAJER, Nad moři, ref 62, s. 315.

⁶⁸Ke zpracování údajů o vojenské službě slovenských řeholníků jsem využil bohatý archivní materiál leteckého badatele Borise Súdneho z Trnavy.

deží. Na funkci vojenského duchovního nebyli určeni a připravováni, ani na ni neaspirovali. Náboženskou činnost mezi čs. příslušníky nerozvíjeli. Skutečně jediným „létajícím farářem“ v řadách čs. leteckého personálu proto zůstal Vladimír Herčík.⁶⁹ Tento příslušník Českobratrské církve evangelické prodléval vojenský pěší výcvik u náhradního tělesa, kde se přihlásil jako zámořský odvedenec do čs. leteckých jednotek RAF. Podstoupil jako jeho předchůdci obligátní teoretický výcvik, základní pilotní výcvik, radiotelegrafický kurs a střelecký výcvik. Na leteckých základnách RAF navazoval kontakty s místními duchovními a vypomáhal při bohoslužbách. Vyhledal rovněž ppor. duch. K. Víta. „Naše shledání v Londýně bylo přátelské, ač jsem u něho pocítil stín nedůvěry, když jsem naznačil, že se chci pokusit o duchovní práci mezi výkonnými letci.“⁷⁰ S kazatelem Jednoty bratrské B. Vančurou zamýšlel vytvořit volné sdružení čs. křesťanů ve Velké Británii. V květnu 1943 obdržel dopis od profesora Husovy čs. evangelické bohoslovecké fakulty Josefa Lukla Hromádky z USA, který zde působil na Princeton Theological Seminary. Hromádka plánoval navštívit Velkou Británii a při této příležitosti ordinovat Herčíka pro laickou duchovní službu v čs. letectvu. Ordinance se konala 9. 6. 1943 v St. Giles Cathedral v Edinburhu pod patronací presbyterní Church of Scotland za účasti Rev. Roberta Smitha a sekretáře skotské církve pro mezinárodní styky Rev. Alexe Kinga. Ordinační kázání vykonal Hromádka.⁷¹

Herčík byl k 311. čs. bombardovací peruti RAF přemístěn 12. 4. 1944 jako palubní radiotelegrafista – střelec v britské hodnosti Sergeant. Mezi letci se mu říkalo „létající padre“.⁷² Od 30. 4. 1944 obdržel povolení ke kázání a udílení svátostí.⁷³ Podílel se na protiponorkových průzkumných letech v osádkách F/O Jana Velly, P/O Josefa Pavelky, W/O Štěpána Petráška, F/Lt Aloise Šedivého, F/Lt Jiřího Osolsobě.⁷⁴ Vellově osádce s Herčíkem na palubě se podařilo 24. 6. 1944 objevit a zaútočit na dvě německé ponorky a jednu z nich, U 971 Oblt. Waltera Zepliena, za spolupráce se dvěma britskými plavidly H.M.C.S. Aida a H.M.S. Eskimo potopit.⁷⁵ S Vellovou osádkou rovněž zažil nouzové přistání bez použití podvozku, které označil jako „nejhorší hodina strachu a úzkosti mé letecké kariéry“.⁷⁶ Smrti unikl po dvoudenní do-

⁶⁹Vladimír Herčík, nar. 1917, česká národnost, vyznání českobratrské evangelické. Bohosloví studoval od r. 1936 na Husově čs. evangelické bohoslovecké fakultě v Praze, od podzimu 1938 pokračoval na teologické fakultě ve francouzském Štrasburku. Angažoval se v mezinárodním studentském křesťanském hnutí. V Paříži se na podzim 1939 zapojil do práce Mission Évangélique Tchecoslovaque en France vedené faráři Bohuslavem Hrubým a Alexandrem Šimovcem, zároveň studoval na pařížské Svobodné protestantské teologické fakultě. Po útěku z obsazené Paříže se slovenským luteránem Jánem Rohárem pokračoval krátce v práci misie v jihofr. Marseille. Teologická studia dokončil na štrasburské teologické fakultě přemístěné do neobsazeného středofr. Clermont-Ferrand. Na pozvání americké Jednoty čsl. evangeliků odcestoval v lednu 1941 na fr. lodi Alsina do USA. Pro nesouhlas Britů s plavbou fr. lodí přes Atlantický oceán se vrátil ze senegalského Dakaru do marocké Casablanky. Napodruhé odplul na portugalské lodi Serpa Pinto v září 1941. Pokračoval v teologických studiích na Chicago Theological Seminary. Přes Kanadu odjel do Velké Británie, kde vstoupil 20. 4. 1942 do zahraniční čs. armády.

⁷⁰Nedokončený životopis V. Herčíka s úvodem J. Vydráře (podzim 1989), rkp., s. 39; opis v držení autora.

⁷¹Hromádka za doprovodu ppor. Víta navštívil 15. 7. 1943 čs. depot v St. Athan a přednášel zde o Americe. Přednáška a následná diskuse vyvolaly živý zájem mezi čs. leteckým personálem. VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 1798/BI/1/314, Válečný deník, 171/d/43, záznam 15. 7. 1943.

⁷²REJTHAR, ref 29, s. 55.

⁷³PAJER, Wellingtony, ref 25, s. 182.

⁷⁴Osolsobě při vzpomínce na svou osádku o Herčíkovi říká: „A poslední byl farář Herčík, duchovní církve česko-bratrské, jenž se dostal k třistajedenácté křížovou cestou z okupované Francie přes severní Afriku, Ameriku a Kanadu. V britském letectvu dostal na vybranou: buď sloužit u letectva jako duchovní v hodnosti majora, protože každý duchovní od kterékoli církve tuto hodnost u letectva dostal, anebo létat jako radiotelegrafista – střelec v hodnosti poddůstojníka. Jako duchovní během války sloužit nechtěl, přál si dle vlastních slov potírat zlo přímo u kořene. A tak raději sloužil jako poddůstojník, seržant, ale člen osádky. Měli jsme tak v osádce pravděpodobně unikát, jediného létajícího a bojujícího faráře v druhé světové válce.“ Srov. OSOLSOBĚ, J.: Zbylo nás devět. Praha : Naše vojsko, 1990, s. 195.

⁷⁵PAJER, ref 62, s. 185 a 192.

⁷⁶Nedokončený, ref 70, s. 44.

volené v Edinburghu, kdy měl ihned po návratu 4. 12. 1944 letět s Petráškovou osádkou na noční cvičení, ale velitel si našel místo něho náhradníka, aby mu prodloužil volno. Petráškův stroj havaroval a osádka zahynula.⁷⁷

Svůj prvotní úkol – rozvinout laickou duchovní službu mezi létajícím personálem shledal Herčík krajně obtížným. Poznal, že tradiční forma bohoslužeb neodpovídá zájmům ani potřebám letců, z nichž jen nepatrná menšina měla náboženskou výchovu. To potvrdila návštěva vojenského duchovního K. Víta na základně, na jehož bohoslužbě byla nepatrná účast a ohlas žádný.⁷⁸ Herčíkovým hlavním prostředkem pro navázání dialogu se spolubojovníky o etických a duchovních otázkách se nakonec staly večerní tzv. rozhovory na kavalcích, což mu umožnil život bez zvláštních výhod za stejných bojových a materiálních podmínek, kdy navozoval atmosféru lidského sblížení v kolektivu trvale vystavenému nebezpečí smrti. Herčík se v posledních měsících války rovněž spolupodílel na vzniku petice, která se týkala zařazení letců do civilního života po válce. Předlohou se stal obdobný dokument RAF zajišťující výkonnému leteckému personálu přechod do civilního zaměstnání na základě jeho kvalifikace a válečné činnosti a umožňující případnou rekvalifikaci.⁷⁹ Ohlas na petici, která byla prostřednictvím velitelství perutě zaslána ministroví národní obrany, není znám. Víme jen o návrhu na organizaci duchovní správy u poválečného čs. letectva, který vznikl na Inspektorátu čs. letectva jako podklad pro zpracování jeho mírové organizace. O autorství návrhu se můžeme jen dohadovat (snad Vít?).⁸⁰ Návrh považuje do budoucna společnou duchovní službu pro všechny druhy zbraní za nevyhovující pro rozdílný ráz služby u leteckých jednotek a z toho vyplývající podstatně odlišnou psychologickou a sociologickou strukturu a požadavky. Duchovní služba u letectva se proto měla stát sociálně-mravní péčí, která úzce souvisí se službou lékaře a výchovného důstojníka. Návrh dále klade důraz na účast vojenských duchovních letectva na některém druhu leteckého výcviku (např. radiotelegrafického, pozorovatelského), jehož absolvování umožní duchovnímu bezprostředně poznat služební prostředí. Návrh se tak v jistém ohledu přibližoval Herčíkovým představám.

Brig. gen. K. Janoušek, generální inspektor čs. letectva, předložil Herčíkovi při své návštěvě 311. čs. bombardovací perutě RAF na základně v Tainu 24. 1. 1945 dopis prof. Hromádky adresovaný ministroví J. Masarykovi, který obsahoval návrh na Herčíkovo uvolnění z vojenské činné služby pro práci ve světovém studentském hnutí.⁸¹ Herčík s návrhem souhlasil, ale okolnosti realizaci záměru zabránily.⁸²

Po dlouhých peripetiích se čs. vojenská správa rozhodla v březnu 1946 obnovit činnost vojenského duchovní služby v mírové čs. armádě. Npor. duch. F. Pouchlý, vojenský duchovní 311. čs. bombardovací perutě RAF, proto v červenci 1945 přešel nejprve k Hlavnímu štábu velitelství čs. letectva do osobního oddělení. V dubnu 1946 byl odvelen k duchovnímu oddělení MNO, kde působil jako referent pro osobní a organizační záležitosti a válečné hroby na zá-

⁷⁷Prezident republiky udělil Herčíkovi za projevenou statečnost v boji proti nepříteli Čs. medaili za chrabrost, neboť „jako telegrafista a střelec nalétal do 26.11.1944 322 operačních hodin na průzkumech proti nepřátelským ponorkám. Ačkoliv podmínky letů byly často velmi obtížné a nebezpečné, vždy se projevil jako odvážný a statečný ke splnění bojového úkolu posádky.“ VÚA – VHA, f. MNO-L, 47/2/113, Sborník důvěrných výnosů a nařízení MNO, 1945, č. 7, Část osobní, čl. 2, s. 71.

⁷⁸Je zarážející, že se Herčík ve svém nedokončeném životopisu ani slovem nezmiňuje o katolickém vojenském duchovním 311. čs. bombardovací perutě RAF F. Pouchlém, s nímž mohl být prakticky v denním styku.

⁷⁹Nedokončený, ref 70, s. 49.

⁸⁰VÚA – VHA, f. ČsL-VB, 222/CIII-2a/9/112, Návrh organisace duchovní správy u čs. letectva, bez č. j.

⁸¹VÚA – VHA, f. NT-VB, k. 45, NT 8082/I/dův./d/45.

⁸²Herčík v květnu 1945 přešel od 311. perutě k čs. depotu, kde vykonával funkci osvětového poddůstojníka a vyčkával na své propuštění z RAF VR, aby mohl nastoupit v Londýně u školského odboru Ministerstva vnitra. Odbor se však v té době již nacházel v likvidaci, takže se Herčík po propuštění z letectva hlásil v srpnu 1945 u pomocné roty Náhradního tělesa. Jako velitel jednoho z leteckých transportů odletěl v září 1945 do vlasti. VÚA – VHA, f. NT-VB, k. 15, Denní rozkaz, 1945, č. 69, čl. 4, dále č. 163, čl. 21 a č. 189, čl. 2.

padních bojištích.⁸³ Důstojníkem z povolání se stal 1. 2. 1947. Kpt. duch. K. Vít, vojenský duchovní přidělený Inspektorátu čs. letectva, pracoval nejprve od května 1945 jako člen likvidační komise čs. letectva v Londýně. Do vlasti se vrátil na jaře 1946 a přešel do duchovního oddělení MNO. Po obdržení církevní pravomoci pro funkci vojenského duchovního Církve československé pro celou čs. armádu vykonával v tomto oddělení funkci přednosta československé skupiny.⁸⁴ Důstojníkem z povolání se stal 27. 5. 1947, ale dekret odmítl převzít, neboť se při aktivování a při následném povýšení cítil velmi ukřivděn a nedoceněn jako zahraniční voják vedle ostatních vojenských duchovních, zejména z katolických řad. Podal proto žádost o propuštění z vojenské činné služby a v rámci dovolené odjel do Londýna, odkud zaslal prezidentovi republiky E. Benešovi vysvětlující dopis s prosbou o přešetření celé záležitosti. Za Víta se postavily i ústřední orgány Církve československé. MNO však jeho žádosti vyhovělo a Vít z armády odešel. V dubnu 1948 byl vyslán ústředními orgány Církve československé jako zástupce patriarchy do USA, aby v tamních čs. náboženských obcích konal pastorační a organizační práci.⁸⁵

Do Prahy přiletěl rovněž jezuita S/Ldr. A. Veselý jako příslušník RAF,⁸⁶ ale vrátil se do služby v britské okupační armádě v Německu.⁸⁷ Školský bratr čet. asp. P. Hopta přešel v září 1945 k náhradní peruti v Praze a sloužil jako materiální referent v leteckých skladech a jako referent povětrnostní služby. Důstojníkem z povolání se stal 12. 4. 1947. Školský bratr čet. asp. A. Lopúch byl ponechán v další činné službě u pomocné letky Leteckého náhradního pluku 1 v Praze. Koncem listopadu 1947 byl propuštěn do poměru mimo činnou službu.

O. PEJS: GEISTLICHER DIENST BEI DEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LUFTEINHEITEN IN GROSSBRITANNIEN WÄHREND DES 2. WELTKRIEGES

Nach dem Niederschlag von Frankreich im Juni 1940 konzentrierten sich in Großbritannien 1 287 Angehörigen des tschechoslowakischen Fliegerpersonals, die zum Bestandteil von RAF Voluntary Reserve wurden und schrittweise drei Jagd- und eine Bombenfliegerstaffel RAF und Fliegerersatzverband für bisher nicht eingereichte Flieger bildeten. In den Luftstützpunkten RAF wurden wöchentliche pflichtmäßige church parade praktiziert, die auf die tschechoslowakischen Angehörigen wie eine altertümliche Zeremonie mit feierlichem Aufmarsch und Parade wirkten. Nach church parade folgten die Gottesdienste. Die Luftstützpunkte RAF stellten Militärlager dar, in denen Gottesdienste englisch-sächsischen Kirchengemeinden verliefen. Die tschechoslowakischen Flieger hatten keine Möglichkeit Gottesdienste in tschechischer oder slowakischer Sprache zu besuchen. Nur ein geringer Teil von ihnen hatte eine Religionsbildung, und deshalb war die Teilnahme an den Gottesdiensten minimal.

Die tschechoslowakische Militärverwaltung teilte zur Inspektion der tschechoslowakischen Luftwaffe den Militärgeistlichen der Tschechoslowakischen Kirche Karel Vít in der Funktion Cultural and Welfare Officer, und zur 311. tschechoslowakischen Bombenfliegerstaffel RAF des katholischen Militärgeistlichen František Pouchlý in der Funktion Padre zu. Karel Vít sicherte die gesamte Evidenz von Gefallenen, Nachlässen, Krankenhäusern und

⁸³PEJS, O.: Vojenští duchovní v poválečné československé armádě (1946 – 1950). In: Historie a vojenství, roč. 41, 1992, č. 4, s. 146.

⁸⁴Tamtéž, s. 154.

⁸⁵Archiv ÚR ČČSH, Dopis K. Víta prezidentovi republiky E. Benešovi z 31. 7. 1947, Dopis tajemníka ministra národní obrany plk. K. Řezáče, č. j. 23076/VKM.1947 ze 14. 10. 1947, Žádost patriarchy F. Kováře o doporučení k rozšíření a prodloužení cestovních pasů rodině Karla V. Víta, č. j. 303/47 ze 7. 1. 1948, Potvrzení patriarchy F. Kováře, č. j. 8550/48 z 25. 5. 1948.

⁸⁶PAVLÍK, J.: Budou vás vydávat soudům. Dějiny české provincie T. J. v době komunistického útlaku v letech 1950 – 1990. Praha : Societas, 1995, s. 22.

⁸⁷LUDVÍK, F.: České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek. Dokumenty – projevy – směrnice. Praha : Arcidiecéšní pastorační ústředí, 1946, s. 10.

Heilanstalten, Vermählungen und finanziellen Unterstützungen für Familienangehörige, arbeitete mit dem Roten Kreuz zusammen, widmete sich der Aufklärungstätigkeit und führte die Bibliothek. Er besuchte die einzelnen Luftstützpunkte RAF, um unter den tschechoslowakischen Angehörigen tschechoslowakische Gottesdienste abzustatten. František Pouchlý wirkte bei der 311. tschechoslowakischen Bombenfliegerstaffel RAF, da gerade hier zu den größten Verlusten unter dem Fliegerpersonal kam, weiter übte er hier Aufklärungstätigkeit aus und widmete sich den Nachlässen. Bei den tschechoslowakischen Jagdfliegerstaffeln RAF und bei dem tschechoslowakischen Fliegerersatzverband leistete Gottesdienste der katholische Geistliche Antonín Veselý, der aber kein Angehörige der tschechoslowakischen Luftwaffe, sondern nur ein Angehörige von RAF war. Für die evangelische Laienkirchendienst unter den tschechoslowakischen Angehörigen gewann die kirchliche Ordonnanz Vladimír Herčík, der als Leistungspilot bei der 311. tschechoslowakischen Bombenfliegerstaffel RAF flog.

Der Verfasser erwähnt auch die slowakischen Angehörigen des tschechoslowakischen Fliegerpersonals wie Pavol Hopta, Michal Kubin, Andrej Lopúch und Július Šofránka, die als Mitglieder des katholischen Ordens Freres des Écoles Chrétiennes als Leistungspiloten dienten und keine kirchliche Tätigkeit unter den tschechoslowakischen Angehörigen ausübten.

BOJ PRI LIPOVCI

TOMÁŠ KLUBERT

KLUBERT, T.: The Battle at Lipovec. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 15 – 35, Bratislava.

The author, in this treatise, tries to evaluate in more details the fight activities of the Slovak Rapid Brigade at Lipovec, which was the most significant combat operation of the Brigade at Ukraine in the summer 1941. He describes minutely the development of the Brigade since its genesis on 22 June 1941. Considering the fact that in the current Slovak historiography the detailed analysis of this issue absents, the author's attempt is even more important. The author drew information from the specialised literature (also the Russian and Ukraine one from the Soviet and post-Soviet age) as well as from the historical Slovak – more or less – propagandistic literature and from the after war memories of the Slovak participants in the Battle at Lipovec. Gained knowledge revised in many aspects the existing picture about the fights at Lipovec. Published contribution is a good springboard to the possible further elaboration of the information about the activities of the Slovak Army in this field. In the conclusion the author points out that the Lipovec events reveals serious flaws in the training and organisation of the Slovak army and they manifested disability of unsupported combat deployment. It brought about extensive changes in the structure of the Slovak military at the East front. Military history. Ukraine. World War II. The Slovak Army.

CESTA K LIPOVCU¹

22. júna 1941 nariadil minister národnej obrany gen. I. triedy Ferdinand Čatloš sformovať z armádných jednotiek a časti 2. pešej divízie Rýchlu skupinu (RS), ktorá mala reprezentovať slovenskú armádu v ťažení proti ZSSR. Príčiny jej vzniku neboli vojenského, ale politického charakteru: symbolizovala úsilie Tisovho režimu plniť spojenecké záväzky voči Nemecku ochotnejšie, ako to robilo Maďarsko, aby si Slovensko zabezpečilo lepšie pozície v Hitlerovej „Novej Európe“.² Ďalším priateľským gestom voči tretej ríši bol výber veliteľa RS, ktorým sa stal etnický Nemecký plk. gšt. Rudolf Pilfousek.³

23. júna 1941 sa RS začlenila do nemeckej 17. armády (gen. pechoty Carl-Heinrich von Stülpnagel), ktorá patrila do zväzku skupiny armád Juh (poľný maršal Gerd von Rundstedt).

¹Slovenská transkripcia zemepisných názvov z územia bývalého ZSSR v tejto štúdií vychádza výlučne z ich ruskej verzie. Výnimku predstavujú názvy v pasážach citovaných z dobových prameňov, kde je kvôli autenticite ponechané pôvodné znenie, a tie, ktoré majú zaužívaný slovenský ekvivalent.

²SIMUNIČ, P.: Tragédia pri Lipovci. In: *Apológia*, roč. 1, 1993, č. 5, s. 18.

³R. Pilfousek sa narodil 2. januára 1899 v Ebersdorfe (dnes Habartice) v severných Čechách. Roku 1914 nastúpil do rakúskej delostreleckej kadetnej školy v Traiskirchene pri Viedni a koncom 1. svetovej vojny bojoval kľučku dobu na talianskom fronte. Po rozpade Rakúsko-Uhorska ho prijali do československej armády. Roku 1932 absolvoval Vysokú vojenskú školu v Prahe. V septembri 1938 z armády odišiel a keďže mal za manželku Slovenku, rozhodol sa po rozpade ČSR zostať na Slovensku. Pred vypuknutím vojny proti ZSSR bol veliteľom Divíznej oblasti 2 v Prešove a túto funkciu zastával aj po zániku RB. V období od 10. augusta 1942 do 10. augusta 1943 stál na čele Zaisťovacej divízie a začiatkom roku 1944 ho vymenovali za šéfa Veliteľstva opevňovacích prác. Povýšenia na generála sa však nedočkal. Ešte pred vypuknutím SNP opustil Slovensko a vstúpil do Waffen-SS. Podľa veľmi neurčitých správ zostal po skončení 2. svetovej vojny v Západnom Nemecku, kde zomrel bohato materiálne zabezpečený vo vysokom veku.

Úlohou 17. armády bolo zničiť sovietske vojská rozmiestnené v tzv. Lvovskom výbežku (6., 12. a 26. armáda), preniknúť do priestoru Vinnice a odtiaľ rozvíjať útok východným alebo juho-východným smerom. 24. júna 1941 sa v severo-južnom smere operačne členila na IV. armádny zbor s 24., 125. a 295. pešou divíziou a 97. ľahkou pešou divíziou, LII. armádny zbor so 101. pešou a 100. ľahkou pešou divíziou a XXXXIX. horský zbor s 1. a 4. horskou a 257. pešou divíziou. Armádu zložili 444. a 454. zaisťovacia divízia a RS.⁴

Za celý čas svojej existencie sa RS zúčastnila len dvoch bojových akcií. 26. júna 1941 stratila v zmätenej prestrelke pri osade Wojtkówa jedného mŕtveho a šesť ranených. Na druhý deň bola nasadená do útoku na sovietske pohraničné opevnenia v priestore Zaluža. Slovenské jednotky túto úlohu úspešne splnili dobytím deviatich bunkrov a zablokovaním štyroch ďalších. RS za toto víťazstvo zaplatila zničeným tankom LT-38, piatimi mŕtvymi a dvomi ranenými.⁵

Od Zaluža tiahla RS cez Chyrov a Dobromil' do Sambora, kde bol 1. júla 1941 ďalší postup na Stryj zastavený, nakoľko štvrtina motorových vozidiel zostala kvôli rôznym poruchám nepojazdná.⁶ Dňa 7. júla 1941 zastihol RS v priestore Sambora rozkaz gen. Čatloša o jej doplnení a povýšení na brigádu. V dňoch 8. až 16. júla 1941 sa Rýchla brigáda (RB) presunula cez Lvov a Tarnopol' do Gorodku, kde nasledujúce dva dni prebiehali opravy poškodených automobilov.⁷

Nerátajúc zopár prestreliek so skupinami odlúčených sovietskych vojakov jednotky plk. gšt. Píl-fouska sa od 27. júna 1941 až do boja pri Lipovci nezúčastnili žiadnej bojovej akcie. Ich činnosť spočívala v zaisťovaní obsadeného územia v tyle nemeckých vojsk. Oveľa väčšie straty, než nepriateľ, im spôsobili infekčné choroby, nehody na rozbitých sovietskych cestách a sabotáže.

Pre slovenských vojakov a dôstojníkov však znamenalo ukrajinské ťaženie skutočný šok. Ak mali dovtedy nejakú predstavu o ZSSR, zväčša to boli komunistickou propagandou hlásané frázy, ktoré ho opisovali ako raj pracujúcich. Lenže čím hlbšie prenikala RB do vnútrozemia, tým viac boli jej príslušníci konfrontovaní s neutešenou sovietskou realitou. Vo všetkých mestách nachádzali okupačné vojská masové hroby politických väzňov. Ešte viac otriasli slovenskými vojakmi hrozné životné podmienky dedinského obyvateľstva a zhanobené kostoly. Zbėdačení Ukrajinci Slovákov nadšene vítali v sviatočnom oblečení a okamžite po ich príchode vyťahovali ukrývané ikony a liturgické náčinie. Autá a tanky boli neustále zasypané záplavou kvetov.⁸ Príslušníci RB sa naozaj nemuseli sťažovať: počasie bolo príjemné, obyvateľstvo priateľské, potravín mali vďaka plynulému zásobovaniu stále dosť, pošta z domova chodila pravidelne. Pre väčšinu z nich znamenal prvý mesiac ukrajinského ťaženia celkom príjemný výlet na miesta, kam by sa inak nikdy nedostali.

Táto idyla skončila 19. júla 1941, keď XXXXIX. horský zbor pod velením genmj. Ludwiga von Küblera⁹ dobyl Vinnicu a zmocnili sa mostov cez rieku Južný Bug. Nemcom sa tak naskytila príležitosť rozprášiť sovietsku 12. armádu (genmjr. P. G. Ponedelin),¹⁰ ktorá ustu-

⁴TESSIN, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939 – 1945. Osnabrück 1980, zv. 14, s. 51.

⁵Ťaženie slovenskej Rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava 1941, s. 18-19, 23 – 25.

⁶Tamže, s. 27.

⁷Tamže, s. 56, 72.

⁸Spomienky J. Jarembáka.

⁹L. von Kübler bol jedným z najlepších nemeckých poľných veliteľov a patril k zakladateľom Hitlerových horských vojsk. Je pritom nesporne zaujímavé, že pred nástupom nacistov pôsobil istý čas v Sovietskom zväze ako vojenský inštruktor. Preslávil sa už v poľskom ťažení, kde ako vôbec prvý divízny veliteľ obdržal najvyššie nemecké vyznamenanie za statočnosť Rytiersky kríž Železného kríža. Ďalšie úspechy dosiahol vo Francúzsku, na Balkáne a v ZSSR. V posledných dňoch 2. svetovej vojny padol do zajatia juhoslovanských partizánov a roku 1947 bol ako vojnový zločinec zastrelený.

¹⁰O gen. Ponedelinovi sa vie len to, že bol dobrým priateľom slávneho vojvodu G. K. Žukova a po zničení sovietskej 12. armády pri ukrajinskej Umani padol 5. augusta 1941 do nemeckého zajatia. Z toho dôvodu bol ignorovaný všetkými sovietskymi vojensko-historickými publikáciami a nie sú o ňom známe žiadne biografické údaje.

povala na juhovýchod k Umani. Avšak XXXXIX. horský zbor v tom čase tvorili len 1. a 4. horská divízia. Aby mohol zaútočiť na všetky nepriateľské ústupové trasy, boli gen. Küblerovi velením 17. armády dočasne podriadené 125. a 295. pešia divízia, 97. a 100. ľahká pešia divízia a slovenská RB.¹¹

V neskorých nočných hodinách 19. júla 1941 dostal Pilfousek od gen. Küblera rozkaz nariad'ujúci RB presun do nového ubytovacieho priestoru 40 km severozápadne od Vinnice. Len autodielené zostali naďalej v Gorodku.¹² 20. júla 1941 dorazila RB do určenej oblasti, ale dlho sa tam nezdržala. Veliteľ XXXXIX. horského zboru o 23.30 Pilfouskovi prikázal, aby slovenské jednotky na druhý deň o 16. hodine vyrazili do Vinnice.¹³

Postup, presne podľa rozkazu, začal predvoj (zosilnený MPO) na čele s mjr. Tiborom Dualským (veliteľ MPO). Za ním nasledovala hlavná časť štábu s čatou cyklistov. Valný voj (MPS, delostrelecký pluk 11, prápor útočnej vozby, protiletadlová batéria, pionierska a spojovacia rota), ktorý viedol mjr. Karol Hrabec (veliteľ MPS), vyrazil o 16.45. Kolóny RB uzatváral zvyšok štábu a trén (NAK-315 a BZP).¹⁴

Ešte pol hodinu pred odchodom predvoja odcestoval plk. gšt. Pilfousek do Vinnice. O 17.00 sa hlásil u gen. Küblera, ktorý ho najskôr oboznámil s celkovou situáciou na fronte. Súčasne dostal od styčného dôstojníka z veliteľstva 17. armády všeobecnú úlohu na použitie slovenských jednotiek: „Pri stretnutí s nepriateľom je úlohou RB znemožniť jeho únik na juh alebo juhovýchod.“ Kübler potom RB s okamžitou platnosťou podriadil veliteľovi 97. ľahkej pešej divízie genmjr. Maximilianovi Fretter-Picovi¹⁵ a vzápätí vydal osudný zborový rozkaz č. 50. V ňom sa slovenským jednotkám nariad'ovalo prenasledovať ustupujúceho protivníka po osi Vinnica – Lipovec – Il'jincy, zaistiť priestor Lipovec – Il'jincy, pri stretnutí s nepriateľom znemožniť jeho únik na juhovýchod a z Il'jincov pokračovať v prenasledovaní sovietskych vojsk smerom na Granov.¹⁶

Veliteľ XXXXIX. horského zboru Pilfouska presviedčal, že táto úloha nie je nebezpečná. Rusi sú úplne demoralizovaní a slovenské jednotky nebudú osamotené: od severozápadu tiahne na Lipovec 24. pešia divízia IV. armádneho zboru a po ceste Voronovica – Obodnoje (južne od Lipovca) postupuje priamo na Il'jincy 97. ľahká pešia divízia; RB tak má zaistené obe krídla, môže s minimálnymi stratami dosiahnuť veľké víťazstvo, získať vyše 10 000 zajatcov a značnú materiálnu korisť.¹⁷

Realita však bola značne odlišná. Sovietska 12. armáda dostala po ústupe z Vinnice rozkaz vybudovať nové obranné pozície na čiare Tetijev – Gajsin, ale pre intenzívny tlak nepriateľa sa jej určené postavenia nepodarilo zaujať. Gen. Ponedelin preto po dohode s veliteľstvom Juhozápadného frontu (genplk. M. P. Kirponos) v Kyjeve rozhodol, že dňa 22. júla 1941 zasaď prenasledovateľom tvrdý protiúder.¹⁸

Dodnes sa traduje, že Pilfousek nerozvážne hnal slovenských vojakov do boja proti presile. Údajne túžil po vyznamenaníach a bol za ne pripravený obetovať celú brigádu. Po dôkladnom prehodnotení archívnych materiálov sú tieto názory neutržateľné. Pilfousek totiž na

¹¹LUCAS, J.: Hitlerovy horské jednotky. Praha 1994, s. 100.

¹²Ťaženie, ref 5, s. 72-75.

¹³Tamže, s. 76.

¹⁴Tamže, s. 77-79.

¹⁵M. Fretter-Pico sa narodil sa 4. februára 1892 v Karlsruhe. Vojenskú službu nastúpil ako 18-ročný pri delostrelectve. Na začiatku 2. svetovej vojny pracoval na štábe XXIV. armádneho zboru. Za veliteľa 97. ľahkej pešej divízie ho vymenovali 15. apríla 1941. 27. decembra 1941 prevzal velenie nad XXX. armádnym zborom. Od 17. júla 1944 stál na čele 6. armády. 23. decembra 1944 bol preradený do zálohy. V marci 1945 ho znovu aktivovali a do konca vojny pôsobil ako zástupca veliteľa IX. armádneho zboru. Zomrel 4. apríla 1981.

¹⁶Ťaženie, ref 5, s. 79-80.

¹⁷AM SNP Banská Bystrica, f. XII, sign. 876/94, Spomienky na odboj J. Noska, s. 25-26.

¹⁸ARUŠAŇAN, B.: Bojevyje dejstvija 12-j armii v načal'nyj period vojny. In: Vojenno-istoričeskij žurnal, 1973, č. 6, s. 64.

porade vo Vinnici otvorene veliteľovi XXXXIX. horského zboru povedal, že preceňuje sily a možnosti RB a poslať ju do „osieho hniezda“.¹⁹ Kübler vtedy na jeho obavy odvrkol vetou: „Nech Slováci dokážu, že sú hodní Führerovej dôvery.“ (Inak povedané: „Nemyslíte si, že budete mať v ‚Novej Európe‘ dôstojné miesto, pokiaľ sa budete stále povaľovať v tyle!“) Na dôvažok mu prisľúbil, že po úspešnom vykonaní rozkazu dostanú všetci slovenskí dôstojníci dovolenky a nebudú viac nasadení na fronte.²⁰

Pilfousek si teda dobre uvedomoval možné následky Küblerovho rozhodnutia a jeho najväčšou chybou bolo, že sa mu nedokázal účinne vzoprieť. Oveľa väčšiu iniciatívu, ako on, v skutočnosti prejavil jeho náčelník štábu stot. gšt. Július Nosko. Navrhol, aby sa brigáda namiesto zdĺhavého prebijania po sovietskych ústupových trasách radšej presunula voľným priestorom najkratším smerom do Il'jincov a uzavrela nepriateľským vojskám únikovú cestu na juhovýchod.²¹ Pilfouskovi slúži k chvále, že tento nápad okamžite odmietol. Ak by sa totiž RB postavila do cesty ustupujúcim sovietskym divíziám, tie by ich početnou prevahou doslova prevalcovali.

Po skončení porady v neskorých nočných hodinách odcestoval Pilfousek na rázcestie k obci Pisaryka²² (6 km východne od Vinnice), kde sa o 23.30 stretol s gen. Fretter-Picom. Od neho sa dozvedel nasledujúce skutočnosti: nemecký 97. prieskumný prápor práve obsadil dedinu Ščaslivá 8 km západne od Lipovca, kde stratil s nepriateľom kontakt; predvoj 97. ľahkej pešej divízie súčasne prenasleduje sovietske jednotky v sile pluku (v skutočnosti celú 72. horskú streleckú divíziu) po ceste Voronovica – Obodnoje; 22. júla 1941 budú Fretter-Picove hlavné sily postupovať cez Obodnoje do Il'jincov. Veliteľ 97. ľahkej pešej divízie vzápätí Pilfouskovi nariadil, aby sa RB okamžite presunula do Ščaslivej, a odtiaľ o 4. hodine ráno vyrážala prenasledovať ustupujúceho nepriateľa na Il'jincy. 97. prieskumný prápor následne postúpi za RB do Lipovca a zaistiť obsadený priestor. V Il'jincoch sa potom RB pripojí k jadrú 97. ľahkej pešej divízie a spoločne budú tiahnuť na Granov.²³

Z Fretter-Picovych rozkazov je jasné, že Pilfousek pri Lipovci vôbec neriadil RB „podľa svojho rozhodnutia a záujmu“.²⁴ V skutočnosti mal k plánom nemeckého velenia vážne výhrady, neprejavil žiadnu samostatnú iniciatívu a v konečnom dôsledku len plnil rozkazy svojich nadriadených.

Po obdržaní posledných inštrukcií vyrazili kolóny RB krátko pred polnocou z Vinnice ku križovatke pri obci Gumennoje, kde zabočili vľavo a v utorok 22. júla 1941 o 1. hodine ráno dosiahli Ščaslivú. Pilfousek v dedine okamžite vyhladal veliteľa 97. prieskumného práporu, ale obdržal od neho len neurčité správy: neďaleká obec Felixovka je obsadená sovietskymi jednotkami a za potokom 2 km východne od Felixovky je zakopaná pešia rota; niekde vzadu v priestore Lipovca sú snád' dva pešie pluky.²⁵

Pilfousek na základe týchto informácií usúdil, že nepriateľ je skutočne demoralizovaný, ustupuje pod tlakom 24. pešej divízie na Il'jincy a pred Lipovcom sú len slabé krycie oddiely. Nariadil preto, aby celá brigáda postúpila do Ščaslivej, kde mala s čelným zaistením zostať v pochodovom prúde až do svitania.²⁶

¹⁹AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26.

²⁰VHA Trnava, f. ŠZ, sign. X-39, Spomienky J. Straku na osoby a udalosti z obdobia 1939 – 1945, s. 14.

²¹AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26. J. Noskovo v svojich spomienkach uviedol, že ho k tomuto nápadu inšpirovalo prianie, aby „sovietske jednotky pri ústupe z obkolesenia mohli slabú brigádu vziať so sebou a zajať“. O jeho odbojovom zmýšľaní v roku 1941 si však dovoľujem pochybovať. Nosko tu len odhalil svoje úbohé operačné schopnosti, ktoré sa najlepšie prejavili v čase, keď zastával funkciu náčelníka štábu povstaleckej armády.

²²V publikácii „Ťaženie...“ je meno obce Pisaryka skomolené na Pisarowka.

²³Ťaženie, ref 5, s. 81-82.

²⁴AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26.

²⁵Ťaženie, ref 5, s. 81.

²⁶Tamže, s. 81.

ROZLOŽENIE SÍL

Nemecký XXXIX. horský zbor bol po páde Vinnice rozčlenený na dve časti: 22. júla 1941 sa na ľavom krídle nachádzala RB s 97. ľahkou pešou divíziou a na pravom operovala 125. pešia, 1. a 4. horská divízia. Zvyšné dve divízie (295. pešia a 100. ľahká pešia) sa ešte len presúvali na nové bojové úseky. Úlohou ľavého krídla bolo súbežným útokom z dvoch smerov obsadiť priestor Lipovec – Il'jincy. Právě krídlo Küblerovho zboru sa malo zmocniť strategickú komunikácie Vinnica – Voronovica – Nemirov v celej jej dĺžke.²⁷

RB sa v predvečer boja pri Lipovci skladala z veliteľstva so štábnou rotou, MPS (3 pešie a 1 guľometná rota, čata KPÚV, batéria horských kanónov, mínometná batéria a spojovacie družstvo), delostreleckého pluku 11 (2 oddiely húfnic, 1 oddiel poľných kanónov a spojovacia batéria), práporu útočnej vozby (štábná rota, 2 tankové rotý a 3 rotý KPÚV), MPO (2 ťažké eskadróny, 2 cyklistické eskadróny a motorizovaná eskadróna), 15. ľahkej batérie DPLP (2 čaty), pionierskej rotý (3 čaty), spojovacej rotý (telefónna a telegrafná čata), NAK-315 a BZP. Podľa dostupných údajov mala 194 dôstojníkov, 51 rotmajstrov a 4 612 vojakov. Disponovala 2 792 puškami, 1 659 pištoľmi, 166 ľahkými guľometmi (z toho 10 v pancierových automobiloch), 113 ťažkými guľometmi (z toho 86 v tankoch), 39 KPÚV vz. 34 a 37, 8 protiletadlovými kanónmi 20 mm vz. 36, 4 horskými kanónmi 75 mm vz. 15, 12 poľnými kanónmi 105 mm vz. 35, 24 húfnicami 100 mm vz. 30, 2 mínometmi 81 mm vz. 36, 5 pancierovými automobilmi OA vz. 30, 43 tankmi (27 LT-35, 9 LT-38, 7 LT-40), 422 nákladnými, 10 sanitnými, 4 cisternovými a 136 osobnými automobilmi, 89 motocyklami a 296 bicyklami.²⁸ Výpočet mužstva a techniky nie je úplný, nakoľko chýbajú údaje o stave BZP. Takisto nevieme o množstve nemeckých vojakov pridelených k RB. Je známe, že v štábe plk. gšt. Pilfouska bol styčným dôstojníkom pre delostrelectvo mjr. von Lengerke²⁹ a na začiatku boja pri Lipovci zaradili do každej pionierskej čaty jedného nemeckého poddôstojníka ako zástupcu veliteľa.³⁰ Na brigádnom veliteľstve sa však určite nachádzali aj ďalší nemeckí pridelení a pokiaľ bola podobná situácia, ako u pionierov, aj pri ostatných jednotkách, muselo sa boja pri Lipovci v radoch RB zúčastniť niekoľko desiatok príslušníkov nemeckej armády.

Protivník XXXIX. horského zboru, sovietska 12. armáda, sa od polovice júla 1941 organizačne členila na 8. armádny zbor so 44. a 72. horskou streleckou divíziou, 13. armádny zbor s 58., 60., 192. horskou streleckou a 99. streleckou divíziou a 24. mechanizovaný zbor s dvomi tankovými a jednou motorizovanou divíziou (známe je len číslo posledne menovanej: 216). Západný okraj obranných postavení 12. armády prebiehal nadrážom 22. júla 1941 po línii Nemirov – Felixovka.³¹ Na plánovaný úder proti Küblerovmu zboru vyčlenil gen. Ponedelin 8. armádny zbor (genmjr. M. G. Snegov),³² ktorý bol najmenej opotrebovanou časťou 12. armády.

V priestore Lipovca sa od 20. júla 1941 nachádzala 44. horská strelecká divízia pod velením genmjr. S. A. Tkačenka.³³ Väčšinu jej mužstva tvorili príslušníci kaukazských národov. Tabuľková sovietska horská strelecká divízia vz. 1940 sa skladala z veliteľstva so štáбом a divíznym tylom, štyroch plukov horských strelcov (každý po 9 rôt), horského delostreleckého pluku (3 kombinované delovo-mínometné oddiely), protitankového oddielu (3 batérie), ženij-

²⁷LUCAS, ref 11, s. 101.

²⁸Ťaženie, ref 5, pril. č. 13a. Do tohto výpočtu nie sú zaradené stavy mužstva a techniky autodielní RB, ktoré sa 22. júla 1941 zdržiavali v Gorodku.

²⁹Tamže, s. 65.

³⁰HIRNER, A.: Boje za frontom. Bratislava 1983, s. 21.

³¹ROHOVYJ, O.: Sob u ohni. Vinnica 1994, s. 66.

³²ARUŠAŇAN, ref 18, s. 65.

³³Podrobnosti o živote gen. Tkačenka nie sú známe, ale môžeme sa právom domnievať, že na rozdiel od gen. Ponedelina nepadol do zajatia ani nezahynul v boji. Rovnaké priezvisko mal totiž generálporučik, ktorý po skončení 2. svetovej vojny viedol výstavbu prísne utajovaných zariadení na výrobu sovietskych atómových zbraní.

ného práporu (2 ženijné roty a ženijný technický park), spojovacieho práporu (3 roty) a jazdeckej eskadróny (4 čaty). Početný stav všetkých horských streleckých divízií dosahoval na začiatku nemeckej invázie 9 000 mužov.³⁴ Z neskorších výpovedí sovietskych zajatcov vieme, že súčasťou Tkačenkovej divízie boli horské strelecké pluky č. 25, 295, 305 a 319, pričom prvé dva boli opotrebované a zvyšné dva čerstvé.³⁵ Zo sovietskych prameňov je zároveň známe, že až do 22. júla 1941 sa divízia do žiadnych bojov nezapojila. Opotrebovanie 25. a 219. pluku muselo súvisieť s ich dočasným predisponovaním k iným zväzkom. Gen. Tkačenko preto mohol pri Lipovci nasadiť približne 7 500 až 8 000 mužov. Sovietske horské strelecké pluky boli vyzbrojené opakovacími a samonabíjacími puškami, ľahkými guľometmi a rotnými mínometmi 50 mm vz. 40 a 41. Horský delostrelecký pluk disponoval 12 horskými delami 76,2 mm vz. 38 a 24 horskými mínometmi 107 mm vz. 38. Protitankový oddiel mal 12 protitankových kanónov 45 mm vz. 37. Jazdci používali ľahké guľomety, karabíny a kozácke šable.³⁶

Z uvedených skutočností vyplýva, že doteraz publikované údaje o 3- až 4-násobnej početnej prevahe 44. horskej streleckej divízie nad RB sú zavádzajúce a z materiálno-technického hľadiska boli všetky výhody na strane slovenských jednotiek.

BOJISKO

Ukrajinské mestečko Lipovec sa nachádza 50 km východne od Vinnice a 20 km severozápadne od Iljincov, rozložené v mierne zvlnenom teréne po oboch brehoch horného toku rieky Sob, ktorá je ľavostranným prítokom Južného Bugu.³⁷ Sob nie je veľká rieka a v lete má nízky vodný stav. Je však obklopená ťažko prístupnými mokrinami.³⁸ V samotnom Lipovci bol Sob ako-tak regulovaný a prechádzal cezeň cestný most. Pôda v okolí mesta je veľmi úrodná a roku 1941 sa tu doširoka rozprestierali pšeničné, hrachové a zemiakové polia, sem-tam prerušené malými lesíkmi.³⁹

Zo Ščaslivej viedla do Lipovca jediná prístupová komunikácia s nespevneným povrchom. Smerom od severozápadu sa k nej zvažuje nevelká pahorkatina. Zhruba 1 km na západ od Lipovca cestu pretína a vytvára po oboch jej stranách mierne výšiny. Na južnej vtedy stál veterný mlyn. Najvýraznejšími terénnymi dominantami sú kóta 275 (1,5 km východne od Lipovca) a kopec na pravom brehu Sobu s dedinou Kamionka (1 km južne od Lipovca).⁴⁰

Samotný Lipovec zaberал plochu 2,5 km², ktorú pokrývalo množstvo prízemných hlinených domčekov a záhrad lemujúcich zanedbané nedláždené ulice. Jediný údaj o počte obyvateľstva je z roku 1959. Vtedy tam žilo 5 900 ľudí. Ak vezmeme do úvahy straty spôsobené 2. svetovou vojnou a neskorší prírastok obyvateľstva, nebude ďaleko od pravdy tvrdenie, že v júli 1941 mal Lipovec 4 500 až 5 000 obyvateľov. Bolo to približne toľko, ako mali v tej dobe Prievidza, Vrútky a Sabinov. Okrem malého potravinárskeho podniku na výrobu slnečnicového oleja, traktorovej stanice, pošty a kolchozu sa v Lipovci nenachádzal žiadny významnejší objekt. Všetky údaje hovoriace o železničnej stanici sú založené na neznalosti faktov. Cez mesto nik-

³⁴Tieto údaje poskytol autorovi pán mjr. PhDr. Jiří Fidler z Historického ústavu Armády Českej republiky v Prahe.

³⁵Ťaženie, ref 5, s. 86.

³⁶Tieto údaje poskytli autorovi pán mjr. PhDr. Jiří Fidler z Historického ústavu Armády Českej republiky v Prahe a pán doc. PhDr. Jozef Výboh, CSc.

³⁷Encyklopédia Ukrajnoznavstva. Lvov 1994, zv. 4., s. 1294.

³⁸LUCAS, ref 11, s. 102.

³⁹VAŠKO, A., zost.: Ranení rozprávajú... Bratislava 1941, s. 29 – 30, 42 – 43.

⁴⁰AM SNP Banská Bystrica, f. XII, sign. 88/87, Bajtoš, I.: História slovenského pluku útočnej vozby 1939 – 1944, s. 62.

dy neprechádzala žiadna trať a najbližšie nádražie bolo až v obci Rosoša (17 km východne od Lipovca).⁴¹

Lipovec bol jedným z bezvýznamných poľnohospodárskych mestečiek, akých sa na Ukrajine v roku 1941 nachádzali stovky. Vojenský význam nadobudol až po páde Vinnice, vďaka tomu, že tvoril križovatku na ústupových a zásobovacích komunikáciách sovietskej 12. armády.

SOVIETSKA OBRANA

Bez prístupu k ruským a ukrajinským archívnym materiálom sa o pôvodných plánoch gen. Tkačenka môžeme zatiaľ len domnievať. Isté však je, že sa do skorých ranných hodín 22. júla 1941 musel pripravovať na úder na čelo XXXXIX. horského zboru. Právě krídlo jeho divízie kryla pri obci Vachnovka (15 km severne od Ščaslivej) 141. strelecká divízia (genmjr. J. I. Tonkonogov) zo sovietskej 6. armády (genpor. I. M. Muzyčenko) a po ľavom boku mala 72. horskú streleckú divíziu (genmjr. P. I. Abramidze), ktorá sa z priestoru Il'jincov chystala zaútočiť na smere Obodnoje – Voronovica.⁴² Prístup k Lipovcu zaistovali dve roty horských strelcov, jedna bola umiestnená v Felixovke a druhá zakopaná v tzv. lišacích diarach⁴³ za cestným mostikom juhovýchodne od Felixovky. Ďalšie, zatiaľ neobsadené, lišacie diery boli vyhlbené na hrebeňoch návrší obojstranne cesty, pozdĺž západného okraja Lipovca a pod obcou Kamionka, v ktorej sa nachádzal oddiel horského delostrelectva. Hlavné sily 44. horskej streleckej divízie museli byť rozmiestnené priamo v Lipovci, odkiaľ sa ráno chystali vyraziť na Ščaslivú.

Je zaujímavé zamyslieť sa nad tým, ako by, nebyť zásahu RB, plánovaný protiútok 44. horskej streleckej divízie dopadol. V Ščaslivej sa ráno 22. júla 1941 nachádzal iba nemecký 97. prieskumný prápor s dvomi cyklistickými eskadrónami bez akýchkoľvek ťažkých zbraní.⁴⁴ Tkačenkovi horskí strelci by ho ľahko rozdrvili. Po dobytí Ščaslivej mohla 44. horská pešia divízia zaútočiť do odkrytého ľavého boku 97. ľahkej pešej divízie, čím by Nemcom spôsobila značné komplikácie.

Príchod RB však Tkačenkove plány úplne narušil. Príslušníci predsunutej roty vo Felixovke museli v nočnom tichu dobre počuť hučanie stoviek motorov a rachot tankových pásov. Veliteľ 44. horskej streleckej divízie bol nepochybne prekvapený príchodom mechanizovaných jednotiek. V tme a hmle, ktorá práve začala padať, sa približujúci nepriateľ navyše zdal oveľa silnejší, než bol v skutočnosti. Tkačenko určite nevedel o existencii RB. Prvé čo ho iste napadlo, bol záver, že do Ščaslivej dorazila niektorá nemecká tanková divízia. Protiútok sa v tejto situácii javil ako šialenstvo. Veliteľ 44. horskej streleckej divízie sa preto začal urýchlene pripravovať na obranný boj. Z neskoršieho vývoja udalostí vyplýva, že dal vyprázdniť predsunuté postavenie vo Felixovke, dvomi horskými streleckými plukmi obsadil výšiny západne od Lipovca, jeden umiestnil v Kamionke a štvrtý najskôr ponechal v Lipovci ako zálohu. Na výhodných miestach zaujali palebné postavenia protitankové kanóny a zvyšok divízneho delostrelectva sa rozmiestnil v lesíku 3 km juhovýchodne od Kamionky a pod kótou 275.

⁴¹Encyklopédia, ref 37, s. 1294.

⁴²ROHOVYJ, ref 31, s. 66.

⁴³Lišacie diery boli zákopové jamy v tvare písmena U, obráteného hornou stranou k nepriateľovi. Väčšinou poskytovali úkryt pre dvoch strelcov, ale pri Lipovci neboli zriedkavé ani lišacie diery pre 5 – 6 mužov.

⁴⁴TESSIN, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939 – 1945. Osnabrück 1976, zv. 6., s. 148-150.

KRVAVÝ UTOROK

O 4. hodine 22. júla 1941 začalo pri Lipovci svať. Nad údolím rieky Sob sa prevažovala hustá hmľa. Predošlé dni boli suché a horúce a všetko nasvedčovalo tomu, že ani tento nebude výnimkou.⁴⁵ Slovenskí vojaci a ich nemeckí spolubojovníci prebudení po krátkom spánku si v rýchlosti kontrolovali zbrane. Plk. gšt. Pilfousek zatiaľ čítal veliacim dôstojníkom všeobecný operačný rozkaz č. 8:

I.

Nepriateľ ustúpil dňa 21. júla na východ, len podľa správ priezvedného oddielu 97. divízie zakopal sa 2 km východne Ščasliva na potoku východne Ščasliva. Od večera ustupuje nepriateľ aj z Lipovca na Ilince. Chce používať železnicu (trať Christinovka – Kazatin východne od Lipovca, pozn. T. K.) na odsun vojsk na juhovýchod.

Predvoj a priezvedný oddiel 97. divízie zaistil východný okraj Ščaslivej v noci na 22. júla. Priezvedný oddiel 97. divízie je od obeda v dotyku s ustupujúcim nepriateľom (asi jeden pluk východne Obodnoje) a za svitania dňa 22. júla bude nasledovať cez Ivanky – Žornišče na Ilince.

Severne od nás 24. divízia prenasleduje z Pryluka na Lipovec.

II.

Úloha: Rýchla brigáda prenasleduje vo smere Lipovec – Ilince na Granov. 97. divízia sleduje Rýchlu brigádu do Ilince.

III.

Uskutočnenie: Pochodová sústava nezmenená až na tieto zmeny:

a) Predvoj vyšle priezvedný oddiel s úlohou overiť správu o obsadení potoka východne Ščasliva, zmocniť sa najmä mostu (neporušeného). Sila priezvedného oddielu 1 čata tankov, 1 čata KPÚV a 1 čata pechoty.

Za predvojom bude postupovať delostrelecký oddiel I/11 priskokom tak, aby priechod cez potok východne Ščasliva bol podporovaný; ďalej na osadu Felixovka a Lipovec. Na veži (kostolnej v Lipovci, pozn. T. K.) má byť pozorovateľňa. Ja som za predvojom.

Vyrazenie priezvedného oddielu o 4.15 hod.⁴⁶

Kostrbatým vojenským štýlom tu máme v krátkosti vysvetlený celý Pilfouskov plán: nepriateľ je demoralizovaný, ustupuje a k žiadnemu veľkému boju nedôjde; predvoj nadviaže kontakt s protivníkom a rozpráši slabé jednotky kryjúce prístup k Lipovcu; celá brigáda sa potom presunie do Lipovca a odtiaľ bude postupovať na Iljincy. Zmienky o 24. pešej a 97. ľahkej pešej divízii mali slovenských vojakov ubezpečiť, že nie sú sami a majú istené obe krídla.

Už na prvý pohľad vidno, že Pilfousek pristupoval k nadchádzajúcemu boju veľmi nezodpovedne. Nechal brigádu po zvyšok noci stáť v pochodovom prúde, teda v najzraniteľnejšej zostave, a neoveril si pravdivosť údajov získaných od Nemcov. Skúsený veliteľ by navyše požiadal o letecký prieskum a podporu zo vzduchu. Slovenské letectvo na východnom fronte bolo vtedy vyzbrojené zastaranými strojmi, avšak 44. horskej streleckej divízii mohlo spôsobiť obrovské škody. Sovietska 12. armáda totiž od začiatku júla 1941 nemala žiadne vzdušné krytie.⁴⁷

⁴⁵AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 62.

⁴⁶Taženie, ref 5, s. 82-83.

⁴⁷Dějiny Velké vlastenecké války Sovětského svazu 1941 – 1945. Praha 1964, zv. 2., s. 93.

Priezvedný oddiel pod velením stot. Pavla Duchnovského začal o 4.15 pod rúskom hmly postupovať smerom na Lipovec a zakrátko dosiahol Felixovku. Dedina mala byť obsadená Sovietmi, no žiaden výstrel nepadol: dôkaz toho, že nepriateľ obec opustil. Za Felixovkou viedla cesta na kamenný mostík ponad potok, ktorý obteká návršie s veterným mlynom a powyše Kamionky ústi do Sobu. Vtedy sa po prvýkrát ozvala strelba zo zamaskovaných lišacích dier. Stot. Duchnovský rýchlo zistil, že jeho slabá jednotka nepriateľskú obranu neprerazí a zavelil na ústup.⁴⁸

Veliteľ RB po obdržaní správy, že priezvedný oddiel narazil na odpor, nariadil, aby predvoj so štábom vyrazil o 5.00 vpred, zatiaľ čo Valný voj sa mal presunúť na východný okraj Ščaslivej. Pilfousek evidentne ešte ani teraz nerátal s tým, že na zlomenie sovietskeho odporu bude treba nasadiť celú brigádu. Predpokladal, že na likvidáciu nepriateľa postačí MPO, dve tankové čaty a I/11 delostrelecký oddiel (mjr. Jozef Vogl).⁴⁹

Medzitým, ako sa priezvedný oddiel sťahoval nazad, zaujali húfnice I/11 delostreleckého oddielu palebné postavenia vedľa cesty 3 km za Ščaslivou. V strelbe im však zatiaľ stále bránila hmla.⁵⁰

O 5. hodine začali k Lipovcu postupovať ťažké eskadrony MPO na nákladných automobiloch. Práve míňali pozície I/11 delostreleckého oddielu, keď sa hmla začala trhať. Sovietski delostrelci z Kamionky spozorovali blížiacu sa vozidlá a začali na ne páliť z horských diel a mínometov. Posádky automobilov nečakali, kým sa nepriateľ zastriela. Rýchlo vyskakali a rozvinuli sa pozdĺž cesty. Vodiči potom obrátili prázdne vozidlá a ukryli ich za najbližšími terénnymi vlnami. To sa už po ceste hnali napred cyklisti, za ktorými nasledovali tankové čaty. Zatiaľ čo sa predvoj pripravoval na útok na mostík, spustili slovenské húfnice paľbu na nepriateľské postavenia za mostíkom a v Kamionke.⁵¹

Útok predvoja začal presne o 6.00. Tanky ho však nemohli podporiť, keďže na mostík už bolo dokonale zastrielené sovietske delostrelectvo a obe strany vozovky pokrývalo hlboké bahno. Stočili sa pozdĺž praveho brehu potoka, za najbližšou terénnou vlnou zaujali vežové postavenie a začali ostreľovať Kamionku. Nepriateľskí delostrelci a mínometníci ich zakrátko „zarámovali“ a spustili na ne priehradnú paľbu. Tanky sa preto stiahli za ďalšiu terénnu vlnu, odkiaľ pokračovali v ostreľovaní Kamionky.⁵² Obec už bola miestami v plameňoch, ale 37 mm nárazové granáty tankových kanónov nemohli sovietskym batériám spôsobiť veľké škody. O to viac sa museli usilovať húfnice mjr. Vogla.⁵³

Mužstvo mjr. Dualského zatiaľ vyčistilo lesík 400 m naľavo od cesty, kde zajalo niekoľkých červenoarmejcov a potom zaútočilo na lišacie diery. Terén na druhom brehu potoka pokrývali hrachové polia, za ktorými rástli husté lány pšenice, tiahnuce sa až k návršiam po oboch stranách cesty. Lišacie diery sa skrývali na okraji obilia. Slovenskí vojaci teda museli útočiť nekrytí cez hrachoviská, zatiaľ čo sovietski strelci boli výborne maskovaní vysokou pšenicom. Mimoriadne ťažká bola situácia v poli južne od cesty, kde bojovala cyklistická eskadrona npor. Králik. Z návrší nad cestou, Kamionky a lesika juhovýchodne od Lipovca na cyklistov neustále dopadali mínometné strely a z lišacích dier pred nimi do nich páčila sovietska pechota. Npor. Králik preto požiadal o podporu útočnej vozby. Tankisti mu okamžite vyrazili na pomoc, avšak zakopaných strelcov nezbadali. Vošli do pšeničného poľa za ich chrbtom a začali ostreľovať guľometné hniezda na výšinách nad cestou. Cyklisti vyrazili za tankmi, ale zakrátko boli zahnaní na ústup obnovenou paľbou z lišacích dier. Tankové osádky až teraz spo-

⁴⁸Ťaženie, ref 5, s. 83.

⁴⁹Tamže, s. 83.

⁵⁰VAŠKO, ref 39, s. 21-22.

⁵¹Tamže, s. 22-23.

⁵²AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 63.

⁵³VAŠKO, ref 39, s. 22-23.

zorovali svoj omyl a ihneď sa vrátili. Nasledoval neľútostný masaker sovietskych strelcov, ktorí boli zaživa drvení oceľovými pásmi. Tých, čo sa pokúsili uniknúť, skosila paľba tankových guľometov. Cyklisti využili zásah útočnej vozby a ručnými granátmi likvidovali zvyšné lišacie diery. Vtedy bol zabitý veliteľ 1. cyklickej čaty por. František Dubecký. Jeho spolubojovníci rozžúrení smrťou obľúbeného dôstojníka potom zvyšok nepriateľov bez milosti pobili.⁵⁴ Okolo 10.00 boli všetky lišacie diery za mostíkom vyčistené a predvoj sa stiahol na východný okraj Felixovky.⁵⁵

Doposiaľ sa uvádzalo, že predvoj RB vtedy dobyl aj návršia obojstranne cesty Ščaslivá – Lipovec, no nie je to pravda. Každá z výšin bola s najväčšou pravdepodobnosťou bránená celým plukom horských strelcov a MPO podporovaný desiatimi tankmi a 12 húfnicami ich odtiaľ v žiadnom prípade nemohol vytlačiť. Jediný úspech predvoja spočíval v zabezpečení cestného mostíka, po ktorom sa mohli do Lipovca presunúť slovenské motorové vozidlá.⁵⁶

Okrem prvých padlých mal predvoj i značné množstvo ranených. Slovenskí zdravotníci pod vedením šéflekára RB čat. asp. MUDr. Štefana Velgosa obetavo ošetrovali vojakov v najprednejších líniiach a zabezpečovali ich odsun do Ščaslivej, odkiaľ boli najvážnejšie prípady odvázané do nemeckého poľného lazaretu vo Vinnici.⁵⁷

Plk. gšt. Pilfousek riadil boj z jamy povedľa cesty Ščaslivá – Lipovec. Sovietskym delostrelcom sa nevedno ako podarilo vypátrať provízorne veliteľstvo RB. Neustále ho zasypávali strelami najrôznejších kalibrov, ale zasiahnúť ho napodiv ani raz nedokázali.⁵⁸ Pilfouskovi však bolo z intenzity nepriateľskej paľby konečne jasné, že proti sebe nemá demoralizované krycie jednotky, ale oveľa silnejšieho protivníka. Ak chcel naďalej útočiť, musel nasadiť celú brigádu.

O 10.15 vydal Pilfousek ústny rozkaz valnému voju, aby sa pripravil na útok.⁵⁹ MPS sa vzápätí začala rozvíňať napravo od MPO.⁶⁰ 2. tanková rota (npor. Štefan Vančo) mala podporovať útok na výšinu severne od cesty a 3. tanková rota (npor. Ján Jarembák) na vršok s veterným mlynom.⁶¹ Batérie mjr. Vogla sa súčasne presunuli viac dopredu a palebné postavenia neďaleko nich zaujali húfnice II/11 (stot. Ondrej Šeban) a ďalekonosné kanóny III/11 (stot. Ján Frtús) delostreleckého oddielu.⁶² Vojaci potom čakali na signál vyraziť vpred. Ten však prišiel až o 12.30.⁶³

Teraz sa dostávame k najväčšej záhade boja pri Lipovci. Ako je možné, že rozkaz na všeobecný útok bol vydaný o štvrt' na jedenást', no ten sa začal až o 135 minút neskôr? Odpoveď na túto otázku zatiaľ nikto nehl'adal. Časť uvedenej doby nepochybne zabralo rozvinutie Valného voja, lenže to nemohlo v žiadnom prípade trvať dlhšie než jednu hodinu.⁶⁴ Najlepšie možné vysvetlenie je nasledovné:

Keď Pilfousek zistil, že proti nemu stojí oveľa silnejší nepriateľ, ako sa predpokladalo, mal z ďalšieho vývoja udalostí vážne obavy. Vyslal spojky so žiadosťou o pomoc k 24. pešej a 97. ľahkej pešej divízii, ktoré bojovali len zopár kilometrov severne a južne od Ščaslivej. Zároveň sa skontaktoval so zborovým veliteľstvom vo Vinnici a požiadal o odloženie útoku, kým

⁵⁴Tamže, s. 42-46.

⁵⁵Ťaženie, ref 5 s. 83.

⁵⁶Tento zavádzajúci údaj prevzal do svojej práce aj Ing. Bajtoš, ktorý o niekoľko riadkov ďalej opísal skutočné dobytie výšin o tri hodiny neskôr.

⁵⁷JANEČEK, E., zost.: Vyznamenání. Bratislava 1941, s. 24.

⁵⁸VHA Trnava, ref 20, s. 12-14.

⁵⁹Ťaženie, ref 5, s. 83.

⁶⁰Tamže, príl. č. 11.

⁶¹Spomienky, ref 8.

⁶²V AŠKO, ref 39, s. 22-24.

⁶³Ťaženie, ref 5, s. 83.

⁶⁴Legenda k prílohe č. 11 v publikácii „Ťaženie...“ dokladá, že východiskové postavenia k všeobecnému útoku na Lipovec boli dosiahnuté o 11.15.

nedorazia posily. Pilfousek správne vytušil, že v prípade neúspechu nepadne hnev gen. Čatloša na Nemcov, ale na jeho hlavu. Lenže Kübler bol neblomný a rozkázal RB vyraziť vpred bez ohľadu na nepriateľskú presilu. Veliteľ XXXIX. horského zboru naďalej preceňoval sily slovenských jednotiek a možno ich chcel touto formou potrestať za predošlé zaháľanie. Pokyn k útoku na Lipovec musel obsahovať zborový rozkaz č. 51, avšak práve ten bol z oficiálnych dokumentov o ťažení RB v ZSSR zámerne vynechaný. Medzitým sa nepochybne vrátili spojky od nemeckých divízií. Správy, ktoré od nich Pilfousek obdržal, neboli ani trochu povzbudzujúce: 24. pešiu divíziu zastavil nepriateľ pred Vachnovkou a 97. ľahká pešia divízia sa nachádzala pod silným tlakom nepriateľa pri Vojtovciach (10 km juhovýchodne od Ščaslivej).⁶⁵ 97. prieskumný prápor z toho dôvodu nemohol postupovať za RB a musel byť stiahnutý na podporu hlavných síl gen. Fretter-Pica.⁶⁶

Záhadných 135 minút, ktoré Pilfousek strávil čakaním na príchod posíl a dohadovaním s Küblerom, najlepšie využil gen. Tkačenko. Po rozpynutí hmly mali Sovietsi z Kamionky a kóty 275 dokonalý prehľad o rozložení a presunoch RB. Veliteľ 44. horskej streleckej divízie zároveň zistil, že protivník nemá početnú prevahu. Otvárali sa pred ním tri alternatívy ďalšieho postupu: vyraziť do protiútku, zostať v obrane, alebo využiť mimoriadne priaznivú konfiguráciu terénu a vlákať RB do pasce. Prvú eventualitu musel Tkačenko okamžite zamietnuť. RB disponovala dostatočne veľkou palebnou silou, aby sovietsky protiútok krvavo odrazila. Pokiaľ by sa realizoval druhý variant, dokázala by 44. horská strelecká divízia nepriateľa zastaviť a prinútiť ho zotrvať v Ščaslivej, ale zároveň mu nemohla nespôsobiť väčšie straty. RB by útok pred príchodom posíl určite nezopakovala a početná prevaha sovietskych vojsk by zostala nevyužitá. Posledná možnosť bola najriskynejšia, ale sľubovala najväčší efekt. Avšak len za predpokladu, že časť vlastných jednotiek bude zámerne obetovaná ako „návnada“.

Ludský život nemal pre Stalinových vojvodcov veľkú cenu a Tkačenko nebol žiadnou výnimkou. Po krátkej úvahe sa preto rozhodol pre poslednú alternatívu. Výšiny nad cestou do Lipovca a Kamionky ponechal obsadené len slabými kryciami oddielmi, jadro svojich síl stiahol na západný okraj Lipovca a zálohu (pravdepodobne celý horský strelecký pluk) presunul do skrytých postavení za terénymi vlnami južne od Kamionky. Jeho plán bol jednoduchý: úmyselne oslabil obranu návrší, chrániacich prístup k Lipovcu, pretože chcel RB zatiahnuť do mesta, kde sa v zastavanom priestore nemohli uplatniť slovenské tanky; v pouličných bojoch mali sovietske jednotky nepriateľa čo najviac vyčerpať, ustúpiť do záchytných postavení na ľavom brehu Sobu a následne prejsť do všeobecného protiútku; skrytá záloha mala súčasne podniknúť prekvapivý úder do protivníkoveho tylu a obsadiť výšiny západne od Lipovca, čím by mu odrezala jedinou ústupovú cestu do Ščaslivej. Tak by boli slovenské jednotky zo všetkých strán obkľúčené a vydané napospas sovietskej presile.

Útok RB začal krátkou delostreleckou prípravou. Tanky v rojniciach a pechota v streleckých zástupoch postupovali rozťahané po 6 km dlhej línii.⁶⁷ Ľavé krídlo a stred tvorené MPO a väčšou časťou MPS sa malo zmocniť návrší po oboch stranách cesty a Lipovca.⁶⁸ Na ich podporu bolo pridelených všetkých 43 tankov, tri pancierové automobily a pionierska rota, ktorá mala pechote uľahčiť prechod cez Sob.⁶⁹ Na pravom krídle útočiacom na Kamionku sa nachádzal zvyšok MPS.⁷⁰

Sovietske delostrelectvo mlčalo, až kým sa nepriateľ nepriblížil k potoku pred hrachovými poliami. Vzápätí sa rozpútalo peklo. Okrem horských diel a mínometov začali slovenských

⁶⁵Ťaženie, ref 5, s. 86. Meno dediny Vojtovce je na tomto mieste skomolené na Wojtkowce.

⁶⁶Publikácia „Ťaženie...“ na s. 86 uvádza, že o 19.30 dorazili k Ščaslivej dve cyklistické eskadrony (čiže 97. prieskumný prápor) 97. ľahkej pešej divízie. Dovtedy museli operovať pri Vojtovciach s hlavnými silami gen. Fretter-Pica.

⁶⁷Ťaženie, ref 5, s. 86.

⁶⁸Tamže, príloha č. 11.

⁶⁹AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 64.

⁷⁰Ťaženie, ref 5, príl. č. 11.

a nemeckých vojakov ostreľovať aj ľahké guľomety z výšin nad cestou. Jeden delostrelecký granát pritom úplne rozmetal vozidlo s nemeckými dôstojníkmi.⁷¹ Útočníci sa preto roztrhali do šírky a zaľahli. Paľba sovietskeho delostrelectva trvala asi 20 minút. Potom nakrátko utíchla. Slovenskí a nemeckí pešiaci podporovaní vlastným delostrelectvom a tankmi vzápätí vyrazili do útoku na hrebene nad cestou. Červenoarmejci sa zúrivo bránili, pričom sa uchýľovali k zákerným bojovým metódam: vyliezali z lišiacich dier s bielymi vreckovkami v ruke, aby potom do nič netušiacich nepriateľov hodili ručné granáty a pri streľbe z pušiek používali dum-dum náboje. Dobytie výšin však napokon zabralo len niekoľko minút.⁷² To potvrdzuje záver, že ich Tkačenko bránil iba symbolicky a svoje hlavné sily zatiaľ do boja nezasadil.

Po obsadení návrší začali hlavné sily RB postupovať na Lipovec, len časť 3. tankovej roty bola pridelená na podporu pechoty útočiacej na Kamionku.⁷³ Za napredujúcim bojovým sledom sa zo Ščaslivej pohli kolóny nákladných áut s muníciou a časťou KPÚV v závese. Krátko po 13.00 dosiahli čelné vozidlá výšiny po oboch stranách cesty, zatiaľ čo posledné sa nachádzali asi 1 km západne od Ščaslivej. Pre sovietske delostrelectvo to bol ideálny cieľ. Najskôr vyradilo autá na oboch koncoch kolóny a potom ničilo jedno vozidlo za druhým.⁷⁴ Veliteľ delostreleckého pluku 11 mjr. Ján Kallo nariadil nepriateľské batérie umlčať. Všetky húfnice a ďalekonosné kanóny začali vzápätí ostreľovať lesík juhovýchodne od Kamionky. Tkačenkove horské delá a mímometry im okamžite odpovedali. Rozpútal sa delostrelecký súboj, ktorý trval takmer hodinu. Sovietski delostrelci a mímometníci sa najskôr zamerali na odstavené ťahače I/11 oddielu, ktoré sa museli stiahnuť z dostrelu k Ščaslivej. Potom sa ich pozornosť preniesla na III/11 oddiel a nútli ho neustále meniť pozície. I/11 oddiel sa snažil kanonierom stot. Frtúsa pomôcť a preniesol paľbu pod kótu 275. Po desiatich minútach intenzívneho ostreľovania sa sovietske batérie konečne odmlčali.⁷⁵ Delostrelecký pluk 11 následne opustil postavenia pri Felixovke a presunul sa na výšiny po oboch stranách cesty.⁷⁶

Slovenskí a nemeckí vojaci sa zatiaľ pomaly prebýjali k Lipovcu a Kamionke. Pešiaci boli nútení sa rozptyľovať a využívať každú výhodu terénu, aby sa kryli pred neutíchajúcou paľbou nepriateľských diel, mímometov a ručných zbraní, takže zakrátko došlo k premiešaniu najrôznejších jednotiek.⁷⁷ Obzvlášť hrdinsky bojovali tankisti ničiaci nepriateľské guľometné hniezda. Bez ich podpory by pechota utrpela obrovské straty a nikdy by sa do Lipovca neprebila. Do boja sa zapojili aj KPÚV a horské kanóny, ktoré ostreľovali nepriateľské oporné body. Opäť sa vyznamenávali slovenskí zdravotníci. Napriek nebezpečenstvu obetavo ošetrovali ranených a odnášali ich do bezpečia. Svojou pohotovou pomocou tak zachránili veľa životov. Sovietski zajatci, ktorí ešte pred niekoľkými minútami kládli RB tvrdý odpor, im ochotne asistovali.⁷⁸

Odpor 44. horskej pešej divízie však neustále rástol. Delostreleckému pluku 11 sa ani po zaujatí nových palebných postavení nedarilo umlčať nepriateľské batérie a útočný sled RB ťažko decimovala priama paľba sovietskych diel a mímometov. Boli poškodené aj niektoré tanky, ale väčšinu z nich dokázali opraviť poľné dielne priamo na bojisku. Prvým padlým tankistom bol por. Pavol Chlebuš. Asi 1 km pred Lipovcom zasiahla otvorený príklop jeho LT-35 mímometná strela, ktorá mu odtrhla hlavu. Zvyšok osádky podľahol panike a vozidlo opustil.⁷⁹

⁷¹HIRNER, ref 30, s. 21.

⁷²VAŠKO, ref 39, s. 7-10.

⁷³Spomienky, ref 8.

⁷⁴AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 64.

⁷⁵VAŠKO, ref 39, s. 24.

⁷⁶Ťaženie, ref 5, s. 84.

⁷⁷VAŠKO, ref 39, s. 28.

⁷⁸JANEČEK, ref 57, s. 24, 67.

⁷⁹AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65.

O 15. hodine sa pravému krídlu RB podarilo vytlačiť nepriateľa z Kamionky a dosiahnuť Sob. Do zajatia vtedy padol sovietsky poručík, od ktorého sa slovenskí vojaci konečne dozvedeli, že proti nim stoja celé štyri horské strelecké pluky.⁸⁰

Približne v rovnakej dobe sa hlavné sily RB prebili do Lipovca. V mestských uliciach pokračoval boj s nezmenšenou intenzitou. Červenoarmejci ostreľovali nepriateľa z každej pozície: zo záhrad, spoza plotov i obytných domov. Dokázali sa pritom skvele maskovať. Na jednom strome si dokonca vybudovali lešenie a umiestnili naň guľomet.⁸¹ Veliteľský stroj 2. tankovej roty typu LT-40 zasiahla po prieniku do Lipovca strela z protitankového kanóna. Prerazila čelnú stenu pancierovej vane a vozidlo nenapraviteľne poškodila. Utrhnutá poháňacia hriadeľ vážne zranila npor. Vanču, ktorého ambulancia okamžite odviezla do Vinnice.⁸²

Ostatným tankom medzitým dochádzali pohonné hmoty a strelivo. Na rozkaz veliteľa práporu útočnej vozby mjr. Jozefa Dobrotku sa preto o 16. hodine začali sťahovať do Ščaslivej.⁸³ Neskorší vývoj udalostí ukázal, že to nebol dobrý nápad. Oveľa rozumnejším riešením by bolo privolať do Lipovca cisterny a muničné vozy. Dvomi tankom LT-35 sa ani nepodarilo vrátiť. Prvému (des. Jozef Majerský) došiel benzín ešte v Kamionke a osádka po vystrieľaní zvyšku munície odišla pre palivo.⁸⁴ Druhý (des. asp. Ján Matrtaj) zapadol v močaristom teréne a stal sa terčom sovietskeho delostrelectva. Osádka ho ledva stihla opustiť, keď dostal plný zásah.⁸⁵

V Lipovci zostal po 16.00 len jeden tank LT-35 (des. asp. Cyril Kubinec) a tri pancierové automobily, ktoré pomáhali pechote ničiť nepriateľské guľometné hniezda. Čelným útočným oddielom sa napokon podarilo prebiť k traktorovej stanici a budove pošty neďaleko Sobu. Most cez riekou ustupujúce sovietske jednotky vyhodili do povetria. Napoly vyschnutá rieka však nebola veľkou prekážkou a niekoľkí slovenskí vojaci ju krátko pred 17.00 bez problémov prebrodili.⁸⁶

Pilfousek nadobudol po správach o obsadení traktorovej stanice a dosiahnutí Sobu dojem, že Lipovec je dobytý.⁸⁷ Vojaci, ktorí sa prebili až k rieke by ho z tohto omylu rýchlo vyviedli. Dobré videli, ako sa po ľavom brehu Sobu hemží množstvo červenoarmejcov s najrôznejšou bojovou technikou, priamo v domoch sú vybudované ďalšie guľometné hniezda a palebné postavenia protitankových kanónov.⁸⁸

O 17. hodine vydal Pilfousek rozkaz pre usporiadanie brigády a zaistenie dobytého terénu:

I.

O 16. hodine bol Lipovec našimi jednotkami dobytý. Lipovec zaistí pechota pod velením veliteľa MPS majora Hrabca, v priestore kóty 275 a Lipovec, t.j. smerom na východ a juhovýchod. Okrem toho zaistí severný východ na Gajsín.

MPO a rota pionierska, oba severozápadné východy na juh Ivanky, Zornišče.

Delostrelectvo zaistuje dobytý terén z palebného postavenia. Červená raketa znamená palebnú priehradu pre dohovorené miesto, ktoré veliteľa úseku oznámia veliteľovi delostrelectva na výšinách pri hradskej. Útočná vozba usporiada svoje jednotky v osade Ščaslivá.

Stanovisko veliteľa RB zatiaľ v jame na hradskej medzi Ščaslivou a Lipovec. Neskoršie západný okraj Lipovec.

⁸⁰Ťaženie, ref 5, s. 86.

⁸¹VÁŠKO, ref 39, s. 33.

⁸²AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65.

⁸³Ťaženie, ref 5, s. 83-84.

⁸⁴VÁŠKO, ref 39, s. 52.

⁸⁵Spomienky J. Spišiaka.

⁸⁶VÁŠKO, ref 39, s. 17-18, 29.

⁸⁷Ťaženie, ref 5, s. 84.

⁸⁸HIRNER, ref 30, s. 22-23.

Do 20. hodiny hlásia velitelia straty na mužstve a materiále a počet zajatcov. Odošlite na stanovisko veliteľa svoje spojky.⁸⁹

Z uvedeného textu vyplýva, že Pilfousek považoval nepriateľa za porazeného a ustupujúceho na juhovýchod k Il'jincom. Inak by nedal mjr. Hrabcovi rozkaz obsadiť strategickú kótu 275 východne od Lipovca, odkiaľ bolo možné kontrolovať železničnú trať Christinovka – Kazatin. V jeho rozkaze však niet ani náznak o často tradovanom údaji, aby sa celá brigáda presunula do Lipovca.⁹⁰ Pilfousek len prikázal pechote a pionierom zaistiť všetky prístupové komunikácie k mestu, delostrelectvo ponechal na výšinách obojstranne cesty a tanky v Ščaslivej, kde zostali aj zvyšné dva pancierové automobily, protiletadlová batéria a trén.

Gen. Kübler vydal po obdržaní Pilfouskovho hlásenia o 17.20 zborový rozkaz č. 52. Nariadil v ňom RB postupovať z Lipovca do Il'jincov a potom smerom na Dašov (14 km juhovýchodne od Il'jincov).⁹¹ Vykonalie tohto rozkazu sa však muselo vzťahovať na nasledujúci deň. Pred blížiacou sa nocou by ani iniciatívny Kübler nehmal vyčerpané slovenské jednotky do ďalšieho boja.

Gen. Tkačenko sa v tej dobe najskôr nachádzal na kóte 275, odkiaľ mal skvelý výhľad na Lipovec a jeho široké okolie. Jadro 44. horskej streleckej divízie sa sústredilo na ľavom brehu Sobu a za terénymi vlnami juhozápadne od Kamionky sa rozvinula záloha. Signál k protiútoky bol vydaný o 17.45.⁹²

Za podpory silnej delostreleckej a mínometnej paľby zaútočili červenoarmejski na Kamionku a súčasne sa dali do pohybu oddiely z ľavého brehu Sobu. Rota MPS vysunutá na krajnom pravom krídle bola mnohonásobnou presilou zakrátko zahnaná na útek a masa horských strelcov sa za ňou valila k výšine s veterným mlynom.⁹³

Ani postavenie hlavných síl RB v Lipovci, na ktoré nepriateľ dotieral z troch strán, nebolo závideniahodné. Obzvlášť zle dopadli jednotky pri zničenom moste. Neďaleko lipoveckej pošty utrpel vo vraku rozstrieľaného nákladného auta smrteľné zranenie veliteľ 1. pionierskej čaty por. Rudolf Redžovič.⁹⁴ Sovietske protitankové kanóny zničili jeden pancierový automobil a ďalší ťažko poškodili. Tretí OA vz. 30 bol poškodený ľahšie a podarilo sa mu prebiť do Ščaslivej.⁹⁵

Pilfousek musel s horkosťou konštatovať, že na zastavenie sovietskeho protiútoky mu nezostali žiadne zálohy. Málopočetná slovenská pechota bez samopalov, mínometov, plameňometov, rýchlopalných kanónov a ďalších podporných zbraní sa nepriateľskej presile nemohla ubrániť. Tanky, ktoré by možno Tkačenkových horských strelcov dokázali zastaviť, boli zasa neprezieravo odvedené do Ščaslivej. Veliteľovi RB nezostávalo nič iné, než aby o 18.00 vydal útočnému sledu rozkaz na okamžitý ústup do obranného postavenia 2 km východne od Ščaslivej.⁹⁶

To sa však k výšinám po oboch stranách cesty od Kamionky blížil sovietsky úderný oddiel. Vieme, že pokiaľ by ich obsadil, uzavrel by hlavným silám RB v Lipovci jedinú ústupovú komunikáciu. V ceste napredujúcim červenoarmejskom stáli len batérie delostreleckého pluku 11. Delostrelci sa našťastie nedali strhnúť rotou MPS utekajúcou z Kamionky. Bleskovo premiestnili delá do vhodných pozícií a spustili na nepriateľskú pechotu priehradnú paľ-

⁸⁹Ťaženie, ref 5, s. 84-85.

⁹⁰Napr. AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65.

⁹¹Ťaženie, ref 5, s. 85.

⁹²Tamže, s. 85.

⁹³VAŠKO, ref 39, s. 24-25.

⁹⁴HIRNER, ref 30, s. 23-24.

⁹⁵JANEČEK, ref 57, s. 72.

⁹⁶Ťaženie, ref 5, s. 85.

bu. Horskí strelci ale bez ohľadu na rastúce straty nezadržateľne postupovali vpred. Keď sa priblížili na 500 m, začali do nich húfnice páliť šrapnelmi. To už bolo príliš aj na odvážnych Kaukazanov. „Múr ľudských tiel sa zopár ráz zakolísal, postúpil ešte o niekoľko krokov, potom bezradne zostal stáť a zrazu sa rozsypal. Celý kolos sa dal na útek.“ Útočníkom pritom stačilo k úspechu len málo: slovenským batériám zostávalo posledných pár kusov streliva! Krátko nato sa delostrelecký pluk 11 z výšin stiahol a zaujal palebné postavenia na východnom okraji Ščaslivej.⁹⁷

Tkačenkovi teda nevyšla najdôležitejšia časť jeho plánu a nepodarilo sa mu obklúčiť hlavné sily RB. Prápor útočnej vozby navyše vyslal na pomoc ustupujúcim jednotkám zosilnenú tankovú čatu (5 LT-35 a 1 LT-38) a zvyšné dva pancierové automobily pod velením por. Dominika Miartuša, ku ktorým sa v Lipovci pripojil LT-35 des. asp. Kubinca. Väčšine príslušníkov útočného sledu sa vďaka zásahu obrnených vozidiel podarilo prebojovať ku Ščaslivej a obeťaví vodiči nákladných áut zachránili ranených, aj prevažnú časť vojenského materiálu.⁹⁸

Do 19.30 zaujali ustupujúce jednotky RB určenú obrannú líniu, ktorú posilnil práve sa navrátiaci 97. prieskumný prápor.⁹⁹

Asi 250 slovenským a nemeckým vojakom sa však nepodarilo z Lipovca uniknúť a zostali spolu s obrnencami por. Miartuša odrezaní v meste. Medzi nimi boli aj mjr. Dualský a stot. Duchnovský. Nemecký stýčný dôstojník pre delostrelectvo mjr. von Lengerke od Pilfouska požadoval, aby bol na ich záchranu zostavený dobrovoľný úderný oddiel. Vtedy sa na štábe RB objavil gen. Fretter-Pico a Lengerkeho návrh rázne zamietol slovami „Das ist eine Illusion“.¹⁰⁰ Obklúčení vojaci v Lipovci si museli pomôcť sami ako vedeli.

Pilfouskovi potom zostávala už len nepríjemná povinnosť zatelefonovať o neúspechu RB gen. Küblerovi. Toho však zaujímala len jediná vec: či bude brigáda na druhý deň schopná pokračovať v boji. Pilfousek bez zaváhania povedal, že „áno“. Náhodný svedok ich rozhovoru npor. Matej Skalický (vedúci osobného oddelenia štábnej roty) to okamžite nahlásil vojenskému pridelencovi prezidenta republiky plk. Benediktovi Dúbravcovi, ktorý po ostrej výmene názorov zakázal Pilfouskovi v Tisovom mene brigádu zasadiť do ďalšieho boja. Dúbravec ale mohol Pilfouskovi prikazovať a zakazovať, čo chcel. V konečnom dôsledku bolo rozhodujúce, ako sa vyjadri Kübler. Veliteľ XXXXIX. horského zboru sa nechal novými argumentmi presvedčiť a rozhodol, že Lipovec definitívne dobyje 295. pešia divízia. Zo slovenských jednotiek ju mal podporovať len delostrelecký pluk 11.¹⁰¹

Gen. Tkačenko sa po zdecimovaní svojho hlavného úderného oddielu už nepokúsil zaútočiť na Ščaslivú a sústredil sa na likvidáciu nepriateľa obklúčeného v Lipovci. Červenoarmejci pritom znovu použili značne neortodoxné metódy. Niektorí si nasadili prilby a navliekli plášte po mŕtvych slovenských vojakoch. Takýmto spôsobom sa im podarilo oklamať veliteľa 3. pionierskej čaty por. Franiška Dananaja, ktorého zajali spolu s 27 mužmi. Jednému poddôstojníkovi sa našťastie podarilo ukryť dva ručné granáty a s ich pomocou sa celej skupine podarilo oslobodiť. Počas návratu do vlastných línií traja z týchto vojakov padli a traja zostali nezvestní.¹⁰²

Mjr. Dualský dokázal okolo seba zhromaždiť väčšinu obklúčených vojakov a odrazil s nimi niekoľko nepriateľských útokov. Hoci boli viackrát vyzvaní ku kapitulácii, odmietli sa vzdať a okolo 21.00 sa prebojovali k vlastným jednotkám.¹⁰³

⁹⁷VAŠKO, ref 39, s. 24-25.

⁹⁸AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 66-67.

⁹⁹Ťaženie, ref 5, s. 85.

¹⁰⁰VHA Trnava, ref 20, s. 14.

¹⁰¹ŠIMUNIČ, ref 2, s. 21.

¹⁰²JANEČEK, ref 57, s. 35, 54, 62 – 63, 91.

¹⁰³Tamže, s. 30 – 31.

Obrnené vozidlá por. Miartuša prenikli až k pechote, pionierom a skupine protitankových delostrelcov pri zničenom moste,¹⁰⁴ odkiaľ sa po 22. hodine prebili do Ščaslivej.¹⁰⁵ Tank LT-38 (des. Jozef Gavalier) a LT-35 des. asp. Kubinca boli pritom zničené sovietskym delostrelectvom, ale ich osádky sa zachránili.¹⁰⁶

Jediný dôstojník RB, ktorý sa dobrovoľne vzdal, bol veliteľ 2. pionierskej čaty por. Anton Hirner. Sovieti ho odviekli do zajatia spoločne s ďalšími 16 vojakmi.¹⁰⁷ Traja z nich však ešte v noci ušli a jeden za neznámých okolností zahynul.

LIPOVECKÝ EPILÓG

Z posledného telefonického rozhovoru medzi Küblerom a Pilfouskom vyplývalo, že 24. pešej divízii sa podvečer 22. júla 1941 podarilo prelomiť sovietsku obranu pred Vachnovkou a uvoľniť komunikáciu na Lipovec. V skorých ranných hodinách 23. júla 1941 vyrazil z Vachnovky juhovýchodným smerom predvoj 295. pešej divízie. Zakrátko dosiahol severný okraj Lipovca, kde sa zastavil pred sovietskymi obrannými postaveniami. Gen. Tkačenko však vedel, že po vyčerpávajúcom boji predchádzajúceho dňa jeho preriedené jednotky ďalší útok neodrazia. 44. horská strelecká divízia preto začala z Lipovca nenápadne ustupovať k Il'jincom.¹⁰⁸

Štáb 295. pešej divízie ani velenie RB pravý stav vecí nepoznali. Rozhodli sa preto s útokom vyčkať, kým nebudú sústredené všetky sily. Presne napoludnie spustili nemecké a slovenské húfnice paľbu na Lipovec a Kamionku. Po skončení delostreleckej prípravy začali Nemci postupovať do mesta, ktoré bolo z veľkej časti zachvátené požiarom. Sovietske krycie oddiely nekládli veľký odpor a rýchlo sa stiahli.¹⁰⁹

Krátko po obsadení Lipovca 295. pešou divíziou sa doň začala presúvať aj RB. Slovenských vojakov pochopiteľne najviac zaujímalo, v akom stave zostali telá ich padlých spolubojovníkov a opustená bojová technika. Čoskoro sa presvedčili, že všetky mŕtvolky boli obraté o doklady a identifikačné štítky.¹¹⁰ Ďalej zistili, že tank por. Chlebuša a LT-35 opustený v Kamionke Sovieti zničili. Pancierový automobil poškodený pri lipoveckej pošte bol objavený s namaľovanými červenými hviezdami. Nepriateľ ho na rozdiel od tankov chcel odviezť so sebou, lenže jeho poškodenia sa ukázali natoľko rozsiahle, že sa mu to nepodarilo.¹¹¹ V zlom technickom stave však boli aj ostatné obrnené vozidlá. Mjr. Dobrotka hlásil, že prápor útočnej vozby je neschopný boja, nakoľko v pojazdnom stave sa nachádza len päť tankov. Situácia v skutočnosti nebola až taká katastrofálna. Väčšinu tankov totiž zámerne poškodili vlastné osádky a dali sa ľahko opraviť.¹¹²

24. júla 1941 začala 295. pešia divízia postupovať na Granov (60 km juhovýchodne od Lipovca). Z jednotiek RB ju podporovala iba MPS, ktorá operovala ako jej prieskumný prápor. Avšak len po obec Kalnik (10 km juhovýchodne od Il'jincov).¹¹³ Z výkonov slovenskej pe-

¹⁰⁴VAŠKO, ref 39, s. 18.

¹⁰⁵JANEČEK, ref 57, s. 34.

¹⁰⁶KRIVÁŇ, J.: Spomienky vo vlastníctve autora.

¹⁰⁷HIRNER, ref 30, s. 24-25.

¹⁰⁸VAŠKO, ref 39, s. 31.

¹⁰⁹Tamže, s. 26.

¹¹⁰Tamže, s. 26. Ukoristené identifikačné štítky boli pre červenoarmejcov dokladom, koľkých nepriateľov zabili a dostávali za ne odmenu.

¹¹¹AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 65-67.

¹¹²Spomienky, ref 8.

¹¹³Ťaženie, ref 5, s. 87.

choty totiž Nemci veľkú radosť nemali. Spozorovali, že od boja pri Lipovci pociťuje hrôzu zo sovietskeho delostrelectva, prepadáva panike a opúšťa svoje postavenia. 295. pešia divízia preto v ďalších dňoch využívala len podporu delostreleckého pluku 11. Po páde Granova 30. júla 1941 sa celá RB sústredila do priestoru Vinnice, kde bola v druhej polovici augusta začlenená do Rýchlej divízie.¹¹⁴

STRATY

Presný počet slovenských vojakov, ktorí zahynuli v boji pri Lipovci, boli zranení a padli do zajatia, sa značne rôzni. Oficiálny zborník dokumentov „Ťaženie slovenskej Rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941“ uvádza, že 22. júla padlo 75 mužov, 167 bolo ranených, 2 zajatí a 17 zostalo nezvestných.¹¹⁵ Podľa svedectva M. Skalického však RB pri Lipovci stratila 88 mŕtvych a F. Čatloš ich spomína až 113.¹¹⁶ Naproti tomu „Kalendár slovenského vojska 1943“ uverejnil menoslov padlých na východnom fronte a medzi nimi je len 64 mužov, ktorí 22. júla 1941 zahynuli na bojisku alebo podľahli následkom svojich zranení.¹¹⁷ Zvyšní jedenásti mŕtvi boli nepochybne nemeckí vojaci a dôstojníci začlenení do RB. Medzi obeť lipoveckého boja však treba prirátat aj sedem ranených, ktorí od 23. júla do 13. augusta 1941 skonali vo Vinnici. Celkovo si teda boj pri Lipovci vyžiadala životy 71 slovenských vojakov.

Podobné nezrovnalosti pretrvávali aj v počte zajatých a nezvestných príslušníkov RB. V memoároch A. Hirnera „Boje za frontom“ sa totiž spomínajú iba 16 slovenskí vojaci, ktorí s ním „zbehli“ na sovietsku stranu. Traja ale zakrátko ušli, a jeden má rovnaké priezvisko ako stk. Július Medvecký, ktorý podľa „Kalendára...“ padol pri Lipovci 22. júla 1941. Dobová propagandistická publikácia „Vyznamenaní“ zasa uvádza, že v sovietskom zajatí sa ocitla aj 28-členná skupina por. Dananaja, pričom 22 mužom sa podarilo vyslobodiť, traja zahynuli pri pokuse o útek a traja zostali nezvestní.¹¹⁸ Do zajatia však okrem nich padli aj traja príslušníci MPS. Z týchto údajov vyplýva, že 23. júla 1941 RB skutočne pohrešovala 19 osôb, ale traja posledne menovaní muži už na druhý deň využili dopravnú nehodu nákladného auta so slovenskými zajatcami a utiekli.¹¹⁹

Materiálne straty RB sú presne vyčíslené len u praporeu útočnej vozby. Zničené boli štyri tanky LT-35 (č. 13.838, 13.846, 13.857 a jeden s neznámym evidenčným číslom), jeden LT-38 (č. V-3005), jeden LT-40 (č. V-3037) a tri KPÚV. Viac či menej poškodených zostalo najmenej päť LT-35, jeden LT-38 a jeden LT-40. MPO prišiel o pancierový automobil OA vz. 30 (č. 13.403) a dva boli poškodené.¹²⁰ Údaje o ďalších zničených a poškodených vozidlách a ťažkých zbraniach RB chýbajú. Delostrelectvu 44. horskej streleckej divízie však museli padnúť za obeť desiatky slovenských nákladných automobilov.

Veľkou záhadou dodnes zostávajú straty 44. horskej streleckej divízie. Podľa odhadu slovenského velenia padlo pri Lipovci takmer 700 červenoarmejcov a približne 1 000 ich bolo ranených. Tieto čísla nie sú vôbec prehnané, pretože v roku 1941 činil pomer strát nemeckých

¹¹⁴AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 67. Netýkalo sa to tankových rôt a zvyšných pancierových automobilov, ktoré boli už 23. júla 1941 odoslané na Slovensko.

¹¹⁵Ťaženie, ref 5, príl. č. 15.

¹¹⁶ŠIMUNIČ, ref 2, s. 21.

¹¹⁷Kalendár slovenského vojska 1943. Bratislava 1942, s. 55-80.

¹¹⁸JANEČEK, ref 57, s. 35.

¹¹⁹Tamže, s. 117-118.

¹²⁰AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 67. I. Bajtoš uviedol, že RB stratila len päť tankov. Šiestym bol LT-35 des. asp. Matrtaja, ktorý zapadol pri ústupe z Kamionky.

a sovietskych vojsk 1:10 v neprospech Červenej armády.¹²¹ 44. horská strelecká divízia mala pri Lipovci aj zajatých. Podľa dochovaného fotografického materiálu môžeme ich počet odhadnúť na tridsať.¹²²

Medzi obeť boja treba napokon zaradiť aj miestne obyvateľstvo, ktoré bolo vystavené ťažkej palbe všetkých troch vojsk. Údaje o počte zabitých ukrajinských civilistov, ako aj množstve padlých príslušníkov 44. horskej streleckej divízie, môžu priniesť len výskumy v Lipovci a jeho okolí, nakoľko museli byť pochovaní na tamojších obecných cintorínoch.

KOMU PATRÍ VÍŤAZSTVO?

Výsledok lipoveckého boja bol na Slovensku už od 22. júla 1941 interpretovaný podľa požiadaviek momentálne vládnuceho režimu. Gen. Čatloš síce po prvých správach o vysokých stratách veľmi zúrilo, zasypal štáb RB záplavou ostrých výčitiek a vyhrážkami o súdnom pokračovaní,¹²³ ale zlosť ho čoskoro prešla. Uvedomil si, že v prvom rade by na lavicu obžalovaných musel posadiť Stülpnagela, Küblera a Fretter-Pica, čo pochopiteľne neprichádzalo do úvahy. Svoju nevraživosť na Pilfouska si však vylial v publikácii „Ťaženie...“, kde sa o boji pri Lipovci otvorene hovorí ako o neúspechu a všetka zodpovednosť sa v rozpore s faktmi zvaľuje na veliteľa RB.

V širokej verejnosti sa však Lipovec z propagandistických dôvodov prezentoval ako skvelé víťazstvo slovenských zbraní. Krátko po boji boli desiatky príslušníkov RB Čatlošom vyznamenaných za statočnosť a 25 z nich obdržalo i nemecké železné kríže II. triedy.¹²⁴ 2. novembra 1941 prezident Tiso v sprievode ministrov Čatloša a Gašpara navštívil provizórny cintorín slovenských a nemeckých vojakov pri Lipovci. Pietneho aktu sa zúčastnili aj obyvatelia Lipovca so starostom Teodorom Horočinským. Spoločne si uctili padlých kladením vencov a spevom náboženských piesní.¹²⁵ Krátko nato začala pri Lipovci výstavba pamätníka slovenských vojakov, ktorý tam stojí dodnes.

Po zániku slovenského štátu sa situácia obrátila a z Lipovca sa stalo miesto strašnej porážky slovenskej armády. Rovnaký pohľad pochopiteľne zaujímala sovietska a dodnes zaujíma ukrajinská historiografia, ktorá lipovecký boj stále prezentuje ako slávne víťazstvo hrdinskej Červenej armády.¹²⁶ Naproti tomu bývalý náčelník štábu sovietskej 12. armády gen. Bagrat Arušaňan vo svojej spomienke na prvé týždne vojny obchádza výsledok protiútoky 44. horskej streleckej divízie zo dňa 22. júla 1941 mlčaním. Možno si to vysvetliť iba tak, že ho na rozdiel od iných sovietskych autorov nepovažoval za úspešný.

Hoci si víťazstvo pri Lipovci pripisovala tak slovenská, ako aj sovietska strana, bol konečný výsledok boja nerozhodný. Obaja protivníci zaujímali o polnoci 23. júla 1941 prakticky rovnaké postavenia, ako 24 hodín predtým. To však nebolo dôležité. Aj v prípade, že by 44. horská strelecká divízia RB úplne zničila, neskoršiu katastrofálnu porážku sovietskej 12. armády pri Umani to nemohlo ovplyvniť. Pokiaľ mal boj pri Lipovci nejakého víťaza, tak to boli len Nemci. Nasadením RB sa ušetrili sily XXXIX. horského zboru a gen. Tkačenko nemohol realizovať svoj protiútok, ktorý by spôsobil veľké straty 97. ľahkej pešej divíziei.

¹²¹Tieto údaje poskytol autorovi pán Mgr. Pavel Mičianik.

¹²²VHA Trnava, f. ŠZ, sign. X.F-19 a X.F-20.

¹²³AM SNP Banská Bystrica, ref 17, s. 26.

¹²⁴Tamže, s. 26.

¹²⁵VHA Trnava, f. ŠZ, sign. X-414, Spomienky a komentáre F. Čatloša k rokom 1939 – 1945, s. 19.

¹²⁶ROHOVYJ, ref 31, s. 8.

VINNÍCI

Trauma, ktorú si slovenskí vojaci odniesli zo stretnutia pri Lipovci vyplývala z veľkých strát a zo šokujúcej skúsenosti, aký tvrdý spôsob boja praktizuje Červená armáda. Ukázalo sa, že RB napriek technickej prevahe nestačila na zdolanie početne silnejšieho nepriateľa.¹²⁷ Príčinou tohto stavu bola predovšetkým neskúsenosť a nedostatočná bojová príprava príslušníkov RB. Slovenské politické vedenie si to uvedomovalo, no napriek tomu poslalo z čisto prestížnych dôvodov zle vycvičené jednotky, do vojny proti najväčšej a najlepšie vyzbrojenej armáde na svete. Ďalšími vinníkmi tragédie pri Lipovci boli nemeckí generáli. Dobre totiž vedeli, že RB nie je spôsobilá samostatného nasadenia proti nepriateľskej presile. Potrebovali však „zapchať diery“ vo frontovej línii. Krvavý kúpeľ, ktorým prešla RB 22. júla 1941, bol pre nich len bezvýznamnou epizódou. Zodpovednosť plk. gšt. Pilfouska spočívala hlavne v skutočnosti, že sa odmietol postaviť proti plánu nemeckej generality a až potom v spôsobe, akým viedol RB pri Lipovci.

Vzoprieť sa rozkazom nadriadených si vyžaduje veľkú odvahu, pretože málokto je ochotný niesť za takéto počínanie následky. Táto odvaha chýbala predovšetkým gen. Čatlošovi, ktorý sa neprotivil rozhodnutiu vyslať slovenskú armádu do Sovietskeho zväzu. Zvaliť všetku zodpovednosť za lipoveckú tragédiu na Pilfouska bolo tým najjednoduchším riešením. Ved' už starorímsky historik Tacitus napísal: „Inquissima haec bellorum condicio est: prospera omnes sibi vindicat, adversa uni imputantur.“¹²⁸

Vysvetlivky:

<i>AM SNP</i>	= <i>Archív Múzea Slovenského národného povstania</i>
<i>BZP</i>	= <i>brigádny zbrojný park</i>
<i>DPLP</i>	= <i>delostrelecký protiletadlový pluk</i>
<i>KPÚV</i>	= <i>kanóny proti útočnej vozbe</i>
<i>LT</i>	= <i>ľahký tank</i>
<i>MPO</i>	= <i>motorizovaný priezvedný oddiel</i>
<i>MPS</i>	= <i>motorizovaná pechotná skupina</i>
<i>NAK</i>	= <i>nákladná autokolóna</i>
<i>OA</i>	= <i>obrný automobil</i>
<i>ŠZ</i>	= <i>špeciálne zbierky</i>
<i>V</i>	= <i>vojsko</i>
<i>VHA</i>	= <i>Vojenský historický archív</i>

¹²⁷AM SNP Banská Bystrica, ref 40, s. 68.

¹²⁸„Toto je najväčšia nespravodlivosť vo vojne: úspech si privlastňujú všetci, nezdar sa pripisuje len jednému.“

MENOSLOV SLOVENSKÝCH VOJAKOV PADLÝCH PRI LIPOVCI 22. JÚLA 1941

1. stk. Ján Andráš	31. stk. Pavol Lisai
2. des. Ondrej Antko	32. slob. Michal Majer
3. slob. asp. Ondrej Barták	33. stk. Martin Marček
4. stk. Samuel Bartoš	34. stk. Július Medvecký
5. stk. Július Demko	35. stk. Ján Melicherčík
6. stk. Adolf Dobák	36. stk. Ondrej Michalov
7. por. František Dubecký	37. stk. Jozef Mik
8. des. Albet Ďurčiak	38. por. Mikuláš Mikolaj
9. stk. Juraj Ďurica	39. stk. Ján Minich
10. stk. František Farárik	40. stk. Anton Močko
11. des. Štefan Faučovič	41. por. Ján Moravčík
12. des. Anton Flašík	42. des. Július Németh
13. stk. Milan Gibala	43. stk. Jozef Pazdera
14. des. Tibor Gottwald	44. stk. František Petro
15. slob. Ján Greňo	45. por. Rudolf Redžovič
16. des. Ernest Haluška	46. stk. Ondrej Rdinčin
17. slob. Pavol Haňo	47. stk. Štefan Gejza Rievaj
18. stk. František Havrančík	48. stk. Štefan Sihan
19. stk. Jozef Hmira	49. stk. Vincek Sopek
20. stk. Ondrej Horňáček	50. stk. Justín Staffen
21. por. Pavol Chlebuš	51. stk. Štefan Stach
22. stk. Pavol Janiga-Úradníček	52. slob. Michal Šebo
23. stk. Rehor Jarošík-Chalupa	53. stk. Pavol Škrivánek
24. slob. Michal Kasáč	54. stk. Štefan Štrbáň
25. stk. Jozef Klačko	55. stk. Ján Talpáš
26. stk. Pavol Kobík	56. des. František Tomašík
27. stk. Štefan Kováčik	57. stk. Ján Trebula
28. stk. Juraj Kubizňa	58. des. Juraj Uhorskai
29. stk. Ján Lešták	59. stk. Tomáš Vančo
30. stk. Štefan Lihan	60. stk. Jozef Zajac

MENOSLOV SLOVENSKÝCH VOJAKOV, KTORÍ PODLAHLI NÁSLEDKOM ZRANENÍ

1. slob. Jozef Zubánik	22. júla 1941 v Ščaslivej
2. stk. Ján Kolbása	22. júla 1941 vo Vinnici
3. stk. Jozef Ošust'	22. júla 1941 vo Vinnici
4. stk. Jozef Švec	22. júla 1941 vo Vinnici
5. čtk. Jozef Halagaš	23. júla 1941 vo Vinnici
6. stk. Štefan Jakubík	23. júla 1941 vo Vinnici
7. stk. Ján Hraňo	24. júla 1941 vo Vinnici
8. stk. Štefan Horváth	25. júla 1941 vo Vinnici
9. stk. Karol Sotník	26. júla 1941 vo Vinnici
10. slob. Július Mócik	28. júla 1941 vo Vinnici
11. npor. Štefan Vančo	13. augusta 1941 vo Vinnici

T. KLUBERT: DER KAMPF BEI LIPOVEC

Der Verfasser behandelt in der Studie die größte Kampffaktion der slowakischen Schnellen Brigade in der Ukraine im Sommer 1941. Die Schnelle Brigade (von 7. Juli 1941 Schnelle Truppe) unter dem Kommando vom Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk entstand am 22. Juni 1941. Zwei Tage später wurde sie als erster Teil der slowakischen Armee in die Zusammenstellung der deutschen Armee an der Ostfront (17. Armee) eingereiht. Am 25. Juni 1941 überschritt sie die Grenzen der ehemaligen Sowjetunion und schaltete sich in die Kämpfe im Gebiet Sanok ein. In der Zeit zwischen Ende Juni bis 19. Juli 1941 leistete die Schnelle Brigade Sicherungsdienst im Hinterland der deutschen Truppen. In dieser Zeit wurde sie um weitere Mannschaft und Kampftechnik verstärkt, so dass ihr Stand aus ursprünglichen 1910 Personen auf fast 5000 Personen anwuchs. Nach dem Fall der Stadt Vinnica wurde die Schnelle Brigade zum Bestandteil des 49. Gebirgskorps des Generalmajors Ludwig von Kübler, der dem Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk befahl, die zurückziehenden Einheiten der sowjetischen 12. Armee zu verfolgen. In der Nacht auf 22. Juli 1941 stieß die Schnelle Brigade vor der kleinen Stadt Lipovec (180 km südwestlich von Kiew) an die Verteidigungsstellung der 44. Gebirgsschützendivision in der Kraft von 7500 bis 8000 Männer an. Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk enthielt von der deutschen Führung eine falsche Information, der Raum um Lipovec wäre nur von zwei Infanterieregimenten eingenommen. Am Dienstag den 22. Juli 1941 um 6 Uhr Morgen versuchte sich die Vorhut der Schnellen Brigade nach Lipovec durchzuschlagen, sie erreichte aber nur einen Teilerfolg. Oberst des Generalstabs Rudolf Pilfousk ersuchte beim Generalmajor Kübler um Verstärkung, der Befehlshaber des 49. Gebirgskorps befahl aber, mit der ganzen Brigade direkt anzugreifen. Nach dem erschöpfenden Kampf schlugen sich die slowakischen Frontaleinheiten um 17 Uhr in die Mitte von Lipovec. Der folgende sowjetische Gegenschlag verdrängte aber die Schnelle Brigade aus der Stadt und zwang sie, Verteidigungsstellung bei dem Ort Ščaslivá einzunehmen. Am Morgen den 23. Juli 1941 drang die deutsche 295. Infanteriedivision zu Lipovec vor, und mit Hilfe des slowakischen Artillerieregiments 11 besetzte kurz nach Mittag die Stadt. Die Schnelle Brigade verlor bei Lipovec 88 Männer, 167 Männer wurden verletzt und 24 geraten in Gefangenschaft; die Brigade kam um 6 Tanks, 1 Panzerwagen, 3 Panzerabwehrkanone und um eine Menge von Kampftechnik. Die Mannschaft war durch die schweren Verluste insofern demoralisiert, dass die Schnelle Brigade als Gesamtheit nicht mehr kampffähig war. Die Ereignisse bei Lipovec entdeckten die schwerwiegenden Mängel in der Abrichtung und Organisation der slowakischen Armee und erwiesen die Untauglichkeit ihrer selbstständigen Kampfeinsetzung, was durchgreifende Änderungen in der Struktur der slowakischen Truppen an der Ostfront zur Folge hatte.

VÝCHOVA SLOVENSKEHO VOJAKA NA VÝCHODNOM FRONTE V ROKOCH 1941 – 1943

PETER ŠUMICHRASŤ

ŠUMICHRASŤ, P.: The Education of the Slovak Soldier at the East Front in 1941 – 1943. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 36 – 54, Bratislava.

In the contribution the author deals with the issue to which only very little attention was paid in the modern Slovak history from various reasons. The contents of the education of the Slovak soldier in 1941 – 1943 was ethical or moral, enlightenment, national, spiritual and physical education in the comprehensive form. The author analysed each part of education individually taking into regard its contribution to the fulfilment of the educational aim. Special attention of the author is paid to the religious education carried out by the military chaplains. However, also the cultural and educational activity in limited possibilities of its forms and means represented a significant part of the education. The assessment of the educational level of the Slovak soldier at the East front is based on statements of the prelacy and senior officers as well as on the available regulations, provisions and directions. The author pays appropriate attention to the selected methods, forms and means of the educational work in the field in the Slovak Army in 1941 – 1943. Non-commissioned officers, sergeant and officers corps were assigned to fulfil common educational aim.

Military history. Slovakia. World War II. Educational work in the Slovak Army during the campaign at the East front.

Výchova vojaka slovenskej armády bola od druhej polovice roku 1941 jednoznačne poznačená aktívnou účasťou slovenskej armády v poľnom ťažení proti ZSSR.

Z tohto dôvodu aj výchovná práca v zázemí, ktorá tvorila základný kameň výchovy v slovenskej armáde, cieľavedome a zámerne smerovala k tomu, aby slovenský vojak, ako dobrý národovec, presvedčený, vyspelý, neohrozený a hrdý obranca vlasti, bol čo najlepšie pripravený na bojovú činnosť na fronte,¹ a to nielen po stránke fyzickej, ale aj psychickej.²

Slovenský vojak mal zmýšľať, cítiť a konať tak, aby to bolo len na „osoh slovenskosti“. Osobné záležitosti a partikulárne záujmy musel jednoznačne podrobiť celonárodným potrebám.

Výchovná práca, ktorú realizovali vojenský vychovávateľa,³ mnohokrát vo veľmi zložitých poľných podmienkach, mala zvýšiť, resp. udržať žiadanú bojovú hodnotu slovenského voja-

¹Slovenský vojak si mal vždy pamätať, že je synom slobodného národa. Vojenský vychovávateľ mu zdôrazňoval, že sloboda dáva nielen výhody a práva, ale ukladá aj povinnosti. Z tohto dôvodu mal vojak konať svoje povinnosti rád a ochotne. A to nielen v čase mieru, ale najmä vtedy, keď treba so zbraňou v ruke chrániť seba, svojich blízkych, národ a vlasť. Vojak mal vždy poslúchať svojich predstavených, aby nemusel otrocky slúžiť cudzím. Mal si byť vedomý, že je ochrancom a zárukou slobody. Nemal klesať na duchu, je príslušníkom malého národa, pretože aj malý národ má svoju česť a právo. Statočnosť, odvaha, poslušnosť, sebaobetovanie a láska k vlasti sú zárukou sily národov. Svojimi činmi mal predovšetkým tým, ktorí slovenský národ podceňujú, dokázať, že Slovák vie za svoje nielen žiť a boriť sa, ale aj umierať. Mal si byť vedomý aj tej skutočnosti, že celý národ slovenského vojaka miluje a pre neho prináša obeť. Mal pamätať aj na to, že nedostatok disciplíny a vojenskej cti je hrobom každého národa. Jednoznačne tu zarezonovala požiadavka, aby slovenský obranca vlasti ostal verný odkazu svojich predkov. Nakoniec mal veriť v Boha a v budúcnosť slovenského národa, „lebo sila viery a presvedčenia je mocnejšia od panciera a ocele!“ Ak by slovenský vojak počas výkonu služby naplnil vyššie uvedené ustanovenia, čestne by naplnil obsah vojenskej prísahy – bližšie MITOŠINKA, J.: Verný priateľ. Modlitebná a poučná knižka katolíckeho vojaka. Bratislava : MO SR, 1941, s. 77-78.

²VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy dôverné 1941, inv. č. 217, šk. 171, č. 71.906/dôv.1941.

³Rozumej – veliteľia, osvetoví dôstojníci a vojenský duchovní.

ka, markantne sa prejavujúcu v samostatných i spoločných bojových akciách, na východnom fronte.⁴

V súvislosti s vyššie uvedeným sa konštatovalo, že v tomto úseku našich dejín bolo udržiavanie, zveľaďovanie a povznášanie národnej a vojenskej hodnoty slovenského vojaka v poli tou „najsvätejšou povinnosťou“ všetkých veliteľov zúčastňujúcich sa so svojimi jednotkami na poľnom ťažení proti ZSSR.

Výchovnú prácu v poli, tak ako v zázemí, tvorili:

1. národná výchova,
2. osvetová výchova,
3. mravná výchova, resp. mravno-osvetová výchova,
4. náboženská (duchovná) výchova,
5. telesná výchova.⁵

Treba vyzdvihnúť skutočnosť, že výchovnej práci sa zo strany velenia frontových jednotiek venovala náležitá pozornosť, pretože ich velitelia si jasne uvedomovali, že mravná sila a národná výchova vojska sú najdôležitejšími podmienkami úspešného boja.

Bolo zrejmé, že ak mal slovenský vojak, reprezentujúci na fronte záujmy a politiku štátu, vydržať napätie boja, prekonať slabosť, ktorú v ňom prebúdzať musel dušu zocelenú citom pre zodpovednosť, obetavosť, vlastenectvo a česť. Pri naplňaní tejto určite neľahkej úlohy mala výchovná práca prezentovaná vojenskými vychovávateľmi rozhodujúci význam.

Úsilie výchovnej práce v poli malo taktiež smerovať k tomu, aby slovenský vojak cítil osudovú zodpovednosť za každý svoj čin a prejav – nech sa nachádzal kdekoľvek. Túto mal každý príslušník bojujúcej slovenskej armády pociťovať predovšetkým pred Bohom, „ktorý lásku k národu ako najdrahšiu kvetinu vdýchol do srdc verných synov národa“.⁶

V kontexte s vyššie uvedeným sa slovenskému vojakovi neustále zdôrazňovalo, že od tejto zodpovednosti ho nemôže nikto vyslobodiť a hrdinská smrť v poli môže byť len jej potvrdením.

Ako som už spomenul, jednou z neoddeliteľných súčastí výchovnej práce v slovenskej armáde bola národná výchova, ktorej cieľom bolo viesť vojakov k láske k vlasti a náležitému plneniu služobných povinností. Táto výchova sa mala viesť nepretržite.

Podľa spracovateľa Smernice na zvýšenie úsilia o výchovu mužstva, udržania morálky a disciplíny v poli: „Spôsobov k tomu si nájde každý veliteľ iste nadostač“,⁷ pretože láska k „Svojej“ a národu tvorila okrem viery v Boha najhlavnejšiu podstatu osobnosti statočného vojaka – Slováka.

Ďalej sa zdôrazňovalo: „Boli však časy, že Slovak bol prenasledovaný a perzekuovaný, ak sa smelo hlásil k svojej národnosti. Jeho národnosť a národné povedomie boli trňom v oku našich nedávnych utláčateľov.“⁸

⁴LAVOTHA, Š.: Vojsko na poli kultúrnym, osvetovým a propagačným. In: Kolektív: Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava: Stráž vlasti, 1944, s. 89.

⁵Telovýchovná činnosť v rámci slovenských divízií nasadených na východnom fronte organizovali dôstojníci poverení výkonom funkcie telovýchovného dôstojníka divízie. Ich úlohou bolo organizovanie športových podujatí (futbalových a volejbalových zápasov, ľahkých atletických pretekov ...), pretože „i na fronte sú voľné chvíľky, ktoré sa dajú vyplniť športovou činnosťou a činnosťou kultúrnou. Zdravá revnivosť (súťaživosť) medzi jednotkami vzbudí sa hlavne na poli športovom“. Súčasne sa odporúčalo, „že nebude na škodu odoslať lopty na futbal, na volejbal jednotkám v poli. Tým sa prospeje k zlepšeniu telesnej zdatnosti, zdravej revnivosti, ktorá sa preniesie i na službu bojovú“. Konkrétne riešenie otázok telovýchovy spadali do pôsobnosti referentov oddelenia I.a štábov divízie – bližšie VHA Trnava, f. VZD, Rozkaz veliteľstva Zaisťovacej divízie č. 58/1942 z 13. 5. 1942, článok 531; taktiež VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1943, č. 4041/Taj. 1943.

⁶VHA Trnava, f. VZD, spisy tajné 1942, vl. č. 666/Taj.1942.

⁷Tamže.

⁸Tamže.

Na tento historický fakt nemal žiadny občan samostatnej Slovenskej republiky nikdy zabudnúť a vojenský vychovávateľ mu mal stále zdôrazňovať, že slovenský národ sa môže najlepšie uplatniť a rozvinúť všetky svoje duchovné a hospodárske predpoklady len v samostatnom slovenskom štáte.

Okrem organických veliteľov poľných jednotiek na splnení stanoveného cieľa participovali aj vojenský duchovní, ktorí sa priamo podieľali na realizácii mravnej, osvetovej, národnej a náboženskej, resp. duchovnej výchovy.⁹

Ich povinnosťou bolo okrem samozrejmej pastoračnej činnosti usmerňovať výchovu vojakov a duševne ich pripravovať na ťažké a relevantné úlohy, ktoré „národ uložil armáde pri obrane hraníc a svojského samostatného národného bytia“, pretože len „mravné ukáznená (disciplinovaná), jednotne ucelená a vlastenecky vychovaná armáda môže dosiahnuť vytýčený cieľ“.¹⁰

Duchovenstvo v armáde sa realizáciou nábožensko-mravnej a vlasteneckej výchovy vojska stalo nutným a nenahraditeľným pomocníkom veliteľov, a to nielen v mieri, ale predovšetkým vo vojne. Podľa prednostu duchovnej správy Ministerstva národnej obrany Slovenskej republiky plk. duch. Albína Krásnu bol každý vojenský duchovný v službe šľachtetných ideálov ľudstva, zároveň prostredníkom medzi Bohom a jednotlivcom v armáde.¹¹

Vojenský duchovný, rovnako v zázemí, ako aj v poli, viedol slovenských vojakov službami Božími a vysluhovaním sviatostí k novému, uvedomelému a lepšiemu životu, sebakontrolu a náprave. Svojím zámerným a cieľavedomým konaním chcel zároveň spájať božské s ľudským, zjednocovať nebeské s pozemským, aby to najvyššie sa znížilo k najnižšiemu a to najnižšie bolo privedené k Najvyššiemu. Kázňami a mravno-výchovnými prednáškami neustále viedol vojakov k sebazpoznaniu, statočnosti, vytrvalosti, zodpovednosti, poslušnosti a úcte k predstaveným, ako aj zoceleniu vôle, vernosti k slovenskému národu a dodržiavaniu vojenskej prísahy.¹² Medzi povinnosťami vojenského kňaza

⁹VHA Tmava, f. VZD, Rozkaz veliteľstva ZD č. 46/1942 z 18. apríla 1942, článok 417.

¹⁰KRÁSNA, A.: Duchovná správa. In: Kalendár slovenského vojska 1943. Bratislava : MNO, 1943, s. 161.

¹¹Tamže, s. 161.

¹²Prísaha slovenského vojaka: „Prisaháme na Boha všemohúceho, že budeme poslušní prezidentovi Republiky a všetkým určeným veliteľom. Prisaháme, že všetky zákonné ustanovenia a rozkazy budeme ochotne a svedomite plniť a svojim predstaveným a skrz nich svojmu štátu oddane slúžiť. Prisaháme, že prikázané nám miesto nikdy nepustíme, služobné tajomstvo nevyzradíme a za vlasť, k to bude treba, aj životy obetujeme. Tak nám Pán Boh pomáhať!“ – Prísaha slovenského vojaka. In: Kalendár slovenského vojska 1943. Bratislava : MNO, 1943, s. 53.

V roku 1941 vydala duchovná správa katolícka MNO SR za účelom skvalitnenia náboženskej výchovy vojska modlitebnú a poučnú knižku pre slovenských katolíckych vojakov pod názvom Verný priateľ. Podľa úvodného slova k 2. vydaniu účelovej publikácie Verný priateľ, ktoré napísal biskup a vojenský vikár slovenskej armády Dr. Michal Buzalka, si slovenskí vojaci mali všímať každé slovo tejto knihy, pretože im často bude náhradou za svedú duchovných otcov, rodičov, manželiek a snúbeníc. V tejto špeciálne zostavenej modlitebnej a poučnej knižke boli uvedené okrem rôznych cirkevných ponaučení, piesní, všeobecný rád a usmernení, aj texty modlitieb, ktoré sa mali slovenskí katolícki vojaci modliť pri presne stanovených chvíľach. Napríklad: („Ochraňuj ma, Bože, pred všetkými úkladmi nepriateľa.“), pred odchodom na bojisko („Všemohúci Bože, dôverujúc v Tvoju mocnú pomoc, idem proti nepriateľovi. Do tvojich rúk porúčam svoje telo a svoju dušu. Ty si moja opora a moja sila. Ochraňuj ma v tomto boji. Ak si ale určil, že mám v tomto boji svoj život obetovať za svoju vlasť a národ, staň sa Tvoja svätá vôľa. Dodaj mi odvahy a mužnosti statočne a vytrvale bojovať proti nepriateľovi. Osviet Pane, svojou múdrosťou našich veliteľov a predstavených a dopraj ich podujatiam víťazného výsledku. Daj mne a všetkým spolupobojujúcim kamarátom neohrozenosti, zmužilosti a vytrvalosti v boji. Pomáhaj nám zvíťaziť nad protivníkmi. Sedembolestná Panna Mária, patrónka slovenská, oroduj za nás! Srdece Ježišovo ochraňuj nás a prijmi nás k sebe.“) po boji („Ďakujem Ti, Bože, za veľké dobrodenie, že si v boji odvrátil odo mňa nebezpečenstvo smrti. Kým len žiť budem, nikdy nezabudnem na toto dobrodenie. Ochraňuj ma aj naďalej od každého nebezpečenstva a pomáhaj mi v ďalšom boji. Daj každému odpočinutie padlým spolupobojovníkom, uľav raneným v bolestiach a uzdrav ich pre zásluhy Ježiša Krista. Amen.“), modlitba nemocného alebo raneného vojaka, modlitba zomierajúceho vojaka, modlitba zajatého vojaka... – bližšie MITOŠINKA, J.: Verný priateľ. Modlitebná a poučná knižka pre slovenských katolíckych vojakov. Bratislava : MNO SR, 1941, s. 17 – 19.

v neposlednom rade figurovalo vedenie matriky a dôstojné pochovávanie mŕtvych, resp. padlých hrdinov v boji.¹³

Náboženská výchova ako jedna z organických a neoddeliteľných súčastí výchovnej práce v slovenskej armáde nemala byť v poli v žiadnom prípade zanedbávaná. Práve naopak. Vojaci, ak to dovoľovali zložité frontové podmienky a duchovná služba, sa mali v čo najväčšom počte zúčastňovať na bohoslužbách celebrowaných slovenskými vojenskými duchovnými. V tom im mali ísť osobným príkladom nadriadení veliteľa, aby mužstvo videlo: „že pred Najvyšším Pánom sa musí každý rovnako skloniť a od neho si prosiť milosť a pomoc“.

Pastoračná činnosť vojenských duchovných však nemala končiť len v blízkosti štábov vyšších vojenských jednotiek, ale maximálny dôraz mali vyvinúť na príslušníkov osamotených malých strážnych jednotiek najviac ohrozených priamou bojovou, resp. propagandistickou činnosťou partizánskych jednotiek, ktoré operovali v oblastiach chránených Zaisťovacou divíziou, resp. pôsobenia bojových jednotiek Rýchlej divízie nasadených v predných frontových líniiach, pretože „každý vojak má právo, aby dostal od svojho duchovného posily a útechu“.¹⁴ Samotná realizácia tejto náročnej úlohy v mnohom závisela od osobnosti vojenského kňaza.

V súvislosti s osobnostným profilom vojenského duchovného – príslušníka slovenskej armády sa zdôrazňovalo: „Pri činnosti duchovných kladiem najhlavnejší dôraz, aby títo vlastným sporiadným životom boli dobrým príkladom mužstvu a takto dávali vzor čestnému správaniu sa. Aby povzbudzovaním a udržiavaním morálky neustávali a kde je to zapotreby naštrbenú morálku zavčasu napravili.“¹⁵

Tieto pevné zásady však nemali platiť len pre vojenských duchovných, ale aj pre veliteľov bojujúcej slovenskej armády bez rozdielu hodnosti a na všetkých stupňoch velenia.

Hlavnou úlohou mravnej a osvetovej výchovy v poli, ktorú zabezpečovali bezprostredne veliteľia čiat a rôt, a predovšetkým sa realizovala formou prednáškovvej činnosti, bolo povzniesť tie osobnostné vlastnosti vojaka, ktoré z muža vytvárali hrdinu, zapáleného vierou a láskou k Bohu a slovenskému národu.

V tomto prípade však nešlo o nadobudnutie nových všeobecných vedomostí, ale len o „podopretie“ mravného a duchovného „ja“ slovenského vojaka a jeho zapojenie do súladu pre spoločný cieľ a boj.¹⁶

Vojenský vychovávateľ mal vojakovi bojujúcemu na fronte neustále zdôrazňovať, že slovenský vojak v poli dokumentuje svojím bojom pevnú vôľu slovenského národa zúčtovať s nebezpečím „židobolševizmu“, bok po boku s nemeckými kamarátmi a ich spojencami, a tak zažehnať veľkú katastrofu, ktorá by bola inak neodvratnou pre celú Európu a jej kultúru. Tá-

¹³Počas poľného ťaženia proti ZSSR vybuďovala slovenská armáda na jeho teritóriu niekoľko ústredných vojenských cintorínov, na ktorých pochovávala svojich padlých príslušníkov. Z dôvodu zhromažďovania padlých vojakov a následného pochovania ich ostatkov do hrobov na týchto cintorínoch sa na území ZSSR uskutočňovali exhumácie a prevozy tiel vojakov. Na tejto poslednej službe vojakom, ktorí zahynuli počas plnenia služobných povinností sa na východnom fronte podieľali aj vojenski duchovní – bližšie KRÁSNA, A.: Duchovná správa. In: Kalendár slovenského vojska 1943. Bratislava: MNO, 1943, s. 161.

¹⁴VHA Trnava, f. VZD, spisy tajné 1942, vl. č. 666/Taj.1942.

¹⁵Tamže.

¹⁶VHA Trnava, f. VZD, spisy tajné 1942, vl. č. 666/Taj.1942.

Poznámka: Každý vojenski vychovávateľ mal v rámci mravnej výchovy vojska za povinnosť „vypestovať“ u zvereného príslušníka slovenskej brannej moci mravné hodnoty, ktoré nevyhnutne potreboval na úspešné vedenie bojovej činnosti. Aby mohol vojak splniť náročné povinnosti v boji, ktoré mu vyplývali z cvičebného poriadku pre daný druh zbrane, musel disponovať rozhodnosťou ísť do boja aj za najťažších okolností, podnikavosťou, nezlomnou vôľou zvíťaziť, vierou v seba, v svojich druhov a veliteľov. Musel byť odhodlaný za vec obetovať aj vlastný život. Inými slovami, účelom mravnej výchovy vojska bolo vypestovať u podriadených vojakov vojenski charakter. Vojenski charakter tvoril súbor mravných vlastností, resp. cností, ktoré vyznačovali, resp. zdobili osobnosť „pravého“ vojaka – bližšie Š-III-1 Mravní výchova vojska. In: A-1-1 Služobný poriadok čs. brannej moci, článok 7., s. 7-8.

to nosná myšlienka mala neustále rezonovať v mysliach všetkých príslušníkov jednotiek slovenskej armády.¹⁷

Samotné prednášky v rámci mravno-osvetovej výchovy sa mali podľa pokynov veliteľov vyšších poľných jednotiek viesť za prítomnosti veliteľov rôt využitím písomných materiálov, ktoré boli spracované vojenskými duchovnými.

Požadovalo sa, aby spracovaná prednáška sa umne dopĺňala prečítaním primeraného novinového článku, alebo vysvetlením všeobecnej situácie. Počítalo sa s tým, že za takúto činnosť bude mužstvo veliteľom povďačné a „pril'nie“ k nim s dôverou. Tieto objasnenia všeobecnej situácie sa však nemali stať fórom pre „nezdravé“ osobné náhl'ady jednotlivých veliteľov rôt. Zároveň sa vyžadovalo, aby velitelia pred mužstvom neskrývali pravdu, „lebo inak sa udalosti dozvedá z iného prameňa – možno nám neprajného – skresleného“.¹⁸

Pri tejto zložitej činnosti sa mala v plnej nahote ukázať osobnosť veliteľa, pretože úspešnú mravno-osvetovú výchovu v poli mohol viesť len veliteľ, ktorý sa svojím národným a politickým presvedčením v plnej miere stotožňoval s politikou štátu.

V prípade, že by jeho prezentované „presvedčenie“ bolo len lacnou pretvárkou, svojich podriadených by nepresvedčil a názorovou roztrieštenosťou by vniesol nepokoj v ich doposiaľ nadobudnutom presvedčení.

Pri realizácii mravno-osvetovej výchovy mali velitelia počítať aj s tým, že nepriateľ svojou propagandou pôsobí na vojsko a neuvedomelé mužstvo rado počúva hlasy defetistov a slabochov. V tejto súvislosti sa jednoznačne nariaďovalo, aby každý takýto „element bol z vlastného tela čím skôr odstránený!“

V smerniciach sa ďalej konštatovalo, že osvetová a mravná výchova v poli nesmie a ani si nikdy nebude brať vzor od takých jednotlivcov, ktorí sú ochotní svoje národné povedomie „predať v každý čas za misu šošovice a v kritickom čase zradiť svoj národ“.¹⁹

Vzhľadom na skutočnosť, že slovenský vojak bol nasadený na území bratského slovanského národa, sa mu v poli, tak ako predtým v zázemí, neprestajne zdôrazňovalo, že tu nejde v žiadnom prípade o boj proti ruskému národu – ani proti slovanstvu, ale len o boj proti „červenému boľševizmu, ktorý zotročil veľký ruský národ a pod rúškom falošných hesiel o rovnosti krvavo potlačil i najprimitívnejšie požiadavky osobnej a náboženskej slobody ...“²⁰

Pri zdôvodňovaní účasti slovenskej armády v boji proti ZSSR sa propagandisticky využívalo meno a odkaz význačnej osobnosti novodobých slovenských, resp. československých dejín, meno jedného z tvorcov spoločného štátneho útvaru Čechov a Slovákov, gen. Dr. Milana Rastislava Štefánika.

Podľa ministra národnej obrany Slovenskej republiky gen. F. Čatloša nebola vtedajšia účasť slovenského vojaka v boji proti boľševizmu ničím iným, len pokračovaním Štefánikovho odkazu, pokračovaním ozbrojeného zápasu slovenských legionárov proti červenému boľševizmu, neľútostného zápasu zahájeného v rokoch 1. svetovej vojny.²¹

¹⁷Na Vianoce 1941 sa slovenským vojakom v tomto duchu prihovril aj hlavný veliteľ slovenskej armády a minister národnej obrany gen. F. Čatloš. Slovenským obrancom vlasti bojujúcim v poli adresoval nasledovné slová: „Vojaci v poli! Ste epigónmi rímskych légii, ktoré ďaleko od vlasti plnili zákony a držali moc a právo svojej krajiny. Väš cieľ a vaše poslanie pripomína nám Vianoce a službu, ktorá vyplýva z diela Spasiteľovho, z misie kresťanskej obrody a ľudského vnášania poriadku do mravne rozháraných krajov. Vojaci v bojovom poli! Vy ste najexponovanejšími tykadlami nášho štátneho a národného denia (diania). Vy máte najväčšie a najzodpovednejšie povinnosti a máte aj najzrejmější nárok na uznanie národa a na budúcu odmenu i na uctenie vašich zásluh. Vaša pamiatka živá, a či večná, bude pamiatkou národa a dejinami budúcich pokolení.“ – bližšie Z prejavu ministra národnej obrany generála Čatloša. In: Slovenské vojsko, 1. 1. 1942, č. 1, s. 3.

¹⁸VHA Trnava, f. VZD, spisy tajné 1942, vl. č. 666/Taj.1942.

¹⁹VHA Trnava, f. VZD, spisy tajné 1942, vl. č. 666/Taj.1942.

²⁰Armádny rozkaz veliteľa armády gen. F. Čatloša z 24. júna 1941. In: Slovenské vojsko, 1. 7. 1941, č. 13, s. 203.

²¹ČATLOŠ, F.: Desať pripomienok v prvom kalendári slovenského vojska. In: Kalendár slovenského vojska 1943. Bratislava : MNO, 1943. s. 51.

Účasť Slovenska vo vojne sa však zdôvodňovala nielen vonkajšou vecnou potrebou po stránke politickej, mravnej a kultúrnej, ale aj vnútornou potrebou historickou. Pretože: „Keď žertvou na životoch i hmotne posväcujeme a utvrdzujeme existenciu slovenskej samostatnosti, tak v budúcnosti nebude môcť nikto znehodnocovať a znevažovať naše usilovanie o zaradenie sa do spoločnosti národov na podklade mužnej zodpovednosti v právach a povinnostiach.“²²

Okrem prednášok²³ a rozhovorov, ktorých obsah bol načrtnutý v predchádzajúcich odstavcoch, sa ako súčasť prostriedky mravno-osvetovej práce v poli odporúčali nástenky, resp. vývesné propagačné tabule, rozhlas a tlač.

Podľa pokynov velenia sa mali propagačné tabule umiestniť na každú budovu veliteľstva jednotky a podľa možnosti aj na tých, v ktorých sa nachádzali ubikácie mužstva. Na týchto vývesných tabuliach mali figurovať správy Slovenskej tlačovej kancelárie „odpočúvané“ z rozhlasu, povzbudivé články z novin a vhodné obrázky.

Avšak ani ubikácie mužstva nemali ostať na periférii pozornosti vojenských vychovávateľov. Vyslovene sa žiadalo, aby aj tieto miestnosti sa vhodne vyzdobovali: štátnymi symbolmi, obrazmi štátnych vodcov Slovenskej republiky.²⁴

Pri počúvaní rádioprijímačov mali vojaci získať oficiálne informácie – správy spracované Slovenskou tlačovou kanceláriou, mali sa pobaviť, poučiť a v neposlednom rade nadviazať pomyselný kontakt medzi frontom a vzdialeným domovom. V rozhlase zaznievali odkazy matiek, otcov, manželiek, detí, jednoducho tých najbližších, po ktorých duša frontového bojovníka bažila. Ich pozdravy stráďajúcich vojakov poláskali, uspokojili a naliali silu a nádej, tak pre potrebné pre ich ďalší pobyt na fronte.

Je skutočnosťou, že tieto pozdravy z domova boli podrobované neľútostnej cenzúre, pretože zázemie nemalo živiť bojujúci front sentimentalitou a slzami. Oficiálna propaganda jednoznačne žiadala, aby z takto vysielaných správ zaznievalo len odhodlanie a ochota obetovať sa pre vlasť, pretože, „keď syn vie, že rodič chápe jeho úlohu, žičí jeho boju a je hrdý na neho, celkom isto neochabne a jeho vojenská hodnota sa zvýši“.²⁵ Rozhlasové pozdravy sa väčšinou končili výzvami: „Dokáž, že si statočným synom!“, „Zvíťaz a vráť sa!“.²⁶

Taktiež sa kladne hodnotil vplyv novin, časopisov a hodnotných kníh. Za týmto účelom sa v poli zriaďovali čítarne pre mužstvo, poľné knižnice a „knižničky“. Pre záujemcov o kúpu hodnotnej knihy boli vytvorené aj poľné kníhkupectvá.²⁷

²²Tamže, s. 51.

²³V prílohovej časti sú na ilustráciu uvedené niektoré z prednášok, ktoré vojenský vychovávateľia odprednášali v rámci mravno-osvetovej výchovy v poli: Príloha 1 – Postoj komunizmu voči nacionalizmu a náboženstvu; Príloha 2 – Ideológia komunizmu; Príloha 3 – Činní dokáž, že miluješ vlasť! Zrada. Dezercia; Príloha 4 – Vojenské cnosti: Poslušnosť, pracovitosť a vytrvalosť.

²⁴Kontrolná činnosť však ukázala, že mužstvo nebolo dostatočne na „výške“ a ubikácie si vyzdobylo podľa svojho „gusta“. V izbách boli často vyvesené obrazy s politickým zafarbením a obrazy „nemravné“ – nehodné slovenského obrancu vlasti..

²⁵NIŽŇASKÝ, J.: K dejinám vojenskej žurnalistiky. Bratislava : MO SR, 1997, s. 33-34.

²⁶Tamže, s. 34.

Slovenský rozhlas vysielal každú nedeľu v dobe od 21.00 h (od 5. 7. 1942 o 22.45 h) zvláštne relácie venované vojakom na fronte s pozdravmi z domova. Od 12. 7. 1943 prenášal vysielanie rozhlasu vojenský vysielateľ „Gustav“ (vlna 391). Jeho vysielacia skladba mala nasledovnú štruktúru: PONDELOK: od 08.00 – 09.00 h – nemecko-slovenský koncert, PIATOK: 11.00 – 11.45 h – zábavný program, PONDELOK – UTOROK – STREDA – ŠTVRTOK – PIATOK – SOBOTA: od 12.00 – 12.10 h – slovenské správy – bližšie VHA Trnava, f. VZD, Rozkaz veliteľstva Zaisťovacej divízie č. 77/1942 z 1. 7. 1942, článok 677; taktiež VHA Trnava, f. VZD, Rozkaz veliteľstva 2. pešej divízie č. 107/1943 z 11. 8. 1943, článok 1142.

²⁷V rámci slovenskej Zaisťovacej divízie bolo poľné kníhkupectvo zriadené dňom 15. 9. 1942 ako oddelenie poľnej predajne. Tu mal vojak možnosť zakúpiť si noviny, časopisy a knihy. Nákup novin a časopisov nebol finančne obmedzený a slovenský vojak si ich mohol zakúpiť za miestnu menu tzv. karbovance. Finančné vyčíslenie hodnoty kníh, ktoré si mohol vojak zakúpiť počas jedného mesiaca bol obmedzený sumou 50 karbovance. K divízii sa zo Slovenska dodávali nasledovné tituly časopisov: Kocúr, Veselé noviny, Nový svet, Mladé Slovensko – bližšie VHA Trnava, f. VZD, Rozkaz veliteľstva Zaisťovacej divízie č. 142/1942 zo 17. 11. 1942, článok 1330.

V poli, tak ako v zázemí, nemala ustať ani kultúrno-výchovná činnosť. Napríklad v rámci Zaisťovacej divízie, ak to podmienky služby dovoľovali, mali velitelia s podriadenými počas dlhých zimných večerov nacvičovať národné a povznášajúce piesne, rôzne besiedky, hry a akadémie.

Okrem aktívnych foriem kultúrno-výchovnej činnosti sa v poli organizovali aj návštevy koncertov, kina či kabaretných predstavení (aj ruských umeleckých súborov). Velenie slovenskej armády vyslalo do poľa aj vojenský „kinovoz“, ktorého pracovníci na vopred určených miestach premietali filmy a prehrávali gramofónové platne.

O tom, že frontová realita sa značne odlišovala od plánov velenia slovenskej armády v oblasti výchovy neohrozeného, čestného, obetavého, mravného a disciplinovaného vlastenca, ktorý by bol ochotný kedykoľvek priniesť slovenskému národu aj tú najväčšiu obeť – svoj život, svedčia dochované dobové nariadenia vyšších veliteľov jednotlivých frontových jednotiek, ktorých obsah sa viaže k prejavom neuspokojivého správania sa mužstva, ale aj časti veliteľského zboru slovenskej armády.

Prejavy nedisciplinovanosti, všeobecný úpadok morálky a množiace sa kriminálne delikty časti príslušníkov jednotiek slovenskej armády, nasadenej v poli, možno zaznamenať už od druhej polovice roku 1942, ktoré od roku 1943 nabrali jednoznačne masovejší charakter.

Napríklad na neprípustný pokles disciplíny a prípady „dezercie jednotlivcov a skupín od ZD k nepriateľským jednotkám“ upozornil veliteľov na všetkých stupňoch velenia divízie vo svojom rozkaze veliteľ Zaisťovacej divízie plk. gšt. R. Pilfousek. Súčasne im pripomenul osobnú zodpovednosť za situáciu v jednotkách, pričom zdôraznil: „Z faktov, že morálna hodnota niektorých jednotiek ZD je podpriemerná, dospel som k presvedčeniu, že velitelia sú len figúrami, ktoré o vnútornom živote jednotiek nevedia a ani im na tom nezáleží. Dávajte týmto úkazom politický náter aký chcete, faktom ostáva tá skutočnosť, že každý takto poblúdený chlapec je stratený pre slovenskú matku, ženu a rodinu a tým i pre národ a v tom je tá hlboká tragédia, ktorá sa nám pred očima odohráva a my si ju nevieme a nechceme uvedomiť, aby sme proti nej úspešne čelili.“ V tejto súvislosti veliteľov jednotiek ďalej upozorňoval, že je najvyšší čas, „aby si vzali jednotky do rúk. Predsa nie je možné, aby veliteľ čaty nevedel, kde a ktorý príslušník jeho čaty chodí, či má dievča a akého je zmýšľania. Práve tak veliteľ roty musí poznať pri dnešných nízkych stavoch celý duševný i telesný život svojich chlapcov, keď sa cíti otcom svojej roty. Ovšem to vyžaduje od veliteľov žiť len pre jednotky a nie pre ženy všelijakých povestí a pre „húlačky“. Predsa nie je možný veliteľ, ktorý je len figúrkou od začiatku až do konca zamestnania a viac pre neho jednotka neexistuje – lebo sa stará len o svoje blaho a pohodlie.“ Veliteľ divízie v tomto duchu ďalej pokračoval: „Velitelia všetkých stupňov uvedomte si konečne, že ste tu reprezentanti štátu a vašim chovaním padá, lebo žije celý štát doma.“²⁸

Veliteľ Zaisťovacej divízie osobitne apeloval na vojenských duchovných, aby pri bohoslužbách venovali týmto otázkam náležitú pozornosť.

O tom, že opisovaná situácia v rámci slovenskej Zaisťovacej divízie sa v zásade neodlišovala od situácie, ktorá existovala aj v rámci druhej slovenskej frontovej jednotky – elitnej Rýchlej divízie, svedčí aj obsah dobového hlásenia z 22. júla 1943, ktoré bolo postúpené na MNO.²⁹

Napriek skutočnosti, že veliteľ divízie gen. Štefan Jurech v tomto hlásení niekoľkokrát konštatoval dobrý morálny stav jednotky, súčasne nezabudol spomenúť aj jeho úpadok, ktorý bol vyvolaný kvantitatívnym nedostatkom výzbroje (predovšetkým ťažkých a špeciálnych zbraní), resp. širším „hmotným nedostatkom“.

²⁸BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č.3 – 4, s. 44-45; taktiež VHA Trnava, f. VZD, spisy dôverné 1943, Dôverný rozkaz veliteľstva ZD č. 12/1943 zo 17. 5. 1943, čl. 31.

²⁹VHA Trnava, f. MNO SR 1939 – 1945, spisy tajné 1943, č. 4041/Taj.1943.

Pri bližšom hodnotení morálneho stavu divízie po jednotlivých kategóriách (mužstvo: staršie a mladšie ročníky, poddôstojníci z povolania, rotmajstri, dôstojníci: aktívni a záložní), pri poddôstojníkoch z povolania konštatoval, že poddôstojníci, ktorí neboli vystriedaní a naďalej zotrvali na fronte, ako aj poddôstojníci, ktorých divízia obdržala ako čerstvé doplnky, majú pomerne malý vplyv na udržiavanie a zlepšovanie morálneho stavu jednotiek z dôvodu, že nedisponujú širším duševným rozhl'adom.

Gen. Št. Jurech doslova uvádzal: „Keďže i sami príliš reagujú na hmotné nedostatky, ..., nie je možné s nimi plne počítať na poli výchovy a udržiavania morálneho stavu. Nevedia posúdiť všeobecnú situáciu /: i politickú:/, preto nemôžu svojmu poslaniu podať hlbšiu duchovnú náplň. Je to však na uváženie. Vzhľadom na pomerne veľký nedostatok hlavne kvalitných dôstojníkov na nižších veliteľských miestach /:čiat:/, zastávajú miesta týchto a tí sú priamo postavení k tomu, aby svoje jednotky viedli i duchovne.“³⁰

Napriek týmto ostro formulovaným výčitkám, smerujúcim do radov zboru poddôstojníkov z povolania, však veliteľ divízie veril, že keď títo vojaci, ktorí prejdú náležitým výberom, budú hmotne zabezpečení, poskytnú sa im náležité ideologické vzdelanie – výchova a vzbudí sa v nich pocit vlastenecko-vojenskej povinnosti, bude možné s nimi počítať aj ako s realizátormi morálnej výchovy vojska.

Rotmajsterský zbor, ktorého príslušníci boli v rámci Rýchlej divízie zaradení na funkcie hospodárske a špeciálne, bol oproti poddôstojníkom hodnotený ešte negatívnejšie. V citovanom dokumente veliteľ divízie jednoznačne konštatoval: „Špatné mravné základy a zlé materiálne zaistenie zväzajú mnohorazy (mnohokrát) mladých rotmajstrov k nečestným skutkom, ako napr. nedovoleným machináciám s erárnym proviantom a materiálom. Skoro väčšina z nich je v trestnom stíhaní. Ostatní konajú službu v poli spoľahlivo a svedomite... „... „K zlepšeniu morálneho stavu kladne neprispievajú.“³¹

Kritike neobišla ani aktívnych dôstojníkov, ktorí mali byť nielen „remeselníkmi“ vo svojom vojenskom povolani, ale aj vlasteneckými vychovávateľmi a cvičiteľmi mladých občanov Slovenskej republiky. Ich výkon v poli bol negatívne ovplyvnený celkovou nejasnosťou systému rotácie kádrov v poli.

Gen. Jurech túto nepriaznivú situáciu opisoval nasledovne: „Terajšia politická situácia a vysilujúca stratégia na fronte, zaiste pôsobi na život dôstojníka v poli. Aby morálny efekt bol vystupňovaný a úmerný súčasnej dobe, je nutné, aby dôstojníci v poli videli spravodlivé plnenie povinností všetkých dôstojníkov, t. j. aby MNO určovalo pre službu v poli každého, kto je predpismi pre túto službu spôsobilý. Nikomu sa nesmie dovoliť, aby využil rôznych okl'úk a tak sa vyhnul (vyhol) frontovej službe.“³²

Príčiny rozkladu jednotiek slovenskej armády nasadených v poli spočívali najmä v silných osobných skúsenostiach vojakov a dôstojníkov, ktoré tam nadobudli, nespokojnosti záložníkov s tým, že museli dlhodobo vykonávať službu vo vojsku, účinnej propagande partizánov, resp. sovietskej armády a vo všetkých smeroch neuspokojivých životných podmienkach (nedostatočná výstroj, stravovanie, ubytovanie ...).

Na záver možno konštatovať, že napriek zámernému a cieľavedomému pôsobeniu slovenských vojenských vychovávateľov a pozornosti, ktorú velenie slovenskej armády venovalo realizácii výchovy vo vojsku, sa nepodarilo zo slovenského vojaka „vypestovať“ neohrozeného bojovníka „za svätú vec nového svetového poriadku“.

³⁰Tamže, s. 2.

³¹Tamže, s. 2.

³²Tamže, s. 2.

PRÍLOHA I

POSTOJ KOMUNIZMU VOČI NACIONALIZMU A NÁBOŽENSTVU

Vojaci!

Keď Vás vojenská správa povolala do vojenskej služby išlo jej v prvom rade o zabezpečenie nielen hmotného, ale aj duševného pokladu slovenského národa. Kým predtým s akousi rezervovanosťou sme prijímali tieto rôzne správy o barbarizme a zverských činoch bolševizmu a považovali sme to za propagačný materiál, po vniknutí vojsk do SSSR dokázalo sa, že tieto správy nie sú vymyslené, ale zakladajú sa väčšine na pravde. I mnoho dosiaľ fanatickým komunistom otvárali sa oči, keď videli na vlastné oči ten „komunistický raj“, ktorý kedysi pokladali za svoj životný cieľ a dnes po vytriezvení volajú: „Moja vina!“ Človek môže sa myliť a najkrajšou vlastnosťou charakterného človeka je práve to, že si vie i priznať svojmu omylu!

Medzi prvé duševné hodnoty jednako kultúrneho národa patria nesporne nacionalizmus a náboženstvo.

O slávnom talianskom skladateľovi Verdim sa hovorí, že ako mladý chlapec mal neobyčajný sluch. Do jeho rodiska chodieval vyhrávať starý huslista a malý Verdi vždy sprevádzal ho. Tak sa zatúlal i niekoľko míľ od svojho rodiska, len aby mohol počuť tohoto huslistu. Každý človek nemá hudobný sluch, ale niet na svete človeka, ktorý by nemal vnímavosť pre najkrajší ton, ktorý sa dá vylúdiť z ľudského srdca a to je láska k vlasti a rodnej zemi. Jej pieseň siaha do najúctulnejšej mladosti, do náručia matky. Táto láska prejavuje sa u každého človeka a národa. Dejiny sú svedkami, že práve národnosť bola tá čo si vyžiadala veľa krvi a mnohí si volili radšej smrť, ako byť otrokom.

My Slováci ľúbime svoje doliny a čarokrásne hory: Tatry, Slovenský raj. Komunizmus potiera nacionalizmus hlásajúc internacionalizmus. Čo máme robiť, aby sme zaistili rodný kraj, nielen pre seba, ale aj pre svojich potomkoch? Je to cesta tvrdá a ťažká, ktorú nám ukázali naši otcovia, ktorí so zbraňou v ruke hájili rodnú zem a jej majetky.

Boj sa vedie troma spôsobmi: kapitálom /za cenu peňazí Angličania nachytali veľa národov, ktorí za ich záujmy bojovali/ (.) ideológiou čiže propagandou /novinami, rozhlasom, letákmi/ a so zbraňou v ruke: zachrániť deti a ženy pred červenou záhubou.

Vojenský odborník konštatoval, že najjudatnejšie bojovali záložníci stredných a starších ročníkov vo svetovej vojne. I keď snád' si neuvedomili, predsa bola práve láska k vlasti, k žene a deťom i statku, čo ich pobádalo do boja – radšej padnúť, než ustúpiť pred nepriateľom, ktorí by takto dostal sa do jeho rodného ničiac všetko čo mu je drahé! Toto má mať pred sebou každý statočný vojak!

Náboženstvo:

Komunizmus hlása, že keď všetko poberú bohatým, uskutočnený bude raj na zemi. Aký však raj pripravili pre proletárov? Je to ozaj natoľko biedne, že sami sa zaň hanbia.

Zdalo by sa, že komunizmus a náboženstvo si neodporujú, lebo tento sa stará o hospodársko-spoločenské veci. No veľmi by sme sa mýlili. Keďže komunizmus popiera prirodzené právo človeka, musí zrejme bojovať i proti náboženstvu, ktoré ľudské právo hlása a obraňuje. Komunizmus popiera dušu človeka v tom zmysle, že keď človek má telesný pokrm a iné žia-

dosti splnené, musí byť spokojný a keď nie, zachádza sa s ním ako so zvierat'om. Treba preto odstrániť náboženstvo, ktoré v prvom rade chráni dôstojnosť ľudsú.

Ako kedysi počas francúzskej revolúcie vyhlásili v sneme a uzákobili, že niet Boha, to isté urobil komunizmus vtedy, keď na bývalé kostoly dal nápis: „Náboženstvo je pre ľudí ópium! Zničiť náboženstvo (,) aby ľudia nemali svedomie, nepoznali lásku a spravodlivosť, aby boli vydaní zlosti a otrokárstvu. Miesto náboženstva nastolili ľuďom triedny boj a nenávisť všetkých proti všetkým. Túto svoju nenávisť dokázal komunizmus všade tam, kde sa mohol uskutočniť! Zbavili Rusko kostolov, urobili z nich kiná a skladiská, zavraždili kňazov a ľud trestali za každý prejav náboženský a s radosťou ho týrali a vraždili. Človek zbavený ľudskej dôstojnosti stane sa nástrojom nízkych vášní zverskosti a rôznych duševných nerestí. Len tak možno vysvetliť zverskosti páchaných na nevinných ľuďoch.

Ukázalo sa však, že náboženský cit je oveľa hlbšie zakotvený v srdciach ľudu a že žiadny teror nevie vyrvať zo srdca ľudí vieru v Boha. Mládež, ktorá bola už v úplnom komunistickom duchu vychovaná, nemá už pojem o Bohu a náboženstve.

Na obranu vzácnych duševných pokladov, nacionalizmu a náboženstva postavila sa celá kultúrna Európa solidárne s Nemeckom proti komunizmu. Ani slovenský národ nechce sa vzdáť svojej ľudskej dôstojnosti a viery, ku ktorej sa hlásili naši otcovia od starodávnych čias (,) ale chce chrániť dedičstvo otcov a s tým všetko, čo je národu sväté a drahé!

Spracované podľa VHA Trnava, f. ZD, Príloha k rozkazu veliteľstva ZD č. 60 z 20. mája 1942.

PRÍLOHA 2

IDEOLÓGIA KOMUNIZMU!

Vojaci!

Dňa 22. júna 1941 v ranných hodinách započal sa boj dvoch svetov – boj civilizácie s barbarizmom, boj nacionalizmu s bolševizmom. Je to gigantický obrovský boj dvoch od seba odlišných svetov, zápas na život a na smrť! Nech nik nemyslí, že je to boj proti ruskému národu. Nie! Veď ten pospolitý ruský ľud je dobrácky, nábožensky založený, no niekoľko tisíc fanatických bolševikov drží ho pod úžasným terorom, olupujúc úbohý ľud ruský o jeho dušu, majetok, náboženstvo a o všetko. Keď pred tromi rokmi uzavrelo Nemecko so Sovietskym Zväzom pakt o neútočení, bol to najťažší krok národno-socialistického Nemecka spojiť sa s bolševizmom. Ale už vtedy sa vedelo, že tento pakt nebude dlho trvať ani zo strany Nemecka (,) zo strany SSSR. Sovjeti využili čas na zbrojenie a ich úmyslom bolo zbolševizovať Európu vtedy, keď európske národy budú vo vojne vyčerpané.

Pýtate sa čo je to vlastne bolševizmus, v čom spočíva jeho náuka? Je to náuka Žida Karola Marxa, ktorou chcel previesť revolúciu spoločenského poriadku. Cieľom komunizmu je: štát nech je majiteľom všetkého majetku, 2/štát má dať každému prácu, 3/štát bude vychovávať deti a 4/zrušenie akéhokolvek náboženského presvedčenia.

Idea komunizmu, aby bola rovnosť, aby každý mal prácu a zabezpečenú existenciu je veľmi krásnou. Avšak komunizmus upadol do tých istých chýb, čo vytýkal kapitalizmu, totiž to

(.) že urobil zo štátu najväčšieho kapitalistu a zo svojich ľudí urobil otrokov. Robotník žije len pre štát, jemu musí odovzdať všetko, niet divu, že úroveň obyvateľov hrozne klesla a hladom zahynulo milióny ľudí v r. 1925 a 1933 napriek tomu, že pri racionálnom hospodárení sama Ukrajina stačí vyživiť celú Európu!

Prostriedky, ktorými chcel komunizmus dosiahnuť tento cieľ, boli krvavé revolúcie: vraždenie ľudí a ničenie všetkého, čo minulosť vytvorila: /Mexiko, Španielsko/ zrušenie rodinného života, mravov, náboženstva, ktoré sú podľa nich len buržojské predsudky. A beda tomu (.) kto sa postaví proti nim. Sám Stalin dal zastreliť celú desiatku svojich spolupracovníkov, ako maršala Tučačevského, Zinowiewa atď. V SSSR nikto nie je istý si životom!

Komunizmus ako taký odporuje ľudskej povahe a prírode. Ľudská spoločnosť žije na základe súkromného majetku. V SSSR bol súkromný majetok vyhlásený za nepriateľa človečenstva a štátu. A preto musí byť rozhodne odstránený. Vzali roľníkom pole a zriadili spoločné hospodárenie /kolchoz/. Mužik si chránil a bránil zdedenú zem. Preto odvliekli ho na Sibír, kde za strašných pomerov zahynul. V SSSR nesmie nikto nič vlastniť: všetko i šaty, ktoré má na sebe nepatria jemu, ale štátu. To však odporuje ľudskej prírode. Človek chce mať niektoré veci ako vlastné a keď nemá možnosť si ušetriť na svoj starší vek a deti, s nechuťou pracuje. Súkromné vlastníctvo je pohnútkou, aby človek pracoval a jestli z práce nič nemá, nezáleží mu na výsledku tejto práce, čo má vzápätí všeobecnú depauperizáciu obyvateľstva.

Ľudská spoločnosť žije na základe usporiadaného rodinného života. Komunizmus vypovedal boj rodine, ženu prinútil pracovať ako mužov, obral ju o dôstojnosť matky a znížil na obyčajný nástroj na plodenie detí a obstarávanie rozkoše. Výsledok rozbíjania rodinného zväzku bolo 7 miliónov bezprizorných detí a šírenie rôznych pohlavných chorôb.

Ľudská spoločnosť stojí na základe správneho rozdeľovania získaných hodnôt. Komunizmus tvrdí, že spravodlivé rozdeľovanie je to, keď každému dá rovnako. Len že je to otázkou, či všetci jednakú prácu konajú a rovnako usilovne pracujú? Ako môže byť rovnaký odmenený robotník, ktorý pracuje ťažko v bani a robotník, ktorý zametá ulice? V tomto prípade každý bude hľadiť tú ľahšiu prácu konať. Komunizmus zlyhal so svojou teóriou prisvojil si i chyby kapitalizmu, rozrúcal rodinný život, zrušil súkromné vlastníctvo, znemožnil právnú istotu súkromného a verejného života a súčasne aj spravodlivú odmenu za prácu!

Slovenský ľud hovorí, že keby čert sa ukázal vo svojej podobe, nikoho by nechtyl do svojej pasce! Preto vezme na seba rôzne masky!

I komunizmus, aby svoju podlosť zakryl, neukazuje sa v pravom svetle. Ukazuje sa v rúchu ľudomilnosti, ako ochranca chudoby a robotníctva! Bojí sa však ísť na svetlá! Preto hermeticky uzavrel svoje hranice, aby ľud nepoznal, že jestvuje ľudskejší život nahovoriac ľudu, že žije v raji! A v skutočnosti: zrúcané chrámy, zničené rodiny, potulujúce sa deti, zem bez lásky a spravodlivosti, zem bez pokoja a poriadku! /Ramaova: Čeka, láska, smrť/ A keď Sovjeti tvrdia, že je to vláda proletariátu, z toho by vyplývalo, že robotníctvo musí byť v SSSR šťastné. Položenie robotníctva však bolo tiež biedne: mzdy boli pomerne nízke a nepravidelne vyplácané. Toto bolo často príčinou rôznych stávk, ktoré boli zo strany úradov krvavo potlačené. Na udržanie krutého režimu slúžilo GPU, neskoršie NKWD, to jest štátna polícia, ktorá v sebe stelesňuje pekelný teror a je vykonávateľom diabolskej hrúzovlády. Ona má na svedomí milióny nevinných ľudí. Jej moc bola neobmedzená, nebolo odvolania. Táto polícia udržala komunistický režim pri živote. Pozostáva z alkoholikov, kokainistov a sadistov, vyzečených zo všetkých ľudských citov. Títo odviedli tisíce na otrocké roboty a poslali na popravište.

Komunizmu však nestačilo, že uvrhol úbohý ruský ľud do biedy hmotnej a duševnej, ale chcel zapáliť celú Európu pekelným ohňom. Všade, kde mali svojich agentov a bunky, púšťali jed komunizmu do súkromného a verejného života. A beda tomu národu, ktorý toto nebezpečenstvo nechce si uvedomiť, ktoré hrozilo celej Európe!

Po vypuknutí vojnového konfliktu medzi Nemeckom a SSSR nastúpila i mladá slovenská armáda, aby po boku nemeckej armády bojovala za víťazstvo ľudskosti a civilizácie. Vy, ktorí sa zdržujete na Ukrajine sledujte bedlivo tunajšie pomery a porovnajte ich s pomermi iných kultúrne a hospodársky a vtedy musíte zbadat', že konečný výsledok tohto porovnania ukazuje najlepšie porážku komunistickej ideológie!

Spracované podľa VHA Trnava, f. ZD, Príloha k rozkazu veliteľstva ZD č. 60 z 20. mája 1942.

PRÍLOHA 3

ČINMI DOKÁŽ, ŽE MILUJEŠ VLAST'! ZRADA. DEZERCIA

Vojaci!

V rušných septembrových dňoch, keď politické napnutie medzi Poľskom a Nemeckom vypuklo vo vojenský konflikt, bol som ubytovaný v Sp. Belej s jedným mladým poručikom nemeckej armády, ktorý práve vtedy bol vyradený z vojenskej akadémie. Rozprávali sme sa večer o rôznych možnostiach výsledku tejto vojny. Tu mladý nemecký poručík medzi inými toto mi povedal: „Pán nadporučík, verte mi, keď ja zomriem pred očami svojich vojakov na bojišti za svoju vlasť, vidím svoj životný cieľ stopercentne splnený!“ A keď toto povedal, jeho oči len tak žiarili od oduševnenia a lásky k vlasti svojej. Tým videl som, že tieto jeho slová nie sú obyčajnými frázami, ale je to jeho silné presvedčenie. A za 18 dní bola vojna skončená a Poľsko porazené. To je len dôkazom toho, že vojsko, ktoré miluje svoju vlasť a s takým presvedčením ide do boja, môže zázraky činiť, môže len zvíťaziť! Je to naozaj krásny príklad pre naše vojsko. Láska k rodičom, bratská láska, manželská láska sú iste krásne, ale s najčistejšou a najvznešenejšou láskou je láska k vlasti. V čom spočíva táto láska? V tom, že milujem svoju rodnú zem, milujem chalupu, kde som sa narodil, kde moja mať spievala nad mojou kolíbkou slovenskú pieseň, kde som strávil svoje detské roky a chodil do školy, milujem spoluobčanov, s ktorými som strávil svoje mladé roky a ku ktorým ma viažu milé spomienky. Veď ako to dieťa s láskou ľnie ku svojej matke, tak miluje dospelý človek svoj národ, svoju vlasť. Láska k vlasti k tým, ktorí nás telesne a duševne živili. Rodičia vo svojich starostiach o nás boli odvislí zase od iných ľudí, preto som vďačný nie len rodičom, ale vo svojej vďačnosti ľniem i k širšiemu obvodu ľudstva, k vlastnému národu, k tým, s ktorými spolu bývame v jednom štátnom celku. Zvlášť v dnešnej dobe, keď nacionalizmus je veľmi vyvinutý medzi národmi, potrebujeme opravdivých vlastencov. Dnešná doba nestrpí národnostne ľahostajných ľudí, každý musí zaujať nejaké stanovisko k národnej otázke. Nepotrebujeme „Hurrá“ vlastencov, ktorí sú hrdinami len ústami a keď však dôjde k dokázaniu vlastenectva činmi, zbabelo utekajú. Nepotrebujeme „Hurrá“ vlastencov, ktorí v ťažkých chvíľach nechcú prinášať ani tie najmenšie obete, zriekanie sa svojej osobnosti a pohodlia. Opravdivý vlastenec ukazuje svoje vlastenectvo činmi, v prvom rade svedomitým splnením stavovských a vojenských povinností. Jeden chýrny filozof hovoril: „že práca za vlasť začína sa už v rodine, keď tá matka umyje denne tomu dieťaťu tvár, učeše mu vlasy, umyje nádoby v kuchyni, udržuje domácnosť v poriadku a čís-

tote, vykoná kus práce v prospech vlasti. Vykonáš-li svoje povinnosti stavovské ako statočný roľník, remeselník, úradník, keď ako vojak splníš rozkazy svojich veliteľov, vykonáš kus práce na poli národnom.

Nie je však národovcom otec, matka, ktorí o všetko iné majú záujem a starajú sa len o svoju domácnosť a o deti nie. Doma pustne, hynie domáci krb, deti nie sú umyté, sú nevychované, opustené. Ponajprv konať svoju povinnosť doma a potom mimo domu službu vlasti. Nie je národovcom ten roľník, robotník, remeselník, úradník, ktorý nekoná svoje stavovské povinnosti, ten vojak, ktorí zanedbáva službu, ukradnutím erárnych vecí poškodzuje štát, nešetí erárny majetok, myslíac si, že to nie je jeho. Nie je dobrým vlastencom ten, ktorý počúva alebo rozširuje poplašné správy a týmto počínaním zapríčiňuje zmätok. Dobrý vlastenec koná svoje povinnosti svedomite, majú pred očami svoj určitý cieľ: „Všetko pre svoju vlasť“. Klesajúcich posilňuje, maloverných potešuje, povzbudzuje, tým koná najväčšiu službu svojmu národu.

Nezabudnime, že k vlastenectvu patrí aj obetavosť!

Koľko drahých životov muselo zahynúť v zákopoch, doma a ponoriť sa na veky do tmavej zeme, koľko slovenských hláv sa sklonilo, aby vydýchlo naposled na rôznych frontoch sveta, kým z jeho utrpení a obetí vykličil nový život pod Tatrami. Ako zrnko musí zmiznúť v tmavom klíne zeme, aby vykličilo a vypučilo zlatý klas z jeho odumierajúceho života. Samostatnosť si vyžaduje svoje obete. I slovenská armáda za svojho krátkeho jestvovania musela sa už dvakrát chopiť zbrane, aby sa postavila na obranu svojich hraníc a odrazila útoky proti jej celistvosti. Za slobodu umierali najvernejší a najlepši synovia národa na bojištiach, ale za nimi stál celý národ srdcom, dušou a obetavosťou. A nezabudnime, že nič nie je tak ľahké na svete, ako dobytú pozíciu stratiť. Nesmieme sa oddať tým ilúziám, že nám nehrozí nebezpečenie, že nám nik škodiť nemôže. Preto povolala Vás, mladých mužov, zodpovedná štátna správa, aby ste sa pripravili na obranu štátu, aby ste v prípade nebezpečenstva chránili celistvosť, slobodu a ústavu slovenského národa. Medzi prvé a najkrajšie vlastnosti slovenského vojaka patrí dozaista vernosť k národu a práporu. Verný vojak je si stále vedomý toho vznešeného pocitu, že slúži veľkej veci, že jeho osobnosť a šťastie nič neznamená vtedy, keď sa jedná o blaho a budúcnosť miliónov svojho národa, zvlášť bezbranných detí, žien, starcov doma./ Služ. predp. A-I-1, čl. 29/ Ako vojaci ste zložili prísahu vernosti Slovenskému štátu, že budete vernými strážcami národných práv, že verne vytrváte pod práporom a keď vyžadujú o okolnosti a záujem vlasti, ste odhodlaní položiť i svoje životy na oltár vlasti. Vyskytnú sa však prípady, že niektorí vojaci zabudnú na zloženú prísahu, svojvoľne odišli od svojich útvarov a to s úmyslom, aby trvale sa vyhli svojej vojenskej povinnosti a ušli do cudziny. Stali sa také prípady, že vojak zo strachu pred trestom dezertoval, inokedy zase cudzia nepriateľská propaganda navádzala našich vojakov k zbehnutiu, ako sme videli v septembrových dňoch. Sám sa priznám a neviem to chápať, ako sa môže slovenský vojak zapredať cudziemu záujmu a zradiť svoj vlastný národ. Len slepý nevidel, že vtedy tajná nepriateľská propaganda pracovala, ktorá chcela dokázať svetu, že slovenský národ nie je súci na samostatný život, že sám národ slovenský nevie ochrániť svoju slobodu, keď v radoch vojska je nekázeň. Zbeh svojim počínaním škodí vlastnému národu. Sloboda slovenského národa vznikla pomocou veľkého susedného národa – Nemecka, ktoré očakáva, aby národ teraz dokázal, že je v skutku schopný samostatnosti, že vie stáť na vlastných nohách, že vie konsolidovať svoje domáce pomery. A tu príde nesvedomitý vojak a svojim nerozumným činom podkopáva autoritu a dôveru, skladanú v statočnosť a životaschopnosť národa. Čo si zaslúži taký vojak?

Doma v strachu sledujú rodičia, bratia osud syna, resp. – zbeha. Aký osud ho očakáva? Žandári chodievajú do domu, vyšetrojú, sledujú každý krok jeho rodičov, aby sa dozvedeli či písal, kde sa zdržuje. Sú-li rodičia, súrodenci v štátnej službe, môžu značne pocítiť následky zbehnutia člena rodiny. Koľko nepríjemností a slz zapríčiňuje svojim? Najviac však škodí zbeh

sebe. Doma zostať nemôže, lebo je vydaný zatykač na neho, žije v stálom strachu, vie veľmi dobre, že ho očakáva žalár. Vojenský súd prísne trestá zbehnutie. Je nie len za zbehnutie stíhaný, ale aj pre vojenskú zradu a resp. špionáž. Snáď sa mu podarí dostať sa cez hranice, ale i tam ho smutný osud očakáva. Nech sú okolnosti tam akékoľvek, predsa ho považujú v cudzine len za človeka nečestného a nevítaného. Ktorý predal svoju vlasť, putuje od jedného azylu k druhému, trpí hladom, biedou a nedostatkom každého druhu. Po mnohých útrapách je konečne vykázaný do iného štátu a tam nastáva potom nová krížová cesta, snáď horšia než bola predošle. Konečne ho omrzí to stále putovanie, vráti sa k svojej jednotke, kde ho očakáva zaslúžený trest. Len vtedy si uvedomí, nakoľko nerozvážne jednal vtedy, keď opustil svoje miesto a dal sa zviest' nepriateľskou propagandou. Bohužiaľ, potom je už neskoro. Vo svetovej vojne sa stalo, že nemecký vojak dostal u Verdunu rozkaz, aby priniesol písomný rozkaz blízkeму oddielu. Cestou ho však zasiahol nepriateľský granát. Ešte niekoľko krokov a klesol bezmocne. Spomenul si však na daný rozkaz, vytiahol obálku s rozkazom, vztýčil ruku s dopisom a druhú ruku držal na smrteľnej rane. Skonal.

Za chvíľu išla tou cestou druhá spojka. Našla ho. Pochopila prečo drží vojak ruku hore s dopisom. Odobrala z mŕtvej ruky dopis a doručila ho. Hľa, statočný a verný vojak, ktorý i v najťažších chvíľach nezabudne na úkol jemu zverený! Bud'te statočnými vojakmi, ktorí zostanú verní svojej prisaha za každých okolností!

Spracované podľa VHA Trnava, f. ZD, Rozkaz veliteľstva Zaisťovacej divízie č. 46/1942 z 18. apríla 1942, čl. 417.

PRÍLOHA 4

VOJENSKÉ CNOSTI: POSLUŠNOSŤ, PRACOVITOSŤ A VYTRVALOSŤ

Vojaci!

Kto z Vás by si nepamätal na udalosti 15. marca 1939? Vonku padal hustý biely sneh, bielou pokrývkou zakryl celú prírodu. V mojej posádke konali sa v ten deň ráno vojenské bohoslužby z príležitosti vyhlásenia Slov. samostatnosti. Tu niekoľko minút pred bohoslužbami vstúpil do našej kancelárie býv. veliteľ môjho pluku, jeden plukovník Čech. Sotva ma pozdravil, objavili sa v jeho očiach slzy a len toľko vedel povedať: Osem-miliónový národ bez vlasti! Len vtedy som sa dozvedel, že v tú noc obsadilo nemecké vojsko Čechy a Moravu. Ako sa len dalo, hládal som slová potešujúce. Tu pokračoval ďalej: choďte medzi našich dôstojníkov a vojakov a potešte ich, veď chodia po chodbách ako vyhnaní psy. A vskutku bol to žalostný obraz – jedna armáda, na vybudovanie ktorej sa pracovalo 20 rokov, bola v úplnom rozklade. A keď pátrate po príčine tohto, musíme konštatovať, že spomedzi iných bola nejednotnosť ducha vojska, pre ktorú celá armáda zlyhala. Veľký dôraz kládli na telesnú zdatnosť vojaka, pritom však zabudli na duševnú stránku a preto v najťažších chvíľach nenašiel vojak oporu duševnú. Dnes, keď Slováci slúžia svojmu národu a vo svojej vlastnej armáde, je nanajvyš potrebné, aby slovenské vojsko bolo 100 %-ne jednotné v duchu a ozdobené cnosťami pravého vojaka!

Dobrý vojak je v prvom rade poslušný! Deti 20. storočia, keď všade sa hlása sloboda a voľnosť, neradi počujú toto slovo! A predsa bez poslušnosti nemôže tento svet jestvovať. Poďívajte sa len na prírodu. Ako krásne sa riadi poslušnosťou k prírodným zákonom! Čo by sa stalo, keby jedného dňa slnko nechcelo v určenom čase vyjsť? Nastal by úplný chaos! Aj vietor dlhá určitých noriem fúka a mračná dávajú dážd' našej zeme! Bez poslušnosti neobstojí žiadne vojsko ani v čase mieru, no tým menej za vojny. Armáda bez poslušnosti a bez disciplíny sa zvrhne v nebezpečný chaos. /Videli to v roku 1918, keď po zrútení frontov vojaci bez disciplíny vracali sa domov, svojim dôstojníkom strhli hodnostné označenie, sa pomstili na nich, granáty hádzali po dedinách atď./

O, ako dobre padne naším očiam, keď disciplinované vojsko alebo skautský oddiel pochoduje pred nami rezkými krokmi a na malý povel „stát“ nehnute stojí celý oddiel. Čo je to vlastne organizovaná poslušnosť?

Potreba poslušnosti vyplýva jestvovanie samej ľudskej spoločnosti. Sme všetci odkázaní na pomoc druhého a táto závislosť nám vnucuje vzájomný styk. Keby tento vzájomný styk bol ponechaný na ľubovôľu každého z nás, nastala by na svete anarchia! Lebo nie sme anjeli, každý z nás má zlé vlastnosti ako pomsta, závisť, nenávisť atď., ktoré majú však byť priuždené poslušnosťou oproti mravným zákonom! Poslušnosť je jadrom vojenského života! Bez poslušnosti nie je vojenský život vôbec mysliteľný! V tomto ohľade učme sa poslušnosti z príkladu nemeckého vojaka, ktorý slepo splňuje rozkazy svojich veliteľov, lebo im neohrozene dôveruje! On nepozná žiadne kritizovanie rozkazu a filozofovanie nad ním! A nezabudnime nikdy, že poslúchať je vždy ľahšie ako rozkazovať a to zvlášť vo vojne. Kto rozkazuje má aj zodpovednosť!

Nášmu pokoleniu je uložená ťažká úloha: vytvoriť poslušnú a statočnú armádu, ktorá by vedela obstáť aj v tých najťažších okamihoch a skúškach národa! Preto buďme vždy vojakmi železnej disciplíny a poslušnosti!

Pravý vojak je pracovitým! Práca je najkrajším darom života a udržuje naše telesné a duševné sily, schopnosti a chráni nás pred zhubnými následkami nečinnosti. Človek od prírody je stvorený pre prácu! Že čo znamená byť bez práce, by Vám vedeli povedať tí, ktorí by radi pracovali, ale nie je im daná možnosť, myslím tu na tisíce nezamestnaných a potom na trestancov, ktorých v žalári trestajú práve odňatím práce. Život bez práce je životom prázdny! Každá práca je dôležitá v prospech celku, či je to duševná práca učiteľa, lekára, úradníka alebo telesná práca robotníka, remeselníka atď. Sú i práce v prospech širšej spoločnosti ľudskej a vojenská služba je prácou v prospech celého národa! Preto slovenský vojak nebude považovať voj. službu za stratený čas, ale využije jej v práci za blaho a lepšiu budúcnosť svojho národa! V terajšej vojne nemecký vojak sa nepýta, koľko strát má národ, lebo vie, že každý úspech vyžaduje svoje obete, že tým zabezpečuje svojmu národu, svojim deťom krajšiu budúcnosť! Slovenský národ nechce cudzie, ale svoje chrániť bude. Chce, aby každý občan mohol spokojne pracovať, rozvíjať svoje schopnosti či na poli duševnom alebo hospodárskom a chce žiť slobodným svojským životom, svojou rečou hovoriť a velebiť Boha. Toto zabezpečuje zdatný vojak, dobre vycvičený vojak, na ktorého sa môže národ doma spoliehať!

Svoju prácu a povinnosť konajte s láskou a chuťou! I keď nám snád' ťažko padne ona, spev, dobrá myseľ, poriadny život dodávajú chuti k práci. /Uviest' príklady, žarty z(o) života./ Mnohí považujú vojenskú službu za inštitúciu pre zahálku! Doma snád' oveľa ťažšie pracuje a tu odťahuje sa od práce.

O Domiciánovi, zaznamenávajú dejiny, že často sa zavrel do izby a nikto nesmel vyrušovať, ako by sa chcel vhlíbiť do najvážnejších štátnych vecí, ale v skutočnosti chytal muchy a napichoval ich na ihlu. Podobne koná i ten vojak, ktorý len zatiaľ pracuje, kým oko poddôstojníka ho sprevádza, ale akonáhle sa odvráti, je všetkému koniec!

Keď Tribún prichádzal denne k cisárovi Sept. Severueovi pre rozkaz a heslo dňa, on len to opakoval stále: Laboremus! Pracujme! Nech je aj toto naším heslom – práca v prospech ná-

roda! Nemalú úlohu hrá v živote dobrého vojaka vytrvalosť. Veď vojak bez vytrvalosti je ako plameň slamy, nevydá ani tepla, ani svetla. Slovenský vojak ľahko stráca vytrvalosť. Kým ešte treba bojovať, zatiaľ to ešte ujde, ale len čo treba mu dni, týždne stáť v zákopoch v blate, sňahu, stráca chuť a vôľu, je netrpezlivý!

Bez vytrvalosti nikto neokúsi ovocia svojej práce a námahy. Všetko, čo je na svete veľké a krásne je dielom vytrvalosti. Mám uviesť tu príklady zo života? Stephenson 15 rokov pracoval na zdokonalení svojej lokomotívy, kým dosiahol úspechu. Dante 30 rokov pracoval na svojom svetoznámom diele *Divina Comedia* atď. Vojenská služba zvlášť vyžaduje na zdolanie všetkých námah a útrap voj. života veľa vytrvalosti a trpezlivosti. Armáda, vyzbrojená trpezlivosťou je armádou neporaziteľnou! Opakom toho je vojsko netrpezlivé, lebo netrpezlivosť dáva vznik k rôznym nerestiam, ako: neposlušnosť, vzdorovitosť, šomravosť a bezdôvodné kritizovanie predstavených, ktoré zdatný vojak nesmie mať. A čo je ešte horšie, táto choroba ako nákazlivá rýchlo sa šíri! Jeden netrpezlivý vojak, vie urobiť veľa medzi kamarátmi!

Písmo sv. nás napomína, aby „sme boli v diele Pánovom stáli.“ Obrana svojho života, slobody vlasti a národa je takýmto dielom Pánovým. Boh stvoril i Slovákov, určil im zem pod Tatrami, aby ona patrila Slovákom. Preto národ sa nemôže vzdať svojich práv a prepustiť bez obrany svoje dedičstvo!

Pre vedenie úspešného boja sú potrební smelí, odvážni jednotlivci, ktorí vedia sa nezištne obetovať sa. Títo konajú neoceniteľné služby vojsku. Sú to jednotlivci, ktorí už od prírody majú záľubu v nebezpečných podnikoch, ktorí lásky k vlasti, pre víťazstvo určitej myšlienky vystavujú svoj život nebezpečenstvu. Všetci nemôžeme byť hrdinami! Väčšina vojakov v boji najlepšie slúži svojmu národu tým, že vytrvá namiesto jemu veliteľom určenom až do odvolania i nasadením svojho života, keď treba. Toto očakáva od neho vlast!

A najhlavnejšie čo netreba veľmi zdôrazňovať, lebo je na vojne natoľko samozrejmé, to je poriadok ! Je to duchom a jadrom celého vojenského života. „Zachovávaj poriadok a poriadok ťa zachová – hovorí porekadlo. Život bez poriadku je životom bez cieľa, život stratený!

Neporiadny vojak je bezbranný, čo mal hneď aj najlepšie zbrane ! Kto nevie zachovať poriadok, nevie priuziť svoje naruživosti a zlé náklonnosti premôcť, ako môže zvíťaziť nad nepriateľom? Miluj poriadok i v maličkostiach, lebo bez neho si stratený!

Vojak, ktorý má vytýčené heslo pred sebou: „Za Boha život, za národ slobodu!“ musí byť poslušným, pracovitým a vždy vytrvalým vojakom!

Spracované podľa VHA Trnava, f. ZD, Rozkaz veliteľstva Zaisťovacej divízie č. 46/1942 z 18. apríla 1942, čl. 417.

PRÍLOHA 5

DUCHOVNÁ SILA SLOVENSKÉHO VOJAKA

por. let. Jozef VARINSKÝ

Rostov naplnil nielen Slovákov, ale celý svet údivom nad udatnosťou, odvahou a bojovnosťou slovenského vojska, ktoré ta účinne zasiahlo do boja pri dobíjaní tohto mesta. Rostov povedal najmä tým, kto doteraz ešte neuznávali Slovákov ako životaschopných, tým, ktorí slovenský národ

nepovažovali za rovnocenného partnera vo zväzku národov, že pravda a skutočnosť je taká, čo kladie tento národ ešte na vyšší stupeň duchovných hodnôt. Lebo musíme si uvedomiť, že pravé vojenské vlastnosti, to je meritko nielen mocenskej ale predovšetkým duchovnej sily národa.

Prvou tvorivou zložkou tejto duchovnej sily slovenského vojaka, ktorá zdvihla nad Rostovom slovenskú zástavu víťazstva cez oheň tvrdých bojov, je zdravý národný duch. Predovšetkým duch svojráznosti a kresťanskej orientácie, ktorá cez búrky stáročí viedla Slovákov v ústrety najvyšších ideálov, ktorá naplňuje odolnosťou a húževnatosťou. Tu treba hľadať aj génia, ktorý sprevádzal Slovákov od dávnych čias po svete a prispieval k ich práci, k ich výkonom, ktoré boli vždy prejavmi životaschopnosti, ba nadpriemernosti. Toto potvrdzujú všetky tie mená vynikajúcich Slovákov v dejinách temer vo všetkých zemiach sveta. Tento duch nedal sa mýliť zámernými falošnými ideológiami, lebo svoje svetlá mal zamerané na prvozákladný koreň bytia, na zem-živiteľku, dárcu života.

Druhou tvorivou zložkou duchovnej sily slovenského vojaka je tradícia. Slovák s mečom v ruke plnil rozkazy na bojovom poli ododáva spolahlivo, odvážne a s iniciatívnou, tak potrebnou pre úspech. O tejto spolahlivosti a iniciatíve najkrajšie hovorí rostovské víťazstvo. Pri dobíjaní Rostova naši vojaci, bojujúci v uliciach mesta, prenikli dopredu tvrdo, húževnato, rozdelení na jednotlivé skupiny. Úspech zaručila v tomto boji práve iniciatíva a prirodzený zdravý úsudok týchto malých jednotiek a jednotlivcov. K vytvoreniu dobrej slovenskej tradície tento zdravý úsudok prispel od tých čias, kedy prví Slováci v dávnomeku siahli po zbrani a ich hrdlá zanútili bojovú pieseň. Tieto dobré bojové vlastnosti celé tisícročie slúžili cudzím záujmom. Ale isté je, že tým väčší duch mocnel, lebo čakala sa chvíľa, kedy Slovák nastúpi na pole cti a slávy za svoje záujmy a práva.

Je pozoruhodné, ako ľahko si Slováci aj po vojenskej stránke osvojujú nové smery, plody pokroku a vývoja. Do svojej tradície teda zapojili aj najúčinnjšiu zbraň, výsledok pokroku a techniky, letectvo. A netrvalo dlho, len (čo) to predpoklady umožnili, a Slováci zaznačili do knihy histórie aj svoju leteckú tradíciu. Pred očami prebehnú mená: národný bohatier generál Štefánik, zakladateľ tejto tradície a nositeľ svetového mena vojenskej geniality, potom hrdinovia marcových dní roku 1939 a najnovšie naši odvážni orli v boji proti bolševizmu. Tradícia, to je široká základňa, na ktorej sa dajú vybudovať vynikajúce činy. Na tej sa vybuďovali vynikajúce výsledky bojov slovenskej rýchlej divízie, tvrdé boje neznesiteľnej ruskej zimy, celá reťaz úspechov, od vstupu našich jednotiek do vojny proti bolševikom až po rostovské víťazstvo.

Tretou tvorivou zložkou duchovnej sily slovenského vojaka je tvrdý spôsob života slovenského človeka. A síce v tom zmysle, že jeho údelom odjakživa bola tvrdá robota, boj o skyvu chleba, sťažený v tmách minulosti prekážkami, ultlačovaním nežičlivcov. Slovenská zem je krásna, ale prísna matka, usmieva sa na svojich synov, ale prikazuje im, aby každodenný svoj chlebič si tvrdou robotou vybojovali. A táto tvrdosť, boj s prekážkami, prísny život povinnosti, to dávalo a dáva silu do rúk, ktoré držia pušku a granát.

Dnes, v slnku slobody národnej, keď slovenský vojak už neslúži pod cudzími farbami, prijíma do seba štvrtú tvorivú zložku ducha. Prijíma povedomie, že bojuje za krajší zajtrajšok svojho národa, za pravdu, ktorá si zasadla za vrch otcovského stola. A takéto povedomie, to je sila, ktorá ani nemôže dejinám inak vraviť, ako víťaznou piesňou o Rostove. Takéto vedomie vedie vojaka cez plamene frontu, aby splnil aj najťažšie úlohy spolahlivo, odvážne – až po sebažertvu.

Sila vojenského ducha, to je jedno z najdôležitejších merítok vyspelosti národnej a štátnej. Tatranskí chlapi povedali celému svetu, že Slovák vie aj na poli cti a slávy obstáť, že vedí prinášať na svojich štítoch vavrínové vence víťazstva. V zmysle slovenskej životaschopnosti, tradície tohto nášho spoločného boja za Novú Európu, do ktorej sa slovenský národ a štát zapojil ako tvorivý činiteľ.

VARINSKÝ, J.: Duchovná sila slovenského vojaka. In: Slovenské vojsko, roč. 3, 15. 8. 1942, č. 16, s. 241-242.

PRÍLOHA 6

DUCH A DÔVERA JEDNOTKY

Duch jednotky a vnútorná pevnosť jednotlivého vojaka sú základmi pre bojovú silu a disciplínu a tým aj rozhodujúcim faktorom pre víťazstvo. Preto je veľmi nutné tieto vnútorné hodnoty zachovávať a všetkými prostriedkami pestovať. Ich význam pribúda dĺžkou a tvrdosťou vojny.

Podstatný je pritom správny pomer medzi dôstojníkmi, poddôstojníkmi a mužstvom. Bezpodmienečne nutné predpoklady pre dosiahnutie a prehlbenie pomeru medzi vodcom a vedeným sú:

1. Vzor dôstojníka za každej situácie,
2. Byť si vedomý mať vyššie povinnosti a väčšiu zodpovednosť,
3. Snaha byť spravodlivým a neúnavne pečlivým. (starostlivým)

Dôstojník nie je len po stránke vojenskej a názorovej, ale tiež mimoslužobných a osobných stránkach jediným zodpovedným vodcom svojich vojakov. Musí mať porozumenie pre všetky strasti a starosti jemu zverených vojakov a musí si byť vedomý, že dôvera svojich podriadených je najlepšou zárukou disciplíny a bojovej schopnosti jednotky.

Práve tak vojak musí mať vedomie, že sa môže so všetkými osobnými a služobnými otázkami s dôverou obrátiť na svojho predstaveného. Dosiahnuť a udržať vzájomnú dôveru je jedno z najdôležitejších úloh dôstojníka. Pre získanie dôvery sa nedá vydať rozkaz, dôvera musí byť obojstranne vyhľadávaná a vštepovaná.

Kde panuje tento pomer dôvery medzi predstaveným a podriadeným bude sa vojak vždy môcť primeraným spôsobom obrátiť na svojho veliteľa, u ktorého nájde nielen porozumenie, ale vždy aj radu a pomoc.

Dôstojník, od ktorého sa žiada rada alebo spravodlivé vyriešenie prípadných sťažností alebo nezrovnalostí, musí mať vždy pred očami, že len tá sťažnosť, ktorá bola vecne a správne vybavená zosílí (zosilnie) dôveru a že každá neodôvodnene zamietnutá a nevybavená sťažnosť len oslabí vzájomnú dôveru a tým aj bojovú hodnotu jednotky.

(výťah z prednášky veliteľa nemeckej divízie)

Spracované podľa VHA Trnava, f. VRD, spisy tajné 1943, č. 100.193/Taj. 3.odd. 1943.

P. ŠUMICHRAST: ERZIEHUNGSARBEIT IN DER SLOWAKISCHEN ARMEE
IM FELDE IN DEN JAHREN 1941 – 1943

In dem ursprünglichen Material unter dem Titel Erziehungsarbeit in der slowakischen Armee im Felde in den Jahren 1941 – 1943 wird eine Problematik behandelt, der in der Nachkriegszeit aus verschiedenen Gründen nur sehr wenig Aufmerksamkeit gewidmet wurde. Das Material knüpft an die wissenschaftliche Studie Erziehungsarbeit in der slowakischen Armee in den Jahren 1939 – 1944 an, und bietet dem Lesen eine qualitativ neue Anschauung auf das Prozess der Erziehung des slowakischen Soldaten im Felde, der von der 2. Hälfte des Jahres 1941 an den Kämpfen an der Ostfront gegen die Sowjetunion aktiv teilnahm.

Der Verfasser beschreibt auf Grund des Studiums der zugänglichen primären Dokumentationsmaterialien, die im Historischen Militärarchiv in Trnava, bzw. im Zentralen Militärarchiv der Armee der Tschechischen Republik in Prag zu finden sind, sowohl die Methoden, Formen, Mitteln, als auch die Bestandteile der Erziehung, die bei der Erziehung des slowakischen Soldaten im Felde – im Rahmen der Schnellen Division und Sicherungsdivision – im vollen Ausmaß ausgenutzt wurden. Die Aufgabe der einzelnen Subjekte des erzieherischen Wirkens wurde im Abhängigkeit von den bewahrenen Archivquellen definiert. Eine komplexe historische Anschauung auf die behandelte Problematik wird durch die Ausgeglichenheit zwischen der Analyse der inhaltlichen Seite (Komponente der Erziehung) und Prozessseite (Methoden, Formen, Mitteln) der Erziehungsarbeit in der slowakischen Armee verstärkt.

Der Autor tarnt weder die Tatsache, dass trotz dem vorsätzlichen und zielbewussten Wirken der slowakischen Erzieher, als auch der Aufmerksamkeit, die das Kommando der slowakischen Armee der Realisation der Erziehung in der Armee widmete, gelang es nicht, aus dem slowakischen Soldaten einen mutigen Kämpfer „für die heilige Sache der neuen Weltordnung zu züchten“.

ZBROJNÁ VÝROBA NA SLOVENSKU V ROKOCH 1954 – 1960*

JAN ŠTAIGL

ŠTAIGL, J.: Military production in Slovakia in 1954 – 1960. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 55 – 73, Bratislava.

On the basis of the archive documents and fact groundwork the author elaborated in his study the problems of armament production in Slovakia in the second half of the fifties. He highlights that the second half of the fifties represents a new phase in an armament production in Slovakia. He supports this fact from the research-development, licence, production and qualitative point of view. At the same time the treatise confronts the plans of modernisation, rearmaments, material-technical support of the Army with a real development and production possibilities of the factories involved in the armament production.

Military history. Slovakia. Military production. The years 1954 – 1960.

Po smrti J. V. Stalina v marci 1953 sa uvoľnil priestor pre čiastočné „oteplenie“ atmosféry studenej vojny. Nové vedenie ZSSR nielenže zavrholo myšlienku o rozšírení socializmu v Európe silou, ale v obavách z možnosti ďalšieho stupňovania medzinárodného napätia sa rozhodlo prekonať neurgálnu úroveň vzťahov so západnými veľmocami a pružnejšie pristupovať k problémom svetového vývoja. Jedným z hlavných dôvodov bola ekonomická vyčerpanosť krajín sovietskeho bloku, a to predovšetkým v dôsledku zbrojných programov zameraných na rozsiahle posilňovanie ich vojenského potenciálu. Súbežne s „reformnou politikou“ v zahranično-politickej oblasti, ktorej konkrétnym výsledkom bolo, okrem iného, rýchle zavŕšenie doteraz stagnujúcich rokovaní o prímerí v Kórei, Moskva odporučila svojim satelitom uskutočniť aj revíziu hospodárskej činnosti. Jej cieľom malo byť odstránenie krízových javov v národnom hospodárstve, čo úzko súviselo najmä so znížením investícií do ťažkého priemyslu, osobitne do časti s prevažujúcou „špeciálnou“ výrobou. Na „prijateľnú“ úroveň sa mali korigovať tiež plány výstavby a vyzbrojovania armád krajín sovietskeho bloku.¹

Otázky redukcie plánov výstavby armády a rozvoja zbrojného priemyslu v ČSR, kde nahromadené krízové prvky prerástli už na jar 1953 do otvorenej spoločenskej krízy, patrili medzi hlavné témy moskovských rokovaní vládnych delegácií Československa a Sovietskeho zväzu v lete tohto roku. Predmetom diskusie zástupcov československého a sovietskeho generálneho štábu bol najmä súbor požiadaviek na výrobu hlavných druhov zbraní a bojovej techniky, ktoré čs. MNO krátko pred týmito rokovaniami odovzdalo Štátnemu úradu plánovaciemu (ŠÚP), aby ich zapracoval do národohospodárskych plánov na roky 1954 – 1955. Rokovania ukázali, že predstavy oboch strán sú takmer zhodné, aj keď kvóty výroby niektorých druhov zbraní a techniky, odporúčané sovietskymi vojenskými predstaviteľmi, boli paradoxne nižšie, ako objemy navrhované čs. expertmi.²

*Štúdia obsahovo a chronologicky nadväzuje na prácu ŠTAIGL, J.: Zbrojná výroba na Slovensku po druhej svetovej vojne (1945 – 1953). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 2, s. 66-93.

¹MOULIS, V. – VALENTA, J. – VYKOUKAL, J. P.: Vznik, krize a rozpad sovietskeho bloku v Európe 1944 – 1989. Ostrava : Amosium Servis, 1991, s. 110-111.

²VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, šk. 410, sign. 31/4-3.

Dňom 1. 9. 1953 sa v ČSR uskutočnila čiastková reorganizácia priemyselných rezortov, spojená s úpravou ich pôsobnosti vo vzťahu k jednotlivým odvetviám. Okrem iného išlo o zlúčenie ministerstva všeobecného strojárstva a ministerstva ťažkého strojárstva do jedného ministerstva strojárstva, v rámci ktorého za priame riadenie výroby zbraní, bojovej techniky a munície zodpovedala hlavná správa 11. Po septembrovom zasadnutí ÚV KSČ, ktoré odobrilo zásady „novej“ hospodárskej politiky, ŠÚP spracoval návrh plánu zbrojnej výroby v roku 1954. Vychádzal z požiadaviek materiálno-technického zabezpečenia armády posúdených v Moskve, požiadaviek iných ozbrojených zložiek a zamýšľaných kvót exportu zbraní a techniky. V súčinnosti s MNO a hospodárskymi rezortmi spracoval súčasne aj návrh na upresnenie termínov investičnej výstavby v čs. zbrojnom priemysle, ktorý odzrkadľoval reálnejší pohľad na potreby a možnosti dokončenia rozostavaných a začatia výstavby plánovaných zbrojných prevádzok, a to aj s ohľadom na stupeň projekčnej a materiálovej pripravenosti jednotlivých stavieb. Obidva návrhy predložil na začiatku roka 1954 na schválenie Politickému sekretariátu ÚV KSČ.

Plán zbrojnej výroby na rok 1954 schválil Politický sekretariát ÚV KSČ už 12. januára. V oblasti výroby zbraní, bojovej techniky a munície predpokladal zvýšenie objemu hrubej produkcie o 11 percent v porovnaní so skutočným objemom výroby v roku 1953.³ Zameranie zbrojnej produkcie závodov na Slovensku sa v podstate nezmenilo. Závod J. V. Stalina v Martine mal plánované úlohy vo výrobe tankov T-34/85, samohybných diel SD 100 a tankových motorov V-2. Do výrobného programu Závodu K. J. Vorošilova v Dubnici nad Váhom patrila predovšetkým produkcia 122 mm húfnic vz. 38 S, 122 mm kanóna vz. 31/37 S, 130 mm raketometu vz. 51 čs., 85 mm protitankového kanóna vz. 52 čs., 100 mm protitankového kanóna vz. 53 čs., 85 mm tankového kanóna vz. 44, 100 mm tankového kanóna vz. 44 pre samohybné delá a hlavni pre 82 mm mínomety kalibru vz. 52 a 160 mm mínomety vz. 43 S. Závod K. J. Vorošilova v Bánovciach nad Bebravou bol orientovaný na výrobu 120 mm mínometov vz. 24 a 160 mm mínometov vz. 43 S. Hlavnú produkciu Závodu 9. mája v Trenčíne-Kubrej tvorili 57 mm protitankové kanóny vz. 43 S a lafety pre 30 mm protiletadlové kanóny čs. výroby. Považské strojárne, závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici, zabezpečovali výrobu 37 mm leteckých kanónov N-37 a spolu so Zbrojovkou v Uherskom Brode výrobu 7,62 mm samonabíjajúcich pušiek vz. 52 (pozri prílohu č. 1).

Výroba munície na Slovensku sa sústreďovala predovšetkým v Závode všeobecného strojárstva v Dubnici. Išlo najmä o výrobu delostreleckých granátov kalibru 122 mm a protiletadlových nábojov kalibrov 85 a 105 mm, ďalej mín pre mínomety kalibrov 82 a 160 mm a jednotných rotačných raketových nábojov kalibru 130 mm. Okrem toho mal závod stanovené úlohy vo výrobe nábojov do tarasíc T-21 a pancieroviek P-27 a vo výrobe leteckých bômb PTAB. Hlavným výrobným programom Považských strojární KG v Považskej Bystrici v tejto oblasti bola produkcia nábojníc kalibrov 30, 57, 85, 100 a 122 mm a laborácia nábojov do tarasíc T-21 a pancieroviek P-27. Závod Vihorlat Snina zabezpečoval výrobu nábojníc kalibrov 122 a 152 mm a opracovanie tiel delostreleckých granátov kalibru 85 mm (viď príloha č. 1).

Dňa 1. februára 1954 sa potom Politický sekretariát ÚV KSČ zaoberal Správou o stave investičnej výstavby zbrojného priemyslu a návrhmi na jej dokončenie. V časovom harmonograme výstavby zbrojného priemyslu na Slovensku v nej ŠÚP navrhoval tieto zmeny:

- výstavbu Závodu K. J. Vorošilova (ZKJV) v Dubnici nad Váhom skončiť tak, aby sa projektová kapacita v mechanickej výrobe dosiahla na konci roka 1956, v hutníckych prevádzkach na konci roka 1957 a výstavbu zvyšných častí závodu skončiť do konca roka 1959;

³VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-155.

- výstavbu laboračných prevádzok Závodov všeobecného strojárstva (ZVV) v Dubnici nad Váhom na projektovú kapacitu 4,86 milióna kusov delostreleckej munície kalibru 37 – 85 mm a mín a rakiet kalibru 82 – 210 mm pri dvadsaťhodinovej dennej prevádzke skončiť do konca roka 1958;
- súbežne s výstavbou ZKJV a ZVS vybudovať v Dubnici nad Váhom do konca roka 1958 vývojové stredisko ťažkých zbraní, munície a príslušnej povelovej a zameriavacej techniky;
- výstavbu nových mechanických prevádzok v Závode K. Gottwalda (ZKG) v Považskej Bystrici skončiť do konca roka 1956 alebo najneskôr v roku 1957, a to pri súčasnom zvýšení ich výrobných kapacít na 5,364 milióna kusov delostreleckých nábojníc a plnej automatizácii výroby, pričom existujúce výrobné zariadenia na výrobu týchto nábojníc „uchovať ako rezervu v kapacite pro prípad aktivní obrany“;
- v Považských strojárňach K. Gottwalda v Považskej Bystrici (a ďalej v Zbrojovke Vsetín a Blanických strojárňach Vlašim) najneskôr do konca roka 1958 rozšíriť výrobu iniciátorov tak, „aby bylo dosaženo sladění kapacity výroby iniciátorů s budovanými kapacitami hlavních elementů dělostřelecké munice“;
- výstavbu závodu Vihorlat Snina na projektovú výrobnú kapacitu skončiť do konca roka 1957 s tým, že „budou nahrazeny původně projektované linky na výrobu protipancéřových střel výrobními linkami nárazových, případně časovacích granátů“;
- výstavbu Závodu J. V. Stalina (ZJVS) v Martine skončiť do konca roka 1956, v tomto čase vybudovať oceľiareň s kapacitou 15 000 ton oceľovoliatinových odliatok a kováču s kapacitou 9 000 ton výkovkov pre tanky T-34/85 a samohybné delá SD-100 a zabezpečiť plnú projekčnú pripravenosť výstavby motorárne na plánovanú výrobnú kapacitu 2 200 kusov tejto techniky, do prevádzky však uviesť len jej kaliareňskú časť;
- výstavbu závodu Chemko Strážske usmerniť tak, aby sa v roku 1955 začala prevádzka jednej a v roku 1956 druhej výrobných linky s ročnou kapacitou 1 500 ton hexogénu a celková výstavba závodu sa skončila v roku 1957.⁴

Navrhované spomalenie tempa výstavby priemyselnej základne zbrojnej výroby v ČSR sa odzrkadľovalo aj v rozložení predpokladaných investičných nákladov na jej dokončenie a ďalší rozvoj. Podľa uvedeného materiálu mal byť ich objem navrhovaný o nevyhnutné prostriedky na doteraz neuskutočené alebo povrchne vykonané prípravné práce a modernizáciu výroby, v podstate rovnomerne plánovaný až do roku 1958. V nasledujúcom roku sa mali investičné náklady na zbrojný priemysel znížiť o viac ako 30 percent.⁵

⁴VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, sign. 32/2-2.

⁵Predpokladané investičné náklady na dokončenie a ďalšiu výstavbu zbrojného priemyslu v rokoch 1954 – 1959 (v miliónoch Kčs)

	1954	1955	1956	1957	1958	1959
investície na zbroj. výrobu celkom	1349	1338	1368	1482	1285	893
podiel na celkovom objeme investícií v NH (v %)	5,9	5,2	5,3	5,4	4,5	2,4
investície: na výrobu zbraní	187	275	240	220	210	100
na výrobu munície	153	181	305	300	215	70
na výrobu lietadiel	164	125	90	70	–	–
na výrobu tankov	135	140	110	60	10	20
na výrobu elektroniky a optiky	244	172	130	100	60	40
na výrobu výbušnín	466	445	493	732	790	663

VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, sign. 32/2-2.

Politický sekretariát ÚV KSČ plán investičnej výstavby zbrojného priemyslu schválil, a to s požiadavkou jeho doplnenia o projekty na rozšírenie existujúcich alebo výstavbu nových prevádzok na výrobu výbušnín. Ministromi chemického priemyslu v tejto súvislosti okrem iného uložil zabezpečiť pre n. p. Chemko Strážske (tzv. závod „Z2“) doplňujúcu výrobu tak, aby sa využila celá kapacita energetických zariadení vybudovaných na výrobu 6 000 ton hexogénu, t. j. na dvojnásobok kapacity dokončovanych výrobných liniek.⁶

Jedným z hlavných problémov zbrojnej výroby, na ktorý sa od začiatku sústreďovala pozornosť ministerstva strojárstva, bola pokračujúca nízka kvalita výrobkov. Už 1. februára 1954 Politický sekretariát ÚV KSČ uložil ministrovi tohto rezortu spracovať a predložiť A. Čepičkovi, ako prvému námestníkovi predsedu vlády a ministrovi národnej obrany, správu s návrhmi na uskutočnenie konštrukčných úprav 7,62 mm samonabíjacej pušky vz. 52 a odstránenie nedostatkov zistených na zbraniach prevzatých armádou a Vnútroňou strážou ministerstva národnej bezpečnosti.⁷ V apríli armáda dočasne pozastavila preberanie 122 mm húfnic vz. 38 S zo ZKJV Dubnica nad Váhom „pro montážní závady“. Plán výroby 85 mm protitankových kanónov vz. 52 čs. v tomto závode bol z rovnakých dôvodov podstatne znížený. Minister národnej obrany v súvislosti s tým poslal ministrovi strojárstva „varovný“ list, v ktorom okrem iného upozorňoval, že za tejto situácie „je otázka zlepšení kvality a zvýšení pozornosti vlastní výrobě v n. p. ZKJV Dubnica prvofadým úkolem, protože jak zastavení přejímky zbraně 122 mm H vz. 38 S, tak celý případ se zbraní 85 mm K vz. 52 svědčí o povrchní práci pracovníků v uvedeném závode“.⁸

V súvislosti s pripravovaným odovzdaním 122 mm kanónov vz. 31/37 S vojenskej správe a skončením vývojových skúšok 100 mm kanóna vz. 53 čs. v Konštrukte Trenčín preto Politické byro ÚV KSČ svojim uznesením z 19. 7. 1954 uložilo ministerstvu strojárstva uskutočniť ďalšie skúšky týchto zbraní.⁹ Ich hodnotením, ako aj nekvalitnou výrobou 85 mm protitankových kanónov vz. 52 v Dubnici nad Váhom sa zaoberala porada námestníkov ministrov rezortov národnej obrany a strojárstva 14. 8. 1954 na Úrade predsedníctva vlády. Rozbor skúšok prototypov a zbraní sériovej výroby, okrem iného, ukázal, že „prototypy při zkouškách vyhovují a v seriové výrobě se objevují závady. Tyto jsou způsobeny jednak nedokonalou přípravou seriové výroby a dále že na prototypy je dáván kvalitnější materiál, nebo jsou prováděny různé konstrukční úpravy na výkresech pro serií a p. Tím se tedy podstatně liší vyzkoušený prototyp od seriových výrobků.“ Z toho vyplýval aj záver o nutnosti sprísnenia skúšok zbraní pred nábehom sériovej výroby a ich odovzdaním vojenskej správe.¹⁰ V novembri 1954 ho Politické byro ÚV KSČ schválilo ako všeobecne záväznú smernicu pre všetky závody so zbrojnou a inou vojenskou výrobou.¹¹ Ešte predtým, v septembri, uložilo ministrovi strojárstva prijať opatrenia na zníženie počtu nepodarkov vo výrobe zbraní maximálne na osem percent ich celkovej produkcie.¹²

V priebehu roka 1954 sa plán zbrojnej výroby štyrikrát znížil. V porovnaní s pôvodnými ukazovateľmi predstavovala posledná podoba plánu pokles objemu hrubej výroby o 14,7 percenta a vo výrobe tovaru o 16,2 percenta.¹³ Podľa hodnotenia MNO príčina vznikla z „nedostatků u výrobních ministerstev, zejména u ministerstva strojírenství a ministerstva hutí a rudných dolů.. Na snížení plánu, především v letecké výrobě, mělo vliv i ministerstvo zahraničního obchodu, které včas nezajistilo potřebný dovoz ma-

⁶VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-155.

⁷VÚA Praha, f. MNO/VD-SDZ 1954, sign. 89-1/1-8.

⁸VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1954, sign. 89-1/164.

⁹VÚA Praha, f. MNO/VD-SDZ 1954, sign. 89-1/6-133.

¹⁰VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1954, sign. 89-1/173.

¹¹VÚA Praha, f. MNO/VD-SDZ 1954, sign. 89-1/6-133.

¹²VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1954, sign. 89-1/145.

¹³VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-155.

teriálu.¹⁴ Ministerstvo strojárstva za hlavné príčiny úprav plánu označilo spomenutú nízku kvalitu výrobkov, respektíve vysoký počet nepodarkov a ďalej nedostatky v kooperácii medzi závodmi, nedodržiavanie technologickej disciplíny, nedostatky vo vývoji, problémy v organizácii a riadení výroby, nízku kvalifikáciu pracovníkov a ich vysokú fluktuáciu.¹⁵ Situáciu v zbrojnom priemysle „ostro“ sledovali, najmä v druhej polovici roka 1954, aj ústredné orgány KSČ. Svedčí o tom značný počet ich uznesení zameraných na odstránenie nedostatkov v jednotlivých výrobných oblastiach, ako napríklad uznesenie Politického byra ÚV KSČ o nedostatkoch vo výrobe tankov a lietadiel z 5. júla, vo výrobe munície z 3. augusta, vo výrobe zbraní zo 6. septembra, vo výrobe tankov z 19. októbra a 30. novembra a podobne.

Aj výrazne znížený plán zbrojnej výroby sa však v celoštátnom meradle v štátnych menovaných úlohách splnil len na 82,7 percenta a v ostatnej vojenskej technike na 92,8 percenta. V pôsobnosti rezortu ministerstva strojárstva sa tak nielenže nedosiahol pôvodne plánovaný nárast objemu hrubej produkcie zbrojnej výroby v porovnaní s jej úrovňou v roku 1953, ale oproti nej sa dokonca znížil o 16,5 percenta.¹⁶

Závod J. V. Stalina v Martine splnil plán výroby tankov T-34/85 (500 kusov) na 100 percent, samohybných diel SD 100 (100 kusov) na 85 percent a korieb pre samohybné delá na 75,2 percenta,¹⁷ pričom však zástupcovia vojenskej správy boli nútení preberať aj vozidlá a korby s nedostatkami.¹⁸ Finančná hodnota týchto nepodarkov sa neskôr odhadovala na viac ako 20 miliónov Kčs.¹⁹ Závod K. J. Vorošilova v Dubnici nad Váhom splnil výrobu delostreleckých zbraní na 74,4 percenta, keď namiesto plánovaných 1936 kusov ich vyrobil 1 441.²⁰ Z hľadiska produkcie jednotlivých druhov zbraní plán výroby 122 mm húfnic vz. 38 S splnil na 94,5 percenta, 122 kanónov vz. 31/37 S na 20 percenta, 85 mm protitankových kanónov vz. 52 čs na 5,2 percenta, 85 mm tankového kanóna vz. 44 na 100,7 percenta, 100 mm tankového kanóna vz. 44 na 93,8 percenta a mínometných hlavní na 100 percent. Vôbec sa nezačala predpokladaná sériová výroba 100 mm protitankového kanóna vz. 53 čs. Závod v Bánovciach nad Bebravou splnil plán produkcie mínometov na 100 percent, podobne, ako Závod 9. mája v Trenčíne-Kubrej plán výroby 37 mm protitankových kanónov vz. 43 S a Považské strojárne, závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici plán výroby leteckých kanónov. Plánované úlohy vo výrobe samonabíjajúcich pušiek v Považskej Bystrici však boli splnené len na 16,9 percenta (pozri prílohu č. 1).

V podstate rovnaká situácia bola aj vo výrobe delostreleckej munície. V mechanických a laboračných dielnach závodov na Slovensku sa jej vyrobilo spolu 1,6 milióna kusov, čo predstavovalo 72,8 percenta plánovaného počtu.²¹ Závody všeobecného strojárstva v Dubnici napríklad splnili plán výroby delostreleckých granátov a protiletadlových nábojov na 89,8 percenta, mínometných mín na 69,3 percenta, nábojov do raketometov kalibru 130 mm na 73,1

¹⁴VÚA Praha, f. MNO/VTMV 1955, šk. 245, sign. 74/5/9-216.

¹⁵Napríklad v ZKJV v Dubnici nad Váhom sa v roku 1954 vymenila takmer polovica všetkých zamestnancov. Tamže.

¹⁶VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-155.

¹⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 656, sign. 41-4/1-39.

¹⁸Vedenie závodu zástupcu vojenskej správy varovalo, že ak ich neprevezme „tak pľuje před stranický výbor a bude se zodpovídat za nesplnění výrobního plánu“. VÚA Praha, f. MNO/VTMV 1955, šk. 243, sign. 74/5/9-216.

Poznámka: Kvalita vyrobených tankov T-34/85 a samohybných diel SD-100 bola pritom podstatne nižšia ako techniky vyrobenej v ZSSR. Vzt'ahovalo sa to hlavne na prevodové skrine, pérovanie podvozkov, váhadiel ako celkov, motory ventilátorov odsávania a životnosť guľometov. VÚA Praha, f. MNO/NM-SPVT 1953, sign. 74/3/19 a f. MNO/VTMV 1954, sign. 26/9/11.

¹⁹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-194.

²⁰VÚA Praha, f. MNO/VTMV 1955, šk. 245, sign. 74/5/9-216.

²¹VÚA Praha, f. MNO/GŠ/SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-155 a BYSTRICKÝ, J.: Pomoc Sovietskeho zväzu pri výstavbe materiálno-technickej základne Československej ľudovej armády v rokoch 1945 – 1954. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava : VPA KG, 1976, s. 174.

percenta a nábojov do tarasnic a pancieroviek na 92,9 percenta. Výroba leteckých bômb bola zrušená. Plánovaný objem výroby nábojníc v Považskej Bystrici sa podarilo prekročiť o 11 percent, ale vo Vihorlate Snina sa ich výroba vôbec nezačala, pričom tento závod aj plánované úlohy na úseku mechanického opracovania tiel delostreleckých granátov splnil len na 46,5 percenta (viď príloha č.1).

Podobne, ako výroba zbraní, aj produkcia munície bola poznačená nízkou kvalitou výrobkov. Napríklad Závody všeobecného strojárstva v Dubnici odovzdali armáde 230 000 kusov 85 mm časovacích nábojov pre protiletadlový kanón vz. 44, ktoré sa museli vo vojenských skladoch znovu prekontrolovať, závod Vihorlat Snina vyrobil 80 000 striel s nekvalitnou povrchovou úpravou a ako nepoužiteľné nepodarky sa zlikvidovalo okolo 15 000 tiel mínometných mín kalibru 160 mm.²²

V priebehu roka 1954 štáty sovietskeho bloku postupne revidovali „reformné“ aspekty svojej vojenskej politiky a v kontexte medzinárodnopolitického vývoja, najmä úsilia západných mocností o vojensko-politické začlenenie Spolkovej republiky Nemecko do NATO, ako aj vedecko-technického vývoja vo vojenstve, začali riešiť otázky modernizácie armád. Pre Československo tento proces istým spôsobom vyvrcholil dohodou medzi československým a sovietskym generálnym štábom o urýchlennom prezborení čs. armády, ktorá bola podpísaná v tom istom roku v decembri v Moskve. Jej ciele a zásady vyjadrené v „Protokolu porady o pláne rozvinutia ozbrojených síl ČSR v rokoch 1955 – 1959“ znamenali, že výstavba čs. armády podľa zámerov zo začiatku 50. rokov zostala nedokončená a vznikla jej nová koncepcia vyžadujúca aj nové zvyšovanie nákladov na zbrojné zabezpečenie.²³

Roky 1955 a 1956 mali byť akýmsi prechodom od jednej koncepcie k druhej. Tomu zodpovedalo aj rozhodnutie o opätovnej redukcii plánov zbrojnej výroby, a to v roku 1955 na 84 percent a v roku 1956 na 80 percent oproti roku 1953.²⁴ Vo výrobných programoch závodov na Slovensku stanovených na rok 1955 sa to odzrkadlilo predovšetkým v podstatnom znížení plánovanej produkcie mínometov a 57 mm protitankových kanónov vz. 43 S, ich munície a dočasnom zastavení výroby 130 mm nábojov do raketometu vz. 51 a nábojov do pancierovky P-27. Plánované objemy výroby ostatných druhov zbraní a munície zostali v podstate na úrovni upraveného plánu z roku 1954 (pozri prílohu č. 1).

Z dôvodu pokračujúceho neplnenia výrobných úloh sa však plán už v priebehu prvého polroka 1955 opäť dvakrát redukoval. Aj napriek tomu podniky so zbrojnou produkciou splnili úlohy plánované na toto obdobie len na 82,4 percenta, z toho v rezorte ministerstva strojárstva na 82,1 percenta a ministerstva chemického priemyslu na 92,9 percenta.²⁵ Ministerstvo strojárstva napríklad dodalo armáde 51,5 percenta z plánovaného počtu delostreleckých zbraní, lietadiel 59,7 percenta, špeciálnych vozidiel 75,2 percenta a delostreleckej munície 92,8 percenta.²⁶ Závod J. V. Stalina v Martine splnil plán výroby tankov na 92 percent a výroby samohybných diel na 73 percent²⁷ a zo ZKJV v Dubnici nad Váhom, ktorý mal do 30. apríla vyrobiť 671 delostreleckých zbraní, vojenská správa a ministerstvo zahraničného obchodu ich k tomuto dňu prevzali 390, t. j. 58,1 percenta.²⁸

Zložitú situáciu v zbrojnom priemysle v tom čase navyše ovplyvňovalo úsilie ústredných stranických a štátnych orgánov zabezpečiť, a to v súlade s perspektívnym plánom materiálno-technického zabezpečenia čs. ozbrojených síl a zámermi sovietskeho generálneho štábu,

²²Tamže.

²³ŠVACH, O.: Hospodárské mobilizační plány v ČSSR. Kandidátska disertační práce. Praha : VPA KG, 1966, s. 75-76.

²⁴BYSTRICKÝ, ref 22, s. 174.

²⁵VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 657, sign. 41-4/10-35.

²⁶VÚA Praha, f. MNO/VTMV 1955, šk. 245, sig. 74/5/9-216.

²⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 657, sign. 41-4/10-35.

²⁸VÚA Praha, f. MNO/VTMV 1955, šk. 245, sign. 74/5/9-216.

podstatné zvýšenie výroby munície a výbušnín. Týkalo sa najmä Považských strojární K. Gottwalda v Považskej Bystrici a Vihorlatu Snina, ktorých ďalšou výstavbou sa podľa uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ z 28. 3. 1955 mala existujúca kapacita výroby nábojníc rozšíriť na 9,555 milióna kusov za rok, z toho 3,555 milióna kusov v Snine a 6 milióna kusov v Považskej Bystrici.²⁹ Ďalej išlo o už spomenuté využitie voľných kapacít energetického zariadenia v n. p. Chemko Strážske, kde minister chemického priemyslu na základe uznesenia Politického byra ÚV KSČ z 1. 2. 1954 a po konzultácii v Moskve odporučil výstavbu zariadení („Z2a“) na výrobu tritolu, s ročnou kapacitou 12 000 ton, a potrebného množstva kyseliny dusičnej. Podľa jeho návrhu sa výstavba mala začať v prvej polovici roka 1956 a skončiť v januári 1958, pričom predpokladal investičné náklady vo výške 191,6 milióna Kčs. Súčasne navrhoval vybudovať nový závod na výrobu výbušnín („Z4“) v priestore Trstená, a to s ročnou výrobnou kapacitou 12 000 ton nitroglycerinových a dinitroglykolových prachov, 800 ton čierneho prachu a 10 000 ton nitroglycerinových trhavín.³⁰ Aktuálnosť týchto návrhov sa podčiarkovala aj v súvislosti s uznesením vlády ČSR č. 1609 z 18. 6. 1955 o vytváraní štátnych rezerv bezdymových prachov.

V apríli 1955 sa v Moskve uskutočnila konzultácia zástupcov sovietskeho a československého generálneho štábu o situácii a možnostiach zbrojnej výroby a vývoja jednotlivých druhov vojenského materiálu v ČSR. Išlo o prípravu na rokovania predstaviteľov vojenských a priemyselných rezortov obidvoch strán o návrhu perspektívneho plánu zbrojnej výroby v ČSR v rokoch 1955 – 1959, ktoré prebiehali začiatkom mája opäť v Moskve. Sovietski experti sa k návrhu plánu vyjadrovali tak z hľadiska im „známych“ potrieb čs. armády, ako, a to predovšetkým, z hľadiska prehĺbenia unifikácie výzbroje armád ľudovodemokratických krajín. V tejto súvislosti okrem iného odporučili skončiť výrobu 57 mm protitankového kanóna vz. 43 S (v roku 1955) a 85 mm protitankového kanóna vz. 52 čs. (v roku 1956) a pripraviť nábeh výroby nového tanku T-54 a 100 mm tankového kanóna D-10TG pri súčasnom posúdení možnosti zvýšenia výroby samohybných diel SD 100 a kompletizácie 85 mm tankových kanónov vz. 44. V oblasti výroby ručných zbraní navrhovali skončiť produkciu typov čs. proveniencie a začať s ich licenčnou výrobou, čo konkretizovali napríklad na 7,62 mm samonabíjaciu pušku vz. 52, ktorá sa mala nahradiť 7,62 mm karabínou Simonov.³¹

Vznik Varšavskej zmluvy tendenciu modernizácie a unifikácie armád sovietskych satelitov ďalej prehĺbil. Udržiavanie, respektíve zvyšovanie vojenského potenciálu týchto krajín i celého vojensko-politického zoskupenia sa priamo spájalo so spoločným a „kolektívnym“ záujmom podriadeným a Moskvou „usmerňovaným“ reagovaním na prebiehajúce kvalitatívne zmeny vo vojenstve, predovšetkým vo vývoji a používaní nových zbraní a bojovej techniky. Už v auguste 1955 odporučil Sovietsky zväz Československu a ostatným štátom Varšavskej zmluvy znížiť počet ozbrojených síl a súčasne predĺžiť dobu ich prezbrojenia. Konkrétne otázky, ktoré s tým súviseli, sa prerokovávali v októbri 1955 v Moskve. Predstavitelia sovietskeho a československého generálneho štábu tu okrem iného podpísali dohodu, ktorá menila niektoré aspekty československo-sovietskeho protokolu o prezbrojení armády z decembra 1954. Lehotu prezbrojenia predžvovala o päť rokov, t. j. do roku 1965, pričom v zabezpečovaní vojenského materiálu sa mal postupne posilňovať vplyv „nevyhnutnej“ spolupráce zbrojného priemyslu krajín Varšavskej zmluvy. Spôsobom koordinovania zbrojnej výroby a vzájomných dodávok vojenského materiálu v rámci tohto paktu sa potom zaoberali zástupcovia vojenskohospodárskych správ štátnych plánovacích komisií jednotlivých štátov na rokovaní počas dní 19. novembra až 2. decembra 1955 v Budapešti.

²⁹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 652, sign. 33-1/60.

³⁰VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 652, sign. 33-1/41.

³¹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 652, sign. 25-5/182 a 25-5/183.

Na „ušmerňujúce“ zásahy a „odporúčania“ Moskvy reagovali ústredné stranické a štátne orgány v ČSR veľmi pružne. Svedčia o tom okrem iného uznesenia Politického byra ÚV KSČ z 22. 8. a 10. 12. 1955 o zastavení vývoja duplicitnej či „málo perspektívnej“ vojenskej techniky a o odstránení duplicit vo výskume tejto techniky medzi MNO a priemyselnými rezortmi.³² Dôsledkom týchto a ďalších rozhodnutí bolo rušenie pomerne veľkého počtu vývojových úloh alebo ich presúvanie medzi výskumnými a vývojovými pracoviskami, čo prinášalo značné finančné, materiálové a iné straty. Napríklad Konštrukta Trenčín musela na základe rozhodnutia MNO ešte v priebehu roka 1955 zastaviť práce na piatich vývojových úlohách, okrem iného na vývoji 100 mm protiletadlového kanóna (úloha R11), 57 mm protiletadlového kanóna vo verzii so zásobníkom (R12) a 130 mm protiletadlového kanóna (R14). Ďalšia úloha, vývoj 82 mm bezzáklzového kanóna (B30), bola v štádiu vysokého rozpracovania presunutá do Konštrukty Brno. Straty zo zastavených alebo iným pracoviskám odovzdaných vývojových úloh predstavovali v roku 1955 v Konštrukte Trenčín sumu 29,714 milióna Kčs a 257 748 „vyplytvaných“ konštrukčných hodín.³³ Celkovú situáciu v oblasti vývoja dokresľuje aj príklad zo ZJVS Martin, ktorý v súvislosti s výrobou tankov T-34/85 bol poverený vývojom tzv. mechanizačných prostriedkov „aniž se předem ujasnilo, co je třeba mechanizovat“.³⁴ Od roku 1955 museli byť navyše všetky takticko-technické požiadavky na novú vojenskú techniku posudzované expertmi sovietskeho generálneho štábu.

Druhá polovica 50. rokov sa v modifikovanej koncepcii vyzbrojovania čs. armády poňmala ako „prípravné obdobie pro nástup k plnému zabezpečení armády najmodernější výzbrojí a bojovou technikou, které je plánované v 3. pětiletém plánu“.³⁵ Hlavný obsah tohto obdobia mala predstavovať príprava vývojovej a výrobnéj základne zbrojného priemyslu, tak, aby spolu s dodávkami vojenského materiálu z iných krajín, najmä zo ZSSR, vytvorila podmienky na začatie prebrojovania armády v súlade s požiadavkami vedenia bojovej činnosti za použitia zbraní hromadného ničenia (ZHN). Dôraz sa kládol predovšetkým na postupné zvyšovanie údernej a palebnej sily pozemného vojska, jeho manévrovacích schopností a odolnosti voči účinkom ZHN, na posilňovanie vojskovej protiletectkej obrany, rozšírenie a modernizáciu letectva a na zdokonaľovanie systémov velenia.³⁶ Uznesenie 192. schôdze Politického byra ÚV KSČ z 30. 7. 1957 predpokladalo, že mierová armáda bude materiálne takto zabezpečená do konca roka 1960. V ďalších rokoch sa mali riešiť otázky materiálneho zabezpečenia vojnových počtov armády, a to pri súčasnom vytváraní mobilizačnej zálohy výzbroje a iného materiálu na počiatočné obdobie možného vojnového konfliktu.³⁷

Spomenutá koordinácia výroby a vzájomných dodávok vojenského materiálu medzi štátmi Varšavskej zmluvy sa mala realizovať predovšetkým prostredníctvom Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP). Na siedmom zasadnutí RVHP, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 18. – 25. mája 1956 vo východnom Berlíne, bola za tým účelom vytvorená stála Komisia obranného priemyslu (jej prvé rokovanie sa však uskutočnilo až na jeseň 1957). Vnútorne sa členila na sekcie podľa jednotlivých druhov materiálu.³⁸ So vznikom tejto a ďalších komisií RVHP, ktoré spolu s politickými a vojenskými orgánmi Varšavskej zmluvy predstavovali dôležitý článok nového mechanizmu Moskvy na ovládanie svojho bloku, súvisel aj postupný odchod sovietskych vojenských poradcov a technických odborníkov z Československa. Pôvodné

³²VÚA Praha, f. MNO/GŠ-TS 1958, šk. 550, sign. 22/1-25.

³³Tamže.

³⁴VÚA Praha, f. MNO/KS 1958, šk. 108, č. j. 012486/TS-1957.

³⁵VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1958, šk. 372, sign. 33-3/18.

³⁶VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1961, šk. 439, sign. 22-3/7.

³⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 5-3/30, ŠVACH, ref 24, s. 98 – 100 a PŮČIK, M.: Vývoj armády ako mocenského orgánu štátu v prvej polovici 60. rokov. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava : VVPS, 1990, s. 120-121.

³⁸VÚA Praha, f. MNO/sekr. min. 1967, šk. 34, sign. 24/4/1-7, čj. 0017117.

predstavy o širokej kooperácii v zbrojnej výrobe sa však veľmi skoro ukázali ako nereálne a finančne príliš nákladné, a to najmä v oblasti výskumu a vývoja. V lete 1957 preto Politické byro ÚV KSČ v rámci tzv. úsporných opatrení rozhodlo o dočasnom obmedzení kooperačných dodávok zbrojného materiálu z krajín Varšavskej zmluvy a ich nahradení vlastnou výrobou. V oblasti vývoja nových zbraní a systémov sa široká kooperácia postupne nahrádzala dvojstrannými kooperačnými väzbami.³⁹

V dôsledku nových prístupov k výstavbe armády a jej materiálo-technickému zabezpečeniu vznikla v plánoch druhej päťročnice na obdobie 1956 – 1960 v strojárskych závodoch so zbrojnou výrobou voľná kapacita vo výške 4 miliárd Kčs.⁴⁰ Časť z nej sa mala pokryť zavedením výrobných programov civilného charakteru. Menilo sa aj rezortné riadenie zbrojnej výroby. V októbri 1955 väčšina závodov prešla do pôsobnosti ministerstva ťažkého strojárstva a časť do pôsobnosti ministerstva presného strojárstva, ktoré vznikli rozčlenením dovtedajšieho ministerstva strojárstva na tri samostatné rezorty (okrem týchto rezortov bolo zriadené ministerstvo automobilového priemyslu a poľnohospodárskych strojov). O tri roky neskôr, v októbri 1958, sa ministerstvo presného strojárstva opätovne zlúčilo s ministerstvom automobilového priemyslu a poľnohospodárskych strojov do obnoveného ministerstva všeobecného strojárstva. Do pôsobnosti tohto rezortu sa „vrátila“ aj rozhodujúca časť závodov so zbrojnou produkciou.

Zmeny v koncepcii výstavby armády, a najmä tendencia modernizácie jej výzbroje, podstatne modifikovali výrobné programy prakticky všetkých zbrojných podnikov. V ZJVS Martin sa v roku 1957 skončila výroba samohybných diel SD 100 i tankov T-34/85 (okrem vyslobodzovacích tankov VT-34) a pripravoval sa nábeh licenčnej výroby tankov T-54A. Overovacia séria tejto bojovej techniky v počte 10 kusov bola vyrobená už na jeseň v tom roku a v ďalšom roku sa plánovalo vyrobiť 90, v roku 1959 už 310 a v roku 1960 dokonca 350 tankov.⁴¹ Napriek vážnym problémom v materiálovom zabezpečení, ktoré vznikali najmä nepravidelnými či oneskorenými kooperačnými dodávkami niektorých technických skupín a výrobkov zo ZSSR i domácich podnikov (napríklad VŽKG Ostrava, ČKD Sokolovo, ZKL Brno-Líšeň, Kablo a Meopta Bratislava a pod.), sa podarilo tieto výrobné úlohy úspešne splniť. V roku 1958 sa v Martine vyrobilo 98 a v roku 1959 313 tankov.⁴² Zložitá situácia však bola vo výrobe a dodávkach náhradných dielov. V polovici roka 1959 upozorňovalo MNO na skutočnosť, že „jsou dodávány náhradní díly jen v malé části a to ještě díly nepodstatné. Důležité části, a to zejména ty, které vyrábí přímo n. p. ZJVS Martin, dodávány nejsou.“⁴³

V tom čase MNO konzultovalo v Moskve aj možnosť vyzbrojiť armádu modernejším tankom T-55A. Z úsporných dôvodov však bolo prijaté rozhodnutie dať do výzbroje modernizovanú verziu tanku T-54A s označením T-54AM.⁴⁴ Program výroby tankov T-54AM sa začal v ZJVS Martin pripravovať už v roku 1958, pričom na jej komplexné zabezpečenie mala byť do roku 1960 dokončená výstavba prevádzky na liatie pancierovej oceľoliatiny. Nábeh výroby sa však predpokladal až v prvej polovici 60. rokov.⁴⁵ Od roku 1959 sa ZJVS Martin podieľal aj na výrobe obrneného transportéra OT-810 „HAKO“.

³⁹Tamže.

⁴⁰KAPLAN, K.: Československo v RVHP 1949 – 1956. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 1995, s. 176.

⁴¹VÚA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 254, sign. 39/42-1; VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 346, sign. 22-6/68 a šk. 344, sign. 22-2/67.

⁴²VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 346, sign. 22-6/68.

⁴³VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 22-1/48.

⁴⁴Modernizácia mala predĺžiť morálnu životnosť T-54A o 8 – 10 rokov, pričom v porovnaní s prezborením armády na T-55A bola hospodárnejšia o 1 miliardu Kčs. VÚA Praha, f. MNO/sekr. min. 1968, šk. 42, sign. 39/1-2, č. j. 0025671.

⁴⁵VÚA Praha, f. MNO/SMP 1959, šk. 343, sign. 22-1/48.

Poznámka: V skutočnosti bola modernizácia tanku T-54A na technickú úroveň tanku T-55 rozpracovaná až v roku 1965, a to v Oprávarenskom závode 025 Nový Jičín. Testovacie skúšky funkčného prototypu T-54AM sa uskutočnili na jeseň 1966 vo VZS 020 Doksy. VÚA Praha, f. MNO/TAS 1966, č. j. 03359 a sign. 39/3-35.

Hlavným výrobcom transportéra ako modernizovanej a upravenej verzie pôvodného nemeckého polopásového vozidla Hkl-6p, ktorý po vojne čs. armáda používala pod označením OPt 3t N Hkl-6p, boli Podpolianske strojárne (PPS) v Detve. Základný typ OT „HAKO“ skonštruovala Tatra Kopřivnica a PPS v Detve jeho výrobou poverilo uznesenie Politického byra ÚV KSČ z 8. 7. 1958. Po overovacej sérii 20 transportérov vyrobených v prvej polovici roka 1959 tu bola spustená sériová výroba, ktorú okrem ZJVS Martin kooperačne zabezpečovali ZKJV Dubnica, SSP Kunovice a Východoslovenské strojárne v Prakovciach.⁴⁶ Podľa požiadaviek MNO malo byť v roku 1960 v PPS Detva skompletizovaných 300 transportérov a v ďalších rokoch sa mala ich výroba ešte rozšíriť (1961 – 600, 1962 – 700 a 1963 – 400 kusov).⁴⁷ Východoslovenské strojárne v Prakovciach sa na výrobe OT-810 „HAKO“ podieľali produkciou koľajových pásov, ktorú zabezpečovali aj pre tanky T-34/85 a T-54A. ZKJV v Dubnici vstupoval do tzv. rozšíreného tankového programu (výroba tankov a pasových obrnených transportérov) výrobou torzných tyčí a predovšetkým tankových kanónov. Po skončení výroby 85 mm tankového kanóna vz. 44 a výraznom utlmení výroby 100 mm tankového kanóna vz. 44 pre samohybné delá nabiehalo od roku 1958 overovacia výroba nového 100 mm kanóna D10TG pre tanky T-54A. Podľa požiadaviek MNO mal závod v rokoch 1959 – 1961 vyrábať 20 kusov týchto kanónov za rok.⁴⁸

Hlavné výrobné zameranie ZKJV v Dubnici predstavovala naďalej výroba delostreleckých zbraní. V súlade s plánom prezbrojenia a modernizácie armády však dochádzalo k postupnej obmene výrobných programov z hľadiska ich jednotlivých druhov a typov.

Tzv. stabilné jadro zbrojnej produkcie závodu tvorila výroba 122 mm húfnic vz. 38 S, 85 mm kanónov vz. 52/55 čs. a 100 mm protitankových kanónov vz. 53 čs. Výroba 130 mm raketometov vz. 51, ktorá sa sem presunula zo závodu v Trenčíne – Kubrej (ročne sa vyrobilo cca 300 raketometov), skončila v roku 1957.⁴⁹ V roku 1956 bola vyrobená overovacia séria 100 mm kanónov vz. 53 (sériová výroba sa mala pôvodne začať už v roku 1954) a začalo sa s prípravou na nábeh výroby licenčného 100 mm protiletadlového kanóna KS-19. Uznesením vlády z 29. 5. 1957 bol súčasne schválený projekt dostavby a rekonštrukcie ZKJV, podľa ktorého sa v tomto závode počítalo s perspektívnym zavedením výroby niektorých ešte len vyvíjaných zbraní. Konkrétne išlo o 82 mm bezzáklzový kanón P-30 (jeho výroba mala nahradiť pôvodne plánované dodávky 107 mm bezzáklzového kanóna B-11 z Rumunska), 100 mm bezzáklzový kanón P-40, 152 mm a 240 mm granátometry čs. konštrukcie a 30 mm protiletadlové štvorkanóny čs. konštrukcie v klasickej i samohybnej verzii. Požiadavkou MNO pritom bolo, aby ZKJV v Dubnici už v roku 1959 vyrobil 250 a v roku 1960 až 800 kusov 82 mm bezzáklzových kanónov P-30 a v roku 1960 tiež prvých 75 kusov 152 mm granátometov.⁵⁰ V lete 1959 však MNO požiadavku na výrobu bezzáklzového kanóna v tomto roku korigovalo len na zabezpečenie overovacej série (12 kusov) a požiadavku na rok 1960 na 412 kusov. Na rok 1960 presunulo aj požiadavku nábehu výroby overovacej série granátometov (12 kusov).⁵¹

Podobná situácia bola aj v ZKJV Bánovce nad Bebravou, ktorých hlavným výrobným programom podľa plánov na roky 1956 a 1957 mala byť výroba 160 mm mínometov vz. 43 S s do-

⁴⁶Bližšie TURZA, P.: Obmený transportér OT-810. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 92 – 96.

⁴⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OMS 1958, šk. 323, sign. 1-12/5; VHA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 254, sign. 39/63-32.

⁴⁸VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 344, sign. 22-2/67; VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1961, šk. 437, sign. 22-1/37.

⁴⁹VÚA Praha, f. MNO/sekr. min. 1961, šk. 21, sign. 24/5/2-40, čj. 0013248.

⁵⁰VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1958, šk. 362, sign. 22-6/23.

⁵¹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 344, sign. 22-2/47 a šk. 346, sign. 22-6/68.

Poznámka: Uvedené zníženie plánu výroby 82 mm bezzáklzového kanóna P-30 súviselo s konštrukčnými prácami na vylepšenom variante tejto zbrane pod označením P-32, ktorý bol zavedený do výzbroje armády v roku 1962 ako 82 mm bezzáklzový kanón vz. 59A. VÚA Praha, f. MNO/VRVD 1965, sign. 46/29-2-1 a predpis Děl-22-13, Praha, MNO 1964, s. 3 a 133.

strelom zvýšeným na 8 000 metrov (pôvodný dostrel bol 5 100 metrov).⁵² V Strojárňach 9. mája v Trenčíne-Kubrej sa v roku 1957 skončila výroba 57 mm protitankových kanónov vz. 43 a závod bol orientovaný na výrobu protiletadlových zbraní. V roku 1958 vyrobil 450 kusov 30 mm protiletadlových dvojkanónov vz. 53, pričom podľa návrhu MNO mal v rokoch 1959 a 1960 zvýšiť produkciu na 504 kusov.⁵³ V druhej polovici roka 1959 Strojárne 9. mája prevzali od Leteckých opravovní Olomouc výrobu aj modernizovanej verzie tejto zbrane umiestnenej na pancierovanom vozidle P-V3S, t. j. 30 mm protiletadlového dvojkanóna vz. 53/59. Spolu ale v tom roku vyrobili len 272 kusov protiletadlových dvojkanónov, z toho 50 mobilných kompletov a 244 ich streleckých častí.⁵⁴ Na rok 1960 pritom MNO žiadalo od ministerstva všeobecného strojárstva zabezpečiť výrobu až 300 kusov 30 mm protiletadlového dvojkanóna vz. 53/59.⁵⁵

Výrobný program sa menil tiež v Považských strojárňach, v závode K. Gottwalda v Považskej Bystrici. Podľa plánu schváleného v roku 1956 sa tu od roku 1958 namiesto 7,62 mm samonabíjacej pušky vz. 52 mala vyrábať už spomenutá 7,62 mm samonabíjacia puška SKS Simonov.⁵⁶ V rámci spomenutých úsporných opatrení v oblasti materiálno-technického zabezpečenia armády, prijatých v polovici roka 1957 bola príprava výroby tejto zbrane zrušená a unifikáciu s inými armádami Varšavskej zmluvy mala zaistiť sériová výroba upravenej 7,62 mm samonabíjacej pušky čs. proveniencie.⁵⁷ Jej nábeh sa predpokladal v roku 1959, keď mal rezort strojárstva podľa návrhu MNO zabezpečiť výrobu 15 000 samonabíjajúcich pušiek vz.52/57. Na rok 1960 žiadalo MNO naplánovať výrobu 60 000 týchto zbraní.⁵⁸

Považské strojárne naďalej zabezpečovali aj časť výroby delostreleckých nábojníc, predovšetkým kalibru 122 mm a nábojníc pre 82 mm bezzáklzový kanón, respektíve pre 30 mm protiletadlové dvojkanóny. Dočasne, do presunutia do závodu Vihorlat Snina, tu mala byť sústredená výroba tiel trieštivých granátov kalibru 100 mm do kanónov vz. 53 a tankov T-54A. Výstavbu Vihorlatu, ako budúceho hlavného závodu na výrobu delostreleckej munície, upresnilo uznesenie ÚV KSČ z 30. 7. 1957. Podľa novoformulovaných plánov mal závod v roku 1965 zabezpečovať 60 percent požiadaviek MNO na lisovanie tiel granátov kalibru 85 – 152 mm a 43 percent na celotiahnuté nábojnice. V mierových podmienkach sa predpokladala predovšetkým výroba uvedenej 100 mm delostreleckej munície, ktorá sa mala začať v roku 1962 s ročnou kapacitou 50 tisíc kusov.⁵⁹

Hlavnou výrobnou základňou delostreleckej munície v druhej polovici 50. rokov však boli stále Závody všeobecného strojárstva v Dubnici. Z archívnych materiálov je pritom zrejmé, že na nové aspekty vyzbrojovania a materiálno-technického zabezpečenia armády začali svojou produkciou výraznejšie reagovať od roku 1958, keď sa vyprofilovalo tzv. perspektívne jadro výroby a niektoré výrobné programy sa súčasne prispôbovali požiadavkám na vytvorenie príslušných mobilizačných záloh.

Podľa návrhu osobitnej časti štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva ČSR mal závod v Dubnici v nasledujúcich rokoch pre „mierovú“ armádu a potreby vývozu zabezpečiť predovšetkým výrobu nábojov s priepalnou a trieštivo-trhavou strelou do 82 mm bezzáklzového kanóna (40 tisíc v roku 1959 a 90 tisíc v roku 1960), trieštivo-trhavých nábojov do 122 mm húfnice vz.38 S (73,3 tisíc, respektíve 95 tisíc), trieštivo-trhavých nábojov do 100 mm kanó-

⁵²VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1956, šk. 524, sign. 29-2/42.

⁵³VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1958, šk. 362, sign. 22-6/23.

⁵⁴VÚA Praha, f. MNO/NGŠ 1959, šk. 524, sign. 29-2/42; VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 346, sign. 22-6/68.

⁵⁵VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 344, sign. 22-2/47.

⁵⁶VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1956, šk. 524, sign. 29-2/42.

⁵⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-TS 1957, šk. 678, sig. 22-1/118

⁵⁸VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1958, šk. 362, sign. 22-6/23.

⁵⁹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 5-3/30.

na vz. 53 a tankového kanóna D-10TG (23 tisíc, respektíve 62 tisíc) a rotačných raketových triestivo-trhavých nábojov do 130 mm raketometu vz. 51 (53,7 tisíc, respektíve 70 tisíc). Okrem toho išlo o nešpecifikovaný počet nábojov do 85 mm tankového kanóna vz. 44, 100 mm tankového kanóna pre SD-100, 152 mm kanónovej húfnice vz. 37 a 85 mm protiletadlového kanóna vz. 44.⁶⁰

Vytváranie mobilizačných záloh výzbroje a materiálu vychádzalo z uznesenia Politického sekretariátu ÚV KSČ z 12. 4. 1954, ktoré na požiadavky materiálno-technického zabezpečenia armády v koalíčných plánoch Varšavskej zmluvy „novelizovalo“ uznesenie Politického byra ÚV KSČ z 30. 7. 1957. Počítalo sa s vytváraním záloh na prvé tri mesiace vedenia vojny, keď mali „sloužiť k preklenutí doby potrebné k prechodu průmyslu z mierové na válečnou výrobu“.⁶¹ Kalkulovala ich Štátna plánovacia komisia podľa požiadaviek MNO, ktoré sa opierali o normy spotreby zbraní a munície predpokladané v jednom roku vojny. Prvé prepočty z roku 1958 sa po odporúčaní sovietskeho generálneho štábu z februára 1959 výrazne zvýšili.

Pozornosť sa sústreďovala najmä na vytváranie mobilizačných záloh munície, pričom pri tankovej a delostreleckej munícii okrem zvýšených výrobných objemov išlo aj o plnenie a kompletizáciu granátov a rekalibráciu vystrelených nábojníc. Značné požiadavky sa kladli najmä na ZVS v Dubnici, ktorý mal podľa návrhu MNO z roku 1959 zabezpečovať mobilizačné zálohy munície pre tanky T-34/85 a T-54A, samohybné delá SD-100 a 100 mm kanóny vz. 53, 85 mm protitankové kanóny vz. 52, 122 mm húfnice vz. 38 S, 152 mm kanónovej húfnice vz. 37, 130 mm raketomety vz. 51 a 85 mm protiletadlové kanóny vz. 44 S.⁶² Celkový mesačný objem výroby na tento účel mal až do roku 1963 predstavovať viac ako 200 tisíc kusov munície (pozri prílohu č. 2). V súvislosti s pripravovaným nábehom výroby delostreleckej munície vo Vihorlate Snina sa v tomto závode plánovala „tříměsíční záloha jen pro 82 mm BzK; pro 100 mm kanony zákluzové i bezzákluzové pouze na 6 týdnů“.⁶³

Po spomenutom zvýšení noriem predpokladanej spotreby munície v jednom roku vojny sa možnosti zabezpečenia požadovaných objemov mobilizačných záloh v stanovenom termíne, t. j. do 31. 12. 1965, považovali za nedostatočné. Stanovisko Štátneho úradu plánovacieho k tejto otázke zo septembra 1959 znelo: „Stávající laborační kapacity, v nichž se dosud provádí plnění i kompletace granátů, kryjí nedostatečně požadavek ministra národní obrany na munici v případě aktivní obrany... K plnému zajištění požadavku MNO by bylo zapotřebí vybudovat další dva až tři laborační závody.“⁶⁴ V prípade realizovania uvedeného návrhu MNO na vytváranie mobilizačných záloh v ZVS Dubnica by bola podľa ŠÚP „dělostřelecká munice pro pozemní děla, tanky a raketomety zabezpečena pouze na 54 % perspektivní potřeby“.⁶⁵ Východisko sa črtalo vo vyčlenení kompletizácie granátov z laboračných prevádzok, ktorým „bude možné rekonstruovat stávající dva laborační závody (ZVS Dubnica a Adamovské strojárne – pozn. J. Š.) jen na plnění granátů anatolem (šnekováním) a v těchto závodech zajistit 100 % krytí válečných požadavků MNO“.⁶⁶

Kompletizáciu delostreleckej munície na kapacity zodpovedajúce upresneným požiadavkám MNO mal tento rezort zabezpečovať priamo na vojskových kompletizačných základniach zriadených už od roku 1954. Okrem rozšírenia ich počtu sa súčasne počítalo aj s využitím existujúcich delostreleckých základní, na Slovensku s 51. delostreleckou základňou v Nováčoch. Mala sa podieľať na kompletizácii a rekalibrácii delostreleckej munície pre 122 mm húf-

⁶⁰VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 344, sign. 22-2/47 a 22-2/67; VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1960, šk. 446, sign. 5-3/11.

⁶¹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 5-3/30.

⁶²VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 339, sign. 1-1/43.

⁶³VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 5-3/30.

⁶⁴VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 5-3/39.

⁶⁵VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 339, sign. 1-1/43.

⁶⁶VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 343, sign. 5-3/39.

nice vz. 38 S, 85 mm tankové kanóny vz. 44 a protitankové kanóny vz. 52, 82 mm bezzákladové kanóny vz. 59 a pre ešte len vyvíjané 240 mm granátomety.⁶⁷

Úlohy vyplývajúce z plánov materiálo-technického zásobovania armády splnil zbrojný priemysel v roku 1956 na 94 percent, v roku 1957 na 93 percent a v roku 1958 na 96 percent.⁶⁸ V rokoch 1959 a 1960 sa však výrobné plány opäť korigovali. Upravené objemy výroby podniky pomerne úspešne plnili. Dokumentujú to aj výsledky za prvé tri mesiace roku 1960, keď plán výroby tankových a delostreleckých zbraní splnili na 220 percent, ručných pechotných zbraní na 99,5 percenta, delostreleckej munície na 94 percent a pechotnej munície na 105 percent.⁶⁹ S ohľadom na uskutočnené úpravy plánov, za ktorých základnú príčinu sa považovali „neustále přesuny požadavků MNO z roku na rok...hlavně při náběžích nových výrob“,⁷⁰ však Štátna plánovacia komisia hodnotila situáciu v zbrojnej výrobe naďalej ako neuspokojivú. V správe o kontrole plnenia osobitnej časti štátneho plánu v roku 1960 upozorňovala, že „pokud se nezlepší mohla by vážně ohrozit plnění plánovaných dodávek vojenské techniky v roce 1965 a hlavně v letech 1961 – 1965, kdy do výroby bude nabíhat nová technika ve větším rozsahu než je tomu v současné době“.⁷¹

Koncepcia modernizácie a prezbrojovania armády prijatá v polovici 50. rokov, kládla, ako som už spomenul, veľký dôraz na vývoj nových zbraní, zbraňových systémov a munície. V tzv. prípravnom období sa preto podstatne rozšírila výskumná a vývojová základňa zbrojného priemyslu. Hlavným vývojovým pracoviskom na Slovensku zostala naďalej Konštrukta Trenčín, ale vývojové strediská vznikli aj pri každom výrobnom závode. Rýchlo sa zvyšoval aj počet vývojových úloh, pričom sa súčasne prehlbovala spolupráca medzi ich riešiteľmi a predpokladanými výrobcami nových zbraní a bojovej techniky.

Ešte v roku 1955 sa v Konštrukte Trenčín začali vývojové práce na riešení 152 mm granátometu B-35 (krycí názov KLOKAN) ako zbrane spájajúcej vlastnosti mínometu a kanóna, na riešení riadenej protitankovej strely (VOLANT), náboja so zvýšeným črepinovým účinkom do 130 mm raketometu vz. 51 (130-JRRO) a na umiestnení 240 mm raketometu BM-24 na vozidlách T-111 a P-V3S. K týmto úlohám v roku 1956 pribudli práce na vývoji 100 mm protitankového kanóna (DATEL) riešeného v spolupráci s Konštrukťou Brno a v roku 1957 sa v kooperácii so ZKJV Dubnica nad Váhom začal vývoj automatizovanej batérie 57 mm protiletadlového dvojkanóna (JIRINA) a raketového odmínovača (PRUNA I). V tomto čase sa riešila aj modernizácia 85 mm tankového kanóna pre T-34, a to vyprojektovaním a realizáciou tzv. „vylachovacíeho“ zariadenia (ejektora).⁷²

V nasledujúcich rokoch počet vývojových úloh v Konštrukte Trenčín ďalej narastal. V roku 1958 sa začal vývoj 240 mm samohybného granátometu (KOMINÍK), samohybného 30 mm protiletadlového štvorkanóna (SAMOTA), automatizovanej samohybnej batérie 30 mm protiletadlového štvorkanóna (STOJKA), priepalného kumulatívneho náboja pre 100 mm kanón vz. 53 (PASTA), priepalného náboja so stopovkou pre 100 mm tankový kanón vz. 44 a D10TG, usmernenej protitankovej míny (PTMi-U), 105 mm protiletadlovej rakety (RPL-1), protirádiotechnickej leteckej rakety (ZUZANA) a pomocnej štartovacej rakety pre lietadlá MiG-15 a MiG-15bis (MARIE). Do plánu technického rozvoja vojenskej techniky v roku 1959 bol potom zaradený vývoj 30 mm samohybného protiletadlového kompletu (PROGRES), munície pre 152 mm granátomet KLOKAN a 152 mm kanónovú húfnicu vz. 37 (REFLEX), trieštivo-

⁶⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1960, šk. 446, sign. 5-3/27.

⁶⁸VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1958, šk. 372, sign. 33-3/18

⁶⁹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1960, šk. 455, sign. 22-6/52.

⁷⁰VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 346, sign. 22-6/68.

⁷¹Tamže.

⁷²VOPAT, Z. a kol.: Konštrukta Trenčín v dejinách československého a slovenského zbrojného priemyslu. Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2000, s. 61; VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OMS 1957, šk. 338, sign. 2-3/9; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 202, sign. 5/1-9; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 221, sign. 5/65-37;

trhavej kombinovanej diaľkovej strely pre 240 mm granátomet KOMINÍK (STŘEDA), zapaľovača s približovacou a nárazovou funkciou pre náboj 85 mm protiletadlového kanóna vz. 44 (UNIVERZÁL), dvojitého zapaľovača pre delostreleckú muníciu (DVOJČE), riešenie umiestnenia 100 mm protitankového bezzáklzového kanóna na obrnenom transportéri TOPAS (BK-TOPAS), umiestnenia 82 mm mínometu na obrnenom transportéri SKOT (STOJAN) a ďalšie úlohy.⁷³

Pre zabezpečenie praktickej časti vývoja novej delostreleckej techniky v Konštrukte Trenčín sa v roku 1957 urýchlene dokončila výstavba skúšobnej strelnice v Lieskovci (investor ZKJV Dubnica nad Váhom), ktorá súčasne plnila aj úlohy skúšobníctva vnútornej balistiky v celoštátnom meradle.⁷⁴ Spolu s výrobou prototypov v ZKJV sa tak Konštrukta stala komplexným a priestorovo optimálne sústredeným vývojovým pracoviskom. V roku 1959 navyše prevzala z Výskumného ústavu pre mechanizáciu a automatizáciu (VÚMA) v Novom Meste nad Váhom aj vývoj laboračných zariadení pre delostrelecké granáty a míny, včítane časti technologických pracovníkov. Jednou z ďalších úloh, v riešení ktorých nadviazala na VÚMA, bol vývoj zariadenia na plnenie dymových striel (NÁLEVKA).⁷⁵

Vývojové stredisko ZJVS v Martine bolo spolu s PPS Detva v roku 1957 poverené riešením vývoja stredného obrneného pásového plávajúceho transportéra pre dopravu mechanizovanej pechoty s názvom TOPAS, a to na základe modernizácie sovietskeho BTR-50P.⁷⁶ Od roku 1958 sa zaoberalo vývojom výbušného odminovacieho zariadenia (PRUNA 3), riešilo úlohu zvýšenia životnosti tankových motorov (ŽITO), zvýšenia životnosti koľajových pásov pre tanky T-54A (PATA) a pre obrnené transportéry (ŽIPAS), vývojom zariadenia pre jazdu tankov T-54A pod vodou (REKA) a v kooperácii s Konštrukťou Trenčín štúdiou ľahkého obrneného transportéra ako nosiča delostreleckých zbraní (ŽIHADLO). Okrem toho pracovalo na vývoji žeriavového tanku na podvozku T-34 (JETÁK) a vyslobodzovacieho tanku na podvozku T-54A (VÝTAH 54).⁷⁷

Hlavnou úlohou vývojového strediska ZKJV v Dubnici nad Váhom v druhej polovici 50. rokov bol vývoj stabilizačného zariadenia na kanón tanku T-54A (HORIZONT).⁷⁸

Oblasti výskumu a vývoja vojenskej techniky MNO venovali ministerstvá strojárskych rezortov, ŠÚP a ústredné orgány KSČ mimoriadnu pozornosť. Pravidelne vyhodnocovali dodržiavanie časového harmonogramu riešenia jednotlivých úloh, prísne sankcionovali „neplničov“ a o stave vývoja informovali tak velenie Varšavskej zmluvy, ako spomenutú Komisiu obranného priemyslu RVHP a jej sekcie. Práve z iniciatívy tejto komisie, ale najmä na „odporúčanie“ sovietskeho generálneho štábu, ktorý prostredníctvom nej a rôznych „konzultácií“ tvrdil presadzoval vlastné záujmy a ambície, však boli mnohé vývojové úlohy opäť zastavené, niektoré dokonca bezprostredne pred dokončením, v štádiu vojskových skúšok prototypov. Okrem iného išlo o vývoj automatizovanej batérie 57 mm protiletadlového kanóna JIRINA (zastavený v roku 1958 z dôvodu vývoja nových automatizovaných protiletadlových kompletov), objektov SAMOTA a STOJKA (zastavené na základe odporúčania ZSSR z 3. 12. 1959 s ohľadom na rozvoj raketovej techniky), 152 mm granátometu KLOKAN (za-

⁷³VOPAT, ref 73, s. 65 a 70; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 202, sign. 5/4-11; VÚA Praha, f. MNO/VL a PVOS-ZVT 1960, šk. 294, sign. 24/3-1; VÚA Praha, f. MNO/VD 1960, šk. 114, sign. 5/46-170; VÚA Praha, f. MNO/VD 1959, šk. 168, sign. 4/3-8; VÚA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 252, sign. 24/2/50; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 221, sign. 5-65-6; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 207, sign. 5/14/113; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 168, sign. 4/1-21.

⁷⁴VOPAT, ref 73, s. 65.

⁷⁵Tamže, s. 70; VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 203, sign. 5/6-1.

⁷⁶VÚA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 252, sign. 24/2/15.

⁷⁷VÚA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 252, sign. 24/2/50; VÚA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 254, sign. 39/65-20; VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1960, šk. 445, sign. 2-5/17.

⁷⁸VÚA Praha, f. MNO/TTS 1959, šk. 252, sign. 24/2/50.

stavený v roku 1960 po úspešných vojskových skúškach v ČSR i ZSSR), 240 mm samohybného granátometu KOMINÍK (zastavený v roku 1960) a riadenej protitankovej strely VOLANT (zastavený v roku 1961 po úspešných skúškach v ZSSR).

Straty spojené so zastavenými alebo nerealizovanými výskumnými a vývojovými úlohami predstavovali napríklad v Konštruktive Trenčín v rokoch 1955 – 1957 finančnú čiastku 57 812 854 Kčs a 40,9 percenta duševných a 29,0 percent výrobných kapacít jej celkového fondu.⁷⁹ Priame náklady na vývoj 152 mm granátometu KLOKAN do 31. 3. 1960 činili 9 147 400 Kčs⁸⁰ a finančné straty v dôsledku zastavenia vývoja objektov SAMOTA a STOJKA odhadovalo MNO na 100 miliónov Kčs.⁸¹ V úsilí o istú kompenzáciu týchto strát a o využitie dosiahnutých výsledkov v riešení vývojových úloh ponúkla ČSR technickú dokumentáciu niektorých typov iným štátom sovietskeho bloku. Okrem iného išlo o dokumentáciu 100 mm bezzáklzového kanóna DATEL, o ktorú prejavilo záujem Poľsko, ako aj o dokumentáciu 240 mm granátometu KOMINÍK, ktorá bola ponúknutá Číne.⁸²

Po vzniku Varšavskej zmluvy pristúpila čs. stranícka a vládna garnitúra na sovietsku koncepciu Československa ako druhej najväčšej zbrojnej základne tohto vojensko-politického zoskupenia. Československá republika sa postupne stala popredným svetovým výrobcom tankov, obrnených transportérov, delostreleckých zbraní a iného vojenského materiálu. Zo strategických dôvodov odvodených od „potrebnej“ vzdialenosti hlavných výrobných podnikov od hraníc Nemecka a NATO a pod silným politickým tlakom na rýchlu industrializáciu Slovenska, bola značná časť zbrojnej výroby sústredená na slovenskom teritóriu. Výstavba tohto zbrojného centra, ktorá sa začala už v čase tzv. zbrojnej trojročnice, kulminovala práve v druhej polovici 50. rokov ako „prípravnom období“ na dokončenie prezbrojovania čs. armády technikou zodpovedajúcou novým požiadavkám vedenia bojovej činnosti. Napriek všetkým problémom a nedostatkom, ktoré ju sprevádzali, zbrojná výroba nadobúdala pre Slovensko mimoriadny význam. Už na začiatku 60. rokov sa v slovenskom národnom hospodárstve stala rozhodujúcim odvetvím tvorby národného dôchodku (asi 40 – 50 percent) a jej objem predstavoval viac ako 70 percent produkcie celého slovenského strojárstva.⁸³

⁷⁹VOPAT, ref 73, s. 62-63

⁸⁰VÚA Praha, f. MNO/VDS 1960, šk. 113, sign. 5/46-140.

⁸¹VÚA Praha, f. MNO/VDS 1959, šk. 207, sign. 5/14-114.

⁸²VÚA Praha, f. MNO/SMP 1960, šk. 446, sign. 5-2/13.

⁸³KRČ, M. a kol.: Vojenské výdaje v letech studené války a po jejím skončení. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2000, s. 86.

PRÍLOHA Č. 1

ZÁKLADNÉ CHARAKTERISTIKY ZÁVODOV ZBROJNEJ VÝROBY NA SLOVENSKU K 1. 1. 1955

ZÁVOD	POČET ZAMESTNANCOV		HLAVNÉ ZAMERANIE ZBROJNEJ PRODUKČIE	VÝROBA V ROKU 1954		PLÁN NA ROK 1955	SUBDODÁVATELIA
	spolu	v zbroj. výrobe		Plán	Skut.		
ZJVS Martin	4435	4435	tank T-34/85 samohybné delo SD-100 motor V2	500 100 500	500 85 406	495 221 822	VŽKG Ostrava, NHKG Kunčice, Vítkovické železárně, závod České Budějovice, Železárně Třinec, Kovohutě Rokycany, Železárně Vamberk, ČKD Praha, Strojárne Prakovce, Slévárny Liberec, ZVIL Plzeň, Kovohuty Kamenica, Strojárne Piesok, ZKJV Dubnica, Závody JŠ Brno, Meopta Přerov, Tesla Pardubice, Meopta Jihlava, Buzuluk Komárov
ZKJV Dubnica n. Váhom	5068	4326	122 mm húfnica vz. 38 S 122 mm kanón vz. 31/37 S 100 mm kanón vz. 53 čs. 85 mm kanón vz. 52 čs. 100 mm tankový kanón pre SD-100 85 mm tankový kanón pre T-34 hlavne pre mínometry 82 – 160 mm	276 20 4 58 290 563 334	261 4 0 3 272 567 334	535 162 12 388 248 518 23	ZVIL Plzeň, VŽKG Ostrava, První brněnské strojířny Brno, Meopta Přerov
ZKJV Bánovce n. Beb.	827	380	120 mm mínomet čs. 160 mm mínomet vz. 43 S	134 200	134 200	0 23	VŽKG Ostrava, Meopta Přerov, ZKJV Dubnica
Závody 9. mája Trenčín -Kubra	1658	539	57 mm protitankový kanón vz. 43 S lafeta pre 30 mm protiletadlový kanón čs.	288 52	288 0	200 400	ZVIL Plzeň, Sandrik Vyškov, VŽKG Ostrava, Meopta Přerov, ČKD Sokolovo Praha

ZVS Dubnica n. Váhom	2132	1267	122 mm granát nárazový trieštivo-trhavý	0	0	78 tisíc	Adamovské strojířny Adamov,
			85 mm náboj nárazový trieštivý	71 tisíc	4 tisíc	67 tisíc	Považské strojárne Považská Bystrica,
			100 mm náboj nárazový trieštivo-trhavý	128 tisíc	127 tisíc	78 tisíc	ZVÚ Píotířtř Hradec Kralové,
			85 mm náboj časovací	550 tisíc	470 tisíc	567 tisíc	Blanické strojířny
			82 mm mína nárazová trieštivá	400 tisíc	302 tisíc	48 tisíc	Vlašim, ZJVS Martin,
			160 mm mína nárazová trieštivo-trhavá	35,5 tisíc	0	60 tisíc	Novoborské strojířny Nový Bor,
			130 mm náboj raketový rotačný	150 tisíc	109,7 tisíc	0	Zbrojovka Vsetín, Synthesia Semtín,
			náboj do tarasnice T-21	160 tisíc	132,3 tisíc	109 tisíc	Papírny Praha
			náboj do pancierovky P-27	234 tisíc	234 tisíc	0	Hostivař, Dřevařské závody
letecká bomba PTAB zapáľovače KTM1, vz 36, mčz S30 a VDM	0	0	30 tisíc	Bělá pod Bezdřezem, Dřevařské závody České Budějovice			
Považské strojárne KG Považská Bystrica	8224	3033	30 mm letecký kanón N37 vz. S	590	591	110	Spojené ocelárny Kladno,
			7,62 samonabířacia puška <i>nábojnice</i>	60 000	10 134	77 000	Strojárneň Prakovce, Železárny Čenkov,
			– pre 30 mm protiletadlový kanón (železně)	155 tisíc	175 tisíc	600 tisíc	Železárny Třinec, Zbrojovka Vsetín, Královodvorské
			– pre 30 mm letecký kanón (železně)	34 tisíc	34 tisíc	180 tisíc	železárny, Zlievarne Piesok,
			– pre 57 mm kanón vz. 43 S (železně)	103 tisíc	105 tisíc	37 tisíc	Synthesia Semtín, Strojírny Jirkov,
			– pre 85 mm kanón vz. 52 čs. (železně)	250 tisíc	4 tisíc	265 tisíc	Plastimat Chropyně, Plastimat Havlíčkův
			– pre 85 mm tankový kanón vz. 44 S (mosadzně)	153 tisíc	348 tisíc	100 tisíc	Brod
			– pre 85 mm protiletadlový kanón vz. 44 S (mosadzně)	140 tisíc	273 tisíc	515 tisíc	
			– pre 100 mm kanón vz.53 čs. (mosadzně)	110 tisíc	110 tisíc	90 tisíc	
			– pre 122 mm kanón vz.31/37 (mosadzně)	0	0	20 tisíc	
			<i>laborácia nábojov</i>				
			– do tarasnice T-21	150 tisíc	150 tisíc	97 tisíc	
– do pancierovky P-27	80 tisíc	162 tisíc	214 tisíc				
Vihorlat Snina	1103	823	spracovanie tiel granátov 85 mm	781 tisíc	363 tisíc	400 tisíc	Strojárne Prakovce, MOKO Jihlava,
			nábojnice vinuté 122 mma 152 mm	50 tisíc	0	70 tisíc	Adamovské strojířny Adamov

PRÍLOHA Č. 2

NÁVRH NA ZABEZPEČENIE MOBILIZAČNEJ ZÁLOHY DELOSTRELECKEJ MUNÍCIE ZO ZVS
DUBNICA NAD VÁHOM DO ROKU 1963

DRUH MUNÍCIE	OBJEM MESAČNÝCH DODÁVOK	ROK SKONČENIA	ROČNÁ KAPACITA		PERCENTO ZABEZPEČENIA
			zabezpečená	požadovaná	
85 mm náboj trieštivý pre T-34 a protitankový kanón vz. 52	58 300	1961	699 600	975 000	71,8
152 mm náboj trieštivo-trhavý pre kanónovú húfnicu vz. 37	16 700	1963	200 400	560 000	35,8
85 mm náboj časovací pre profilietadlový kanón vz. 44 S	33 300	1959	399 600	770 000	51,8
100 mm náboj trieštivo-trhavý pre SD-100, T-54A a kanón vz. 53	36 600	1963	439 200	1 040 000	42,2
122 mm náboj trieštivo-trhavý pre húfnicu vz. 38	33 300	1963	799 200	1 530 000	52,2
130 mm náboj raketový pre raketomet vz. 51	30 000	1963	670 000	670 000	53,7

Spracované podľa: VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1959, šk. 339, sign. 1-1/43

J. ŠTAIGL: WAFFENPRODUKTION IN DER SLOWAKEI IN DEN JAHREN 1954 – 1960

Die Studie knüpft an die Arbeit des Autors über Waffenproduktion in der Slowakei in den Jahren 1945 – 1953, die in *Vojenská história*, 6, 2002, Nr. 2, S. 66-92 publiziert wurde, an. Im Aufsatz orientiert der Verfasser seine Aufmerksamkeit vor allem auf die Waffenproduktion, Militärtechnik und Munition in den wichtigsten Fabriken mit einer „speziellen“ Produktion in der Slowakei, die in Martin, Dubnica nad Váhom, Považská Bystrica, Kubrá, Bánovce nad Bebravou, Detva, Snina und Strážske konzentriert waren. Er widmet sich auch der Forschungs- und Entwicklungsbasis der Militärindustrie in der Slowakei. Die behandelte Problematik untersucht er im Kontext der Hauptaspekte, die die Orientierung, Aufgaben und Ergebnisse der Herstellungs- und Entwicklungsprogramme beeinflussten.

Die zum Teil entspannte Atmosphäre des kalten Krieges im Jahre 1953 machte der Tschechoslowakei möglich, die bisherigen Waffenprogramme grundlegend zu revidieren. Diese hatten an der Vertiefung der Krisenerscheinungen sowohl in der Nationalwirtschaft, als auch in der ganzen Gesellschaft, einen entscheidenden Anteil. Die damit verbundene Reduzierung des Produktionsplanes für die Jahre 1954 und 1955 in den Waffenfabriken in der Slowakei äußerte sich vor allem in der Sinkung der Volumkennziffern der einzelnen Produktionsprogramme. Die präzisierten Termine des Investitionsaufbaues in der Waffenindustrie widerspiegelten gleichzeitig einen wirklicheren Blick der Bedürfnisse und Möglichkeiten der Vervollendung der im Bau befindlichen Fabriken, als auch des Aufbaues neuer Waffenbetriebe. Wegen einer unkonsequenten Lösung der Hauptprobleme der Waffenproduktion in dem vorigen Zeitabschnitt, wie z.B. Unfertigkeit (Projekt, Material) der Produktions- und Investitionsprogramme, Uneinhaltung der technologischen Disziplin, niedrigere Qualifikationsstufe der Arbeiter und Mängel in den Lieferverhältnissen, wurden die festgesetzten Volumen und Termine nicht erfüllt. Es gelang weder die Qualität der Produkte zu erhöhen, vor allem der Technik für Panzer und Artillerie, als auch der Munition.

Die Modernisierung der bewaffneten Kräfte der Staaten des Ostblocks, die schon vom Jahre 1954 vorbereitet wurde, und die nach der Gründung des Warschauer Paktes durch die Entscheidung über eine schnelle Unifikation ihrer Ausrüstung ergänzt wurde, erforderte eine allmähliche Änderung der Einstellung und des Sortimentes der Waffenproduktion. Die zweite Hälfte der 50er Jahre betrachtet man als Zeit der Vorbereitung der Entwicklungs- und Produktionsbasis der Waffenindustrie, die sich in der Schaffung von Verhältnissen für die Umrüstung der Armeen im Einklang mit den Forderungen der Leitung der Kampftätigkeit unter Verwendung der Waffen der Massenvernichtung am Anfang der 60er Jahre äußern sollte. Es wurde auch die Koordination der Waffenproduktion zwischen den Mitgliedstaaten des Warschauer Paktes wesentlich erweitert, die die einzelnen Sektionen der Kommission der Verteidigungsindustrie des Rates der gegenseitigen Wirtschaftshilfe sicherten.

Die Änderungen in der Konzeption des Aufbaues der tschechoslowakischen Armee und die Tendenzen der Modernisierung und Unifikation ihrer Ausrüstung modifizierten wesentlich die Produktionsprogramme fast aller Fabriken mit Waffenproduktion in der Slowakei. Neue Forderungen an ihre Produktion wurden auch von der Entscheidung über die Bildung von Mobilisationsreserven von Ausrüstung und Material gestellt. Gleichzeitig kam es zur markanten Erweiterung der Forschungs- und Entwicklungsbasis der Waffenindustrie. Der wichtigste Arbeitsplatz der Entwicklung in der Slowakei blieb Konstrukta Trenčín, Entwicklungszentren entstanden aber auch bei jeder Produktionsfabrik. Auch die Zahl der Entwicklungsaufgaben hat sich rasch erhöht. Im Folge der Mängel in der Koordination der Waffenproduktion zwischen den Ländern des Warschauer Paktes, als auch im Folge der direkten Eingriffe der Sowjetunion, die ganz hart ihre eigenen Interessen und Ambitionen durchsetzte, erhöhte sich aber auch die Zahl der eingestellten oder nicht realisierten Entwicklungs- und Produktionsprogramme.

Trotz allen Problemen erwarb die Waffenproduktion in der Slowakei eine immer größere Bedeutung. Schon am Anfang der 60er Jahre sicherte sie ungefähr 40 – 50 Prozent der Bildung des Nationaleinkommens im Rahmen der slowakischen Nationalwirtschaft, und ihr Produktionsumfang stellte mehr als 70 Prozent der Produktion der ganzen slowakischen Maschinenbauindustrie dar.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

DOKUMENTY O ČINNOSTI SLOVENSKEHO LETECTVA V MAĎARSKO-SLOVENSKOM OZBROJENOM KONFLIKTE V MARCI 1939

PETER ŠUMICHRASŤ – IGOR BAKA

ŠUMICHRASŤ, P. – BAKA, I.: Documents on the Activities of the Slovak Air Forces in the Hungarian – Slovak Conflict in March 1939. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 74 – 91, Bratislava.

The authors of the contribution describe the course of Hungarian-Slovak conflict in March 1939. They work on some new facts, which the Slovak military history presented partially in previous years. The authors document the issue by means of three documents from the Military Historical Archives in Trnava and Prague. In their article they outline up to now unknown authentic reports of the Slovak pilots who were engaged in the battles at the front on 23 – 24 March 1939 as well as the transcript of the conversation between the Commander of the Slovak Air Forces Major Ján Ambruš and staff Captain Justín Ďuran of 25 March 1939. They also describe the report of Justín Ďuran of 26 March 1939.

Military history. Hungary-Slovakian conflict. March 1939.

Napriek tomu, že Maďarsko bolo po Poľsku druhou krajinou, ktorá uznala slovenský štát deň po jeho vzniku, t. j. 15. marca 1939, nebolo s jeho samostatnou existenciou spokojné. Svoje hegemoniálne snahy v strednej Európe však Budapešť mohla realizovať len so súhlasom nacistického Nemecka. Túto skutočnosť si uvedomovali aj slovenskí politici. Proti prípadnej agresii sa usilovali brániť najmä pronemeckou politikou. Úmysly Nemecka vo vzťahu k Slovensku pritom pre Maďarov zostávali nejasné. Za týchto okolností vypukol dňa 23. marca 1939 maďarsko-slovenský ozbrojený pohraničný konflikt – tzv. malá vojna.¹

O skutočných zámeroch maďarskej strany sa medzi slovenskými historikmi aj z vyššie uvedených dôvodov dodnes živo diskutuje. V predchádzajúcom období sa všeobecne predpokladalo, že pôvodným úmyslom Maďarov bolo obsadiť východné Slovensko až po Poprad. Na základe komparácie doteraz neznámych dokumentov maďarskej a nemeckej proveniencie sa však javí ako pravdepodobnejšie tvrdenie, že cieľom maďarského vojska bolo „len“ posunúť pôvodnú demarkačnú čiaru – potom, čo práve obsadili celú Karpatskú Ukrajinu, a to asi 10 – 15 km na západ. Pritom tento krok už dopredu odsúhlasilo aj nacistické Nemecko. Keďže svoj cieľ maďarské jednotky už 23. marca 1939 splnili, ich postup ne-

¹K tejto problematike pozri: DEÁK, L., ed.: *Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach*, 30. 3. 1993. Bratislava : Slovak Academic Press, 1993; CSÉFALVAY, F.: *Horúci záver marca 1939*. In: *Armáda*, roč. 9, 2001, č. 3, s. 19 – 21; Tamtiež: *Maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt v marci 1939. Príspevok z konferencie „Miesto a úloha Slovenska v reálnych a potenciálnych konfliktoch a vojnách v 20. storočí“ konanej v dňoch 15. – 16. 10. 2002 v Bratislave – tlačí; k problematike leteckých bojov pozri PETRÍK, J.: *Spišská tragédia*. Martin : Matica slovenská, 1999; RAJNINEC, J.: *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. Bratislava : Magnet Press, 1997, zv. 1., s. 19-31.*

zastavil odpor slovenského vojska, ako sa pôvodne predpokladalo, ale rozhodnutie samotného Hitlera.²

Z aktivity maďarskej diplomacie, ako aj napätia na hraniciach, bolo možné využiť, že sa na východe Slovenska niečo chystá. Túto skutočnosť pociťoval aj novoustanovený veliteľ VI. zboru podplukovník delostrelectva Augustín Malár, ktorý prevzal velenie zboru v Spišskej Novej Vsi 15. marca 1939 od čs. divízneho generála Ondřeja Mézla. Po plánovanom odsune vojakov českej národnosti tvorilo veliteľský zbor tohto zväzku len 28 dôstojníkov a rotmajstrov. Z toho však 20 bolo Čechov, ktorí zostali slúžiť v novoformovanej slovenskej armáde. S takto okypteným veliteľským zborom Malár ako veliteľ východnej skupiny vojensky hodlal zabezpečiť východné Slovensko. Situácia však nebola priaznivejšia ani v podriadených jednotkách. Odchodom Čechov, Ukrajincov a Rusínov poklesol ich početný stav z 2 – 3 tisíc na 70 – 400 mužov. Po odchode dôstojníkov českej národnosti velili zvyškom plukov podporučíci a rotám dokonca poddôstojníci.³ V takomto zmätku sa začali tvoriť na predpokladaných ohrozených smeroch taktické skupiny na zaistenie územia pred prekvapujúcim útokom nepriateľa.⁴

Maďarské velenie vychádzajúc zo znalosti situácie panujúcej v slovenskej armáde bolo o svojom úspechu vopred presvedčené a nepredpokladalo, že narazi na vážnejší odpor. Samotný vpád na územie Slovenska sa odohral 23. marca 1939 o 5.30 h, keď maďarské jednotky využili nedostatok vojenských skúseností mladých slovenských veliteľov. Rad za radom odzbrojovali slovenské pohraničné jednotky, ktoré bez ťažkých zbraní nedokázali klásť aktívnejší odpor. Maďarské jednotky zaútočili na najvýchodnejšiu časť Slovenska z troch smerov: od Veľkého a Malého Berezného v dvoch prúdoch smerom na Stakčín a Sninu, od Užhorodu smerom na Sobrance a Michalovce a od juhu od Veľkých Kapušian smerom na Pavlovce a Michalovce. Bojovú zostavu útočiacich jednotiek tvorili tri pešie a dva jazdecké pluky, tri hraničiarske a tri cyklistické prápory, jeden motorizovaný a jeden prieskumný prápor. Boj okrem ženijných a spojovacích jednotiek podporovali značné sily delostrelectva a letectva. Maďarské jednotky dosiahli čiaru Stretava, Sobrance a vyvýšeninu pred Stakčínom.

Slovenské jednotky začali klásť skutočný odpor až v popoludňajších hodinách prvého dňa útoku. Bojové akcie slovenskej armády, četníkov a dobrovoľníkov – príslušníkov Hlinkovej gardy – ukázali, že Slovensko to s obranou svojej domoviny myslí vážne. Na druhý deň hlásil veliteľ východnej skupiny do Bratislavy, že slovenské jednotky začali postup podľa určenia. Už o 4.30 h prešla stakčínska a michalovská skupina do protiútoku a v priebehu dňa sa im podarilo vytlačiť maďarské jednotky z ich obranných postavení. O štrnásť hodine dosiahol prápor zo skupiny kpt. v zál. Štefana Haššíka čiaru Hámre – Gajdoš – Čierna Voda – Most na Uhu západne od Pavloviec. Napriek hrdinstvu a obetavosti sa však útočiacim slovenským jednotkám nepodarilo do večerných hodín dňa 24. 3. 1939 splniť stanovenú úlohu a ich vyhladky na postup k hranici neboli priaznivé.

²CSĚFALVAY, ref 1; Toto tvrdenie nepriamo podporuje aj hlásenie 2. oddelenia MNO (spravodajského) z 23. marca 1939, z ktorého vyplýva, že úmysel maďarského vojska pravdepodobne okamžite vytyčila aj slovenská strana: „Maďarské jednotky dosiahli do 1800 hodiny čiaru kóta 1186 – kóta 802 – kóta 922 – obec – Dura – kóta 807 – Roztoky – kóta 443 – kóta 439 – kóta 1027 – Morské oko – údolie V. Remety – Jasenov – N. Rybnica – N. Remety – Blatná – Polanka – potok Čierna Voda – Stretava – Budkovce – Dobrá voda. Na tejto čiare boj zastavil až na malý výpad v priestore Dara v 1715 hodín. Nepriateľské letectvo bolo celý deň v činnosti a objavilo sa nad Michalovcami, Stakčínom a Prešovom.

II. Zprávy o vlastných jednotkách

Vlastné slabé sily ustupovali celý deň pod tlakom nepriateľa a zostali v styku s nepriateľom.

Vlastné letectvo previedlo niekoľko náletov na postupujúce nepriateľské prúdy a úspešne zasiahlo.

III. Záver: Podľa hodnoverných zpráw je dokázané, že maďarské vojsko obsadením dosiahnutej čiaru chcelo vytvoriť novú demarkačnú čiaru.“ Slovenský národný archív, f. Ministerstvo vnútra, šk. 14, 13 651/39.

³Posledné transporty vojakov českej, rusínskej a ukrajinskej národnosti opustili Slovensko v popoludňajších hodinách dňa 22. 3. 1939.

⁴Veliteľ východnej skupiny zorganizoval podriadené jednotky do troch skupín: severnú, tzv. stakčínsku skupinu, južnú, tzv. michalovskú a prešovskú, ktorá tvorila zálohu veliteľa.

Nemecká strana však na prehĺbení maďarsko-slovenského konfliktu nemala záujem a slovenskej strane odporučila, aby spor riešila nie na bojisku, ale za rokovacím stolom. Dňa 24. marca 1939 o 20.50 h minister národnej obrany gen. F. Čatloš zaslal pplk. A. Malárovi rozkaz, v ktorom mu nariad'oval, aby boli ihneď zastavené bojové akcie a strel'ba. Doterajšie postavenie však mali slovenské jednotky udržať za každú cenu. Malár zabezpečil realizáciu rozkazu, avšak prímerie vstúpilo do platnosti až o dva dni neskôr. Po politických rokovaniach, ktoré sa uskutočnili v období od 27. marca 1939 do 4. apríla 1939, Slovensko stratilo územie s viac ako 40-tisícimi obyvateľ'stva, takmer výlučne slovenskej, rusínskej a ukrajinskej národnosti.

Do bojov proti maďarskému agresorovi sa okrem pozemných jednotiek zapojili aj príslušníci mladého slovenského letectva z letiska Spišská Nová Ves. Slovenskí letci sa počas prvého dňa svojho bojového nasadenia dostávali do ťažkej nepriateľskej protiletadlovej paľby. Následkom silnej nepriateľskej paľby podľahol por. let. Ján Svetlík a desiatnik Štefan Devan. Dňa 24. marca 1939 zasiahli do bojov opäť piloti perute II./3 z letiska Spišská Nová Ves, ktorých v ranných hodinách posilnili príslušníci dvoch posilových rojov z Piešť'an. V priebehu dňa zahynuli v bojoch s nepriateľskou presilou por. let. Ján Prháček, slob. Gustáv Pažický a por. let. Ferdinand Švento. Do zajatia padol slob. Karol Zachar. Ďalšie obete si vyžiadali útok Maďarského kráľovského letectva na baštu odporu – na letisko Spišská Nová Ves. Za obeť padlo 12 ľudí a u slovenského vojska a civilného obyvateľ'stva nálet vyvolal vlnu rozhorčenia a ešte väčšmi vyburcoval verejnosť k odporu.

* * *

Vo Vojenských historických archívoch v Trnave a Prahe sa zachovali aj archívne dokumenty, ktoré jedinečným spôsobom vykresľujú bojovú činnosť aktívnych účastníkov leteckých bojov proti maďarskej agresii v marci 1939. Konkrétne sa jedná o doposiaľ neznáme autentické hlásenia slovenských letcov, ktorí sa zúčastnili bojov na fronte v dňoch 23. – 24. marca 1939, ako aj prepis rozhovoru medzi veliteľom slovenského letectva mjr. let. Jánom Ambrušom a škpt. let. Justínom Ďuranom z 25. marca 1939, tiež hlásenie J. Ďuranu z 26. marca 1939. Prepis dokumentov uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami. Jednotlivé hlásenia sú radené chronologicky, pričom tie, v ktorých sa sumarizujú zážitky tak z 23., ako aj 24. marca nasledujú hneď po hláseniach viažucich sa k 23. marcu 1939. Pri hláseniach odkazujúcich na ten istý deň uplatňujeme hľadisko postavenia pôvodcu (v tomto prípade hodnosť), ako i časové hľadisko (ak je uvedený presný čas). Dokumenty sme ponechali v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Napriek tomu, že v texte je až neúmerne veľa jazykových a štylistických chýb, aby bola zachovaná pôvodná autenticita jazyka, opravili sme len zjavné chyby a preklepy, a to buď priamo v texte alebo s odkazom v poznámke. Vety, alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo časti, ktoré pri prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

DOKUMENT Č. 1

Čj. 130 / Dôv. 1939. 5⁵

Spišská Nová Ves, 30. marec 1939.

Vec: Hlásenie o poznatku
z leteckých bojov na fronte
dňa 23 a 24. t. m.

Ministerstvo Nár. Obrany,
letecký odbor,

Bratislava.

Na Váš telegrafický rozkaz predkladám Vám hlásenia letcov, ktorí sa zúčastnili bojov na fronte v dňoch 23. a 24. marca t. r.

Veliteľ II/3 peruti
škpt. let. Ďurana Justin.
Z rozkazu:

por. Wagner

Vzaté na vedomie

Založ.

14/6 – 39
pplk. Ambruš

Hlásenie č. 1

Hlásenie čat. Pavla Salatnaya o vykonaní bojového letu dňa 23. marca 1939.

Dňa 23. III. sme šli na prieskum pohraničného kraja Snina – Stakčín – Veľké Berezné⁶ v trojčlennom roji, boli sme dohovorení, keď uvidíme nepriateľa, vedúci ppor. Vágner⁷, urobí nálet dá znamenie budeme strieľať. Videli sme pochodovať jednotku na vozoch, Pán poručík Vágner dal rozchod a spravili sme v prúde nálet na nich, oni sa rozutekali, a zahájili na nás palbu s kulometou a pušiek. Ačkoľvek ja a môj pozorovateľ čakali sme na znamenie vedúceho, aby sme strelali, znamenie neprišlo a leteli sme ďalej v zoskupení. Oni nás napred poplietli tým, že boli oblečení v našich uniformách a mysleli sme, že sú to naši. Po pristání sme zistili, že vedúci a dvojka boli trafení do kormidiel.

čat. Salatnay⁸

⁵Sprivedný list je opatrený signatúrou a pečiatkou príjemcu.

⁶Dnes Velykyj Bereznyj na Ukrajine.

⁷Správne František WÄGNER, nar. 29. 10. 1911, Mýte pod Ďumbierom. Absolvent Vojenskej akadémie v Hraničiach na Morave, ročník 1934 – 1935. V rokoch 1939 – 1943 veliteľ letky 12, resp. pozorovacej letky 2, s ktorou sa zúčastnil aj na dvoch nasadeniach na východnom fronte v rokoch 1941 a 1942. Zabezpečoval predovšetkým kuriérnu službu. Od 15. 3. 1943 veliteľ letky 51 dislokovanej na letisku Tri Duby. Dňa 31. 8. 1944 preletel na stranu Čerenevej armády. Prijatý do čs. zahraničnej armády, príslušník 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR. Po oslobodení príslušník čs. vojenského letectva. Po svojom prepustení z armády v roku 1948 zamestnaný v stavebníctve. Zomrel 16. 1. 1966.

⁸Pavol SALATNAY – SLATINSKÝ, nar. 7. 1. 1914, Domaniky, okr. Zvolen. Príslušník slovenského letectva v rokoch 1939 – 1944, priamy účastník SNP. Padol 19. 4. 1945 v bojocho Moravskú bránu ako pilot lietadla Iljušin Il-2 patriaceho do výzbroje 3. bitevného pluku 1. čs. zmiešanej leteckej divízie v ZSSR pri útoku na nemecké pozície v katastri obce Petrovice – Závada. Bližšie LOUCKÝ, F.: Množí nedoletěli. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 195.

Hlásenie č. 2

Hlásenie des. Vojtecha Kotrána o priebehu bojového letu 23. marca 1939.

Hlásenie o letu 23.3.

des. Kotrán Vojtech
letka 13.

Dňa 23. marca štartoval som [v] 3. členom roji na čísle 2. Za úkol dostali sme zistiť úsek Ulič – Berezne⁹ – Pavlovce¹⁰. Pre nepriaznive počasie a špatnú viditeľnosť ťažko sa nechalo (!) poznať pochodujúce jednotky, či sú to naši alebo Maďari. Pri druhom náletu omylom stisol som spúšť kulometov, pri čom som zpozoroval [že] pochodujúce vojsko sa rozutekalo. Lakol som sa, mysliac si, že su to naši.

O chvíľu leteli sme späť – úkol však nesplnili. Doma sme sa dozvedeli, že to boli Maďari – škoda!

Hlásenie č. 3

Hlásenie por. let. Františka Wágnera o jeho účasti v leteckých bojoch v priestore východného Slovenska v dňoch 23. – 24. marca 1939.

Por let. Wagner Fr.
letky 12

Hlásenie o letoch na fronte
konaných v dňoch 23. a 24. marca t.r.:

1. let konaný dňa 23. marca:

Dostal som úkol abych s 3 členným rojom Š 328¹¹ previedol prieskumný let v priestore Ubl'a, Berezne¹², ďalej Michalovce – Pavlovce¹³ a Sobrance.

Úkol som dostal po 12 hod. Zavolať som si určené posádky, ktoré som poučil o úkolu a o tom jak v prípade, že najdeme ciele, budeme tieto bombardovať a odstrelovať. Po poučení sme nasadli do letúňov a odštartovali do priestoru horeuvedeného – najprv do Uble – priamym smerom. Cesta už za Prešovom bola veľmi sťažená nízkymi mračnami a preháňajúcimi sa snehovými búrkami. Čím bližšie k cieľu sme prichádzali, tým poveternosné podmienky boli horšie.

Pri prílete do Stakčina som pozoroval pohyby – i čety smerom od Stakčina do Ladomírova. V Ladomírove zas menšie trény. Sám som slietol až k zemi a presvedčil som sa [o] chovaní tejto skupiny – nakoľko boli kone otočené do smeru k Perečínu¹⁴ – posuzoval som, že ide o našich. Pridružil som sa teda k číslam a pokračovali sme v ceste k Ubli. Bola mi pritom hneď nápadná jedna pešia kolona v sile asi 1 prapor, ktorá u cesty odpočívala (vojaci stali okolo štvor-

⁹Nie je jasné, či Vojtech Kotrán vo svojom hlásení uvádza obec Velykyj Bereznyj alebo Malýj Bereznyj na Ukrajine, resp. uvádza obe obce naraz.

¹⁰Pavlovce nad Uhom.

¹¹Konkrétne sa jednalo o dvojplôšník československej proveniencie typu Letov Š-328.

¹²Pozri ref 9.

¹³Pozri ref 10.

¹⁴Dnes Perečyn na Ukrajine.

cov a na okraji cesty). Urobil som preto nálet až nad nich a pozoroval som nejaké znamenia, či sú to Maďari. Zistil som, že majú náš odev, a chovali sa úplne kludne – domnieval som sa že sú to naši, k čomu ma zviedlo i pozorovanie, že sú obrátení do smeru od Ublí do M. Berezného.¹⁵ Bolo mi to však podozrele rovnako, preto som podnikol nový nálet a vystrelil som medzi nich krátku dávku z pilot[ných] kulometov. Na to sa oni len rozutekali ale paľbu po mne nepodnikli. Nakolko sa na označenom mieste počasie veľmi zhoršovalo – musel som shromaždiť roj, ktorý ma vo výške očakával a z miesta sme museli odísť. V tom však som spozoroval, že sme odstrelovaní zo všetkých strán palbou s kulometov. Bolo však už pozde na odvetu, lebo celý priestor bol v snehovej búrke.

Hneď na to odobral som sa s rojom k druhému úkolu do Sobrancov – Pavlovcov.¹⁶

Celý tento priestor som prešiel 2 krát. U Sobrancov som spozoroval autokolonu. Čelo [mala]u záp. okraja a bola po pravej strane v smere na Užhorod. Nemohol som sa rozhodnúť k zásahu lebo som presne nemohol určiť pôvod. Boli sme na to zahnaní snehovou búrkou – a pri ceste nazpät' znovu som preletel Pavlovce. Tam som bol zasiahnutý V.K.P.L.¹⁷ strelbou a u môjho letúňa mi dost' veľká plocha krydielok bola vyrazená – Nakolko počasie bolo veľmi špatné nebolo možno zistiť odkiaľ paľba pochádza – musel som sa potom po 2 1/2 hod. letu odobrať domov.

Hlásenie letu som v tomto smyslu podal narichlo škpt Zmátlovi.¹⁸

K tomuto letu podotýkam:

Sme boli prví ktorí sme sa dostali toho dňa do priestoru Ubla Stakčín, takže pred tým sme žiadnych zpráv nemali. Bolo mi veľmi ťažké a riskantné rozhodovať sa pre bojový zásah, keďže sme nemali zpráv ani o našich ani o Maďaroch určitých. Najväčšou strelbou som bol zasiahnutý z kopcov u Ublí.

2. let konaný dňa 24. marca 39:

Spolu s jedným aspirantom Gurským¹⁹ dostal som úkol pechotného letca pre spoluprácu s pechotov – s časťou u Jovsy ktorá mala hlavný úkol obchvatu sev. maďarského krýdla zo smeru Jovsa – Remety²⁰ – Jasenov – Tibava.

K letu som štartoval v 3/4 7 h. do pracovného priestoru.

Celý priestor od Slanských hor²¹ až po Užhorod bol pod hmlovou prikrývkou. Presto som sa dostal až do priestoru Sobrance čo som posuzoval podľa vrcholka Vihorlatu, ktorý bol matne obnažený. Poneváž som miestami prelietaval v chomáčoch hmly a navrat zpät' sa mi uzavrel, bol som nútený aby som sa držal jediného orientačného bodu – Vihorlatu. To trvalo chvíľu – asi 10'. Pozoroval som, že sa hmla medzitým znovu uvoľňuje a uvidel som bezpečne hlavnú cestu z Michaloviec do Užhorodu, ktorá sa mi chvíľami znovu strácala z očí. Nasledujúcej príležitosti som využil a dostal som sa až k Sobrancom²². Mezi Sobrancami a Tibavou som spozoroval auto kolonu a asi 2 čety pechoty. Použil som preto pum a kulometov. Pri zahájení kulomet.[nej] mojej palby bol som prekvapený jedným nepr. stíhačom ktorý sa práve pri-

¹⁵Malýj Bereznyj.

¹⁶Správne Sobrance – Pavlovce nad Uhom.

¹⁷V. K. P. L. – veľkokalibrové guľomety proti lietadlá.

¹⁸Alois ZMÁTLO, nar. 4. 8. 1903, Čáslav (ČR). V rokoch 1939 – 1945 príslušník slovenskej armády. Po vojne prijatý do čs. armády. Po februári 1948 z armády prepustený. Neskôr zamestnaný ako administratívny pracovník v roľníckom spotrebnom družstve. Tragicky zahynul 8. 6. 1950 v Novom Meste nad Váhom.

¹⁹Jozef GURSKÝ, nar. 30. 8. 1917, Rychvald, okr. Bardejov. Príslušník slovenských vzdušných zbraní v rokoch 1939 – 1944.

²⁰Správne Vyšné Remety.

²¹Správne Slánske vrchy.

²²Správne Sobrance.

pravoval k útoku na mňa. Ponevác úkol hlavný som pre hmlu splniť nemohol vedľajší som splnil, unikol som v mračnu, z ktorého som sa asi po 3 minútach dostal nad druhú vrstvu mračien. Prenasledovateľa som viac nespozoroval. Pokračoval som potom v ceste na letisko Sp. Nová Ves.

Ďalšie 2 lety som previedol na hraniciach medzi Rim. Sobotou a Kráľovany n/Hornádom²³. V oboch prípadoch lety som robil sám s por. v zal. Šimkom.²⁴ Žiadne pohyby ani ruch nebol v týchto miestach pozorovaný.

S. Nová Ves, 29. marca 39

por. Wagner

Hlásenie č. 4

*Hlásenie por. let. Ondreja Šándora o jeho účasti v bojoch proti Maďarom
v dňoch 23. – 24. marca 1939.*

Por. let. Ondrej Šandor²⁵, 13. letky
let. Sp. Nová Ves

Dňa 23.3.39 o 10. hodine obdržal som rozkaz, aby som previedol prieskum hraníc od Rožňavy po Sečovce. Preletel som celú trať vo výške 50 – 100 m. Hranice neboli nikde obsadené maď. vojskom.

Dňa 23.3.39 o 13.47 som štartoval na prieskum do priestoru Sobrance²⁶. Zistil som tam auto-kolónu asi o 10 vozoch a pechotu približne 1 prápor. Zhodil som pumy a videl som, že sa tam začalo dymiť. Postreloval som ešte ciele z kulometu. Vtom priestore bola veľmi silná paľba proti lietadlám. Letúň mal viac zásahov. Pristál som na letišti Sp. Nová Ves 15.50.

Počasie bolo veľmi nepriaznivé.

24. 3. 39. Letel som na prieskumný let do priestoru: Rožňava – Košice – Sečovce. Po celej dĺžke hraníc bol klúd, žiadne jednotky som nezistil.

Štartoval som 6.15, pristál som 7.40

Počasie bolo veľmi nepriaznivé.

Por. Šandor Ondrej

²³Správne Kostolany nad Hornádom.

²⁴Jozef ŠIMKO, nar. 29. 1. 1909, Záturcie, okr. Martin. Zomrel 26. 12. 1983 v Spišskej Novej Vsi. Dôstojník le-tectva v zálohe, priamy účastník SNP.

²⁵Por. let. Ondrej ŠÁNDOR, nar. 15. 4. 1911, Košice. Po emigrácii do zahraničia a zapojení sa do národného boja za oslobodenie tragicky zahynul dňa 2. 9. 1939 pri bombardovaní letiska Deblin (Poľsko). Stal sa jedným z prvých troch čs. letcov, ktorí padli v 2. svetovej vojne. Porovnaj LOUCKÝ, ref 8, s. 204; Tiež RAJNINEC, ref 1, s. 35.

²⁶Správne Sobrance.

Hlásenie č. 5

Hlásenie čat. Michala Berku o jeho účasti v leteckých bojoch nad územím východného Slovenska v dňoch 23. – 24. marca 1939.

Čat. Berko²⁷, 12. letky Letecké zážitky nad frontom: Michalovce – Pavlovce.

Dňa 23.III. dostal som rozkaz od vel. perute špkt. Zmätla, aby som šiel zistiť, aká situácia je na fronte. Hneď som sa pripravil na let, ako pozorovateľ a som mal, teraz už mŕtveho, p. por. Ududa²⁸. Štartoval som o 9 h 15 min., mal som letieť rovno na frontu, ale pretože boli nízke mraky, nemohol som preletieť Branisko a Prešovské hory²⁹. Letel som teda na Lipiany³⁰ – Sabinov od Sabinova na Kapušany údolím Hanušovce³¹ a Vranov³², potom od Vranova na Michalovce od Michaloviec po hradskej – Vrbovce³³ – Rebrin³⁴ – Palin³⁵ – Stretava – Pavlovce tam som zistil, že maďarské vojsko postupuje smerom k Michalovciam. U Stretavy jeden most bol vyhodený, otočil som sa ešte raz na Pavlovce, aby som presne zistil, jestli je [to] opravdu maďarské vojsko a v tom som dostal zo zeme palbu. Urobil som ešte jeden nálet na nich a šiel som hlásiť na veliteľstvo v Spiš. Novej Vsi čo som videl.

Dňa 24.III.1939 ráno v 6.30 dostal som rozkaz od veliteľ a bombardovať Sobrance. Letel som priamo v 2000 m výške. Za Prešovskými horami sme mali pod sebou mraky. Za Vranovom sme sa spustili pod mraky, ale mraky boli veľmi nízko asi 30 m a bola tiež mlha čiastočne až na zem. Preto som musel vystúpiť opäť nad mraky a letieť tak ďalej na Michalovce a na Sobrance, preto som sa vrátil ku Košiciam. Po ceste som stretol 3 členný roj stíhačov našich. Myslel som zpočiatku, že sú to maďarskí a preto som si pripravil kulometry k palbe. Náladu som mal veľmi dobrú. Po dva a pol hodinovom letu vrátil som sa do Spišskej Novej Vsi.

Čat. p.p.l. Berko Michal
letka 12.

Hlásenie č. 6

Hlásenia stíhacieho pilota des. Cyrila Martiša o jeho účasti v bojoch v dňoch 23. – 24. marca 1939.

Des. p. l. Cyril Martiš.

Prvý let na frontu

Dňa 23.III.1939 o 13 hod. obdržal veliteľ letky od veliteľ a perute rozkaz k letu na východnú frontu, kde sa maďarské vojská dopustili prekročenia hraníc v priestore Kolbásov³⁶ – Ulič.

²⁷Čat. Michal BERKO.

²⁸Správne por. Uduta.

²⁹S najväčšou pravdepodobnosťou ide o Slánske vrchy.

³⁰Po roku 1948 Lipany.

³¹Správne Hanušovce nad Topľou.

³²Správne Vranov nad Topľou.

³³Pravdepodobne Vrbovec.

³⁴Obec s uvedeným názvom sa v predmetnej lokalite nenachádza. Neevidujú ju ani dostupné príručky, ktoré sa zaoberajú vývinom názvov obcí na Slovensku.

³⁵Správne Palin.

³⁶Správne Kolbasov.

V prípade zistenia nepriateľského vojska rozohnať ich i za cenu paľby z kulometov. Štartovali sme v trojčlennom roji v tomto poradí: por. let. Prháček³⁷ ako vedúci /č.1/, des.p.l. Devan³⁸, ako č. 2 des.p.l. Martiš³⁹ ako č. 3.

Štartovali sme o 13.14 hod. Nalietli sme kurz do vykázaného priestoru, pričom vedúci prevzal úkol orientácie. Čísla mali [za] úkol sledovať priestor i terén a presuny vojenských jednotiek. Na ceste od Prešova ku Košiciam u obce Petroviany⁴⁰ našiel som stáť vojenské auto, ktoré malo poruchu. Posádka auta, vidiac ma približovať, vyložila ihneď znak slov. dvojkriža vystrihnutého z bieleho papiera, nalepeného na tmavom plátne, z čoho som vyrozumel, že posádka auta je slovenská. Počas môjho zisťovania vedúci a č. 2 leteli priamo, do priestoru, na čo som sa k nim pripojil a nerušene sme pokračovali až ku obci Starina. Tu však sme museli polohu roja následkom nízkej pokrývky mrakov, ktorá sa dotýkala až hrebeňov hôr, zmeniť v polohu prúdu.

V tejto forme sme pokračovali údolím nad cestou Starina – Ulič. Pred Kolbásovom sme zpozorovali jednotku vojska, ktorá sa pri nálete vedúceho a č. 2 začala rozprchovať. Keď som robil nálet, zistil som, že pri ceste stojí kulomet proti lietadlám, na ktorý som zahájil paľbu. Keďže som i ja zahájil nálet po druhý krát, pustil som dlhšiu sériu rán, pričom som zpozoroval, že vojsko od kulometu začína sa rozprchovať. Po nálete sme pokračovali za určeným cieľom. Za Kolbásovom u kóty 521, tesne pod horou bola rozprchnutá jednotka trénov. My sme však pokračovali až nad obec Ulič. Tu sme zistili na juhovýchodnej čiastke Uliča u nádražia veľké koncentrované nepriateľské vojsko, na ktoré sme zahájili nálety s paľbou.⁴¹ Vojsko sa rozpŕchlo a my sme sa dali hneď smerom spätočným priamou cestou k domovu, aby sme mohli podať zpravu svojmu veliteľovi perute a oznámiť mu prevedenie a situáciu úkolu. Pri spätočnej ceste však bola z Kolbásova zahájená paľba z KOPL.⁴², na ktorú sme však nereagovali pre malý akčný rádius. Ďalej sme sa dostali bez prekážok na domovské letište Spišská Nová Ves. Po pristání veliteľ roja podal ihneď zpravu veliteľovi perute.

Des. p. l. Cyril Martiš.

Druhý let na frontu

Dňa 23. marca 1939 o 16.20 hod. sme obdržali [rozkaz]k druhému letu tohto znenia : Veliteľ roja por. let. Prháček /č-1/ des. p. l. Devan ako č. 2, des. p. l. Martiš ako č. 3. Vyzbrojiť lietadlá plne s kulometmi a pumami. Odletieť do priestoru, kde boli pri prvom lete zistené nepriateľské jednotky, aby sme ich rozohnali a prinútili k ústupu.

Štartovali sme o 16.30 hod. priamo a bez akéhokoľvek zdržovania za určeným cieľom. Až ku Kolbásovu sme sa dostali nerušene. Tu bola na nás zahájená paľba z KOPL. My však vediac, že hlavné sústredovanie vojsk nepriateľských sa deje v Uliči, nezdržali sme sa a po-

³⁷Por. let. Ján PRHÁČEK, nar. 10. 8. 1915, Zlatovce pri Trenčíne. Absolvent Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave (1937). Príslušník stíhacej letky 49 v Spišskej Novej Vsi. Po odchode českých letcov do Protektorátu menovaný za jej veliteľa. V prvý deň bojov proti Maďarom absolvoval dva bojové lety. O deň neskôr zostrelý v leteckom súboji s maďarskými stíhačmi. Pri pokuse o núdzové pristátie v údolí potoka Luhavce lietadlo, naložené bombami, vybuchlo a pilot zomrel.

³⁸Desiatnik poľný letec Štefan DEVAN, nar. 4. 5. 1914, Smolenice, okr. Trnava. V dobe marcových udalostí príslušník letky 49 v Spišskej Novej Vsi. Dňa 23. 3. 1939 smrteľne zranený pri bojovom lete v priestore Ulič. Napriek ťažkému zraneniu pristál pri železničnej stanici Stakčín, kde aj následkom vykrvácania zomrel.

³⁹Desiatnik poľný pilot Cyril MARTIŠ.

⁴⁰V rokoch 1927 – 1948 Petroviany, od roku 1948 Petrovany.

⁴¹C. Martiš sa vo svojom hlásení dopustil zemapisnej nepresnosti, keď tvrdil, že „zistili na juhovýchodnej čiastke Uliča u nádražia veľké koncentrované nepriateľské vojsko“, pretože v obci Ulič nebola železničná trať. Najbližšia stanica sa nachádzala až v obci Zabrod.

⁴²KOPL – guľomety obrany proti lietadlám, resp. protilietadlové guľomety.

kračovali sme k nemu. Už od kóty 521 bolo vidieť na severozápadnej čiastke Uliču požiar väčšej budovy, ktorý bol spôsobený náletom trojčlenného roja letky 45. Priblížili sme sa k požiaru a v tom bola na nás zahájená paľba, ktorá mohla obsahovať asi 16 až 20 KOPL. Bola to paľba hustá a stála. Keďže sme boli pri zahájení paľby v malej výške, boli sme prinútení vstúpiť do mrakov, pričom sme zmenili polohu roja v polohu prúdu. Preleteli sme cez paľbu na juhovýchodnú časť Uliču. Odtiaľ sme nalietli smer[om] na miesta, odkiaľ bola zahájená paľba. Na to sme zahájili bombardovaný nálet. Po nálete sme sa zišli na severozápadnej čiastke Uliču a uvažovali, či by bol možný nálet s kulometnou paľbou.

Keďže i po bombardovacom nálete križovala sa paľba z kulometov z oboch strán hor, rozhodli sme sa pre nevýhodné poveternostné podmienky, ktoré nám nedovolili, k manévru sme ustúpili (!). Pri spiatočnej ceste nad cestou Ulič – Kolbášov za kótou 521 des. Devan počal zostávať vzadu a klesal. Vedúci nepozorujúc toto, išiel stále ku predu. Aby nezostal sám opustil som des. Devana a dal som sa rýchlym letom za ním. Keď som dolietol k nemu, začal útočiť kulometami na rozprchnutú jednotku po ľavej strane cesty pred Kolbášovom. Na to som sa i ja útoku zúčastnil. Previedli sme trikrát útok z oboch strán, na čo bola na nás zahájená paľba z pravej strany cesty od Kolbášova. Zahájili sme na ňu ihneď útoky dvakrát. Vyčerpajúc strelivo i pohonné hmoty, pripojil som sa [k] vedúcemu a upozornil som ho na stratu čís. 2 des. Devana. Nalietli sme smer na Stakčín. U Roztokov⁴³ bola na nás zahájená paľba z KOPL asi 3 kulometov. My však sme sa nemohli stavať na odpor pre vyčerpanie streliva a pohonných hmôt. Dojati nad stratou nášho kamaráta, sme sa vracali. Prilietnúc nad Prešov, z nedostatku pohonných hmôt v hlavnej nádrži mi motor vysadil. Okamžitým prepnutím spádovú nádrž (!) motor znovu zabral. Potom sme pokračovali nerušene ďalej na materské letište. Pristáli sme o 17.56 hod. Po pristáaní sme hlásili pristanie veliteľovi perute, pričom sme boli prekvapení smutnou správou nad stratou por. let. Svetlíka⁴⁴. Odobral som sa ku svojmu lietadlu, kde som zistil tiež zásahy. Naše úkoly na tento deň boli skončené a odobrali sme sa k odpočinku a k nabraniu nových síl k bojom do budúceho dňa.

Des. p. I. Cyril Martiš.

Tretí let na frontu

Dňa 24. marca 1939 ráno o 5. hod. sme sa shromáždili u veliteľa perute, ktorý nám podal bližšie informácie o polohe nepriateľskej fronty a polohe našej fronty a o jej postupe. Keďže sme mali slabé sily pozemných vojsk, dal nám za úkol ich podporovať v útoku na nepriateľa. Mali sme za úkol rozbiť nepriateľské pozície, aby nemohli klásť odpor nášmu vojsku. Posádka 3 čl. roja bola zostavená nasledovne: vel. por. let /Prháček ako č. 1, des. Martiš ako č. 2, slob. Karas ako č. 3. Bolo mi dané za úkol pozorovať terén, zvlášť na fronte a ňom pohybujúce sa naše a nepriateľské jednotky.

Štartovali sme o 6.30 hod. Leteli sme smerom do vytyčeného nám priestoru Vyš. Remety⁴⁵ pozdĺž rieky Akna⁴⁶ na juh. Prilietli sme nerušene od Michaloviec až na Lúčky, kde som sa odpojil od roja a šiel som zistiť do Lúčiek, kde mi bola podozrivá veľká frekvencia. Našiel som na južnej čiastke Lúčiek delostreleckú batériu v palebnom postavení. Tu som sa dal sme-

⁴³Správne Roztoky.

⁴⁴Por. let. Ján SVETLÍK, nar. 12. 6. 1913, Sekule, okr. Malacky. Absolvent Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave (1937). Príslušník stíhacej letky 45 v Spišskej Novej Vsi. Po vzniku slovenského štátu veliteľ letky 45. Velenie prevzal z rúk por. let. Stanislava Fejfara, neskoršieho účastníka národného boja za oslobodenie vo Francúzsku a vo Veľkej Británii. S. Fejfar zahynul pri bojovom lete dňa 17. 5. 1942 ako veliteľ letky 313. čs. stíhacej perute RAF. J. Svetlík padol 23. 3. 1939 pri bitvom útoku na pozície nepriateľa po presnom zásahu protilietadlovou paľbou. FAJTL, F.: Spomínky na padlé kamarády. Praha : Horizont, 1991, s. 207.

⁴⁵Správne Vyšné Remety.

⁴⁶Správne Okna.

rom na Niž. Rybnicu⁴⁷. Pritom sledoval voľný priestor, kde sa nachádzali vedúci a čís. 3. Asi 400 m nad terénom, ktorý bol od nepriateľského letectva úplne voľný.

Tu som sa spustil do prízemnej výšky oblietnuc Niž. Rybnicu z juhu na sever po východnej strane, pričom som zistil na južnej čiastke Nižnej Rybnice umiestnenú autokolónu. Vojsko bolo oblečené a vystrojené v našej výstroji. Stálo nehybne u áut a mávalo bielymi ručníkmi. Po zistení tohoto chcel som upozorniť na toto veliteľ'a roja a počal som stúpať. Jakmile som dal lietadlo do polohy stúpania, začali okolo mňa lietať strely, ktoré zasiahli lietadlo. Obrátia sa proti smeru strelby zistil som, že útočia po mne zozadu dvaja nepriateľský stíhači. Ihneď som sa podíval po veliteľ'ovi roja a č. 3, ktorí boli práve napadnutí asi 7 – 8 nepriateľskými stíhačmi a východne od nich nachádzal sa vo väčšej výške napr. bombardovací letúň typu Capron⁴⁸. Vidiac túto situáciu, potlačil som stroj k zemi a spozoroval som, že mám prestrelenú olejovú nádrž, z ktorej mi začal tiecť olej. Lietadlo sa stalo nemožným. S poslednou možnosťou začal som ustupovať. Prenasledovali ma stále paľbou a v tom som dostal jeden zásah do zadného sledového okienka kabíny, ktorý bol sledou odrazený, avšak vletel do rámu krytu kabíny, ktorý bol zdeformovaný. Zdeformovanie zavinilo, že som musel pristávať v ztvorenej kabíne.

Prízemným letom som doletel nad lúčky⁴⁹ severne, kde som pre svoju bezpečnosť odhodil pumy na slepo, ktoré padli do poľa. Tu mi pracovala už len jedna polovina motoru. Vyhlíadal som si príhodné miesto na pristanie. Bola to lúka južne od Klokočova⁵⁰, ktorá sa zdala byť zďaleka výhodnou k pristaniu. Motor mi pracoval ťažko, teplota oleja mi vystúpila až na 120 C°. Voda na 110 C°. To všetko prez otvorené žalúzie. Musel som motor vypnúť, pre istotu uviedol som v činnosť hasiaci prístroj a pristával som prez úzkokolajnú dráhu. Sotva som sa dotkol zeme prebehol som po nej asi 20 m, na čo mi kolá zapadly do rozmoknutej pôdy, stroj sa mi obrátil na chrbát. Ja pri tom obratu som utrpel úder na hlavu a zalial ma olej, ktorý bol vytečený na dne kabíny. Zostal som bezvládný. Vidiac však vystupovať vodné pary a dym z rozhorúčeného oleja ma povzbudilo k tomu, že som nabral všetky sily oprel sa o operadlo, ktoré som dolámal. Ťažkou námahou prez všetky prekážky som sa dostal do draku na ktorom som úderom nohy pretrhol plátno a dostal sa von. Rozhliadnul som sa okolo seba, videl som od Klokočova pribiehať zástup obecnstva a od lúčky dvoch ozbrojených vojakov. Počkal som na nich a vydal som im rozkazy.

V prípade potreby ústupu zničte za každú cenu toto lietadlo, inak nepripúšťajte k nemu civilné osoby. Sám som sa odobral z učiteľ'om, ktorý sa mi predstavil, že je z Klokočova, požiadal som ho, aby [ma] doprovodil k najbližšiemu telefonu, ktorý bol v Klokočove u Sepekov v hájovne. Telefonicky som vyrozumel veliteľ'stvo II/3 perute v Sp. N. Vsy. Požiadal som posádku v Kamenici⁵¹, aby zariadila dl'a možnosti dopraviť ma čo najskôr na letisko Sp. N. Ves, čomu bolo vyhovené.

⁴⁷Správne Nižná Rybnica.

⁴⁸Bombardovacie lietadlo talianskej proveniencie Caproni.

⁴⁹Správne Lúčky.

⁵⁰Správne Klokočov.

⁵¹Správne Kamenica nad Cirochou.

Hlásenie č. 7

Hlásenie ppor. let. Ladislava Schronka o bojovom lete vykonanom 24. marca 1939. Bojový let vykonal ako člen posádky (pozorovateľ) viacúčelového lietadla československej výroby Letov Š-328, ktoré pilotoval slob. Jozef Drlička.

ppor. let. Ladislav Schronk,
let. pluk 3, letka 13, Sp. n. Ves⁵².

Hlásenie z letu, konanom

24. marca 1939.

Behom dopoludnia sme pripravili a do podrobností prerokovali bombardovací nálet 3-čl. rojom na nepriateľské jednotky shromaždené na ceste severne Užhorodu a nastupujúc do Užhorodu.⁵³ Posádka: ppor. Schronk, ako pozorovateľ, svob. Drlička⁵⁴ jako pilot. Náklad: 6 pun trhacích po 20 kg. Bol ushovorený sraz s jedným 3-čl. rojom stíhačov, jako ochranou, nad Michalovcami.

Odpoľudnia start priamo na Michalovce, sraz podľa dohovoru.

Spoločne pod ochranou vl.3 čl. roja⁵⁵ sme leteli nad Pavlovce⁵⁶ – Užhorod s úmyslom prevkapiť nepriateľa od zadu. Ihneď pri prelete frontu sme boli napadnutí prudkou palbou nepriat.[eľských] pozemných protiletceckých kulometu. Nepriateľ používa svietiaceho streliva a drahy letu striel boli veľmi dobre viditeľné. Súčasne som pozoroval biele obláčky v celom prostoru okolo nás a nebezpečne blízko. Bola to pravdepodobne palba DPL.⁵⁷

Nepriateľská palba nastala, akonáhle sme vyleteli nad mraky.

Potom sme si vzali kurz na Užhorod, ktorý sme však pre mraky nevideli.

Bol som zaujatý hľadaním zeme s určením presného miesta cez diery v mrakoch. Treba podotknúť, že vlastní stíhači a čís. 2 nášho roja boli pozadu za nami t.j. vedúcim a čís. 3 bombard. skupiny.

Podíval som sa za nimi a videl som vlastných stíhačov už v boji s nepriateľskými. Riadil som sa podľa vedúceho, ktorý letel smerom na Sobrance a prudkým letom po hlave sa snažil utiecť. Dal som svojmu pilotovi pokyn ho nasledovať a najkratšou cestou sme sleteli dolu. V tomto lete som vedúceho stratil a súčasne videl jak číslo 2 nášho roja je ostrelované tromi

⁵²Správne Spišská Nová Ves.

⁵³Trojčlenný roj lietadiel Letov Š-328 tvorili nasledovní letci:

číslo 1: veliteľské lietadlo: slob. Ján MACO – pilot, npor. let. Mikuláš GULJANIČ – pozorovateľ,

číslo 2: slob. Gustáv PAŽICKÝ – pilot, por. let. Ferdinand ŠVENTO – pozorovateľ,

číslo 3: slob. Jozef DRLIČKA – pilot, ppor. let. Ladislav SCHRONK – pozorovateľ.

⁵⁴Jozef DRLIČKA, nar. 16. 2. 1919, Piešťany, nezvestný od bojového letu vykonaného 2. 1. 1943 v priestore južne obce Tuba. Do čs. brannej moci zaradený 1. 10. 1937. Absolvent pilotného výcviku na dvojmiestnych lietadlách v pilotnej škole II. v Piešťanoch (1. 2. 1938 – 8. 8. 1938). 1. septembra 1939 menovaný pilotom letcom. Potom príslušník letky 12, neskôr cvičnej letky leteckého pluku 3 a letky 2 v Spišskej Novej Vsi. Ako druhý v poradí z 13 frekventantov absolvoval kurz jednomiestnych pilotov v Leteckej škole (od 26. 8. 1940 do 31. 1. 1941). Frekventant výcviku na stíhacie lietadlá Messerschmitt Bf 109 v Dánsku. Aktívne sa zúčastnil na troch bojových nasadeniach slovenského letectva (proti maďarskej agresii v marci 1939, dvakrát proti ZSSR – v roku 1941 s letkou 12 „Milota“ a v rokoch 1942 – 1943 s letkou 13 „Silvester“). Vybojoval jedno potvrdené víťazstvo, keď 7. 9. 1941 zostrelil pri Garnostaipoli sovietsku stíhačku I-16. 1. októbra 1941 povýšený na rotníka. S trinástou letkou odletel do poľa 27. 10. 1942 ako príslušník jej lietajúceho sledu. Zahynul pri plnení bojovej úlohy dňa 2. 1. 1943.

⁵⁵Trojčlenný stíhací roj od letky 45 vzlietol z letiska Spišská Nová Ves o 14.00 h. Tvorili ho: rtm. Ján HERGOTT (veliteľ roja), čat. František HANOVEC a des. Martin DANIHEL.

⁵⁶Správne Pavlovce nad Uhom.

⁵⁷DPL – delostrelectvo proti lietadlám, resp. protilietadlové delostrelectvo.

nepr. stíhači a súboj našich stíhačov s nepriateľskými trvá. Súčasne aj som pozoroval jeden padajúci letúň v plameňoch a jeden otvorený padák.⁵⁸

Letúň spadol do lesa a horel.

Už však sme boli znovu v palbe z pušiek, motor začína vysadzovať. Snažil som sa shodiť náklad púm, ale neodpadli pre malý tlak. Na strelbu z kulometu som nemal možnosť pre úniky a nepravidelný let [odpovedať] palbou. Po preletu frontu motor vysadzoval a u Strážsko⁵⁹ som núdzovo pristal pre poruchu motoru.

ppor Schronk

Hlásenie č. 8

Hlásenie slob. Ladislava Mihálíka o vykonaní prieskumného a bombardovacieho letu nad okupovaným územím východného Slovenska dňa 24. marca 1939.

svob. p. I. Ladislav Mihálik
let.⁶⁰ Sp. Nová Ves
letka 13.

Dňa 24. 3. 39 o 13 hod. dostal som rozkaz [o] prevedení prieskumného⁶¹ a bombardovacieho letu na nepriateľskom území. Pozorovateľ bol por. Kolembus⁶². Leteli sme na Užhorod u obce Sobrance nás prekvapila strelba diel, ktoré boli umiestnené na kryžovatke silnic. Po niekoľko náletoch sme ich rozoznali. Ďalej po silnici do Užhorodu sme zbadali nepriateľske tanky. Bolo ich asi pätnásť. Na tie sme tiež spravili niekoľko náletoch. Nad Užhorodom sme lietali asi pol hodiny. Kolom Užhoroda strielali na nás s kulomety, mali všetky svetlice strely. Na južnej strane od Užhorodu sme objavili veľké množstvo nepriateľského vojska s kulomety. Na tieto hlučky sme shazovali pumy. Po viac než hodinovom lete na bojišti, sme sa vrátili domov.

svob. p.I.
L. Mihálik

⁵⁸Padajúce horiace lietadlo bol Pažického Letov Š-328. Jeho lietadlo zostrelil npor. Palkó príslušník letky I./1 Ijász npor. Bélu Csemkeho. Pozorovateľ por. let. F. Švento opustil horiace lietadlo na padáku, na ktorom márne hľadal spásu. O jeho tragickom skone existujú dve odlišné verzie – slovenská a maďarská. Podľa slovenskej verzie F. Švento bol zabitý ešte vo vzduchu, vydaný na milosť a nemilosť maďarským stíhačom a pozemným jednotkám. Podľa slovenskej dobovej tlače ho zasiahlo najmenej 18 rán. Maďarská verzia údajne zabitie bezbranného F. Šventa na padáku zásadne odmietla a jeho tragickú smrť pripísala nešťastnej náhode, resp. nedorozumeniu. Podľa nich pristál na padáku pri skupine maďarských husárov – príslušníkov 1. husárskeho pluku. Údajne po pristátí urobil pohyb rukou pod leteckú kombinézu, čo si maďarskí vojaci vysvetlili ako ťah po zbrani a z tohto dôvodu po ňom vystrelili. Strela ho zasiahla do hlavy a F. Švento namiesto zomrel. O deň neskôr sa v obci Pavlovce nad Uhom uskutočnil pohreb padlého slovenského letca, ktorého maďarská armáda pochovala so všetkými vojenskými poctami. Na základe nariadenia MNO SR boli jeho telesné pozostatky po troch mesiacoch exhumované a prevezené do rodnej obce Likavka, kde boli uložené na večný odpočinok. RAJNINEC, ref 1, s. 24-25.

⁵⁹Správne Strážsko.

⁶⁰Letisko Spišská Nová Ves.

⁶¹Správne prieskumného.

⁶²Jozef KOLEMBUS, nar. 23. 9. 1913, Nozdrovica, okr. Považská Bystrica. Príslušník slovenského letectva v rokoch 1939 – 1941. Po neúspešnom pokuse o úlet do Juhoslávie zatknutý a odsúdený vojenským súdom na 9 mesiacov väzenia, k degradácii a prepusteniu z armády. V rokoch 1943 – 1944 organizátor partizánskeho hnutia na Orave, účastník SNP. Po odlete do ZSSR príslušník 1. čs. stíhacieho pluku v ZSSR. Kol.: Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Bratislava : Pravda, 1984, zv. 5., s. 232.

Hlásenie č. 9

Hlásenie slob. Michala Karasa o jeho leteckej činnosti dňa 24. marca 1939.

slob. Karas⁶³

Prvý len na frontu.

Dňa 24.III. 1939 ráno o 5 hod sme sa shromáždili u veliteľ'a perute, ktorý dal bližšie informácie o polohe nepriateľskej fronty, a o polohe našej fronty a jej postupe. Keďže sme mali slabé sily pozemných vojsk, dal nám za úkol ich podporovať v útoku na nepriateľ'a. Mali sme za úkol rozbiť nepriateľské pozície, aby nemohli klásť odpor nášmu vojsku. Posádka trojčlenného roja bola zostavená nasledovne: vel'. por. let. Prháček ako č. 1, des. Martič ako č. 2, slob. Karas ako č. 3.

Z letišt'a sme odštartovali v 6.30 hod. Leteli sme smerom do vykázaného nám priestoru Vyš. Remety pozdĺž rieky Okna na juh. Prelietli sme nerušene od Michaloviec až na Lúčky, kde sa č. 2 od roja odpojil za účelom zisťovania pozem.[ných] jednotiek. My sme pokračovali v letu ďalej na Niž. Rybnicu. Začal som sa pozerat', či neprichádza č. 2 a vtom som zistil, že južne od nás vo výške asi 800 m letely proti nám asi 7 nepr.[iateľských] stíhačiek. Hneď som dal vedúcemu roja znamenie, že prichodia nepr. stíhači tak, že som dal plný plyn a predstihol som ho. Ako som sa chcel k nemu pripojiť, videl som, že je napadnutý nepriateľ'mi, s ktorými som sa pustil tiež i ja do súboja. Keď som videl, že ich je veľká presila, stúpal som do výšky a v tom som zistil asi 500 m vedľa seba nepriateľské bombardovacie lietadlo typu Caproni, ktoré letelo na frontu. Keď som mal výšku (,) nebol som natoľko ohrozovaný nepriateľ'mi, na ktorých som sa i proti veľkej presile pustil znovu do boja. Útočil som na jedného a hnal som ho pred sebou (,) v tom však som spozoroval lietat' okolo seba strely obzrel som sa do zadu a zistil som, že ma jeden z útočníkov prenasleduje. Vyhol som sa stranou a začal útočiť na útočníka, ktorý ma napadol zo zadu. Pri útoku naňho pocítil som veľkú ranu do podušky sedadla a tam sa zastavila. Zrazu som sa ocitnul v pozícii, v ktorej útočili na mňa zo troch strán. Videl som, že žiadneho zo svojich kamarátov nemám a proti veľkej presile by som márne bojoval prepnul som na spádovú nádrž. Lietadlo som spustil strmhlav nad zem, jak som lietadlo vybral, zistil som, že sa nachádzam nad jedným väčším mestom, v ktorom som spoznal Užhorod(!). Pustil som sa smerom nad cestou k Libave.⁶⁴ Od Libavy som sa pustil na sever nad riekou Okne. Chcel som pôvodne pristáť na poľnom letišti v Kamenici príduc však nad obec Hámry kde mlha dobiehala až na zem. Vrátil som sa nazad nad obec Niž. Rybica⁶⁵ a odtiaľ smerom na západ nad cestou nad Michalovce a z tade som letel nad riekou Laborec až do Humenného, kde však pre nedostatok poh. [onných] hmôt vyhlíadal som si terén, nad ktorý som sa spustil tak nízko aby som sa presvedčil, či môžem bezpečne pristáť. Zistil som, že je to terén hodiaci sa pre pristatie a pristal som. Keď som vyšiel z lietadla v tom prišli ku mne dvaja četníci, ktorých som požiadal, aby podali správu vel.[iteľ'ovi] č. 3 perute do Sp. N. Vsi, aby zariadil okamžité dodanie poh. hmôt. Prišla stráž, ktorá bola posádkou určená k stráženiu lietadla a veliteľ'[ovi] tejto stráže nariadil som, aby maskoval lietadlo. Poh. hmoty však boli dovezené večer, takže som odštartovať nemohol, až budúceho dňa ráno v 8.02 hod. A priletel som na letište do Sp. N. Vsi v 8.33 hod. Hlásil som sa ihneď u vel'. perute a podal som mu podrobnú správu.

Vojenský historický archív Trnava, fond Hlavné vojenské veliteľ'stvo, číslo krabice 3, číslo jednacie 200 690. – Sprievodný spis +hlásenia č.1, 3 – 9 – rukopisný originál A4, 14 s.; Hlásenie č. 2 – strojepisný originál A4, 4s.

⁶³Michal KARAS, príslušník stíhacej letky 49 v Spišskej Novej Vsi.

⁶⁴Obec s uvedeným názvom sme v predmetnej lokalite nenašli.

⁶⁵Správne Nižná Rybnica.

DOKUMENT Č. 2

*Záznam telefonického rozhovoru medzi veliteľom slovenského letectva
mjr. let. Jánom Ambrušom a škt. let. Justínom Ďuranom z 25. marca 1939.*

Mjr. Ambruš⁶⁶ – škt. Ďurana⁶⁷
rozhovor dňa 25. III.⁶⁸

Škt. Ďurana: Schopných lietadiel je: Š 328-9, B 534-15. Niektoré ďalšie lietadlá budú sa moct' opraviť ešte a to u letiek. Ich počet budem hlásiť po prevedení prehliadky dodatočne. Posádok je: dvojmiestne: 4, jednomiestne: 6. Distribučné plochy nedajú sa použiť. Plocha Byjakovce⁶⁹ zoraná, Harhov⁷⁰ zoraná, Mečedelovce-malá plocha, Kamenica nedá sa zasobovať lph⁷¹. Obrana letiska pri náleto pozostávala zo 4 OPL gulometov a 2 VKPL.⁷² Materiálu pre OPL je dostatok, nie je však vycvičená obsluha. Typ útočiacich lietadiel bol Savoya Marchety.⁷³ Výška útoku bola 1500 metrov. Previedly 2 útoky pumové a 1 útok strelby z gulometov s výšky asi 300 metrov. Použité pumy 20, 50, 100 a 200 kg. Z VKPL vystrelily 115 nábojov bez výsledku. Tiež trojčlenný stíhací roj zasiahol bez výsledku. Nálet nebol vobec nikým od hraníc avizo-

⁶⁶Za poskytnutie dokumentu ďakujeme PhDr. Z. Katrebovi. Ján AMBRUŠ, nar. 19. 5. 1899, Gerna-Mítropolia, okr. Plevna (Bulharsko). Významná osobnosť československého a slovenského letectva. Príslušník čs. armády od 17. 8. 1919. V období predvojnovy ČSR úspešný a známy športový pilot – príslušník čs. vojenského letectva. Okrem vynikajúcich úspechov v navigačných letoch lietal aj ako letecký akrobat – člen akrobatickej skupiny predvojnového „*kráľ a vzduchu*“ škt. Františka Nováka. V rámci predmníchovskej čs. armády dosiahol vojenskú hodnosť majora letectva (1. 7. 1935). Dňa 16. 3. 1939 vymenovaný za veliteľa slovenského letectva a prednostu leteckého oddelenia MNO SR. Po osobných nezhodách s ministrom národnej obrany gen. F. Čatlošom na vlastnú žiadosť dňom 1. 9. 1939 penzionovaný v hodnosti podplukovníka letectva. Dňa 5. 9. 1939 odišiel do emigrácie, kde sa následne zapojil do národného boja za oslobodenie. Príslušník čs. zahraničnej armády vo Francúzsku a Veľkej Británii. V rámci čs. leteckých jednotiek v RAF vymenovaný za veliteľa 312. čs. stíhacej perute. Napriek nespochybniteľnému faktu, že išlo o vynikajúceho pilota s dlhoročnými skúsenosťami, jeho pôsobenie ako bojového pilota bolo viac než rozporuplné. V máji 1940 vo Francúzsku strelbou z palubných zbraní stíhačky Morane Saulnier MS-406 omylom poškodil francúzske lietadlo Potez 630. Jeho smola sa zavŕšila vo Veľkej Británii, keď 13. 10. 1941 jeden britský dvojmotorový bombardér Bristol Blenheim Mk. IF zostrelil a druhý poškodil. V troskách zostreleného britského lietadla zahynula jeho trojčlenná posádka. Neskôr príslušník čs. leteckého inspektorátu v Londýne. Od 17. 3. 1941 – 28. 2. 1943 člen čs. vojenskej misie v Kanade. Od 1. 3. 1943 veliteľ misie – čs. vojenský atašé v Kanade. Po skončení 2. svetovej vojny príslušník čs. vojenského letectva, kde dosiahol vojenskú hodnosť brigádneho generála. Po februári 1948 odišiel do emigrácie. Zomrel 2. 1. 1994 v Chicagu (USA). Bližšie pozri napríklad Vojenský historický archív (VHA) Praha, f. kmeňových dokladov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina Jána AMBRUŠA; Tiež RAJLICH, J. – SEHNAL, J.: Omyl u Point of Aire. In: Plastic Kits Revue, roč. 4, 1994, č. 22, s. 2-3.

⁶⁷Justín ĎURANA, nar. 1. 5. 1905, Allegheny (USA), Vojenskú akadémiu absolvoval v rokoch 1922 – 1924 s veľmi dobrým prospechom. Do slovenskej armády prijatý v hodnosti škt. let. u funkciu veliteľa letky 15. Dňom 17. 5. 1939 povýšený do hodnosti mjr. let. a ustanovený do funkcie veliteľa II. perute. Túto funkciu vykonával do 28. 2. 1940. Od 1. 3. 1940 do 30. 9. 1940 prednosta leteckej skupiny VVZ. V dobe od 1. 10. 1940 do 31. 7. 1942 veliteľ leteckého pluku gen. M. R. Štefánika. Dňom 1. 7. 1941 povýšený do hodnosti pplk. let. Po zbavení velenia leteckého pluku prešiel v rámci slovenského letectva niekoľkými štábnymi a veliteľskými funkciami (prednosta SVZ pri ZD, referent na VVZ, veliteľ vojenského letiska Vajnory a dočasný riaditeľ civilného letiska Bratislava). Priamy účastník SNP. V rokoch 1945 – 1948 príslušník čs. armády. VHA Praha, f. kmeňových dokladov a kvalifikačných listín, kvalifikačná listina pplk. let. J. Ďurana.

⁶⁸Na letisko v Spišskej Novej Vsi dorazil Ján Ambruš v ranných hodinách dňa 25. 3. 1939.

⁶⁹Správne Bijacovce.

⁷⁰Od 1948 Spišský Hrhov.

⁷¹Rozumej leteckými pohonnými hmotami.

⁷²OPL gulomety – protiletadlové gulomety, VKPL – veľkokalibrové gulomety proti lietadlám.

⁷³Nesprávne identifikované útočiace nepriateľské lietadlá. Bombardovací nálet na letisko v Spišskej Novej Vsi vykonali príslušníci maďarského kráľovského letectva (Magyar Királyi Légierő) na bombardéroch nemeckej proveniencie typu Junkers Ju 86 K-2.

vaný. Za posledných akcií bolo zistené, že nepriateľ má veľmi dobre organizovanú OPL a to VKPL a DPL. 24 t.m bol zasadený roj nepriateľského letectva v úseku Sobrance. V jednom prípade útočilo na našich 6 lietadiel /3 dvoja a 3 jednomiestnych/ 16 stíhacích maďarských lietadiel typu fiat. Za týchto okolností naše zásahy sú úplne znemožnené. Lph a munícia nebola pri útoku zničená. Situácia pozemných jednotiek nepriateľských o 11.00 hod. dňa 25. marca dl'a záznamu na 3. oddelení VI sboru je táto: čelo nepriateľských jednotiek na čiare: kota 922 2 km južne Ruska – Príslop – Košutovica – Kolomnica⁷⁴ – Nežabec – Vyšná Rybnica – Jasenov – Nižná Rybnica – Nižné Remety – Pavlovce. Za touto čiarou má byť údajne ešte jedna vyššia jednotka. Vlastná situácia bez zvláštnych presných záznamov. Koniec.

Mjr. Ambruš⁷⁵: Budeš veliteľom a musíš urobiť všetko, aby služba dobre fungovala. Je treba, aby bola hlásená situácia hughesom ráno a večer. Organizuj si dobre zpravodajskú službu. Bude treba vyslať aj na frontu 1 letca s rádiotelegrafickou stanicou, ktorý ti bude podávať zprávy o nepriateľskej let. činnosti. Dnes ti posielať 1 bateriu DPL. Obranu OPL dokladne zorganizuj a dl'a možnosti vycvič mužstvo. Nezabudni poučiť stíhačov ako majú útočiť na trojmotorové bombardovacie lietadlá, ktoré odpredu nemajú obranu. Tvoje požiadavky osobne priprav a zajtra hughesom odošli sem. Keď bude treba dostaneš pilotov a lietadlá koľko budeš potrebovať. Čo je s letiskom v Poprade? Je nemožné všetko letectvo sústrediť na letisku Spiš. Nová Ves. Pracuj iniciatívne podľa najlepšieho vedomia a svedomia. Nezabudni podať zajtra ráno zprávu o stave ranených. Doposiaľ neviem, aké boli straty na materiálu, hlavne koľko bolo zostrelených lietadiel. Končím.

Vojenský historický archív Praha, Zbierka dokumentov Slovenskej armády (1938) 1939 – 1945 (1968), f. „55“, šk. 82, signatúra 55-55-4. – A4. – Xeroxová kópia A4, strojopis, 2 s.

⁷⁴Správne Kolonica.

⁷⁵Napriek skutočnosti, že od konca 2. svetovej vojny uplynulo viac ako polstoročie, činnosť Jána Ambruša vo funkcii veliteľa slovenského letectva nebola doposiaľ objektívne zhodnotená. Československá, resp. slovenská historiografia sa ňou zaoberala len povrchne a z pochopiteľných dôvodov bola účelovo bagatelizovaná vzhľadom na jeho neskoršiu aktívnu účasť v národnom boji za oslobodenie. Z tohto dôvodu je veľmi zaujímavý obsah zápisnice, ktorá bola spísaná s generálom II. triedy J. Turancom dňa 22. 1. 1947 v Prahe. Podľa jeho výpovede, ktorú poskytol čs. bezpečnostným orgánom: „... Pplk. Ambruš chcel ako letecký odborník zorganizovať letectvo slovenské podľa vzoru Nemecka ako samostatnú zložku v armáde. Bol veľmi iniciatívny a všetci letci ho mali radi. Dostal sa do sporu s gen. Čatlošom z toho dôvodu. Gen. Čatloš si tiež sťažoval pred niekoľkými dôstojníkmi, medzi ktorými som bol aj ja (rozumej – J. Turanec) „...“, že pplk. Ambruš chce sa stať leteckým ministrom a preto sa snaží všemožne zorganizovať slovenské letectvo samostatné, čo tiež na Čatlošovi neustále vymáhal. Podľa prehlásenia gen. Čatloša vraj Ambruš pri výmene názorov rozčúlene povedal, keď Čatloš nechce vyhovieť, nech ho dá do pensie. V dôsledku toho určil gen. Čatloš mňa a mjr. Kráča, aby sme o tejto veci spísali s pplk. Ambrušom protokol. Pri spisovaní protokolu Ambruš prehlásil, že chce ísť do pensie, pretože mu minister Čatloš nedá voľnosť činnosti ako odborníkovi a že mu viaže ruky. Po predložení tohto protokolu gen. Čatloš dal pplk. Ambruša asi za týždeň do pensie.“ Bližšie Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Levoča, f. B 9/2, inv. j. 305. Za poskytnutie archívneho dokumentu ďakujeme PhDr. Janovi ŠTAIGLOVI, CSc., vedeckému pracovníkovi VHÚ Bratislava.

DOKUMENT Č. 3

Hlásenie škpt. let. Justína Ďuranu z 26. marca 1939, v ktorom opisuje stav leteckých jednotiek po bojoch s maďarským agresorom, ako aj situáciu po bombardovacom nálete na letisko Spišská Nová Ves.

Škpt. Ďurana hlási:
26. III. 1939

V okolí Spiš. Novej Vsi nedá sa použiť žiadneho pracovného letiska. Odosielam hneď ráno k rekognoskácii vhodnej plochy v Harsagu u Prešova škpt. Zmátla. Plocha bude vhodná pre jednu stihaciu letku. Výsledok pozemnej rekognoskácie budem hlásiť po prevedení. Za každú cenu treba chrániť letisko Spišská Nová Ves mimo ohlásenej baterie dpl ešte jednou rotou VKPL. Je nutné odoslať len obsluhu. Materiál k dispozícii na mieste. Vlastné gulometry pre OPL nemajú ceny. Letisko v Poprade s ohľadom na jarnú dobu pri topení snehu nedá sa vôbec použiť. Letecký útok na letisko si vyžiadal 5 mrtvych. Z toho 1 dôstojník /por.let. Udet/⁷⁶ 13 ranených z toho dva ťažko. Sú všetci v Levoči v nemocnici. 20/III straty boli: dve B 534 /por. Svetlík a des. Devan sostrelení/ 1 lietadlo B 534 nútene pristalo pre prestrelenie motoru /pilot Martys/⁷⁷ ľahko ranený je už u letky/. Dňa 24. III. jedno lietadlo S 328 svob. Pažický a por. Svento/⁷⁸ nezvestní. Podľa výpovedí vlastných stíhačov vyskočili z horiaceho lietadla a pri páde padákmi boli ostrelovaní, nepriateľskými stíhačmi. Dopadli na našom území, ktoré bolo obsadené maď. vojskom. Nezvestný je: por. Haček/⁷⁹ B 534, ktorý údajne pristal nutne u Kamenice n. Cirokou.⁸⁰ Rtm. Hergot/⁸¹ pristal nutne pre prestrelenie motoru B 534 na vlastnom území. Pristanie hladké, pilot je u letky. Čatár Hanovec/⁸² B 534 prestrelený motor. Pristal hladko na našom území. Obe lietadlá budú demontované. Maďari mali straty: 4 zistené stíhač-

⁷⁶Správne por. let. Mikuláš UDUT, nar. 17. 11. 1911. Cinadeva, okres Svajlava (Ukrajina). Základnú vojenskú službu absolvoval v rokoch 1931 – 1933. V rokoch 1933 – 1935 poslucháč Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave. Vyradený ako poručík delostrelectva. Tragické udalosti 3. dekády marca 1939 ho zastihli v Spišskej Novej Vsi. Ako letecký pozorovateľ letky 12 sa aktívne zúčastnil bojov proti maďarskej agresii. Zomrel 24. 3. 1939 o 17.00 hod. na letisku Spišská Nová Ves po návrate z bojového letu na následky zranení, ktoré utrpel pri bombardovacom nálete.

⁷⁷Správne Cyril MARTIŠ.

⁷⁸Správne por. let. Ferdinand ŠVENTO, nar. 26. 3. 1913. Absolvent Vojenskej akadémie v Hraniciach na Morave (1937). Po vzniku samostatného slovenského štátu sa vrátil do vlasti – najprv do Piešťan, odtiaľ do Spišskej Novej Vsi. Zahynul ako letecký pozorovateľ dňa 24. 3. 1939 spoločne so svojim pilotom Gustávom Pažickým.

⁷⁹V doposiaľ publikovaných statiach, ktorých obsah sa viaže k leteckej činnosti slovenského letectva v marci 1939 sa zmienka o por. Hačkovi letiacom na B 534 nevyskytuje. Pozri podrobnejšie RAJNINEC, ref 1; taktiež PETRIK, ref 1, 30-34.

⁸⁰Správne Kamenica nad Cirochou.

⁸¹Správne Ján HERGOTT, nar. 27. 4. 1909, Lamač pri Bratislave. Príslušník slovenských vzdušných zbraní v rokoch 1939 – 1944. Za výkon leteckej služby v marcových dňoch roku 1939 povýšený do hodnosti poručíka letectva. Priamy účastník SNP.

⁸²František HANOVEC, nar. 10. 3. 1916, Bánová, okr. Žilina, jeden z najskúsenejších stíhacích pilotov slovenského letectva, príslušník 2. garnitúry letky 13. Príslušník čs. vojenského letectva (od r. 1936), v rámci ktorého slúžil v letke 13 a letke 45. Od 1. 7. 1938 zaradený k stíhacím pilotom. Po vzniku slovenského štátu slúžil v letke 45 (neskôr letka 12 Spišská Nová Ves). Zúčastnil sa bojov proti maďarským vojskám v marci 1939, proti Poľsku a trikrát proti ZSSR (od 7. 7. 1941 do 18. 10. 41 s letkou 12 „Mílotá“, od 30. 6. do 14. 10. 1942 s letkou 11 pri ZD a od 23. 6. do 12. 11. 1943 s letkou 13). Od 31. 1. 1944 príslušník letky 13 – Pohotovostnej letky. Od 1. 8. 1944 príslušník skupiny vzdušných zbraní pri Východoslovenskej armáde. So svojou leteckou jednotkou (letka 12) preletel 31. 8. 1944 na stranu Červenej armády. Účastník Slovenského národného povstania – príslušník Kombinovanej letky. Od 17. 11. 1944 do konca apríla 1945 v nemeckom zajatí. Počas 2. svetovej vojny vybojoval sedem potvrdených víťazstiev (1 poľské so spoluúčasťou, 5 sovietskych a 1 nemecké lietadlo). Do 31. 1. 1958 príslušník čs. vojenského letectva, v ktorom dosiahol hodnosť podplukovníka.

ky a jednu spornú typy Fiat.⁸³ 5 tankov a autokolonu pri Sobranciach asi 20 aut. Dnes ráno posielam dvoch Lodov⁸⁴ do priestoru Jovsa a Snina. Odosielam tiež styčného dostojníka k 17 divízii do Prešova, aby usmernil požiadavky na letectvo kladené. Posila stíhacieho letectva bude sa moc' umiestniť na letisku u Harsagu po rekognoskaci. Sdelím ďalšie možnosti. V Spiš. Novej Vsi ponechám len trosky, ktoré ostaly. Hlásna služba bude zorganizovaná po príchode kpt. Pavlištu býv. veliteľa hlásneho strediska. Je treba dať potrebné rozkazy SOS⁸⁵ jednotkám, aby nám hlásily každý prelet hraníc hneď telefonicky ako to bolo prv. Veľká nevýhoda tiež je, že maď. jednotky vobec nie sú pútané pozemnými našimi jednotkami v dôsledku čoho celá ich činnosť sa prejavuje proti našmu letectvu. V Spiš. Novej Vsi nemáme ani jedného dostojníka stíhača. Nutné poslať na zbytky letiek dvoch dostojníkov stíhačov /por. Csakányi je v Žiline/⁸⁶.

Vojenský historický archív Praha, Zbierka dokumentov Slovenskej armády (1938) 1939 – 1945 (1968), fond „55“, č. k. 82, signatúra 55-55-4. – Xeroxová kópia, strojopis, A4, 2s.

⁸³Maďarská strana žiadne straty za sledované obdobie neuvádza, resp. nepriznáva.

⁸⁴Rozumej LOD – letecký orientačný dôstojník.

⁸⁵Správne SOŠ – Stráž obrany štátu.

⁸⁶Štefan ČAKANÝ – príslušník vzdušných zbraní v rokoch 1939 – 1944. V roku 1941 sa zúčastnil prvého bojového nasadenia slovenského letectva na východnom fronte vo funkcii stíhacieho pilota. Vyznamenaný za bitevný nálet na sovietsku kolónu pri Vinnici. Neskôr príslušník Veliteľstva vzdušných zbraní.

GENERÁLPLUKOVNÍK JÁN AMBRUŠ

(*15. 1. 1899 GERNA-MITROPOLITA, BULHARSKO,
† 12. 1. 1994 CHICAGO, ILLINOIS, USA)

STANISLAV V. CHYTKA – ZDENĚK VALIŠ

CHYTKA, S. – VALIŠ, Z.: Colonel-General Ján Ambruš. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 92 – 108, Bratislava.

The authors pictured in brief personality profile of the aeronaut Ján Ambruš, an important personality of the Air Forces in the inter-war Czechoslovak Republic, the Commander of the Air Forces of the Slovak Army after the Slovak State declaration and the second resistance movement participant. He was the first Commander of the Czechoslovak 311th bombing squadron in the Great Britain. Later he was appointed as the Deputy chief of the Czechoslovak military mission in the UCCP. At the same moment the authors outlined after war peripeteia of this personality destiny. On the basis of the documents, they discussed in the attachments his military experience after his arrival to France and involvement into the Czechoslovak resistance movement; they outlined his view to the origin of the Slovak State, establishment of the Slovak Army, Hungary-Slovakian conflict in March 1939. The authors outline the co-operation of the German military mission and the co-operation with the Slovak Army, economic circumstances in Slovakia in the time of war, Hlinka Guard operation, the characteristic of the Slovak government operation, the personality of the Minister of Defence F. Čatloš etc. Military history. Slovakia. World War II. General J. Ambruš.

„... Keď sa nemôžem rozlúčiť se svojimi spolupracovníkmi, robím to touto cestou a prajem Vám všetkým v ďalšej práci veľa úspechov. Ďakujem súčasne všetkým gázištom i mužstvu za podporu a za úspešnú spoluprácu v prvých dňoch nášho štátu. Lúčim sa s Vami, lebo ten, kto miloval letectvo jako ja, sa s ním nikdy nerozlúči. Letectvo potrebuje silných, nadšených a nebojácnych mužov, ktorých má slovenský národ dostatočne. Preto se neobávam o slovenské letectvo a verím, že jeho budúcnosť bude skvelá. Prajem Vám všetkým úprimné Letu zdar!“

Tak sa rozlúčil so svojimi podriadenými vtedajší podplukovník letectva Ján Ambruš, keď odchádzal dňom 1. augusta 1939 na vlastnú žiadosť do výslužby. To samozrejme znamenalo i odchod z funkcie veliteľa letectva samostatného slovenského štátu, respektíve vtedy už Slovenskej republiky.

Pochádzal zo slovenskej menšiny v Bulharsku. Základné vzdelanie nadobudol v slovenskej evanjelickej škole v Nadlaku (1910), po nej absolvoval štyri triedy maďarskej strednej školy v Nagy St. Miklósi. Počas prvej svetovej vojny študoval na štvorročnej delostreleckej kadetnej škole v rákúskom Treiskirchene. Dôstojníkom z povolania sa stal po 28. októbri 1918 a pôsobil v nižších funkciách v delostreleckých jednotkách čs. armády; vtedy tiež absolvoval Vojenskú akadémiu v Hraniciach a jednoročnú aplikačnú školu delostrelectva v Olomouci, aby krátko potom zamenil „zbraň“.

V roku 1925 totiž prešiel k letectvu; neskôr sa zúčastnil mnohých medzinárodných súťaží – napr. v roku 1936 mu vyslovil minister národnej obrany „pochvalné uznanie“ za účasť v medzinárodnej súťaži leteckej akrobacie o „cenu národov“ v Berlíne, organizovanej pri príležitosti XI. olympijských hier, „za jejich vynikajúci výkony, ktoré zaznamenal veškerý svetový tisk a ktorým jasne prokázali vysokou úroveň československého letectví, jakož i dík za skvělé

uhájení prestiže československého vojenského letectví na mezinárodním fóru“. V nasledujúcom roku sa stal držiteľom svetového rekordu v prelete z Prahy do Chartúmu bez medzipristátia. V tom čase už pôsobil (od roku 1934) ako veliteľ pokusnej letky leteckého skúšobného oddielu vo Vojenskom technickom a leteckom ústave v Prahe.

V hodnotení z roku 1938 podplukovník K. Mareš¹ uviedol, že major Ambruš je „svědomitý, pilný, iniciatívny, zodpovednosti sa nevyhýbá. Prísny v názorech, někdy umíněný, společenského vystupování bez vady... vynikající letec. Má velké zkušenosti ve zkoušení prototypů letounů a hodí se velmi dobře pro reprezentační úkoly.“

Po vzniku samostatného slovenského štátu bol Ambruš ustanovený za veliteľa letectva slovenskej armády. 10. mája 1939 bol vymenovaný za člena zmiešanej slovensko-nemeckej komisie, ktorá mala prerokovávať otázky vyplývajúce z ustanovení nemecko-slovenskej zmluvy z 23. marca 1939 a tiež vyriešiť otázky vzniknuté obsadením časti slovenského územia nemeckou armádou.

Medzitým však nadviazal spojenie s ilegálnym hnutím v Protektoráte Čechy a Morava, prevažne v Prahe, kam často dochádzal služobne kvôli rozdeleniu výzbroje po československej armáde. Tieto jeho aktivity ale nezostali utajené pred slovenskými bezpečnostnými orgánmi, preto sa rozhodol rezignovať... S pomocou juhoslovenského generálneho konzula v Bratislave Dr. Šimicu 13. septembra 1939 opustil Slovensko a už 15. októbra 1939 začal pracovať v leteckom odbore vojenskej správy Československého národného výboru v Paríži; okrem iného sa podieľal aj na náborovej činnosti pre československú armádu v zahraničí, pričom „docítil veľmi dobrých výsledků svoji propagační činností“. Z tohto obdobia pochádzajú aj publikované dokumenty. Je pochopiteľné, že obsahujú subjektívne hľadisko, ovplyvnené aj okolnosťami jeho odchodu na Západ.

Minister národnej obrany Slovenskej republiky generál F. Čatloš mu s pôsobnosťou od 1. novembra 1940 „správnym opatrením na podklade rozhodnutia predsedníctva vlády“ odobral hodnosť podplukovníka letectva v. v.

V polovici apríla 1940 major Ambruš odišiel do Base Aérienne Chartres, kde absolvoval výcvik na francúzskych stíhacích lietadlách. Po jeho skončení bol koncom mája premiestnený k poľnej stíhacej peruti, u ktorej nalietal celkom šesť operačných hodín. Po kapitulácii Francúzska odišiel s transportom majora A. Hessa 19. júna do Veľkej Británie, kde bol – po precvičení na základni v Sutton Bridge – zaradený k československej 310. stíhacej peruti. Krátko potom, 2. septembra, sa stal prvým veliteľom československej 312. stíhacej perute, u ktorej nalietal spolu dvanásť operačných hodín. Podľa vyjadrenia veliteľa Inšpektorátu československého letectva vo Veľkej Británii gen. RNDr. K. Janouška sa vo funkcii veliaceho dôstojníka osvedčil „výtečně“, avšak v dôsledku tragického omylu – zostrelenia britského bombardovacieho lietadla Blenheim – bol z funkcie odvolaný. Lietadlo zostrelil trojčlenný roj 312. perute pod vedením majora Ambruša 13. októbra 1940 o 18.05 hodín. Bombardér po zásahu „přešel do klouzavého letu, chytil a spadl do moře. Posádka utonula. Výška útoku: 15.000 stop. – Z letounu byla vystřelena identifikační raketa až po útoku, kdy letoun byl již zasažen.“ Vo vojnovom denníku perute je uvedený nasledovný opis udalosti: „V 17,50 startoval 3 členný roj na hlášení... Ve výši 10.000 stop spatřil roj 2 letouny, které byly ve výši 16 – 18.000 stop. Ježto v tomto prostoru létají většinou nepřátelské letouny, zaútočil celý roj s důrazem, jsa přesvědčen, že v této výšce nemohou býti vlastní letouny. Při útoku letoun byl zasažen a zřítel se v plamenech do moře... Při vyšetřování se zjistilo, že roji nebyla doručena zpráva, že v nařízeném prostoru budou létat dva vlastní letouny... Je škoda této nešťastné náhody, která jistě

¹Počas 2. svetovej vojny sa pod krycím menom Toman zapojil do zahraničného odboja. Bol prvým veliteľom československej 311. bombardovacej perute. Neskôr pôsobil niekoľko rokov ako zástupca náčelníka Čs. vojenskej misie v ZSSR Heliodora Píku.

hodně uškodila naši dobré pověsti, avšak v zápalu boje a ve snaze docílití co nejlepších výsledků, je to omluvitelné.“ Major Ambruš mal vtedy nalietaných celkom 2 200 hodín (samozrejme vrátane letových hodín, ktoré nalietal pred vojnou).

Po niekoľkých mesiacoch pôsobenia na Inšpektoráte československého letectva bol v júni 1941 menovaný, aj s prihliadnutím na „bezvadné spoločenské vystupovanie, houževnatost, pracovitost“, za člena Československej vojenskej misie v Kanade. Iste k tomu prispela aj skutočnosť, že plynule ovládal päť cudzích jazykov – nemecký, maďarský, anglický, francúzsky a poľský.

Misia uskutočňovala nábor československých príslušníkov usadených v Kanade a osôb československého pôvodu z iných krajín podľa medzivládnej dohody o nábere Čechoslovákov v USA a Kanade pre československú armádu v zahraničí. Veliteľ misie plukovník Č. Kudláček – Hutník neskôr konštatoval, že podplukovník Ambruš je „inteligentní a přesný důstojník, ale sebeovládající, zdravě ctižádostivý, v práci iniciativní a samostatný, bezvadného vystupování. Řídil úspěšně záležitosti letecké a zastupoval velitele mise. Vnější činností mezi krajany zasloužil se o posílení idey československé.“ Po zrušení misie v roku 1943 bol Ambruš menovaný za československého vojenského a leteckého ataše v Kanade.

Do vlasti sa vrátil v hodnosti plukovníka až v lete 1945, aby prevzal funkciu zástupcu veliteľa letectva 4. vojenskej oblasti. Na jar nasledujúceho roku bol menovaný do prvej generálskej hodnosti. Po voľbách v roku 1946 sa stal poslancom Slovenskej národnej rady za Demokratickú stranu, čo nepochybne primälo generálneho sekretára Ústredného akčného výboru Národného frontu A. Čepičku, aby už 29. februára 1948 požadoval jeho prepustenie z armády spolu s inými vysokými dôstojníkmi – gen. Píkom, Janouškom a asi štyrmi desiatkami ďalších.

Nasledujúce rozhodnutie ministra národnej obrany gen. L. Svobodu mu ale už nemohlo byť doručené, nakoľko od 21. marca bol „nezvestný“. Podľa správ českého vysielania BBC bol 5. apríla v Londýne, odkiaľ spoločne s Dr. Lettrichom a jeho bratom kapitánom J. Lettrichom odletel do USA, kde sa uplatnil ako konštruktér. Starobu prežil v Chicagu – v domove pre prestarnutých (Bohemian Home for Aged).

Už 21. mája 1948 Povereníctvo vnútra SNR uverejnilo nasledujúcu správu: „Orgány štátnej bezpečnosti v minulých dňoch odhalily rozsiahlu špiónážnu skupinu, ktorá bola v službách iných zahraničných mocností... Zistilo sa, že táto skupina zahájila činnosť už v roku 1946 po víťazstve svojej strany. Organizácia prevádzala vojenskú, politickú a hospodársku špiónáž a bola riadená niekoľkými poprednými členmi bývalej Demokratickej strany, a to Dr. Lettrichom, Dr. Hodžom, Dr. Zibrínom, Fraštackým a gen. Ambrušom, ktorým sa podarilo na začiatku vyšetrovania utiecť do zahraničia. Skupina bola riadená a financovaná zo zahraničia istými mocnosťami, nepriateľsky naladenými voči SSSR a jeho spojencom.“

I preto mohol byť výnos o odňatí hodnosti Jánovi Ambrušovi zrušený až po spoločenských zmenách v Československu, lebo podobne, ako mnoho iných účastníkov druhého odboja, mal upadnúť do zabudnutia. V roku 1991 bol potom povýšený do hodnosti generálpukovníka vo výslužbe a pri oslavách 8. mája 1992 mu prezident republiky udelil Rad M. R. Štefánika.

PRÍLOHA Č. 1

ZPRÁVA O VOJENSKÝCH ZKUŠENOSTECH ZÍSKANÝCH NA SLOVENSKU
MAJORA J. AMBRUŠE, SEPSANÁ PO JEHO PŘÍCHODU DO FRANCIE

Vojenská německá mise, která přišla na Slovensko počátkem května, snažila se v první řadě provést přípravu na nástup německé armády proti Polsku. Jako velitel letectva na Slovensku pracoval jsem s německou leteckou komisí a získal jsem tyto zkušenosti a informace:

Velitelem německé letecké mise byl plukovník Krüger, starý válečný letec, poslední dobou velitel bombardovací školy (Kampfschule) v Bavorsku. V bombardovací škole měl 180 důstojníků a 1 200 – 1 500 žáků. Škola trvala 4 měsíce. Při výcviku byl kladen důraz na praktické školení a zejména na létání podle přístrojů a pomocí goniometrického zaměřování. Dlouhé lety museli žáci konat za každého počasí. Německé bombardovací letectvo je podle získaných informací velmi dobře vycvičeno v létání na dlouhých tratích podle přístrojů a pomocí goniometrického zaměřování.

Členové německé mise provedli prohlídku všech letišť na Slovensku za mého doprovodu. Po seznání těchto letišť, kterých je poměrně málo a jsou malá, poznamenal plukovník Krüger, že ani jedno z nich nevyhovuje plně požadavkům německým. Přiznal se, že teprve nyní věří, že tvrzení německé propagandy o tom, jako by ČSR byla leteckou bází pro ruské letectvo, nebylo pravdivé.

Němci položili požadavek, aby na východě Slovenska v prostoru Vranov – Humenné – Trebišov bylo zřízeno 5 – 7 letištních ploch pro jejich potřebu. Stavbu měli provést Němci z vlastních prostředků. Pozemky měla zaplatit také německá vojenská správa. Pro krátkost času nebyla však práce zahájena.

Jednalo se o tzv. „E“ Hafen (Einsatzhafen), které mají Němci zřízeny v pásmu pohraničním. Při zřizování těchto letišť řídí se těmito zásadami:

Velikost letištní plochy má být podle možností 1 200 x 800 m. Plocha je dokonale srovnána a zaseta různou trávou o různém zbarvení. Toto různé zbarvení trávy způsobuje, že sesohra vypadá, jako by plocha byla zasetá obilím.

V nejbližším okolí letiště nesmí být žádná budova. Letiště spravuje civilní správce, který bydlí buď ve vesnici a nebo v domě, který je postaven ve stylu hospodářských budov. V domě může být ubytována také nejnětější obsluha báze.

Na letišti jsou vybudovány jedna nebo dvě podzemní benzínové cisterny tak, aby nad zemí nic nevyčnívalo. Každá cisterna má 9 hadic s možností plnit současně 9 letounů. Pro pumy je vybudováno podzemní skladiště, a to pro každou perut' – po třech letkách – 135 pum.

Každé podobně vybudované letiště je tajné a může býti v míru použito jen výjimečně. Pro každou bombardovací perut' mají být podle možnosti aspoň dvě letiště. Těž potřebné podzemní telefonní kabely pro velitelskou potřebu hlásné služby jsou již v míru položeny.

Měl jsem příležitost poznat, jakou velkou důležitost přikládá německé letectvo dokonalému spojení. Na Slovensku organizoval spojení podplukovník německého letectva Schwartz, který byl ve Španělsku během celé občanské války. Spojení, které německé letectvo na Slovensku používalo, bylo: telefon, telegraf, radiotelegrafie a radiotelefonie. Velký důraz kladou na radiotelefonii a radiotelegrafii, která umožňuje dokonale ovládat bojové letectvo i ve vzduchu.

Jsem přesvědčen, že dosažení úspěchu německé armády v Polsku v tak krátké době, bylo umožněno z velké části dokonale organizovanou spojovací službou a že tato má velký podíl na tomto úspěchu.

Důležitost a výhoda dokonalé pozemní organizace zvláště v operačním pásmu je chápána německým letectvem takto: Letiště vybavená podle německého požadavku umožňují rychlé plnění a vyzbrojení letounů, což zvyšuje bezpečnost letectva. Letectvo je nejzranitelnější v době

zásobování benzínem, a proto je třeba tuto dobu zkrátit na minimum. Umožňuje v případě potřeby zasadit bojové letectvo vícekrát, Němci tvrdí, že v době ofenzívy umožní dobře vybavené letiště provést bojovému letectvu o jednu, případně o dvě akce více než letiště nedostatečně vybavené. Dokonalé spojení umožní pak soustředit podle potřeby letectvo a takticky jej dobře použít. Dále dává veliteli možnost řídit přistání jednotlivých perutí a v době letu na letiště, která nejlépe vyhovují příštímu úkolu a jsou bezpečná. Při zvýšeném výkonu německých letců a pomocného personálu dokonalá organizace německého letectva umožňuje v případě potřeby podat německému letectvu takové výkony, že i menším počtem dosáhnou značných úspěchů.

Toto je charakteristika organizace a výcviku německého letectva. Jak dalece uplatní Němci tyto zásady v praxi, nemohu posoudit, ježto v Polsku neměli rovnocenného protivníka.²

Podle spolehlivých zpráv německé protiletadlové dělostřelectvo nemůže se rovnat [těmto zbraním] čs. výroby. Jeden německý důstojník prohlásil, že kdyby stříleli z německého kanónu tak rychle jako z 7,5 cm kanónu Škoda, byla by jeho hlaveň velmi rychle zničena.

Generál ENGELBRECHT³ velitel divize v Malackách přiznal se, že rekognoskaci cest v úseku, který mu byl přidělen při obsazování ČSR, provedl již před dvěma roky.

VHA Praha, 20-30/44

PRÍLOHA Č. 2

ZPRÁVA O SLOVENSKU⁴ – MJR. LET. JAN AMBRUŠ

Vyhlášení samostatného Slovenského státu:

Snad moje informace nebudou ve všem souhlasit, domnívám se však, že nebudou daleko od pravdy.

Myšlenku utvoření samostatného Slov. štátu začal na Slovensku šířit prof. Tuka a Šaňo Mach. Prof. Tuka již při uvítání v Piešťanech po propuštění z vězení, naznačoval ve svém projevu, že ideál každého národa musí být samostatný stát. Později při vítání v Bratislavě z balkonu hotelu Carlton, vyslovil se otevřeně pro utvoření samostatného „Slov. státu“.

Jak velikou odezvu měla tato řeč na slovenské veřejnosti je dosti známo. Slovenský tisk jen nespěšně se postavil proti šíření této myšlenky. Pouze Národné Noviny zaujaly jasné a energické stanovisko proti naznačeným Tukovým úmyslům; článek „Samostatný Slovenský stát?“ byl však cenzurou skonfiskován. Teprve na zákrok ministra SIDORA, kterému byl však obsah článku předložen k posouzení, byl propuštěn cenzurou a uveřejněn v plném znění v Národných Novinách a ve Slovenském hlasu.

²Presnosť Ambrušovho pozorovania a hodnotenia stavu a výcviku Luftwaffe potvrdzuje napr. MASSON, P.: Historie německé armády 1939 – 1945. Praha 2001, s. 47 an., keď uvádza o.i.: „Ve srovnání s francouzským letectvem měla luftwaffe... vynikající spojovací službu... používající rovněž všechny prostředky radiofonie. Ve škole Lufthansy se vyučovalo bojové letectví za použití radionavigace a piloti byli zasvěcováni do přesného nočního bombardování... Úroveň výcviku byla pozoruhodná...“

³Generál Wehrmachtu Erwin von Engelbrecht velil 15. marca 1939 vojskám obsadzujúcim západné Slovensko, v septembri 1939 velil nemeckým jednotkám útočiacim zo slovenského územia na Poľsko (CHREŇO, J.: Malý slovník Slovenského štátu 1938 – 1945. Bratislava 1965, s. 44) a v podstate si podriadiť aj spolupracujúce slovenské vojsko, keď – údajne so zbraňou v ruke – donútil gen. Čatloša vydať rozkaz na útok.

⁴Dokument bol autormi spracúvaný koncom 70. rokov a prevedený do českého jazyka. Sme toho názoru, že spätný preklad by mu mohol iba uškodiť, preto bol zachovaný dobový charakter jazyka. Nový prepis v súčasnej situácii – po povodňovej katastrofe – nie je reálny.

Tukův požadavek o vytvoření samostatného státu byl nepříjemný i předsedovi vlády Dr. Tisovi. Dr. ing. Zaťko navštívil onoho času dr. Tisu a žádal jej o vysvětlení, co má znamenat Tukova řeč. Dr. Tiso podal asi tento výklad: v době, kdy mluvil prof. Tuka z balkonu hotelu Carlton, seděl jsem v restauraci téhož hotelu a neměl jsem v úmyslu ukázat se před shromážděním, tím méně jako řečník. Když mně však bylo oznámeno kam oslavování Tuky vede, rozhodl jsem se promluvit jako řečník, abych paralyzoval projev Tukův.

Dr. Tiso však nevystoupil otevřeně proti politickému cíli radikálních živlů vedených Tukou. Toto tiché mlčení předsedy vlády umožnilo čím dále tím více šířit myšlenku samostatného státu, jakož i nepřátelskou propagandu proti Čechům, kteří byli překážkou pro utvoření samostatného Slov. státu.

V měsíci březnu dělali Němci již zjevné přípravy pro určitou akci. Přiváděli z Petržalky do Bratislavy různou municí a třaskaviny. Do Bratislavy odeslali velký počet členů Gestapa, jakož i vojenské odborníky – pyrotechniky.

Němci využili dokonale rozeřvanost a rozladěnost českého a slovenského národa. V Bratislavě rozšířili zprávu, že Češi provedou na Slovensku puč za tím účelem, aby vzali Slovákům autonomii. V Praze naproti tomu upozornili vládní kruhy, že Slováci se chtějí odtrhnout od republiky a připojit se k Maďarům, a proto že bude třeba tomu zabránit. Vojenský zákrok, který na to následoval, měl mnohé nepříjemné účinky, které Němci s Tukou a comp. využili dokonale ve svůj prospěch.

Dne 12. 3. navštívili nově jmenovaného ministerského předsedu Sidora ve vládní budově v Bratislavě Němci: Bürchal⁵, Seyss-Inquart v doprovodu dalších asi 20 lidí. Žádali energicky, aby Sidor ihned vyhlásil samostatnost Slovensku a on, aby převzal předsednictví vlády. Sidor odepřel tak učinit s odůvodněním, že je k tomu třeba souhlasu poslanecké sněmovny a že jeho vyhlášení by jinak nemělo platnost. Němci však čím dále tím více na něj naléhali, ba i křičeli a přímo nařizovali, aby provedl jejich plán. Nepomohlo ani napomenutí Sidorovo, že jsou na cizí půdě, a proto jako hosté, aby se chovali slušně. Téhož dne večer nalezla dobrovolná stráž Detvanů ve vile ministra Sidora si 13 kg ekrasitu.

V bratislavských ulicích bylo provedeno několik bombových útoků proti židovským obchodům. Na ulicích byly četné exploze, které způsobily zabití jedné civilní osoby a několik zranění. Bratislavská policie zatkla několik lidí, kteří byli přichyceni při činu, tj. při kladení pum – byli to příslušníci němečtí, kteří druhého dne na zákrok z Vídně museli být z vězení propuštěni.

Ježto Sidor nechtěl převzít nabízenou mu smutnou úlohu, bylo třeba najít někoho jiného. Přišlo se k názoru, že Dr. Tiso, jako bývalý předseda vlády, bude nejpodobnější, aby vyhlásil samostatný Slovenský stát. Školní inspektor DAFČÍK⁶ odejel v autě v průvodě dvou Němců do Bánovců pro dr. Tisu, kterého vyburcovali z postele. Dr. Tiso však tentokrát také nechtěl přijmout nabízenou mu úlohu a auto muselo se vrátit do Bratislavy bez něj. Vídeň však nařídila učinit znovu pokus o získání dr. Tisy. Proto musela delegace opět odjet do Bánovců. Dr. Tiso již nespál, ačkoliv bylo již po půlnoci a procházel se po dvoře. Přichozím prohlásil, že tuší, že se vrátí, a proto že se oblékl a připravil na cestu. Po příjezdu do Bratislavy vyhledal Dr. Tiso Sidora a teprve po této rozmluvě se rozhodl, že provede německý plán. Z uvedeného je vidět, že Dr. Tiso dlouho uvažoval, než se rozhodl přijmout úlohu určenou Němci, tj. vyhlásit samostatný Slovenský stát, ačkoliv 6. října 1938 byl to on, který energickým vystoupením zakřikl osoby polonofilské a maďarofilské.

⁵Správne Bürckel, Otto – nacistický gauleiter vo Viedni, spoluorganizátor ľudáckych aktivít pri rozbití ČSR. CHREŇO, ref 3, s. 28.

⁶Dafčík, Ján (*1896) – učiteľ, riaditeľ meštianskej školy v Handlovej, náčelník Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy a prednosta kultúrno-propagačného oddelenia. CHREŇO, ref 3, s. 35.

Dr. Tiso, prof. Tuka, Dr. Ďurčanský a Šaňo Mach jednali pak ve Vídni se zástupci Hitlerovými o podmínkách vyhlášení Slovenského státu. Protože se nemohli dohodnout, odjela celá delegace do Berlína k Hitlerovi. Zde jednalo se hlavně o to, aby území západně Váhu nebylo odtrženo od Slovenska. Německá podmínka zněla: Buď bude zřízeno samostatné Slovensko anebo bude rozděleno na tři části, a to: území západně od Váhu připadlo by Německu, severně od Váhu Polsku a jižní část Maďarsku. Území západně od Váhu mělo však připadnout Německu i při vyhlášení samostatného státu. Dr. Tiso nechtěl přistoupit na tuto podmínku a trval na zachování celistvosti již i tak zmenšeného Slovenska. Údajně dlouho nemohlo dojít k dohodě a Hitler byl dokonce na odchodu z místnosti, vrátil se však znovu a po důvěrné rozmluvě s náčelníkem gen. štábu gen. Keitelem nad mapou, byl přijat kompromisní návrh, tj. že území obsazené něm. vojskem bude patřit Slovensku, tj. pod civilní správu slovenskou. Vojenskou svrchovanost na tomto území bude však vykonávat výhradně německá armáda.

Slovenský sněm byl postaven před hotovou věc. Předloha o zřízení sam. Slov. státu byla přijata jednohlasně, ježto byly jen dvě možnosti, a to buď samostatný Slovenský stát anebo rozdělení Slovenska na tři části. Je pochopitelné, že tento strašák působil velmi účinně, ale přece jednání před zasedáním sněmu nebylo tak snadné a radostné, jak to bylo vylíčeno v tisku. Hlasování sněmu bylo tajné, bez účasti úředníků, tisku a hostí a mnozí poslanci po zasedání měli slzy v očích.

O úmyslu Německa obsadit Československo byli někteří členové slovenské vlády informováni přímo od maršála Goeringa již při návštěvě v Berlíně, kam byli pozváni k hospodářským poradám.

Prof. Tuka a ministr Čatloš podle náznaků a řečí byli o úmyslech Německa informováni koncem roku 1938.⁷

BUDOVÁNÍ SLOVENSKÉ ARMÁDY

Ježto Slovensko nemá dostatek důstojníků a rotmistrů Slováků, byla snaha, aby všichni důstojníci a rotmistři české národnosti, kteří mají manželky Slovenky, vstoupili do slovenské armády. Avšak i jiní důstojníci národnosti české, kteří sloužili na Slovensku a měli kladný poměr ke Slovákům, mohli být do armády přijati. Ovšem zásada, aby byli na velitelských místech vždy Slováci, i když jsou pořadím mladší, odradila mnoho Čechů od ucházení se o místa ve slov. armádě. Na nátlak Němců bylo pak přijímání Čechů čím dále tím více omezeno. Naproti tomu byli vyzýváni všichni důstojníci čs. armády národnosti německé nacházející se na Slovensku, případně i v protektorátě, aby se hlásili do tvořící se armády. Časté incidenty mezi slovenským a německým vojskem, jakož i slovenským vojskem a Hlinkovou gardou, způsobily vládě velké starosti.

Příčina byla hledána v české a židovsko-bolševické propagandě, pročež byl zahájen čím dále tím více ostřejší kurs proti Čechům a proti Slovákům československého smýšlení.

Slovenská armáda, lépe řečeno slov. příslušníci čs. armády, hráli velmi smutnou úlohu při obsazování Slovenska něm. armádou. Do každé voj. posádky na území obsazeném něm. vojskem, byl vyslán důstojník – Slovák, aby převzal voj. materiál. Byla snaha zachránit veškerý materiál pro slovenskou armádu. Velitelé posádek měli rozkaz výzbroj a výstroj Němcům nevydávat, avšak nemohli tomu zabránit, i když se postavili na odpor se zbraní v ruce chránit drahý letecký materiál. Druhého dne ráno [když se] v Žilině na letišti chtěla stráž se zbraní

⁷Je otázne, či sa tu do Ambrušovho názoru, skôr ako fakt nepremietala vzájomná averzia, ktorá sa medzi ním a Čatlošom vyvinula a bola zrejme jedným z dôvodov Ambrušovho odchodu z armády.

v ruce [bránit], postavili Němci na letišti dvacet kulometů, zlomili zámky skladů a hangárů a materiál odváželi na autech takovým chvatem, že velitel neměl času zaznamenat a kontrolovat množství odváženého materiálu. Podobné drancování voj. skladů provedli Němci všude, kde se objevili. Nepomohl ani diplomatický zákrok slovenské vlády v Berlíně.

Vykrádání Slovenska něm. vojskem velmi poškodilo prestiž slov. vlády. V tisku nepřestávají oslavovat a velebit utvoření Slov. státu samostatného, ale na ulicích je vidět jen smutné tváře. Slovák naučil se za dvacet let politicky samostatně myslet a nejen cítit, ale byl hned na začátku přesvědčen, že takový samostatný stát, kde cizí vojsko drancuje drahocenný voj. materiál, je pro něj jen výsměch a ponížení. Slovenský voják a slovenský občan vidí na vlastní oči jak svoboda v sam. státě vypadá, kde poručí cizí a nepřátelský živel. Nepomáhají ani sebeoslavnější články v tisku. Dobrý Slovák nemůže mít radost, jeho duši naplňuje smutek. Slovenští vojáci, kteří se museli trpěně dívat na vykrádání Slov. státu, vzplanuli nenávistí k Němcům tím více, což zjevně dávají najevo tím, že při každé příležitosti se vrhají na něm. vojáka, aby ho zbili. V tomto směru vyznamenali se hlavně ženiští, kteří dokonce zabili dva německé vojáky. Je pochopitelné, že tyto zprávy tají anebo jako v Žilině, se všechno svede na děvčata.

VPÁD MAĎARŮ NA SLOVENSKO

Dne 23. 3. v 06,00 hod. ráno přešel maď. styčný důstojník hranice a odevzdal slov. styč. důstojníku přípis, v němž velitel maďarského vojska žádá, aby slov. vojsko ustoupilo 25 – 30 km na západ od dráhy Užhorod – Užok, ježto toto území bylo se souhlasem Německa postoupeno Maďarsku. V případě, že tak slov. vojsko neučiní, zahájí Maďaři útok. Bylo zapotřebí ověřit u Němců, zda tvrzení Maďarů je pravdivé. Po zjištění, že tomu tak není, byl dán rozkaz k boji a zadržení postupu Maďarů. Téhož dne měla být podepsána smlouva s Němcem o vojenské ochraně Slovenska, což se také skutečně stalo v pozdních hodinách večerních. Dne 24. 3. dopoledne, tj. v době, kdy se na východě Slovenska bojovalo, zaslal velitel něm. motorizované divize v Žilině telegram následujícího znění: „Požádá-li slovenská vláda o pomoc, jsem Vám k dispozici.“ Přes tuto nabídku nepoužila slov. vláda německou pomoc, ježto se obávala následků obsazení Slovenska něm. vojskem a zvláště, že bude vyjedeno a vojenský materiál odebrán. Ing. Karmasin později prohlásil, že Německo nemůže zapomenout Slovákům, že nepřijali nabízenou pomoc v boji proti Maďarům. Je tudíž jasné, že Německo mělo úmysl obsadit nejen Slovensko, ale i Maďarsko.

NÁLADA A SMÝŠLENÍ SLOVENSKÉ ARMÁDY

Nedostatek důstojníků ve slov. armádě a zvláště nedostatek důstojníků starších a zkušených projevil se hned v prvních měsících. Mladý poručík se stal velitelem roty, někde dokonce i praporu. Domníval se, že nyní může zacházet s vojáky podle něm. způsobu. Slabší strava přispívala též k tomu, že slov. voják dával jasně najevo svou nespokojenost. Tak např. bouřilo se vojsko v Bratislavě, v Žilině a byly velmi časté stížnosti na zacházení a na špatnou stravu.

Československé projevy jsou ve vojsku velmi časté. Vojáci dávají často najevo sympatie k Čechům a často zpívají české písničky. Státní znak, který byl přemazán, opatřen slov. trikolórou, byl na několika místech očištěn a přiveden do původního stavu. Češi mohou mít zadostiučinění, že si uměli dokonale získat duši slov. vojáka, který pouze rok strávil v Čechách. Mnozí vojáci a poddůstojníci naznačovali, že by byli ochotni spolupracovat pro čsl. věc. V důstojnickém sboru je rovněž veliká nespokojenost. Důstojníci jsou posuzováni podle politické spolehlivosti, kterou určuje Hlinkova garda a ne podle jejich schopností. Povýšení jen zvýšilo tuto nespokojenost, ježto někteří jako škpt. Dubravec, důvěrník Tukův, byl povýšen o dva

stupně. Tento důstojník rozhodoval svévolně o mnohých věcech a kontroloval ministerstvo národní obrany.

Ministr NO a ministr vnitra, velitel Hlinkovy gardy snažili se všemožně čsl. projevy zamezit a převychovat vojsko v duchu Hlinkovy gardy.

Ministr NO svolal do Bratislavy velitele praporů a pluků z celého Slovenska, aby vyšetřil příčiny incidentů a vydal směrnice k sjednání nápravy. Při důstojnickém shromáždění nařídil, aby jeden npor., který veřejně prohlásil, že je Čechoslovák, byl vyloučen z armády. Poplukovník IMRO, kterému dotyčný důstojník podléhal, postavil se proti tomuto rozhodnutí těmito slovy: „Pán minister, ja nesúhlasím s tímto riešením. Veď pán minister Tuka v roku 1922 ešte nevedel ani po slovensky a dnes je najlepší Slovák. Preto by se mala dať príležitosť a čas mladému a dobrému dostojníkovi, aby sa preorientoval.“ Nepomohlo ani toto mužné upozornění, aby bylo rozhodnutí ministrovo pozměněno.⁸

Smýšlení čsl. nejvíce se projevovalo u letectva. Proto tím více snažila se něm. propaganda prostřednictvím Hlinkovy gardy způsobit u letectva rozvrat, připravit půdu k jeho rozpuštění.

Něm. zásah u letectva projevil se velmi jasně při povýšení dvou svobodníků-izraelitů na desátníky. V několika dnech se dozvěděl o tom něm. voj. atašé, který oznámil případ předsedovi vlády. V přípisu uvedl i podrobnosti, jak byl zbit vojín, který napsal anonymní dopis veliteli letky v souvislosti s povýšením Židů. Uvedl podiv nad podobným postupem a pozastavil se nad tím, že je možné, aby ve slovenské armádě byli Židé povyšováni.

Ministr NO vyšetřoval případ osobně a vytkl veliteli pluku i mně, že nesledujeme politické tendence a že se neřídíme podle nich. Postavil jsem se proti tomuto názoru, ježto podobný postup by vedl k anarchii. Poukazoval jsem, že jsou dosud platné všechny čsl. předpisy i občanský zákon a podle těchto nečiní se rozdíl mezi ariícem a židem.

Velitele pluku chtěl předseda vlády pro tento čin degradovat. Postižený mjr. SOJČEK, který vyrostl i vystudoval v Ružomberku, byl autonomistického smýšlení a oddaný Tisův stoupelec. Hlinkova garda brzy zjistila, že měl otce Čecha a matku Židovku, ačkoliv tvrzení o matce nebylo pravdivé (byla Maďarka).

Slovenská vláda, přestože se ukázala potřeba usměrnit židovskou otázku, vydala se v tomto směru teprve později. Odlet čtyř letounů do Polska měl velký ohlas. Z osmi letců byl pouze jeden Čech po otci, matku měl Slovenku, a proto nebyl důvod, aby se veřejně zakročilo proti letcům české národnosti. Do komise vyšetřující příčiny odletu, nebyl jsem jako velitel letectva přibrán, přes to, že jsem proti tomu protestoval. Jako znalec byl určen kpt. Durčanský. Ministr NO mne předvedl k ministrovi Tukovi, abych se ospravedlnil a vyzpovídal. Bylo mi vytknuto, že letci jsou čsl. smýšlení a že dezerce letců svědčí o nepořádkách u letectva, což prý vrhá špatné světlo i na mne. Ministr NO zároveň si stěžoval na náčelníka štábu a na mne, že podříváme jeho autoritu tím, že zjevně před jinými důstojníky dáváme najevo jiný názor na věc, jako např. při povýšení Židů na poddůstojníky.

Je charakteristické, že ministr NO předvádí důstojníka ministru vnitra za tím účelem, aby mu tento pohrozil a zdůraznil, že autoritativní režim vyžaduje neomezenou poslušnost a disciplínu a kdo se tomu nepodrobí, že bude případně i zastřelen. Po této hrozbě však hned upozornil, že se nám ani nezdá, jak skvělá kariéra očekává důstojníky ve Slovenském státě, který má před sebou velkou budoucnost. Při rozloučení byl najednou velmi přátelský, apeloval na kamarádství, stiskl mi srdečně ruku a žádal, abych jako kamarád na kamaráda se vždy na něj obracel s důvěrou.

Příčinu odletu čtyř letounů odůvodnil ministr NO českou a komunisticko-židovskou propagandou, nechtěl však přiznat jako důvod čsl. smýšlení letců. Jako nebezpečné středisko pro-

⁸F. Čatloš túto pomere veľmi známu epizódu vytrvalo popieral ešte i vo svojich memoároch písaných na sklonku života.

pagandy označil příslušníky Baťových závodů. Čtyři z dotyčných letců bavili se několik dní před odletem ve veřejném lokále, kde vykřikovali: „Ať žije Stalin, ať žije Rusko!“ Byli v podnapilém stavu, když vstoupil do lokálu důstojník zaslechnuvší jejich výkřiky. Pro neuposlechnutí rozkazu jíti ihned domů a pro uvedené výkřiky mělo být na ně učiněno trestné oznámení. Byli dáni na dva dny do zajišťovací vazby. Po propuštění odletěli do Polska, v době, kdy bylo důstojnické shromáždění. Bylo bezpečně zjištěno, že se k tomuto činu připravovali delší dobu.

Dezerce slov. vojáků, poddůstojníků a důstojníků do Polska, působila vládě starosti a ministr NO žádal vojenského prokurátora, aby učinil opatření, které by umožnilo každého dezertéra odsoudit k smrti.

Zajímavá byla dezerce dvou leteckých mechaniků z Nitry. Dva vojíni Slováci rozhodli se utéci pomocí letounu. Ani jeden z nich však doposud nepilotoval. Letoun si připravili v hangáru a povytáhli tak, aby byla vrtule venku a nahodili motor. Skoro přímo z hangáru odstartovali a ačkoliv měli jen teoretické znalosti o létání, podařilo se jim odstartovat a dostat se do vzduchu. Doletěli šťastně až k slovensko-polským hranicím na Oravě. Zde v domnění, že jsou nad Polskem podle domluvy, snažili se vyskočit padákem, ježto přistání s letounem zdálo se jim přece jen trochu těžké a nebezpečné. Výskok se však zdařil pouze jednomu, druhý zůstal v letounu a při havárii se zabil. Mechanik, který se zachránil padákem, byl chycen a odsouzen k 25-ti letému žaláři, ježto neučinil všechno, aby zachránil svého kamaráda. I zde nařídil ministr NO, aby podle možnosti byl odsouzen k trestu smrti. Bylo dojemně slyšet důvody tohoto mechanika, který jednoduchým, ale jasným způsobem vylíčil, proč se rozhodl k útěku. „Bol som v Malackách, keď Němci rabovali letecký materiál a prišiel som k presvedčeniu, že i lietadla, ktoré nám zostaly, nám Němci odeberú. Návšteva nemeckého dôstojníka, deň pred odletem, na letišti v Nitre ma utvrdila v tom, že tomu tak bude.“

Při obědě pronesl jeden z mechaniků poznámku: „Daj si ešte posledný knedlík u slovenskej vlády.“

NĚMECKÁ VOJENSKÁ MISE A SPOLUPRÁCE SE SLOVENSKOU ARMÁDOU

První styk slovenské armády s armádou německou zanechal u slovenských vojáků a důstojníků nejmudnější dojmy. Spolupráce projevila se v tom, že příslušníci slovenské armády museli přihlížet jak Německo odváží drahý a skvělý čs. materiál. Protesty slovenských důstojníků proti drancování a ničení voj. materiálu setkávaly se jen s výsměchem Němců, a příslušníci Slov. armády hráli při tom smutnou a ponižující úlohu. Slovenský voják byl dokonce použit pro čištění záchodů a materiálů pro německou armádu. Herrenvolk se plně představil ve své brutalitě a panovačnosti. Slovenský voják, který viděl a pocítil na vlastním těle, nikdy nemůže zapomenout a nezapomene toto ponížení.

Jednání a vystupování něm. vojáka nám nejlépe prozrazovalo, jak to Německo se samostatným Slovenským státem myslí a jak je Slovensko bezmocné a vydané na milost a nemilost Němcům. Každý voják to cítil, proto jakékoliv přesvědčování o opaku bylo bezvýsledné.

Němečtí důstojníci snažili se hned na začátku navázati společenské styky s důstojníky slovenskými, ovšem že ne z lásky, ale proto, aby zjistili jejich smýšlení. Nebylo těžko přesvědčit se, že slovenský voják a důstojník je pro ně nespolehlivý. Proto se snažili odebrat veškerou výstroj a výzbroj nacházející se na Slovensku. Generál Engelbrecht, velitel jižního úseku v Malackách, hned při první návštěvě v Bratislavě vyslovil požadavek a nárok na vojenský materiál nacházející se na Slovensku. Tento požadavek byl hned na to vysloven i písemně, tvrdíc, že veškerá výstroj a výzbroj čsl. armády patří něm. státu. Toto tvrzení bylo však vyvráceno faktem, že Německo uznalo samostatné Slovensko již 14. 3. a obsazení Čsl. republiky bylo provedeno teprve 15. března. Právní zásadu, že vojenská výstroj a výzbroj nacházející se na

území toho kterého státu přechází při jeho uznání vždy do jeho majetku, uznalo i Německo. Aby přesto voj. výzbroj a výstroj mohlo získat pro sebe, našlo si důvod jiný. Tvrdíc, že slov. armáda musí být vyzbrojena a vystrojena německým materiálem, snažili se přesvědčit příslušné kruhy, že Slovensko nepotřebuje čsl. materiál, a proto jej může odevzdat. Slovenská vláda však německému požadavku nevyhověla a postavila požadavek, aby Německo zaplatilo veškerou vojenskou výstroj a výzbroj, kterou z území Slovenska již odvezlo. Německo uznalo požadavek slovenské vlády a slíbilo odespat cenu válečného materiálu ze státních dluhů slovenských.

K dojednání podrobností voj. úmluvy mezi Německem a Slovenskem a k projednání organizace slov. armády, zjištění voj. materiálu, ale jak se později ukázalo, hlavně pro provedení příprav pro nástup německé armády na Slovensko, vyslali Němci vojenskou misi vedenou gen. Barckhausenem.

Bylo určeno několik podkomisí, a to: všeobecně vojenská, letecká, dopravní a spojovací, vojensko-hospodářská a průmyslová, právní a zpravodajská. Německá komise snažila se v první řadě zjistit kolik materiálu je na Slovensku, jakou má Slovensko hospodářskou potenci, zejména válečného průmyslu, jakou mají kapacitu slov. dráhy, v jakém stavu jsou silnice a telefonní a telegrafické spoje.

Práce letecké mise: Vůdcem německé letecké mise byl plk. Krüger.⁹ Nejdříve provedl obhlídku všech letišť a jejich zařízení na Slovensku. Po této prohlídce otevřeně přiznal, že nyní věří, že tvrzení německé propagandy o Československu, že je připravovanou bází pro ruské letectvo, bylo nepravdivé, ježto ani jedno z letišť nevyhovuje plně moderním požadavkům, které vyplývají z velké přistávací rychlosti moderních letounů. Pro dosažení větší pohotovosti bojového letectva budují Němci na každém letišti podzemní benzinové skladiště, tak aby i aparatura byla skryta pod zemí. Benzinová cisterna je opatřena nejméně devíti hadicemi s možností plnit současně devět letounů. Pro pumy budují též podzemní skladiště v blízkosti každého letiště. Telefonní spojení na čsl. letištích pro něm. armádu nevyhovovalo a skoro na všech stálých čsl. letištích zaváděli nové podzemní kabely.

Objevení se něm. důstojníků na území Slovenska východně řeky Váhu působilo na slov. vojsko velmi nepříznivě. Tak např. po prohlídce letiště Piešťany objevily se ve voj. ubikacích nápisy: „Neverte dôstojníkom, sú germanofilovia!“

Jako další práce byla provedena obhlídka všech polních letišť na Slovensku a zvláště na východním Slovensku, kde v okolí Vranova, Humenného a Sečovců bylo vyhledáno pro bombardovací letectvo 7 letišť.

Další spolupráce s německou misí spočívala v tom, že se snažili zjistit množství a počet leteckého materiálu, protiletadlového dělostřelectva a VKPL. Organizaci slov. letectva bylo třeba písemně zdůvodnit ze stanoviska taktického a hospodářské únosnosti státu. Bylo přímo žádáno snížit počet stíhacího letectva o dvě letky, pozorovacího letectva o jednu letku. Podrobnou organizaci a rozložení jednotlivých letek žádal vedoucí něm. letecké mise předložit a odůvodnit, asi čtyřikrát, přičemž bylo jasné, že se snaží kontrolovat pouze moje údaje a přesvědčit se o tom, zda něco nezatajují. Podobně postupoval při zjišťování množství vojenského materiálu. Každý rozdíl mezi údaji našimi a německými, bylo třeba odůvodnit. Z uvedeného je vidět, že převládala kontrola a diktát, kdežto pomoc a spolupráce se odkládaly. O tom, jak se němečtí vojáci dívají na Slovensko a slovenskou vládu ukazuje tento případ: Na území Slovenska zůstalo velké množství munice pro protiletadlové dělostřelectvo 7.5 cm (asi za 180 milionů korun). Ježto na Slovensku nezůstalo dělostřelectvo tohoto kalibru, snažila se něm. armáda získat tuto municí pro sebe. Nebylo námitek proti odevzdání této munice, kladl se však sa-

⁹Plk. Erhardt Krüger, náčelník Německej vojenskej leteckej misie, pôsobil na Slovensku od augusta 1939 do konca roku 1940. Vyznamenaný Slovenským vojenským víťazným krížom za poľské ťaženie. CHREŇO, ref 3, s. 103.

mozřejmě požadavek, aby Německo tuto municí zaplatilo. Ovšem německé marky nebyly lákadlem ani pro slov. vládu, a proto bylo těžké se dohodnouti. Když však v červenci něm. přípravy nabývaly čím dále tím větších rozměrů, oznámil vedoucí německé letecké mise telefonicky, že maršál Göring telefonoval přímo z Berlína, jestli slov. vláda během 10 minut neodpoví, že municí dává k dispozici Němcům, bude to považovat za nepřátelský čin vůči Německu. Ne sice za 10 minut, ale za hodinu již byla kladná odpověď slovenské vlády doručena německé komisi. Jak vidět, slovenská vláda je ukázněná a disciplinovaná.

V měsíci srpna na žádost něm. komise byly svolány pumy nacházející se na Slovensku a připraveny zásoby leteckých pohonných hmot na letišti Spišská Nová Ves.

Ačkoliv komise zahájila práci již v první polovici května, nedošlo k dohodě ani po čtyřměsíční práci. Slovenská vláda snažila se v „Aide memoire“ ze dne 19. 6. 1939 podat něm. vládě vysvětlení k úmluvě uzavřené dne 23. 3. 1939 o ochraně Slovenského státu a zachránit co se ještě dalo. Jednalo se hlavně o to, aby slov. vojsko mohlo vstoupit do ochranné zóny a dokázat, že část Slovenska západně Váhu není okupovaným teritoriem. Slovenská vláda dovoľovala se na jednání, které měli členové vlády s Hitlerem a generálem Keitlem v noci ze dne 17. a 18. března, kde bylo ze strany Němců slíbeno, že německé vojsko bude mít na označeném území pouze pevnosti a v nich menší posádky a ne stálé posádky ve všech městech, jak je tomu nyní. Ježto smlouva předvídá spolupráci slovenské a německé armády, je pochopitelné, že slovenské vojsko prý může pracovat spolu v ochranné zóně s německou armádou.

Dále bylo jednáno o těchto otázkách:

- 1/ V ochranné zóně převzala něm. armáda všechny voj. objekty, ačkoliv tyto patří slovenskému státu, a drží obsazená města mimo ochrannou zónu. Slovenská vláda si činí nárok na odškodné a žádá zvláště o uvolnění střelnice v Malackách pro slovenskou armádu.
- 2/ Smlouva nepředvídá vstup něm. policejních orgánů do tohoto území (SS, SA), uvádí, jak nepříznivě působí na slovenské obyvatelstvo překročení ochranné zóny německými vojenskými a policejními orgány.
- 3/ Vysvětluje něm. vládě, jak německé vojsko si počínalo při odvážení voj. materiálu a jak poškodilo voj. objekty. Odbrojení celých voj. jednotek, jakož i jednání něm. vojska nemůže ovšem přispět k vytvoření přátelské atmosféry.
- 4/ Požadavek Německa, aby yperit, nacházející se na Slovensku byl zničen (továrny na plyny byly prodány Německu), slovenská vláda odmítla, ježto podobný požadavek samostatnému státu nelze přece klásti a uvedený materiál slovenská armáda potřebuje. Vysvětluje dále, že něm. vojsko si počínalo na Slovensku tak, jako by bylo na nepřátelském území, tj. ničilo vojenské objekty a sklady.
- 5/ Konečně uvádí příklady, jak německé vojsko pašuje na Slovensko padesátikorunové bankovky. Mimo případy, kdy byli viníci zadrženi, poukazuje na to, že příslušníci něm. vojska platí pouze padesátikorunami, případně jinými menšími papírovými platidly, které byly dopraveny na Slovensko rovněž ilegálním způsobem.

Tento zákrok slov. vlády neměl však valného výsledku. Koncem srpna byla uzavřena tajná dohoda, jejíž přesný obsah mi není znám. Členové komise na této smlouvě nepracovali.

To však jsem se o smlouvě dozvěděl, že je to smlouva pro Slovensko velmi ponižující, kde Německo uplatnilo svoji brutalitu a dalo najevo, jak si samostatné Slovensko představuje. Jsem přesvědčen, že podobnou smlouvu může podepsat jen ten, kdo není Slovákem.

V této smlouvě muselo se Slovensko zavázat, že z příslušníků něm. národnosti bude utvořen pluk, jehož jeden prapor bude sídlit v Bratislavě. Dále se zavázala slov. vláda, že propustí všechny důstojníky české národnosti ze slovenské armády. Na tento požadavek přistoupila

slov. vláda přesto, že se jednalo o důstojníky, mající Slovenky za ženy. Takto se odměnila slov. vláda těm důstojníkům, kteří v nejtěžší době pomáhali budovat slovenskou armádu, bez jejichž pomoci by bylo lze těžko zdolat organizační práce v měsíci březnu.

Členové něm. mise zdůrazňovali často, že přišli na Slovensko, aby Slovensku pomáhali, dosud však pomáhali jen Němcům na úkor Slovenska.

Práce německé vojenské mise směřovala v první řadě k tomu, aby poznala dokonale Slovensko. Po prohlídce letišť následovala prohlídka průmyslových podniků, které pracují pro letectvo, dále ku zjištění telefonních spojů, dajících se upotřebit pro hlásnou službu. Slovenské letectvo zhotovilo na žádost německé mise několik fotografií polních letišť na východě Slovenska. Byl vysloven požadavek zřídit v této části Slovenska 5 – 7 letišť tzv. „E“ Hafen (Einsatzhafen). Pro nedostatek času nebyly tyto práce provedeny.

Počet letek slovenského letectva nebyl snížen, přesto, že byl vysloven požadavek zrušit tři letky. Ježto ministr NO nepřistoupil na požadavek snížení letectva, byl učiněn ze strany Němců pokus získat aspoň leteckou municí a jiný materiál pomocný. Válečné počty byly však stanoveny tak, aby se jevil dokonce nedostatek v každém směru. Koncem měsíce srpna bylo však nařízeno dáti veškeré 50 kg a těžší pumy k dispozici německému letectvu a byly dopraveny do Spišské Nové Vsi.

Naproti tomu nevyhovělo Německo ani jednomu z požadavků slovenského letectva. Na Slovensku zůstalo 70 letounů B-534 (stíhacích) a 64 letounů pozorovacích Š-328, 10 letounů zvedných A-100 a 60 letounů pozorovacích, 5 letka stíhacích a 1 letka cvičná.

Jevil se však velký nedostatek pilotů, ježto i s důstojníky bylo jich pouze 80. Proto snažil jsem se co nejdříve vycvičit 60 nových pilotů. Zbylo nám však málo školních letounů, zvláště školních stíhacích. Slovenská vláda žádala, aby německé letectvo postoupilo aspoň 10 letounů školních – elementárních a 5 školních – stíhacích. Ježto boj. letouny slovenského letectva nebyly opatřeny všemi palubními přístroji a dýchacími přístroji, žádal jsem také, aby byly dodány. Na tyto požadavky Němci ani neodpověděli.

Na Slovensku nebyla ni jedna letecká továrna. Oprava letounu mohla být prováděna pouze v leteckém skladu 3, který je však nedostatečně vybaven personálem a může dělat pouze opravy prvního stupně. Tento letecký sklad však zůstal bez jediného inženýra a opravy, které se tam prováděly, řídili lidé nedostatečně kvalifikovaní. Proto, že také u pluků jevíly se značné nedostatky v technické službě, snažil jsem se získat několik českých inženýrů – letců. Žádost npor. ing. Hurta, který měl snoubenku na Slovensku a byl u skladu zapracován, byla vládou zamítnuta, ačkoliv jsem ji dostatečně odůvodnil. Větší opravy letounů mohly být prováděny pouze v mateřské továrně v Čechách. Moje snaha vyřídit tuto věc příznivě, byla brzděna a vedoucí německé mise mi dal najevo, že zřízení letecké továrny na Slovensku některou továrnou z Čech by nebylo žádoucí, ježto v pozdější době bude mít slovenské letectvo německé typy.

Bylo dojednáno, že školení důstojníků letectva bude prováděno v Německu. Pouze záložní důstojníci letectva měli býti školeni na Slovensku.

HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY NA SLOVENSKU

Německý zásah do všech oborů národohospodářských byl hned od začátku velmi silný. Národohospodářství slovenští docela veřejně projevovali obavy z následků německého hospodářství. Dr. Hrnčiar, zástupce ministerstva financí, v důvěrné rozmluvě charakterizoval postup slovenské vlády v národohospodářských věcech takto: „To, čo sa robí v národohospodářských veciach na Slovensku nemôžu robiť Slováci.“

Hospodářská smlouva mezi Slovenskem a Německem uzavřená na principu clearingovém ukázala, že Slovensko vyváží o mnoho více do Německa, než může dovézt. Bylo zjištěno,

že Slovensko vyveze za normálních poměrů zboží za 400 miliónů Ks, kdežto dovoz může činit, s ohledem na nízký životní standart na Slovensku, pouze 120 miliónů Ks. Také při obchodních stycích s protektorátem se ukázalo, že Slovensko má mnohem větší vývoz než dovoz.

Německo podkopávalo hospodářskou sílu Slovenska a ochuzovalo jej při každé příležitosti. Vydavně k tomu přispívala něm. armáda, která pašovala neorazitkované peníze a za ně kupovala hodnotné zboží. Něm. vojáci skupovali všechno, obzvláště výrobky textilní a kožené, za které muselo Slovensko platit devizami. Ještě horší situace nastala při obsazení Slovenska německým vojskem. Asi 600.000 něm. vojáků žilo na Slovensku v první řadě z místních zdrojů a platilo papírovými penězi. Za tento znehodnocený papír vyjedli Němci zásoby Slovenska a skoupili i jiné potřeby, takže dnes Slovensko trpí hladem. K tomuto vykradení Slovenska dala souhlas slovenská vláda, dnes však nemůže se postarat o to, aby scházející potraviny nakoupila v cizině, ježto nemá deviz. Byl jsem v Bělehradě, když přijeli do Jugoslávie zástupci Slovenska, aby nakoupili pro Slovensko tuky. Jugoslávie však nemohla přijmout platební podmínky Slovenska a komise se musela vrátit bez pořízení.

Židovskou otázku snažila se slovenská vláda řešit postupně tak, aby odchod Židů neměl nepříznivý vliv na hospodářský život na Slovensku. Německá menšina tlačila však stále, aby byly zavedeny norimberské zákony. Věděli dobře, že není dost schopných a finančně silných Slováků, kteří by zaujali místa Židů jak v obchodě, tak v průmyslu a zemědělství. Většina židovského majetku a obchodů přešla tudíž do německých rukou.

Německá armáda potřebovala pro nástup proti Polsku, aby silnice na Slovensku byly v dobrém stavu. Slovenská vláda vzala na sebe tento závazek, který měl být splněn koncem července. Finanční prostředky na stavbu silnic dali údajně Němci z clearingového přebytku Slovenska. Stavbu prováděly většinou německé firmy. Proto byla cena 1 km silnic o 100 % vyšší než v republice s vlastním personálem. České firmy nechtěly tyto práce přijmout.

Německé vojenské vedení snažilo se hned od počátku osvojit si továrny na BCHL. Slovenská vláda nechtěla však nejdříve na tento požadavek Němců přistoupit. Teprve když bylo slíbeno, že cena zařízení továren bude vyrovnána strojním zařízením dvou jiných chemických továren, bylo povoleno převézt zařízení továren do Německa.

Na Slovensku ukázal se velký nedostatek inženýrů v každém oboru. Slovenská vláda přesto vyháněla české odborníky, ačkoliv ztráta každého inženýra byla nenahraditelná. Tímto způsobem snažilo se Německo získat české odborníky pro sebe.

Získal jsem informaci, že v Jugoslávii zakázal hlavní štáb prodávat potraviny do ciziny do doby, než budou zřízeny rezervy pro vlastní obyvatelstvo. Získal jsem zajímavou informaci o pronikání Anglie na jihoslovanský trh. Anglický vyslanec navštívil příslušné hospodářské kruhy a žádal o odprodej veškerých tuků v Jugoslávii. Cenu slíbil zaplatit zlatem a o 2,- Din vyšší na kilogramu než platí Německo. Jihoslovanské kruhy z obavy před Německem neakceptovaly úplně tuto nabídku.

HLINKOVA GARDA

Vliv HG je neomezený a proniká do všech odvětví na Slovensku. Kdo je příslušníkem HG, je spolehlivý a má zajištěnou existenci. Po odchodu Sidora z politického života a převzetí velitelství HG Šaňo Machem vznikly i zde dva tábory. Tábor Sidorův byl ochotný připravovat odboj proti Němcům a pro zřízení Československa. Sidorovi stoupenci byli však postupně odstraňováni, což tím více šířilo jejich nespokojenost. Jsem přesvědčen, že kdyby Polsko bylo vykázalo vojenský úspěch na hranicích Slovenska, mohlo počítat s vydatnou pomocí většiny slovenského národa. Spolehlivý kádr v HG tvoří lidé pochybné existence, lidé nemajetní a bez přesvědčení, kteří se dali koupit. Evangelíci nechtějí vstupovat do HG přesto, že je činěn na

ně značný nátlak, aby tak učinili. V měsíci srpnu byl však vydán zákon, podle něhož je členství v HG pro každého Slováka od 10 do 60 let povinné.

HG převzala tímto způsobem tělesnou a brannou výchovu celého národa do svých rukou.

MOBILIZACE NA SLOVENSKU

Již v měsíci květnu snažil se náčelník štábu provést přípravu pro mobilizaci. Ministr NO, gen. Čatloš, v mé přítomnosti zakázal náč. štábu pplk. Jurechovi, aby se míchal do této věci, jelikož to je věc jeho a jako ministr NO si vždy zodpoví před národem, proč nebyly provedeny potřebné přípravy. Když v srpnu přišli Němci s požadavkem, aby Slovensko mobilizovalo, namítla slov. vláda, že nemůže tak učinit, ježto mobilizační přípravy nejsou provedeny. Z toho je vidět, že část slovenské vlády snažila se vyhnout tomu, aby slovenský národ asistoval ozbrojenému německému vojenskému zákroku v Polsku. Ministr Tuka však byl vždy jiného názoru a ve svých projevech jasně naznačoval, že chce hnát slovenské vojsko po boku Němců proti Polákům.

Slovenská vláda byla donucena k provedení všeobecné mobilizace do 40 let. Němci jednoduše pohrozili, že když slov. vláda neprovede mobilizaci sama, tak ji nařídí a provedou bez ní. Ovšem podobných strašáků německých bylo již příliš mnoho.

Záložníci byli povoláváni nejdříve svolávacími lístky přímo k pluku. Později byla nařízena všeobecná mobilizace. Každý záložník musel se hlásit u nejbližšího doplňovacího velitelství, kde dostal příslušné přidělení. Je pochopitelné, že nebyla možná kontrola, a proto většina záložníků narukovala buď pozdě, nebo nenarukovala vůbec.

Mobilizace způsobila na Slovensku velkou nespokojenost. Lidé otevřeně nadávali, že musí rukovat a bojovat za Hitlera a německý Lebensraum, kdežto za republiku nesměli bojovat.

Do armády byli povoláni též Češi, zdržující se na Slovensku, ačkoliv neměli státní příslušnost slovenskou. Tito ovšem odepřeli nastoupit voj. službu z pochopitelných důvodů.

Německé vojsko obsadilo slov. hranice inclusive Vysoké Tatry. Od těchto na východ chránilo hranice slovenské vojsko. Byl utvořen slovenský armádní sbor, jemuž velel gen. Čatloš. Tento armádní sbor byl však doplněn dvěma německými pancéřovanými divizemi. Gen. Čatlošovi byli přiděleni dva němečtí generálové jako poradci. Uvedené dvě německé divize byly postaveny za slovenským vojskem.

Polská vláda oznámila 28. srpna slovenské vládě, že vrací dobrovolně Slovenskému státu území, které bylo v předešlém roce obsazeno Polskem. Toto rozhodnutí polské vlády bylo dáno k dispozici Slovenské tiskové službě. Šaňo Mach zakázal však o tom psát. V následující dnech bylo v tisku oznámeno velké vítězství slovenského vojska, které vtáhlo do Javoriny, kde nebyl ani jeden polský voják. Na území Javoriny za velké slavnosti obejmul ministr Čatloš Šaňo Macha a povýšil jej na kapitána, ačkoliv nikdy nebyl vojákem. Totéž učinil s redaktorem Murgašem a ing. Karmasinem. Takto bylo oslaveno velké vítězství na Javorině.

Slovenské letectvo po obsazení Slovenska něm. armádou mělo zakázáno konat lety. Byl povolán pouze kurýrní let z Bratislavy do Spišské Nové Vsi. Jako důvod bylo uvedeno, že německá protiletadlová obrana nezná typy slovenských letounů, a proto mohlo by se prý snadno stát, že budou slovenští letci sestřeleni.

Slovenský tisk psal sice o hrdinských bojích slovenské armády proti polskému vojsku a uváděl i zásah slovenského letectva. Nemohl jsem si však tyto zprávy ověřit, ježto jsem byl v té době již za hranicemi. Mám však dojem, že vystoupení slovenské armády bylo podobné jako na Javorině.

Slovenský tisk uváděl, že slovenská armáda utrpěla tyto ztráty: 35 mrtvých, 130 raněných. Mám bezpečné zprávy, že polské letectvo bombardovalo německé i slovenské vojsko na východním Slovensku, a proto se domnívám, že většina mrtvých i raněných byla způsobena leteckými útoky.

DEMobilizACE

Protiněmecká nálada u slovenského mobilizovaného vojska propukla na některých místech tím, že vojsko nechtělo odejít na frontu anebo že přecházeli hromadně na území Maďarska. O utkání se slovenských vojáků s německými a o utvoření tzv. „Sidorovho vojska“, které mělo připadat němu, vojsko, nemám bezpečných zpráv. V době mého odchodu byly v Bratislavě odzbrojeny dva slovenské prapory německým vojskem, ježto se vzbouřily. Podle novinářských zpráv a ústního podání, které jsem získal v Bělehradě, je pravda, že 6 000 slovenských vojáků přešlo na maďarské území a chtělo se dostat do Polska. Pravděpodobně rychlý postup něm. vojsk způsobil, že změnili svůj úmysl, zůstali v Maďarsku, případně se vrátili zpět. Bylo nebezpečné takto nespolehlivé vojsko nechat nečinně zahálet, a proto nařídila slov. vláda demobilizaci, nejdříve tří nejstarších ročníků a pak i ročníků dalších.

NÁLADA CIVILNÍHO OBYVATELSTVA

Na Slovensku rozšířilo se neobyčejně slovanské smýšlení. Dělníci a rolníci dávali často otázku: „Jak je to možné, že Slované, ačkoliv je jich kolem 250 miliónů, se nechávají ovládat Němci?“ Slovanské smýšlení proniklo do všech vrstev národa, projevovalo se v sympatii k Rusům a Polákům. Ještě více [to] dávaly najevo široké vrstvy národa k Čsl. republice. V obcích Račisdorfu a Pezinku, které byly většinou dříve luďácké, jsou časté srážky s Němci a občané povolávají slávu Čsl. republice i před německým obyvatelstvem. Nejhorlivější příslušníci lidové strany reptají nejvíce proti vládnímu režimu a Němcům a byli by rádi, kdyby se vše vrátilo ke starému. Sidor stává se symbolem pro odboj proti Němcům. Agrární kruhy a skoro všichni evangelíci vzpomínají Hodžu a jejich přichylnost k bývalému vůdci je ještě upřímnější než byla dříve. I jméno prezidenta BENEŠE vzpomínají určité vrstvy, ovšem na stálou propagandu protičeskou jsou projevy prezidentovi Benešovi velmi tlumeny.

Pakt německo-ruský působil v prvních dnech velmi zdrcujícím dojmem na většinu slovenského národa. Jejich naděje na osvobození Slovenska od Němců zdály se býti ztraceny. Největší obavy a strach z následků rusko-německého paktu, mají faráři. Jeden katolický farář charakterizoval to těmito slovy: „Čo len bude s nami, keď se diabol spojil s čertom!“

Němci snaží se zasahovat a šuměnit sympatie slovenského národa i k dějinným postavám slovenského národa. Kollár a Šafařík jsou často hanobeni bohužel i Slováky, ovšem věrnými služebníky nacistického Německa.

Oslavy Štefánikovy měly býti provedeny za účasti celé vlády. Na zárok Němců byly však omezeny a měly pouze neoficiální ráz. Přehlídka vojska i účast slovenské vlády byla na zárok ing. Karmasina odloženy. Také jubilejní známka Štefánikova byla zakázána, ježto je nemyslitelné pro dnešní režim, aby tento oslavoval nebo pěstoval památku francouzského generála. Přesto však nebyla nikdy památka gen. Štefánika vzpomínána s takovou pietou a láskou jako právě letos.

SLOVENSKÁ VLÁDA

Ve slovenské vládě představuje radikální křídlo germanofilské: ministr Tuka, ministerský předseda Tiso, Ďurčanský, generál Čatloš a ministr financí Pružinský. Umírněné křídlo s tendencí protiněmeckou zastupují ministr hospodářství Medrický, ministr dopravy Stano, ministr školství Sivák a spravedlnosti dr. Fritz.

Jsem toho názoru, že nejvěrnějším služebníkem Němců je ministr Tuka, který pokaždé když se něco připravuje, je povolán do Německa, kde dostane příslušné rozkazy. Obdržené rozkazy

provádí systematicky a má už největší vliv na celou vládu. Jeho činy jsou vedeny pomstou proti všemu českému nebo československému. Zasahuje do všech oborů života a do všech resortů ministerstev. Ministr dr. Fritz prohlásil, že si nepřipadá ani jako kdyby byl ministrem spravedlnosti, nýbrž že je jím ministr Tuka. Prostřednictvím HG ovládá každou sebemenší vesnici a kontroluje smýšlení jednotlivých lidí. Každá nevinná poznámka nebo kritika se dostane až k němu. Nese největší zodpovědnost za vše, co se na Slovensku děje a co se na Slovensku stalo.

Ministerský předseda dr. Tiso, jak jsem již na začátku vylíčil, nechtěl se nejdříve angažovat pro samostatný Slovenský stát. Později se však přece rozhodl dáti se do služeb Německa, a proto, že má za sebou katolické vrstvy obyvatelstva, nese nejvyšší morální zodpovědnost za svoje činy. Jsou však náznaky, že si nepředstavoval spolupráci s Německem tak, jak vypadá nyní. Na katolický sjezd středoškolské mládeže v B. Bystrici byli pozváni francouzští a belgičtí novináři. Tito cizí hosté byli pak pozváni na vojenskou přehlídku a na letecký den. Když se však ministerský předseda dozvěděl, že na leteckém dnu budou něm. důstojníci z letecké mise, byl nemile dotčen, ježto by byl těmto hostům nejraději představil Slovensko bez jediného Němce.

Od lidí, kteří dr. Tisa dobře znají, dozvěděl jsem se, že nedodržuje dané slovo a o jeho charakteru se vyslovili s pochybností.

Jestli by byl chtěl napravit svoje chyby, měl k tomu příležitost. Mohl se postavit proti požadavkům Německa a případně podat demisi, když něm. vojsko nastupovalo proti Polsku územím Slovenska. Místo toho, aby podal demisi, podepsal tajnou smlouvu s Německem, která umožnila nástup německému vojsku proti Polsku.

MINISTR NÁRODNÍ OBRANY GEN. ČATLOŠ

Stal se nejlepším přítelem ministra Tuky. Při každé ministerské radě sedí vedle sebe a většínu vojenských přehlídek na Slovensku provedli společně. S prof. Tukou scházel se tajně již za slovenské autonomie a z jedné rozmluvy mám dojem, že byl do celého plánu německého zasvěcen. K HG má velmi dobrý poměr a udání došlá z této strany je pro něj směřodatné. Spolehlivost důstojníků určuje tudíž ministr Tuka a HG. Gen. Čatloš ukázal se věrným služebníkem Tukovým.

K letectvu byl povolán na cvičení jeden detektiv ve vší tajnosti tak, aby o tom nevěděl nikdo z důstojníků letectva. Jeho bratr des. Čatloš, sloužící jako pilot, byl velmi dobrým zpravodajcem.

Ministr Čatloš snaží se i v názvosloví zavádět výrazy odchylné od vžitých výrazů československých, i když odpovídající duchu slovenského jazyka. Každý výraz, který je původu ruského nebo polského a odchylný od českého, je mu milejší.

Čsl. smýšlení v armádě snaží se co nejdříve potlačit. Nevěří žádnému důstojníkovi, a proto většinu vyšetřování při dezercích nebo při odletu letců prováděl sám osobně. Při výslechu mechanika, který uletl letounem a zachránil se padákem a dvou dalších vojínů od letectva, kteří byli chyceni, nechal mne čekat venku a teprve po provedeném výslechu mne zavolal a nařídil, abych je vyslychal sám. Tímto způsobem chtěl mne kontrolovat a zjistit, zda něco nezatajuji.

K důstojníkům přiděleným MNO a štábu nedovedl nalézt správný poměr. Vydané rozkazy často měnil, některé i zatajil, a proto, že vykonané i podle rozkazu práce mu většinou nevyhovovaly, byl důstojnický sbor většinou zaujat proti němu.

VHA Praha, 20-30/44

52. PONTÓNOVÝ PLUK – VÚ 1736 BRATISLAVA, KOMÁRNO VZNIK, VÝVOJ A ČINNOSŤ V ROKOCH 1950 – 1969

ĽUDOVÍT J A N Č O

JANČO, L.: 52nd Pontoon Regiment (Military unit VÚ 1736 Bratislava, Komárno). The Origin, Development and Operation in 1950 – 1969. *Vojenská história*, 7, 1, 2003, pp 109 – 123, Bratislava. Published article deals with the history of 52nd Pontoon Regiment that was deployed to Bratislava and Komárno garrisons from 1950 to 1969. The author describes the connections with its establishment and abolishment, organisational development, personal appointment of the most important functions, the way of replenishment of the commanders corps, material-technical support, training of units member and the main activities influencing its operation in individual years. The treatise has a commemorative character. It originated at the instance of the Association of pontoniers and sappers – the organization, the main objective of which is to develop the pride on the engineer troops of the Armed Forces of the Slovak Republic and to develop and enhance its tradition. Military history. Slovakia. The Slovak Army 1950 – 1969. 52nd Pontoon Regiment.

Táto práca vznikla predovšetkým zo spomienok bývalých príslušníkov 52. pontónového pluku (ďalej len 52. ponp). Tvrdé výcvikové podmienky na Dunaji, často hraničiacie s ohrozením života, ich viedli k súdržnosti, kolektívnosti a priateľstvu, ktoré pretrvalo do dnešných dní. V záujme zachovania týchto hodnôt sa prvýkrát zišli 6. 2. 1983 v bývalom Posádkovom dome armády „U Tvarožka“ na Miletičovej ulici a druhýkrát v pamätnom „Kochu“ 24. 9. 1993 zásluhou prípravného výboru (plk. v. v. Ing. Juraj Dykij, plk. v. v. Mgr. Ľudovít Jančo a pplk. v. v. PaedDr. Svatomír Ambrož), kde pri Klube vojenských dôchodcov Posádkového domu armády Bratislava založili sekciu pontonierov a ženistov. Nakoniec boli prijaté stanovky, ktorými sa na základe zákona č. 83 Zb. z. z 27. 3. 1990 o združovaní občanov vytvorilo „Združenie pontonierov a ženistov“, zaregistrované na Ministerstve vnútra SR dňa 5. 5. 1999, č. spisu VVS/1-900/90-15235, IČO 31803644.

Združenie je dobrovoľnou, vlasteneckou, nepolitickou a nezávislou občianskou organizáciou, ktorá združuje predovšetkým bývalých príslušníkov 52. pontónového pluku, 92. pontónového práporu, Ženijného technického učilišťa a ďalších ženijných útvarov, ich priaznivcov a sympozantov. Spájajú ich spoločné tradície aktívnej služby a činnosti pri výcviku, záchrane ľudí a majetku pri živelných pohromách a odstraňovaní ich následkov. Cieľom združenia je rozvíjať hrdosť na príslušnosť k ženijným jednotkám ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len OS SR) a pomôcť spoznávať, rozvíjať a upevňovať ich tradície. Organizuje zájazdy, stretnutia a návštevy významných historických a kultúrnych objektov Slovenska i okolitých štátov, najmä Českej republiky a Rakúskej republiky. Združenie úzko spolupracuje so ženistami OS SR a inými občianskymi združeniami, ako aj zahraničnými organizáciami podobného charakteru. Aktívne spolupracuje s orgánmi MO SR pri vzdelávaní profesionálov a výchove vojenskej mládeže.

Bratislava – mesto na Dunaji. Prírodnými podmienkami predurčené na to, aby tu mali sídlo ženijné útvary (podobne Komárno, ležiace na sútoku Dunaja a Váhu, ako aj Sereď).¹ Bolo

¹Ešte pred vznikom prvej svetovej vojny veliteľstvu V. zboru v Bratislave podliehal 5. pioniersky prápor so zákopovou rotou v Bratislave a 5. ženijný prápor v Komárne. V roku 1919 sa začala formovať česko-slovenská branná moc; v roku 1918 malo ženijné vojsko na Slovensku: žp 3 v Komárne, žp 4, žp 6, samostatný ženijný prápor v Bratislave a žp 12 v Michalovciach.

to tak počas Rakúsko-Uhorska, za prvej ČSR i po druhej svetovej vojne. V roku 1945 sa v Komárne vytvorila 4. ženijná brigáda, ktorej jedna rota sa presunula do Bratislavy a z nej v roku 1946 vznikol 14. ženijný prápor, ktorý sa v roku 1947 premenoval na riečny prápor a velil mu mjr. Fiam.

Príchodom časti jednotiek 4. ženijného pluku z Kroměříža do Bratislavy a časti zrušeného riečného práporu Bratislava, vznikol v rámci reorganizácie československej armády v roku 1950 52. pontónový pluk – vojenský útvar 1736 Bratislava.

Umiestnenie 52. ponp v Bratislave nebolo náhodné, ale veľmi premyslené, pretože spĺňalo podmienky na náročný výcvik – široká vodná prekážka (cca 300 m), hlboká voda (cca 3 m) a veľká rýchlosť prúdu (cca 3,5 m.s-1).

52. ponp pri jeho vzniku tvorilo: veliteľstvo a štáb, veliteľská rota, 1. a 2. pontónový prápor (každý po 3 pont. rotách), technická rota, lodná rota, automobilový park, poddôstojnícka škola, ošetrovňa, sklady a uväzisko.

Dislokácia: veliteľstvo so štábom, veliteľská rota a automobilový park boli umiestnené v Svätoplukovej kasárni², 1. ponpr sídlil v kasárni 1. mája v Ovsišti v Petržalke³ spolu s poddôstojníckou školou, ktorá sa v roku 1953 presťahovala do Svätoplukovej kasárne, 2. ponpr bol v Jelínkovej kasárni⁴, tiež v Petržalke (ich umiestnenie v Petržalke bolo výhodné pre blízkosť vodného toku – uväziska aj cvičiska), technický prápor (vznikol z technickej a lodnej roty) bol umiestnený na Mlynských Nivách na Šagátovej ulici (pri terajšej stanici SAD) a v Zimnom prístave, ošetrovňa bola v Jelínkovej kasárni, sklady materiálu boli na Trnavskej ceste (sklady NZ, zrušené v roku 1960 v súvislosti s bytovou výstavbou sídliska Ružinov) a v Zimnom prístave (PHM, plavidlá, materiál BN, BB a neskôr SMS v sklade č.18, lesozávod), výstrojný sklad bol v objekte na Mlynských Nivách po vozatajskom útvare v mieste terajšej autobusovej stanice, muničný sklad bol najprv v Kramerovom lome (blízko Nemocnice MO SR, dnes tam sídli jazdecký oddiel mestskej polície) a potom od roku 1956 v posádkovom sklade na Schönwegu – Peknej ceste v Krasňanoch.⁵ A konečne uväzisko, a zároveň aj vodné cvičisko, bolo na Krištofku (na pravom brehu Dunaja na Pečnianskom ostrove v Petržalke oproti internátu Lafranconi FTVŠ UK. Krištofek bol hostinec na uvedenom ostrove), ktoré sa dostalo v roku 1953 do „zakázaného“ pohraničného pásma, a preto zaniklo, a nové uväzisko aj s cvičiskom bolo vybudované v Ovsišti, oproti Zimnému prístavu.

Hlavnými funkcionármi pri vzniku 52. ponp boli: veliteľ pluku – plk. Ing. Karel Chmel, zástupca veliteľa – pplk. Adolf Valošek, zástupca veliteľa pre politické veci – mjr. Ševčík, náčelník štábu – plk. Ján Matúšek, zástupca pre tylo – pplk. Ján Lehotský.

Velitelia pluku počas ďalšej existencie: plk. Ján Jergenc, plk. Ing. Alexander Gápel, plk. Ing. Vojtech Tambor, plk. Ing. Vítězslav Konečný, plk. Ing. Jaroslav Pelikán, gen. Ing. Ján Čábeľa a plk. Ing. Milan Hrdlička.

²Budova tejto kasárne bola postavená v roku 1723 na terajšej Špitálskej ulici. Mala slúžiť ako lazaret, sirotinec a kláštor rytierskeho rádu s červeným hviezdicovým krížom. Počas obliehania mesta napoleonskými vojskami tu bol vojenský špitál a v roku 1849 ruský lazaret. Za Rakúsko-Uhorska bol objekt majetkom c. a k. armády. Za 1. ČSR tu sídlil peší pluk 23 „Amerických Slovákov“ a potom peší pluk vyzvedný 39 „Generála Grazianiho“. V rokoch 1946 – 1950 tu bola 4. ženijná brigáda a po nej, v rokoch 1950 – 1955, 52. ponp. Objekt potom patrili Pozemným stavbám n. p., až kým ho v roku 1973 neasanovali. Dnes je to Kamenné námestie a sídli tu ministerstvá.

³V roku 1935 MNO ČSR súhlasilo so stavbou ženijného tábora na Ostende v Petržalke a ubytovaním 2. práporu ženijného pluku 4. Objekt mal kancelársku budovu, 4 baraky pre mužstvo, kuchyňu mužstva, jedáleň, zátisie, strážnicu, ošetrovňu a záchody. V rokoch 1950 – 1958 tu bol 52. ponp a neskôr VKVŠ SVŠT (dnes STU) Bratislava.

⁴Na geometrickom pláne Strediska geodézie Bratislava-mesto, na parcelách č. 909 – 958 je zakreslený areál bývalej Jelínkovej kasárne v Petržalke, medzi bývalými ulicami Zadunajskou, Traťou mládeže a Engelsonovou. Bližšie údaje sa nezachovali. V roku 1946 sa sem nasťahovala 4. ženijná brigáda z Komárna, od roku 1950 tu bol 2. ponpr. Dňa 1. 2. 1965 bol objekt odovzdaný Rektorátu UK Bratislava pre jeho vojenskú katedru. V 80. rokoch došlo postupne k asanácii Petržalky, a tým aj kasárne.

⁵Zemské stavebné riaditeľstvo Bratislava začalo v roku 1930 stavbu muničných skladov na Schönwegu pre posádku Bratislava, kde sa potom v roku 1932 presťahoval sklad z Trnavky.

Zástupca veliteľa (ZV): mjr. Ing. Vojtech Tambor, kpt. Ing. Jaroslav Pelikán, kpt. Ing. Milan Hrdlička, pplk. Ing. Veselý, pplk. Rudolf Mikovec, pplk. Jozef Novák.

Zástupca pre politické veci (ZVP): npor. Alois Chmela, mjr. Gál, kpt. Antonín Stojan, pplk. Andrej Pollák.

Náčelník štábu (NŠ): mjr. Ignác Voráč, kpt. Ing. Milan Hrdlička, pplk. Ing. Jaromír Kopeček, kpt. Pícek, pplk. Veselý, pplk. Lepka, mjr. Jozef Blaho.

Zástupca pre tylo (ZT): kpt. Michal Čabrun, pplk. Rudolf Jambor, pplk. Remiš, mjr. Ing. Ján Nemčok.

Zástupca pre veci technické (ZVT): kpt. Ing. František Muzikář, kpt. Ševela, pplk. Ing. Badinka.

Základ dôstojníckeho zboru 52. ponp tvorili príslušníci bývalého 14. ženijného práporu a 4. ženijného pluku, ktorých postupne dopĺňali absolventi Vojenskej akadémie z Hraníc na Morave a Ženijného učilišťa (ŽU) z Litoměříc. Už v roku 1951 prišlo do útvaru 10 novovyradených poručíkov z Hraníc – Jan Čábela, Ďuriš, Milan Hrdlička, Josef Chytil, Kain, Jaromír Kopeček, Maršál, Mičulka, E. Novotný a Štefan Sokol. O rok neskôr posilnili 52. ponp príslušníci 1. pontónovej čaty ŽU Litoměřice, mladí poručíci: Svatomír Ambrož, Jozef Blaho, Ján Halgaš, Stanislav Hampl, Jozef Hlaváč, Vladimír Horáček, Milan Ivaška, Andrej Kohút, Jaroslav Kollár, Michal Kollár, Pavol Londák, Milan Král (tragicky zahynul v roku 1959), Emil Lupták, Milan Polák, Jirí Poustecký, František Pytel, Oliver Richtárik, Zdenek Sedlák, Josef Slavík, Štefan Vaškovič, Bohuš Zachar, Július Zvodár a ďalší. Po vyradení v jeseň 1955 základné dôstojnícke kádre posilnili absolventi 2. pontónovej čaty (jej veliteľom bol npor. Dušan Hrnčiar, tiež bývalý príslušník 52. ponp) – poručíci: Jaroslav Bystřický, Juraj Dykij, Juraj Fehér, Jozef Ferenc, Václav Fiala, Petr Frei, Miroslav Grulich, Ludovít Jančo, Josef Pohanka, Jakub Prát, Juraj Sláva, Oto Švihra a Jozef Zuzanašák. Okrem nich prišli ešte poručíci: Anton Kopecký z Automobilového učilišťa Nitra, Rudolf Kostolanský a Zuzana Stráňavská zo Zdravotníckeho učilišťa Ružomberok, Juraj Horňák s Richardom Lehotským z Vojenského politického učilišťa Jozefa Hakena z Roudnice nad Labem.

Výcvik jednotiek pluku prebiehal v plavbe loďkami, pontónmi, v stavbe, plavbe a kotvení súlodí, stavbe prístavných mostíkov a prevozových súlodí s prevázaním bojovej techniky, stavbe drevených nízkovodných mostov na pilótových aj rámových podporách, kombinovaných, ponorených a pontónových mostov vo dne i v noci. Ďalej sa cvičili v trhavinách a ničení, mínovaní a odmínovaní, pešej i ženijnej taktike, poľnom opevňovaní, ako aj v odbornom výcviku vodičov, potápačov, člnárov a všetkých ostatných odborností pluku. Výcvik vrcholil každoročne stavbou uzavretého pontónového mosta cez Dunaj, ktorá prebiehala vo dne i v noci. Pluk mal vybudované metodické cvičiská mostov, preprav a pod. Okrem toho mala každá rota ešte odbornú učebňu s množstvom modelov rôzneho druhu. Peší výcvik sa vykonával aj na Kuchajde, pričom sa sústreďoval na budovanie okopov, zákopov, mínovanie aj odmínovanie, prípravu družstva na obranu i útok, budovanie IGLU – eskimáckych príbytkov zo snehových a ľadových kvádrov a pod.

52. ponp bol v čase vzniku vybavený predovšetkým korisným (či trofejným) materiálom: Birago,⁶ nemeckou súpravou BN či FBS a v rámci dodávok UNRRA aj anglickými priehradovými mostmi BB (Bailey Bridge), z ktorých sa stavali mosty na pevných i plávajúcich podporách, a to jednoduché, dvojité i trojité, jednoposchodové i dvojposchodové – podľa nosnosti (ešte v súčasnosti sa s nimi možno stretnúť na Slovensku). So strednou mostovou súpravou (SMS) robili vojskové skúšky konštruktéri plk. Ing. Převorovský a Ing. Vavruška práve u 52. ponp v rokoch 1952/53, aby táto súprava mohla byť zaradená do útvarov čs. armády v rokoch 1954/1955. Skúšok sa v roku 1953 zúčastnila aj 1. pontónová čata ŽU Litoměřice, ktorej velil npor. Mrňák. SMS bola určená pre jeden ponpr (1/3 na výcvik, 2/3 uložené v sklade). SMS obsahovala zároveň aj vozidlá – 36 PV3S (nahradili Prahy RN na prevoz pontónov a mužstva), 33 T-111 (Anča

⁶Plk. Karl Birago bol príslušník c. a k. rakúsko-uhorskej armády (*1792 U 1845), v roku 1893 skonštruoval súpravu, ktorá bola po ňom pomenovaná. Jeho socha dnes stojí pred „Pionier-technischeschule Magdeburgkasern“ – Pionierskou technickou školou v Magdeburgskej kasárni v Klosterneuburgu v Rakúsku.

s drevenou kabínou na prevoz mostových častí a vlečných člnov na podvozkoch), vlečné člny, rýchle člny, motorveslá, propulzory, automobilové žeriavy, automobilové cisterny, motocykle, malé obojživelníky, ženijné pojazdné dielne. Zavedenie SMS do pluku znamenalo aj jeho menšiu reorganizáciu: bol zrušený automobilový park a v pontónových práporoch vznikli roty prepravných prostriedkov (RPP – každá mala po dve automobilové čaty – PV3S a T-111 – a člnovú čatu) na prepravu SMS, materiálu i zabezpečenie chodu života práporu. Po SMS (pred ňou bola ešte ľahká útočná súprava – LUS-6 /6t/, ľahká mostová súprava – LMS-20B /15-20t/) prišla jednotná či pontónová mostová súprava – JMS a PMS (pontonnýj mostnýj sostav) – ako ju premenovali Sovieti, ťažká mostová súprava – TMS, pilier železničného mostu – PIŽMO a most AM-50. Ale SMS sa natrvalo zapísala do histórie 52. ponp (pre rýchlosť stavby, no bola to otrocká práca. Ved' nie nadarmo sa hovorilo: „Ženisti – robotníci armády“).

Bytová situácia ani v týchto rokoch nebola priaznivá. Pluk mal k dispozícii slobodáreň „Koch“⁷ na Štúrovej ulici č. 15, z ktorej neskôr vznikla posádková slobodáreň i Posádkové veliteľstvo Bratislava, a ešte aj dnes patrí vojenskej správe. Prízemie prenajalo MO SR bývalým dôstojníkom na podnikanie – dnes sú tam obchody – a znova sa sem presťahovalo Posádkové veliteľstvo Bratislava.

Výstroj: dovtedy používané časti nemeckého výstroja,⁸ časť anglického výstroja (baganče a spinky) a odev vz. 20 nahradili súkenné rovnošaty vz. 21 s „pollitrákmi“ pre mužstvo, rajtkami a čizmami „waterproof“ pre dôstojníkov, ako aj letné pláténé uniformy vz. 21 a potom zimné vatované uniformy vz. 55 s ušiankami pre dôstojníkov.

Výzbroj: tvorili samopaly vz. 23 kalibru 9 mm (v roku 1953 ich nahradili samopaly vz. 25 kalibru 7,62 mm, v roku 1958 samopaly vz. 58 kalibru 7,62 mm – všetky so sklopnou ramennou opierkou), ĽG vz. 26 kalibru 7,92 mm a neskôr univerzálny guľomet vz. 59 kalibru 7,62 mm a protiletadlové veľkokalibrové guľomety 12,7 mm „štvorčatá“ (2 páry spriahnutých sovietskych guľometov na československom podvozku), ktoré v roku 1955 nahradili automatické 30 mm protiletadlové dvojkanóny vz. 53 na vozidle PV3S. Na prove delového člnu bola namontovaná nemecká tanková veža s kanónom 75 mm KwK 37 L/24⁹ a na korme už spomínané štvorča – na ochranu prepravísk a činnosti pluku.

Počty osôb: pontónová rota mala v roku 1956 šesť vojakov z povolania (vel. roty, ZVP, troch veliteľov čiat a staršinu), deväť poddôstojníkov a 72 vojakov základnej služby, od roku 1957 už iba troch vojakov z povolania (vel. roty, vel. 1. čaty a staršinu, lebo ZVP boli v rotách zrušené a ustanovené boli v práporoch). Teda 52. ponp mal 95 dôstojníkov, 35 poddôstojníkov z povolania (v hodnostiach čatár, rotný a staršina – od 60. rokov práporčíkov a okolo 900 poddôstojníkov a vojakov (mužstva) základnej služby, spolu okolo 1 100 osôb.

Organizácia a obsadenie 52. ponp k 1. 3. 1956 (podľa vtedajších hodností):

Veliteľ – pplk. Ján Jergenc, ZV – mjr. Ing. Vojtech Tambor, ZVP – mjr. Gál, ZVT – kpt. Ing. Fgrantišek Muzikář, ZT – pplk. Ján Lehotský, NŠ – kpt. Ing. Milan Hrdlička.

Politická skupina: propagandista mjr. Jozef Brázdovič, predseda ÚO KSČ kpt. Jozef Lupták, pracovníci pre prácu ZO KSČ a ZO ČSM npor. Jaroslav Kříž a npor. Jan Lieber, náčelník klubu npor. Mačuga.

Tylová skupina: PN kpt. Michal Čabrun, pomocník PN npor. František Živický, npor. Štefan Takács, VN kpt. Kocián, VSB kpt. Ľudovít Matejov, o. z. Helena Ročkárová, o. z. Fran-

⁷V rokoch 1894 – 1895 stavebná firma Kittler a Gratzel postavila komplex nájomných domov na vtedajšej Baross-utci pre podnikateľa Gottfrieda Ludwiga. Dom mal tri vchody (7a, 7d, 7c), vchod č. 7 patril neskôr manželom Kochovcom, ktorí z neho urobili známy hotel. Do roku 1912 tu sídlilo „Kaiserle und Königle V. Corps-Comando“ (Veliteľstvo c. a k. 5. zboru), pre ktoré postavili novú budovu pri moste Františka Jozefa (teraz Starom moste), kde je dnes FF UK v Bratislave na Gondovej ulici.

⁸Po 2. svetovej vojne príslušníci riečeho práporu nosili modrú súkennú a v lete bielu ľanovú vychádzkovú námornícku uniformu s gombičkami, na ktorých bol nápis „Deutsche Kriegsmarine“ – Nemecké vojnové námorníctvo.

⁹75 mm kanón KwK 37 L/24: KwK – Kampfwagenkanone = kanón bojového vozidla, L/24 – L = Länge = dĺžka hlavne 24 kalibrov (24x75 = 1800 mm).

tišiek Bednárík (predtým rotmajster), holič o. z. Curko, kantínska o. z. Emma Zlámalová, staršina Vöröš, staršina Oldřich Beneš, NZPHM – npor. Valachovič, staršina Štefan Horka, rotný Guláš – proviatný sklad.

Technická skupina: npor. Vojtech Jacko, npor. Štefan Taška, npor. Jozef Jozefko, npor. Vendelín Daráž (predtým rotmajstri), npor. Jozef Raši, mjr. Ján Polónyi – NZŽM, kpt. Soukup, rotný Michal Sečkář, staršina Streithofer, staršina Ignác Lizala a staršina Štefan Bolega.

Štáb: PNŠ-oper. – kpt. Ondrej Hanusek, PNŠ-mob. – kpt. Paščenko, PNŠ-ev. – npor. Košťál, por. Svatomír Ambrož, VKR – kpt. Jan Zapletal, npor. František Fridrich, NS – kpt. Jozef Maláček, Tel. náčelník – por. Jiří Poustecký, HL – kpt. MUDr. Ján Straka, ML – npor. MUDr. Valent, NDV – mjr. Viktor Murcin, kpt. Ľudovít Šipoš, staršina Zdeněk Chmelíček, CHN – npor. Oldřich David, TS – kpt. Kaizer, FN – kpt. Turzo, AN – kpt. František Vrba.

Veliteľská rota: veliteľ kpt. Andrej Hronský, dopr. čata por. Anton Kopecký, vel. čata, spoj. čata, priesk. čata, PL čata.

1. pontónový prápor: veliteľ kpt. Bohumil Kollář, ZV npor. František Appel, chem. inštruktör, zdrav. inštruktör.

pont. rota: veliteľ npor. František Palšovič, ZVP npor. František Urban, staršina, vel. čiat por. Andrej Kohút, por. Petr Frei, por. Juraj Fehér.

pont. rota: veliteľ npor. Jaroslav Weiss, ZVP por. Vladimír Turčáni, staršina Jozef Beňovič, vel. čiat por. Jaroslav Popper, por. Juraj Dykij, por. Jaroslav Bystřický.

pont. rota: veliteľ kpt. Baďura, ZVP, staršina rotný Karol Cíván, vel. čiat 1. čata, 2. čata, 3. čata por. Josef Zuzanaňák.

RPP – 1: veliteľ npor. Jozef Belica, ZVP, staršina, vel. čiat por. Jaromír Kollár, por. Juraj Sláva.

pontónový prápor: veliteľ kpt. Ing. Miroslav Mach (predtým kpt. Jozef BočKay), ZV kpt. Štefan Sokol, chem. a zdrav. inštruktör.

pont. rota: veliteľ npor. Miroslav Machatka, ZVP por. Jaroslav Žemlička, staršina rotný Vladimír Mucha, vel. čiat por. Štefan Vaškovič, por. Ľudovít Jančo, por. Josef Pohanka.

pont. rota: veliteľ npor. Rudolf Šulek, ZVP por. Juraj Horňák, staršina Milan Magál, vel. čiat por. Zdenek Sedlák, por. Jozef Ferenc, por. Václav Fiala.

pont. rota (rámcová): veliteľ npor. Mrňák.

RPP – 2: veliteľ kpt. Ambro, ZVP por. Richard Lehotský, staršina, vel. čiat por. Jozef Blaho, por. Emil Lupták, por. Jakub Prát.

Technický prápor: veliteľ kpt. Ing. Jaroslav Pelikán, ZVP, ZV kpt. Vítězslav Beneš, chem. a zdrav. inštruktör.

Technická rota: veliteľ kpt. Kresáč, ZVP, ZVT, staršina Ján Velický, vel. čiat npor. Dušan Vrba, por. Oto Švihra, por. Miroslav Grulich, por. Oliver Rychtárik, npor. Vlastimil Pešák.

Lodná rota: veliteľ kpt. Vladimír Janoušek, ZVP, ZVT kpt. Václav Mečíř, staršina, delový čln npor. Štefan Stolárik, minové člny npor. Jozef Jozefko, por. Michal Kollár, vlečné člny por. Ernest Bagin.¹⁰

¹⁰Park lodnej roty tvorili: minový čln č. 1 a 2, zdvíhací čln č. 1 a 2, hliadkové člny, vlečné člny, delový čln a hliadková loď „Prezident Masaryk“. Hliadková loď bola vyrobená podľa projektu Škodových závodov v lodenici v Komárne a na vodu bola spustená v auguste 1932. Bola súčasťou 25 ozbrojených plavidiel Dunajskej flotily, chrániacich hranice ČSR v úseku Chlaba – Devín. Výzbroj tvorili 2 dvojité kanóny vz. 30 kalibru 66 mm, 4 ŤG vz. Š.7/24 kalibru 7,92 mm a 10 mín Z vz. 28 (38). Pohon tvorili 2 turbíny po 1150 koní, dĺžka lode 50 m, šírka 6 m, výška trupu 2,25 m, ponor 1,07 m, výtlak 214 t, max. rýchlosť 31 km.h-1. Posádka: 3 dôstojníci, 3 rotmajstri, 32 – 40 mužov. V roku 1939 bola odovzdaná Nemecku a plavila sa pod menom „Bechelaren“. Koncom roku 1947 bola loď vrátená americkou okupačnou správou z Regensburgu do Bratislavy, ale do výzbroje čs. armády už nebola nikdy zaradená. Nikto sa o ňu nestaral. Až v roku 1951 z iniciatívy npor. Vladimíra Janouška a za podpory veliteľa pluku plk. Ing. Karola Chmela bola loď spojzadnená. V rokoch 1952 – 1953 sa podniklo niekoľko skúšobných jásd. MNO o loď nejavilo záujem, ďalšie plavby zakázalo a v roku 1955 loď odovzdalo Dunajplavbe, ktorá ju používala v komárňanskej lodenici až do roku 1978, keď bola zošrotovaná.

Poddôstojnícka škola: veliteľ npor. Jozef Novák, ZVP npor. Milan Hrubý, staršina, vel. čiat npor. Alois Podžorný, por. Milan Král, por. Milan Polák.

* * *

R. 1950 – príchodom 1. a 2. ženijného práporu 4. ženijného karpatského pluku z Kroměříža do Bratislavy a práve zrušeného riečného práporu Bratislava v októbri 1950 vznikol 52. pontónový pluk Bratislava ako ministerský útvar. Bol priamo podriadený MNO/Veliteľstvu ženijného vojska s predurčením na zabezpečenie prechodu armád cez široké vodné prekážky (stavba plavidlových i prievozových súlodí a mostových prepravísk na pevných podporách – nízkovodné drevené mosty na pilotových aj rámových podporách, ako aj plávajúcich podporách – pontónové mosty).

R. 1951 – významnou udalosťou bola stavba pontónového mosta *Bailey-Bridge* cez Dunaj v Bratislave medzi mostom ČA a propelerom na zabezpečenie osláv 1. mája. Bol to pekný most a slúžil verejnosti určitý čas. Ale každé ráno sa musel otvoriť pre plavbu dunajským lodiam. Iróniou bolo, že sa pri takomto otváraní na pobrežnú časť mosta predсадil súlodím ťahaným minovou loďou, ktorej zlyhal motor, npor. Jozef Jozefko a 5 súlodí zmizlo pod vodou (z nich sa podarilo vytiahnuť len časť, aj to zdeformovanú) a mjr. Ján Polónyi zbieral plávajúci materiál do člnov až po Hrušov. Pri potopení časti mostu sa 2 vojaci utopili. Niektorí pamätníci uvádzajú, že sa tak stalo až pri rozebraní mostu, a to pre poruchu motora trofejného vlečného člnu.

R. 1952 – konalo sa operačné cvičenie čs. armády spojené s ukážkou násilného prechodu vodného toku v priestore Kormorán – Rusovce (pri Hruške, dnešný Slovnaft). 52. ponp bol sústredený na ostrove Kormorán a zabezpečoval násilný prechod 3. mechanizovanej divízie na plavidlových a prievozových prepraviskách a mostovom prepravisku (uzavretý pontónový most dlhý 325 m). Ukážku, vrátane delostreleckej a leteckej podpory i dymovej clony, sledovalo velenie čs. armády za účasti ministra národnej obrany arm. gen. Alexeja Čepičku, spolu so sovietskymi generálmi a vojenskými prídelencami v ČSR. Pre nich bola postavená plávajúca tribúna z BB súpravy, aby mohli sledovať ukážku zo stredú vodného toku. Cvičenie bolo úspešné a velenie pluku i pluk boli odmenení. Týmto sa zakončila 1. etapa vojskových skúšok SMS na Dunaji. Je potrebné uviesť, že toto cvičenie bolo svojím rozsahom najväčšie v celej histórii čs. armády v prekonávaní nášho najmohutnejšieho vodného toku – Dunaja. Cvičenia menšieho rázu prebiehali v Čechách na podstatne pokojnejšej vode (na Vltave a Labe, avšak keď fúkal protiprúdový vietor, muselo sa kotviť poprúdom, teda opačne) a na Slovensku hlavne na Váhu.

Druhou veľkou udalosťou boli záchranné práce na rozvodnenom Váhu pri Komoči v okrese Nové Zámky. Zima bola nielen tuhá, ale aj bohatá na sneh, ktorého napadlo 2 – 4 m. Už vo februári bolo zrejmé, že topenie snehu rozvodní rieky, spôsobí ohrozenie obyvateľstva a v polovici apríla sa to aj potvrdilo. V oblasti Zemné a Komoča pri odvodňovacom kanáli čerpacej stanice Komoča sa dňa 14. 4. 1952 pretrhla inundačná hrádza v šírke 30 m a v priebehu dňa sa rozšírila na 50 m. Už v priebehu noci sa na miesto katastrofy dostavili jednotky z Nových Zámok, Komočárna a Serede, ktoré okamžite začali záchranné práce. Ženijný náčelník 9. pešej divízie s veliteľstvom v Trnave mjr. žen. Miroslav Blatný navrhol prehradiť prietrz protiprúdovou kamennou hrádzou. Na sypanie hrádzu bolo nevyhnutné postaviť pomocný most. To už bola úloha 52. ponp. Veliteľ pluku plk. Ing. Karel Chmel postavil dvojpodlažný, dvojtenný, jednoprúdový most BB¹¹

¹¹ Stavbu mostu riadil npor. Ján Gazdík s por. Bohumilom Kolářom, por. Aloisom Podžorným a PŠ, ostatné jednotky pluku vypomáhali pri preprave kameňa. Prieskum zatopenej oblasti na propulzoroch robila lodná rota – npor. Vladimír Janoušek, por. Jaromír Kopeček, rotný Leško a ďalší.

dlhý 43 m 17. 4. 1952 od 5.00 h do 23.00 h a hneď sa začalo s pravidelným sypaním kameňov, ktoré trvalo až do 20. 4. 1952 do 17.00 h. Denne bolo v prevádzke 250 – 1 500 nákladných vozidiel. Na zníženie prietoku vody v kritickom mieste potopili jednotky 64. ženijného pluku Sered' tri vyradené riečne lode Dunajplavby. Vybudovaná hrádza zabezpečila stabilizáciu prietokového množstva vody $2,5 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$. Zaplavené územie malo rozlohu asi 400 km^2 . Za čs. armádu odovzdal stavenisko civilným orgánom plk. žen. Jozef Kučera. Na záchranných prácach sa zúčastnili: 4. vozatajský prápor a ŠDZ vozatajská Nové Zámky, 9. a 21. žen. prápor Komárno, 64. žen. pluk Sered', PŠ spoj. Trnava a najpočetnejší útvar – 52. ponp, ktorý bol na stavenisku od 17. 4. 1952 do 23. 4. 1952. Po odovzdaní staveniska tu zostala na pomoc civilným zložkám kombinovaná rota od 64. žp Sered' a 21. žpr Komárno, ktorej velil mjr. žen. Florián Macek. Veliteľ 2.VO generál Jaroslav Tokan navrhol ministrovi národnej obrany ČSR od 52. ponp odmeniť: 3. a 4. čatu PŠ, 1. čatu 4. pont. roty, 1. dr. vlečných člnov a Zboru povereníkov štyroch dôstojníkov, jedného poddôstojníka a dvoch vojakov.

R. 1953 – realizovala sa 2. etapa vojenských skúšok strednej mostovej súpravy na Dunaji. Okrem toho bol na rozkaz veliteľa pluku plk. Ing. Karola Chmela postavený asi 15 m dlhý drevený most na pilotových podporách pre Vojenskú zotavovňu Bratislava, tzv. *Čatlošovu chatu* za Železnou studničkou (dnes je tu Štátne sanatórium kardiovaskulárnych chorôb) na skrátenie cesty do mesta. Práce na stavbe mosta riadil por. Milan Polák a baranenie pilot. baranidlami DB-50 viedol npor. Josef Chytil, ktorému pritom robil problémy kamenistý terén. V tomto roku v Čiernej nad Tisou príslušníci Sovietskej armády odovzdali pluku modernú potápačskú súpravu, ktorú prebral npor. Josef Chytil.

R. 1954 – bolo zaznamenaných hneď niekoľko udalostí. 52. ponp bol na letnom sústreďení v letnom výcvikovom priestore na Kormoráne. Začiatkom júla sa náhle oteplilo, čo malo vplyv na topenie ľadovcov v Alpách. Silné dažde tiež spôsobili rozvodnenie mnohých riek. Dňa 9. 7. 1954 Dunaj začal prudko stúpať, celý tábor sa v priebehu polovice dňa rozobral a naložil na vozidlá a pretože nebezpečne vystúpila aj hladina Vltavy, čo ohrozilo novopostavenú priehradu vodnej nádrže Slapy, pluk obdržal rozkaz presunúť sa do Prahy. Za 24 hodín sa presunul na vozidlách po osi Bratislava – Praha a na noc sa ubytoval v kasárni na Ruzyni. Na druhý deň prišla správa, že Dunaj ohrozuje južné Slovensko, a preto bez zapojenia sa do záchranných prác na Vltave (tu sa už na záchranných prácach podieľali 1. ženijná brigáda z Pardubic a 51. ženijná brigáda z Litoměříc) sa pluk vydal na cestu späť. Veliteľstvo pluku zaujalo svoje stanovište 12. 7. 1954 v Gabčíkove. Návaly vody ohrozili okrem iného aj hrádze. Nebezpečná situácia vznikla v obciach Bodíky, Baka, Gabčíkovo, Palkovičovo a Medved'ov. V Bodíkoch voda presakovala cez hrádzu a hrozilo, že sa preleje cez jej korunu, v dĺžke 500 m sa rozbahnila a mnohé vývery vody hrozili, že sa pretrhne. Na korunu hrádze sa kládli vrecia s pieskom, vývery vody sa tiež obkladali takýmito vrecami a časť rozmočenej hrádze sa spevňovala rovnakým spôsobom. Okrem iného prebiehala aj evakuácia hospodárskych zvierat, obilia a krmív. V Palkovičove sa zasa otvorila horná strana hrádze tiež asi v dĺžke 500 m a spodná časť hrádze sa posunula. Aj tu vykonal veľký kus práce 52. ponp zhadzovaním kameňov, tehál, betónových kvádrov a štrku na jej spevnenie. Zhotovením opornej steny z pilót a fošien a položením 10 000 vriec s pieskom zastavili posun hrádze, a tak zabránili totálnej katastrofe. Dňa 19. 7. 1954 vojenské jednotky zo záchranných prác odvolali. Do hrádz sa celkovo zabudovalo: 48 700 vriec s pieskom, 33 m³ dreva, 1 980 m³ kameňa, 1 700 m³ štrku a 60 q železa. Denne pracovalo v ohrozených priestoroch 2 000 vojakov, o. z. a brigádnikov z podnikov a závodov. Okrem 52. ponp sa pri záchranných prácach vyznamenal 7. mechanizovaný pluk z Hodonína, 7. žen. prápor z Ostravy-Koblova a 68. technický prápor z Komárna. Po skončení záchranných prác sa pluk zúčastnil na žatevnej brigáde počas jedného mesiaca na západnom Slovensku.

Hladina Dunaja v Bratislave vystúpila 15. 7. 1954 984 cm, 16. 8. 2002 901 cm (odhadom 902 cm, lebo sa pokazil limnigraf). Naopak, najnižšia hladina Dunaja v Bratislave bola nameraná 1. 1. 1985, a to 25 cm.

Na jeseň bol celý pluk na veľkom cvičení v severných Čechách. V rámci cvičenia v nemenovanom mestečku bol postavený trvalý nízkovodný drevený most na pilótových podporách ako náhrada za pešiu lávku. Za týmto účelom bol rozvinutý lesozávod (veliteľ por. Oliver Rychtárik), ktorý pripravil všetky mostné prvky (pilóty, statíva, prahy, trámce, mostiny, podkladky, obrubníky, stĺpiky, zábradlie, zavetrovanie, kolíky). Baranenie pilót *dieselovým baranidlom B-50*¹² mal na starosti npor. Jozef Chytil. Možno konštatovať, že kvalitne postavený most slúži obyvateľom mestečka dodnes.

R. 1955 – bol významný hneď z niekoľkých dôvodov. V lete sa konala 1. československá spartakiáda v Prahe, na ktorej sa zúčastnil 2. ponpr pod velením kpt. Jozefa Bočkaya a jeho zástupcu kpt. Štefana Sokola. Úlohou práporu bola ukážková stavba uzavretého pontónového mosta cez rieku Vltava. Materiál sa presunul po železnici z Bratislavy do Prahy a zo železničnej stanice vozidlami k stanovému táboru na Císárskej lúke oproti Vyšehradu. Každú noc sa súdovia presúvali na miesto stavby mostu, most sa postavil, uzavrel a ráno zasa rozobral. Takto cvičil prápor po nociach asi 1 mesiac za veľkého obdivu a záujmu Pražanov. Pred suitou spartakiádneho štábu, vedenou ministrom národnej obrany arm. gen. Alexejom Čepičkom, za 9 minút prápor postavil most dlhý vyše 200 m.

Ďalšou udalosťou roka bolo, že sa pluk presťahoval do Duklianskej kasárne¹³ na Jarošovej ulici, čím sa zjednodušilo velenie, súčinnosť a spolupráca všetkých jeho jednotiek. Jeľinkova kasáreň v Petržalke sa odovzdala Vojenskej katedre Univerzity Komenského v Bratislave a neskoršie asanovaná, kasáreň 1. mája v Ovsišti slúžila na letné sústreďovanie pluku a neskôr, po jeho presťahovaní do Komárna, ju prebrala Vojenská katedra Slovenskej vysokej školy/technickej v Bratislave. Zimný prístav a Mlynské Nivy vojenskej jednotky tiež postupne opustili. Jarošova ulica bola vyňatá z mestskej premávky, bola prehradená múrmi a na západnej strane bol postavený domček (stanovište) dozorných pri vchode. Na ulici pri murovanom plote Kutuzovovej kasárne boli urobené skládky SMS materiálu na ľahké a rýchle naloženie na vozidlá za účelom zvýšenia bojovej pohotovosti a dodržania stanoveného limitu na opustenie mierovej posádky.

Na účely cvičiska taktiky (družstvo a čata v útoku a obrane, kladenie protitankových a protipechotných mínových polí rôznym spôsobom, odmínovanie apod.) slúžila Kuchajda¹⁴. Ostré trhanie sa robilo v Ovsišti pod uväziskom. Ostré strelby sa konali na strelnici Patrónka, neskôr v údolí medzi Lamačom a krematóriom, potom bola strelnica vybudovaná priamo v kasárni 1. mája v Ovsišti pod vedením NDV mjr. Viktora Murcica a neskôr aj pri hrádzi v inundačnom území tiež v Ovsišti. V Duklianskej kasárni sa vybuďovali cvičiská mostov, preprav a dokonca aj *gorodok* telesnej prípravy a poradovej prípravy, na ktorom sa pred zrkadlami vojaci – nováčikovia učili pochodovať.

R. 1956 – sa niesol v znamení osobitných udalostí. V januári udreli silné mrazy okolo – 30° C, čo malo za následok zrušenie rozcvičiek a výcviku v teréne (ten sa robil na učebniach s modelmi), ktoré trvali asi 1 týždeň. Mrazy mali za následok zamrznutie Dunaja v celej šírke a dĺžke toku na našom území. Nebezpečná situácia nastala pri Bratislave, kde ľadová bariéra dosahovala dĺžku 15 km a hrúb-

¹²Neskôr boli používané sovietske baranidlá DB-45, ako aj československé *naftové baranidlá* NB-180.

¹³Duklianska kasáreň postavená na konci rakúsko-uhorskej monarchie, v roku 1931 sa spomína ako Vzatajská kasáreň. V roku 1942 tu bola výstava ukoristenej vojenskej techniky a zbraní ČA. V rokoch 1955 – 1958 objekt patril 52. ponp, v rokoch 1958 – 1968 ŽTU a 92. ponpr, po okupácii ČSSR 1968 motostreleckému pluku 13. tđ Topoľčany, neskôr časť budov zlikvidovali a na ich mieste vyrástla budova telekomunikácií. Potom tu sídlilo veliteľstvo 2. cestnej stavebnej brigády (VÚ 3433) s jedným práporom i 14. prieskumný prápor 13. tđ Topoľčany. V súčasnosti časť objektu patrí MO SR, v budove VIII. je zabezpečovací prápor MO SR a v budove III. sú umiestnené útvary čestnej stráže prezidenta SR a OS SR.

¹⁴Kuchajda – z nemčiny Kuhheide (doslova Kravská lúka), dnes Pasienky.

ku 3 m, čo spôsobilo vzduštie hladiny a časti mesta hrozilo zatopenie. Pre 52. ponp bol 18. 2. 1956 vyhlásený stav pohotovosti, v ktorom boli: 4 roty v sile 4x70 mužov a každá mala 2 autá s pontónmi, ďalej bolo vyčlenených 9 áut, 50 kg trhavín, protitankové míny, 15 železných reťazí, 5 kotviacich lán, 105 bidiel, po 4 záchranné kruhy a záchranné háky a ďalší drobný materiál. Hlavnou úlohou bolo uvoľniť prúdnicu širokú 40 – 50 m a dlhú 5 km. Trhanie ľadu sa robilo tak, že sa vyrobili drevené kríže (kratšie rameno 1 m dlhé ho držalo na ľade a na dlhšie 2 – 3 m dlhé rameno sa pripevnila protitanková mína /Pt-Mi-Ba/ s elektrickým roznetom), kríž s mínou sa spustil do diery vyvrtanej v ľade a nálož sa odpálila. Okrem toho bola vyčlenená jednotka 9+95 mužov, ktorá sa zúčastnila na záchrane osôb i dobytku v Južnom Lieskovom a vodou odrezaných dvoch delostreleckých jednotiek pri horárni Topoľové. Okrem 52. ponp sa na rozrušovaní ľadovej bariéry zúčastnili velitelia a vojaci týchto jednotiek: veliteľstva 9. streleckej divízie Trnava, II. oddielu 26. delostreleckého pluku Topoľčany, 120 mm mínometnej batérie a 82 mm mínometnej roty 9. streleckého pluku Bratislava, II. oddielu 46. delostreleckého pluku Pezinok, 3 batérie 6. delostreleckej brigády Senica (6 húfnic 122 mm, 12 húfnic 152 mm, 6 mínometov 82 mm a 24 mínometov 120 mm). Okrem toho boli nasadené aj letecké jednotky na prieskum a bombardovanie: užší letecký štáb (velil mu plk. Soběslav Bílek), 12 lietadiel B-33 z 30. bitevného leteckého pluku, 3 lietadlá K-65 spojovacieho leteckého pluku a 1 lietadlo D-47 zo 45. delostreleckého prieskumného leteckého pluku. Situácia sa zmenila 2. – 3. marca, keď sa zásluhou 52. ponp pohli ľady v Bratislave, ale nakopili sa pod mestom. Letectvo urobilo 33 vzletov, zhodilo 110 bômb a Bratislave už nehrozilo nebezpečenstvo. To ale hrozilo Rusovciam a okoliu. Ľad sa aj tu bombardovaním postupne rozbil, čo zasa ohrozilo Gabčíkovo, Palkovičovo a Zlatnú na Ostrove. Avšak neskoršie tlakom ľadových kryš sa uvoľnila aj súvislá vrstva ľadu v priestore Komárno – Štúrovo, a tak sa hladina Dunaja 6. 3. 1956 v ranných hodinách konečne vyčistila a Dunaj bol voľný, dokonca splavný. Pri záchranných prácach bolo spotrebované: 618 kg trhavín, 27 ks Pt-Mi-D, 1 659 ks Pt-Mi-Ba, 356 ks nábojov 82 mm EOF, 176 ks nábojov 120 mm EOF, 62 ks nábojov 120 mm LO, 44 ks nábojov 152 mm IO, 8 ks nábojov P-27, 348 bômb 70 kg, 56 bômb 250 kg, 50 809 l benzínu, 33 533 l nafty, 662 l oleja a najazdených bolo 74 648 km. 52. ponp obdržal za túto činnosť štátne vyznamenanie Rad práce.

Vo februári prišli traja čerství absolventi VTA AZ z Brna a obsadili funkcie: kpt. Ing. Milan Hrdlička – NŠ pluku, kpt. Ing. Miroslav Mach – veliteľ 2. ponpr a kpt. Ing. Jaroslav Pelikán – veliteľ technického práporu.

V tomto roku bol technický prápor premenovaný na mostný prápor, inak sa organizácia pluku nezmenila.

Útvary sa nevyhli zranenia ani úmrtia. Vari najtragickejšia udalosť sa stala 17. apríla 1956, keď pri výcviku v ostrom trhaní v Ovsišti zahynul por. Josef Pohanka – veliteľ 3. čaty 4. pontónovej roty. Nespotrebované trhaviny sa nikdy nesmeli z bezpečnostných dôvodov vracat' do muničného skladu, musela sa z nich urobiť sústredená nálož a takto zničiť. Aj on urobil takúto nálož a po jej odpálení vybehol z úkrytu a chcel na ňu položiť bleskovicu zabudnutú na kolíku. V okamžiku, keď sa naklonil nad nálož, táto v množstve asi 5 kg vybuchla a pohreb bol za účasti pluku v jeho rodisku v Bzenci na Morave.

Velenie pluku v tomto roku prevzal pplk. Alexander Gápel (prišiel zo 64. žen. pluku zo Serede), ktorý bol postrachom pre menej disciplinovaných dôstojníkov pre jeho prislovečnú dôslednosť a prísnosť, mnohí však z neho zbytočne urobili strašiaka. Vedel vyžadovať, bol náročný, na druhej strane za zásluhy aj odmeňovať.

To bolo na jar. Ale na jeseň, v novembri, práve po prepustení vojakov 2. ročníka základnej služby do zálohy, ešte pred narukovaním nováčikov 23. októbra, prišli *maďarské udalosti*. Prijímač pokračoval vo výcviku, na plnenie bežných úloh (najmä strážnej a dozornej služby) sa čiastočnou mobilizáciou povolali zálohy a veliteľstvo pluku s vojakmi už 2. ročníka sa dislokovalo v Ovsišti, pretože pluk v súlade s plánom náčelníka GŠ na vojenské zabezpečenie slovensko-maďarskej hranice obsadil štátnu hranicu v okolí Čunova a Rusoviec. Veliteľstvo 2. VO v prvom slede na úseku Bratislava – Komárno, okrem 52. ponp nasadilo aj 9. peší pluk Bratislava, 92. ponpr a 6. žpr Komárno

(600 osôb). Dňa 26. októbra začal pluk hliadkovať na Dunaji v úseku Bratislava – Gabčíkovo a časť síl vyčlenil na bratislavskom predmestí na ochranu Dunaja. Do 25. novembra sa stiahli z tejto oblasti všetky jednotky a pluk zabezpečoval iba hliadkovanie na Dunaji až do 9. decembra. Opatrenia zosilnenia a ochrany hraníc sa definitívne skončili dňa 21. decembra 1956.¹⁵

V tomto i nasledujúcom roku sa 4. pontónová rota zúčastňovala na celoarmádnych cvičeniach na záver výcvikového roka, na ktorých stavala pontónové mosty na rieke Morava v Brodke u Přerova a v Tovačove. Cvičenia začínali v okolí Opavy alebo Ostravy a vrcholili vo vojenskom výcvikovom priestore Libavá.

R. 1957 – v tomto období sa začínali uplatňovať vo výcviku nové prvky – stavba *ponorených mostov* a používanie *kútových odrážačov* na maskovanie prepravísk a prístupových ciest proti pozorovaniu a snímkovaniu z družíc. Avšak najpozoruhodnejšou udalosťou bolo zrušenie výcviku na celé letné výcvikové obdobie. Pluk bol vyčlenený na nakrúcanie filmu „Štyridsaťštyri“ režiséra Paľa Bielika (o vzbure 71. c. a k. pešieho regimentu v Kragujevci v roku 1918, za ktorú bolo popravených 44 mužov). Už koncom marca a počas celého apríla pluk stanoval za Stupavou pri nakrúcaní exteriérov filmu. Nakrúcania pokračovali aj v lete v rezervácii Hrubý Šúr medzi Svätým Jurom a Vajnormi, a nakoniec, na bývalej železničnej stanici v Petražalke a v Hurbanovej kasárni. Počas nakrúcania filmu odišiel veliteľ pluku pplk. Alexander Gápel študovať do VTA AZ v Brne a vo funkcii ho vystriedal ZV mjr. Ing. Vojtech Tambor.

Na záver výcvikového roka sa stal uzavretý pontónový most cez Dunaj v Ovsíšti oproti Zimnému prístavu, a to v noci. Tesne pred jeho dokončením náčelník spojenia kpt. Jozef Maláček na rýchlochom člne chcel preplávať z ľavého brehu na pravý, po odrazení člnu od brehu mu zhasol motor, čln sa predsadil na zakotvený šlep Dunajplavby a už ho nikto viac nevidel. Posádku splavilo asi 500 m popod rumunské tankery, ale všetci sa zachránili. Táto udalosť mala za následok predčasné skončenie stavby a most sa neuzavrel. Inak pluk dokázal postaviť pontónový most cez Dunaj dlhý 260 – 300 m za 60 minút (hoci norma na stavbu súdodia bola 30 minút a súdodi bolo treba okolo 26, podľa šírky rieky), čo bol na tú dobu skutočne rekord. A propos – potopený čln – neprešiel rok, aby sa nejaký nepotopil, to už bol osud či riziko podnikania.

Pri modernizácii armády bola včlenená nová čata obojživelných plavidiel do lodnej roty, a tak sa z nej stala rota riečného zatarasovania.

R. 1958 – uskutočnila sa veľká reorganizácia Československej ľudovej armády (ČSLA), ktorá hlboko zasiahla aj do života 52. ponp – bol premiestnený do Komárna (do Starej pevnosti a Novej pevnosti)¹⁶ a na jeho miesto prišiel 92. ponpr z Komárna. Sťahovanie pluku prebie-

¹⁵ŠTAJGL, J.: Vojenské opatrenia na Slovensku v súvislosti s vývojom v Maďarsku na jeseň 1956. In: Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948 – 1968. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 17. – 19. septembra 1997. Bratislava : VHÚ, 1997.

¹⁶Z historických prameňov sa dozvedáme, že tu bola pohraničná pevnosť rímskeho impéria a že pred ňou stáli aj tatárske hordy. Penikanie tureckých oddielov do krajiny vyvolalo budovanie pevností. Začiatkom 16. storočia takúto stavbu v Komárne projektoval a viedol Pietro Fernabosco. Bolo to hviezdicové viacuholníkové opevnenie s polygonálnymi bastiónmi, dokonale prispôbené terénu na sútoku Dunaja a Váhu, obohané vodnou priekopou. Má mocné múry a kazematy kryté zeminou. Stavba bola dokončená v roku 1550. Komárno tak dostalo charakter *ostrovej pevnosti* (Stará pevnosť). Po páde Nových Zámkov vzrástol význam Komárna. V roku 1666 bol inžinier plukovník František Wimes poverený rozšírením Starej pevnosti, a tak v roku 1673 vznikla Nová pevnosť. V pôdoryse nadväzovala na starú, pozostávala zo štvorkrídlovej budovy s neuzavretým uholníkovým nádvorím. Fortifikačné ťažisko spočívalo v 3 bastiónoch, všetko obohané mohutnými valmi a priekopami. Na začiatku 19. storočia bol pevnostný systém doplnený valom parabolického tvaru s dvomi bastiónovými líniami (palatínskou a vážskou) a štyrmi vysunutými portami (Vážskeho predmestia, Dunajského predmestia, Monoštorskej a Ingmandskej pevnosti za Dunajom). V palatínskej línii sú 3 brány (bratislavská, gutianska a opatovská). Pevnostný systém v Komárne bol najväčšou fortifikačnou stavbou v celom bývalom Rakúsko-Uhorsku, bol nazývaný aj „*citadelou*“. Na jednej z bást je socha ženy s vencom – *komárňanskou pannou*. Hrot západného bastiónu pevnosti nesie nápis NEC ARTE NEC MARTE (ani ľstou ani silou). Nápis charakterizuje tento dokonalý nedobytný a nikdy nedobytý pevnostný komplex.

halo po vode, železnici aj cestách a trvalo niekoľko týždňov. Do Kutuzovovej kasárne (po zrušení 9. streleckého pluku) a časti Duklianskej kasárne sa z Litoměříc premiestnilo Ženíjné technické učilište a nastali veľké presuny kádrov. Zmenili sa aj velitelia pluku, mjr. Ing. Vojtech Tambor odišiel na Veliteľstvo 2. VO do Trenčína na funkciu náčelníka ženijného vojska okruhu a velenie pluku prevzal pplk. Ing. Vítězslav Konečný. Pluk posilnili aj noví absolventi VTA AZ Brno: veliteľom 1. ponpr sa stal kpt. Ing. Jaroslav Kopek, 2. ponpr kpt. Ing. Jaromír Kopeček, ZNŠ (novovytvorenej funkcie) npor. Ing. Milan Vašínska a ZVT mjr. Ing. Ševela. Veliteľ mostného práporu kpt. Ing. Jaroslav Pelikán sa stal ZV pluku a vo funkcii vel. práporu ho nahradil mjr. Diviš. Zo ŽTU prišli 4 noví poručíci: Štefan Ďuračka, Ján Mikulec, Jozef Žák a Ján Žurek.

R. 1959 – v tomto období bolo moderné či skôr módne zapájať sa do socialistického súťaženého. Spoločnosť, ale skôr „verchuška“ než občania, bola ním priam posadnutá, čo malo odraz aj v armáde. Súťažilo sa o vzornú jednotku či vzorný útvar. Na štábe pluku boli spracované smernice pre túto súťaž a pluk ju skutočne aj vyhral a bol označený ako „vzorný útvar“. Veliteľ pluku pplk. Ing. Vítězslav Konečný po roku odišiel do Bratislavy na funkciu zástupcu náčelníka ŽTU (jeho náčelníkom bol jeden z bývalých veliteľov 52. ponp plk. Ján Jergenc) a veliteľom pluku sa stal mjr. Ing. Jaroslav Pelikán.

Zmeny v organizácii a dislokácii ženijného vojska a technický vývoj mali za následok zrušenie lodnej roty (na základe rozhodnutia spojeného velenia ozbrojených síl Varšavskej zmluvy v Budapešti 1958 bola obrana Dunaja zverená sovietskej Dunajskej flotile), čím prakticky zanikli aj zvyšky čs. dunajskej flotily.

R. 1960 – bol význačný tým, že pluk robil ukážky pre predstaviteľov armády Maďarskej ľudovej republiky a ČSSR (za účasti ministrov národnej obrany genpor. Lajosa Csinegeho a genplk. Bohumíra Lomského) v Zlatnej na Ostrove, kde kpt. Ing. Jaroslav Kopek (1. ponpr) postavil nízkovodný drevený most, kpt. Ing. Jaromír Kopeček (2. ponpr) pontónový most a kpt. Vrána (mostný prápor) most NDU. Čata potápačov a člnové jednotky zabezpečovali hlboké brodenie tankov cez Dunaj a všetci cvičiaci preukázali výbornú technickú pripravenosť a vzorné plnenie predurčených úloh. Pluk dostal názov „Útvar československo-maďarského priateľstva“.

Leto bolo bohaté na zrážky, na riekach Váh, Nitra, Hron, Poprad, Hornád, Ondava hrozili povodne. Na rozkaz veliteľa 2. VO pluk vyčlenil skupinu 25 mužov do oblastí Martina na opravu poškodených ciest, železnice a mostov.

V pluku nastali niektoré personálne a organizačné zmeny. Veliteľ 2. ponpr kpt. Ing. Jaromír Kopeček odišiel na Veliteľstvo 2. vojenského okruhu do Trenčína a jeho funkciu prevzal kpt. Fojtík a po ňom npor. Július Lenko. Aj veliteľ 1. ponpr kpt. Ing. Jaroslav Kopek odišiel k 1. žen. brigáde do Pardubic a jeho miesto zaujal npor. Ing. Milan Vašínska (funkcia ZNŠ bola týmto zrušená), ktorý zároveň s časťou 1. ponpr odišiel do Kostece nad Labem, aby položil základ novovytváranému 73. ponpr. Onedlho odišiel za ním i zvyšok práporu. Potom vznikol pri pluku nový 1. ponpr, ktorého veliteľom sa stal kpt. Fojtík a ZVP kpt. Nagy.

Pluk sa významnou mierou podieľal na výstavbe pamätníka 1. československého armádneho zboru v ZSSR pri Žiline, ktorého práce riadil plk. Ing. Milan Karas z V2.VO (neskorší genmjr. a veliteľ ženijného vojska 1. VO v Táboře) a úlohy pluku plnili mjr. Diviš, kpt. Kráľech a npor. Pirožek.

Pluk sa zúčastnil na výstavbe ropovodu cez rieku Váh pod osobným vedením veliteľa pluku a NŠ s časťou jednotiek.

V noci zo 14. na 15. decembra v dôsledku dažďov sa na juhovýchodnom okraji mesta Handlová zosunula zemina, v šírke 200 – 300 m a dĺžke 2100 m (20 miliónov m³). Veliteľ 2. VO genpor. Sedláček vyslal 22. 12. do Handlovej pplk. Ing. Vojtecha Tambora – žen. náčelníka

okruhu – ktorý sa stal členom vládnej komisie. V dňoch 26. – 27. 12. prišlo od 64. žp Sered' a 52. ponp Komárno 130 vojakov a 15 nákladných automobilov. Vojaci sťahovali rodiny z ohrozených domov, vykopávali diaľkové spojovacie káble, zásobovali pitnou vodou, hlbili štólne na odvedenie tlakových vôd, stavali kamenné stupne na rieke Handlovka a čistili ju od stromov. 31. 1. 1961 sa nebezpečenstvo zosuvov minimalizovalo.

R. 1962 – zmenili sa hlavní funkcionári pluku. Veliteľom sa stal pplk. Ing. Ján Čábela, ZV pplk. Ing. Milan Hrdlička, NŠ kpt. Ing. Picek. V organizácii pluku sa novovytvorila technická opravovňa pluku (TOP) – veliteľ kpt. Máňa a rota týlového zabezpečenia (rtz) – veliteľ npor. Fabíšek.

Začiatkom februára sa na Dunaji vytvorili tri ľadové bariéry v Gabčíkove, Medved'ove a Číčovce. Uvoľnený ľad v Bratislave pretrhol bariéru v Gabčíkove, čo zasa vzdulo ľadovú masu nad Medved'ovom. Voda zatopila polesie Zátora, kde 5. februára začali lesní robotníci ťažiť drevo. Pre 52. ponp, PS Komárno a PS Medved'ov bola vyhlásená pohotovosť. Pod velením veliteľa 52. ponp prišli jeho jednotky do priestoru Medved'ova. Pri akcii sa podarilo zachrániť 41 slovenských a 2 maďarských občanov.

V tomto období sa npor. Juraj Horňák s 1. pont. rotou zúčastnil na odminovacích prácach na východnom Slovensku. Okrem toho pluk každoročne vybudoval niekoľko spevnených brodov na riekach Váh, Hron a Nitra, ktoré umožňovali rýchly prechod vodných tokov v prípade zničenia stálych mostov. Taktiež postavil niekoľko podzemných úkrytov pre teritoriálnu hlásnu službu (TRHS) na území celého Slovenska. Pluk odstraňoval aj následky pretrhnutia hrádze s „popolčekom“ v Zemianskych Kostol'anoch, udržiaval patronátnu družbu s maďarským pontónovým plukom v Ercsi a sovietskym pontónovým plukom v Dunavárosi, ako aj s JRD Nesvadby a Dolný Peter, pomáhal mestu pri budovaní futbalového štadiónu a klziska, zabezpečoval činnosť oddielu DUKLA Komárno v II. futbalovej lige, za ktorý chytil 2 roky neskorší reprezentačný brankár Alexander Vencel starší.

Výcvik príslušníkov pluku bol preverovaný inšpekčnými previerkami MNO i Veliteľstva 2.VO, pri ktorých plnili jednotlivé prápory úlohy stavby nízkovodných drevených, pontónových i kombinovaných mostov cez rieky Dunaj, Váh, Hron, ale i Morava, spravidla v rámci vševojskových operačných cvičení. Jedným z nich bolo vybudovanie mostového prepraviska pre delostreleckú divíziu v Brodke u Přerova, alebo motostreleckú divíziu v Seredi. Pritom na Váhu bolo najťažšie vysporiadať sa s kolísaním hladiny vody, pretože pri jej vypúšťaní z vodného diela Madunice sa menila nielen hĺbka, ale hlavne šírka vodnej prekážky. Pluk pravidelne víťazil v súťažiach v stavbe mostov s 92. ponpr Bratislava a 64. žp Sered'.

V tomto roku sa konala ministerská previerka, v komisii ktorej bol za Správu bojovej prípravy MNO aj trojnásobný olympijský víťaz plk. Emil Zátopek, ktorý preveroval telesnú prípravu a túto zhodnotil ako „výbornú“.

R. 1965 – sa oficiálne veliteľom pluku stal plk. Ing. Milan Hrdlička, ktorý celý rok predtým zastupoval vo funkcii veliteľa pluku (bol na liečení vo Vojenskom ústave pre choroby pľúčne v Novej Polianke v Tatrách).

V dňoch 21. – 26. 5. sa začal posun a pretrhnutie skládky chemických odpadov (popolčeka z Elektrárne Nováky) v Zemianskych Kostol'anoch, ktorá bola dlhá 1 150 m, široká 500 m a vysoká 64 m, čo ohrozilo vojenské objekty, cestu a železničnú trať a znečistenie rieky Nitry. Veliteľ 2. VO genmjr. Josef Valeš ako odborníkov vyslal pplk. Homera a mjr. Kopečka. V dňoch 26. 5. – 14. 6. sa na záchranných a asanačných prácach podieľali aj jednotky 52. ponp.

Jarné zrážky spôsobili vystúpenie mnohých riek zo svojich korýt (teraz tomu odborníci hovoria, že sa rieky *vybrežili*). Nasledujúce dažde, lebo pršalo nepretržite takmer 90 dní, vzduli hladinu Dunaja. Všetky hrádze sa strážili, zvyšovali i spevňovali. Avšak 15. 6. sa stretla

vysoká hladina Dunaja a Váhu, čo vážne ohrozilo celý Žitný ostrov. V tento deň sa pretrhla ochranná hrádza pri čerpacej stanici v Patinciach, okres Komárno, v šírke 50 m a bola zaplavená plocha 10 000 ha. Hladina Dunaja pri limnigrafe v Bratislave dosiahla 910 cm a 17. 6. 1965 sa pretrhla aj hrádza pri Klúčovci v okrese Dunajská Streda. Tu sa prietrž 50 m za 3 hodiny rozšírila na 86 m, prítok vody bol 12 000 m³.h⁻¹, plocha zaplaveného územia bola 145 000 ha. Vyčlenené jednotky ČSLA (z nich 70 % tvorili ženijné jednotky skoro z celej ČSSR) hliadkovali na hrádzach, tieto zvyšovali, spevňovali v miestach výverov a priesakov, evakuovali obyvateľov, zvieratá a majetok občanov. Voda zaplavila územie od Dunajskej Stredu po Kollárovo až ku Komárnu. Príval vody 18. 6. 1965 strhol most pri Čičove okres Komárno a na jeho mieste bol postavený pontónový most. Po pretrhnutí hrádze pri Klúčovci, okres Dunajská Streda, išlo o všetko. Po márných pokusoch obnoviť pôvodnú hrádzu sa pristúpilo k budovaniu pomocnej okružnej hrádze z kameňa, na čo bolo potrebné postaviť pontónový most cez trhlínu. Jeho stavba začala 22. 6. odpoľudnia a 23. 6. o 6.00 hod. bol postavený v dĺžke 86 m a v prevádzke bol do 8. 7. 1965. Kamenná okružná hrádza bola uzavretá 5. 6. 1965 o 14.00 hod. s dĺžkou 671 m, spotreba kameňa a železobetónových kádov bola 25 000 m³. Pri jej uzatváraní boli potopené vlečné lode Dunajplavby (naplnené štrkom), na čo pred televíznymi kamerami a fotoaparátmi dohliadali genpor. Štepán Romočuský – náčelník žen. vojska ČSLA, genmjr. Ján Strcula – zástupca veliteľa VVO Trenčín a plk. Ing. Alexander Gápel – náčelník ŽTU Bratislava.

Vytvorila sa Slovenská protipovodňová komisia, ktorej predseda už 11. 6. aktivoval jej štáb, do ktorého boli menovaní mjr. Jaromír Kopeček za VVO a mjr. František Paľšovič za 52. ponp. Pri tejto komisii bol vytvorený vojenský štáb so sídlom na KVS Bratislava v zložení: veliteľ vojsk – genmjr. Josef Valeš, veliteľ VVO, ZV – gen. Ján Strcula, ZVP – gen. Samuel Kodaj, ZVT – plk. Špálek, ZT – plk. Chomča, ZV pre odborné veci – plk. Zelenka MNO/GŠ-VŽV. Vytvorilo sa 10 úsekov, ktorým velili velitelia nasadených útvarov. Najnebezpečnejšiemu úseku pri Čičove velil plk. Zelenka a jeho zástupcom bol plk. Josef Němec – NŽV VVO.

Na všetkých týchto prácach sa aktívne podieľal aj 52. ponp. Rýchlo sa vysporiadal s ochranou vlastných skladov v autoparku a prístave, evakuoval ostrov „Červenej flotily“ v Komárne, spevňoval hrádze v Landorfe a Iži, podieľal sa na premostovaní prečerpávacích kanálov, otváraní hrádz pre rýchlejší odtok vody a evakuácii obyvateľstva. Zachránil veľa ľudí, ktorí hľadali útočisko a záchranu z rozpadávajúcich sa hlinených domov, ktoré boli postavené z nepálenej hliny a pliev usušených na slnku – *valkov* – na stromoch. Funkcionári pluku pracovali v mestskej a okresnom protipovodňovom štábe a vzhľadom na to, že boli odborníci a mali prehľad o situácii, podieľali sa na usmerňovaní činnosti útvarov, najmä ženijných z ČSLA, SA a MĽA v okrese Komárno. Za záchranné práce pluk obdržal vyznamenanie „Za vynikajúcu prácu“.

Po skončení stavu ohrozenia sa pre okres Komárno postavila „zborná brigáda“, na asanačné, demolačné a stavebné práce, ktorej velil veliteľ 52. ponp.

Na záchranných prácach sa zúčastnilo 47 zväzkov a útvarov ČSLA (z toho 12 ženijných) v počte 10 923 vojakov.

Celkové škody predstavovali 3,5 miliardy Kčs a záchranné práce 1 miliardu Kčs. Zaplavených bolo 140 000 a úplne podmočených 40 000 ha pôdy, zničených a poškodených bolo 10 – 15 000 domov a bytov. Potvrdila sa nevyhnutnosť vybudovať vodné diela na Dunaji (Gabčíkovo-Nagymaros) na ochranu južného Slovenska, čo sa aj začalo realizovať stavbou Gabčíkovo v 70. rokoch.

R. 1966 – do organizácie pluku bola včlenená rota samohybných súlodí GSP-55 (guseničný samohodný pram). Rota sa zúčastnila spojeneckého cvičenia vojsk Varšavskej zmluvy VLTAVA-66, ktorá týmito súlodiami prepravovala tanky cez vodnú nádrž Orlik. Veľkú zásluhu na pripravenosti jednotky mal mjr. Ernest Bagin. Neskôr z tejto roty vznikol samostatný

prápor v Kamýku nad Vltavou a velili mu postupne npor. Kostelecký, mjr. Oldřich Tomek a mjr. Vladimír Kravár.

V tomto roku sa pluk zúčastnil na záchranných prácach na rieke Ondave, kde sa pretrhla hrádza v mieste prechodu plynovodu. Po celonočnom presune boli pri obci Horovce, okres Michalovce, postavené súlodia, na ktorých sa jednotky pluku na rozvodnenej rieke rýchlo presunuli asi 10 km po prúde a tu z nich postavili pontónový most, po ktorom civilné vozidlá prevážali materiál na zahatanie prietrže, čo sa aj úspešne realizovalo. Mostná hotovosť nepretržite niekoľko dní vo dne – v noci musela chrániť most pred plávajúcimi stromami a iným materiálom.

R. 1968 – v jeseni (po intervencii ČSSR spojeneckými vojskami piatich štátov Varšavskej zmluvy – ZSSR, NDR, PĽR, MLR a BĽR) sa realizovala nová veľká reorganizácia a redistribúcia ČSLA, ktorá sa bytostne dotkla aj 52. ponp. Z poverenia veliteľa VVO Trenčín prišiel do Komárna jeho bývalý príslušník pplk. Ing. Jaromír Kopeček v sprievode sovietskych dôstojníkov oznámiť veliteľovi pluku plk. Ing. Milanovi Hrdličkovi, že kasárne prevezme Sovietska armáda. A tak sa pluk presťahoval naspäť do Bratislavy. Tiesnil sa v priestoroch Kutuzovovej kasárne spolu so ŽTU a 92. ponpr, pretože celá Duklianska kasáreň sa musela uvoľniť pre motostrelecký pluk 13. td Topoľčany, ktorá prišla z Mladej Boleslavy. Po presťahovaní sa pluk podieľal na výstavbe bytov v Dúbravke a spolu s Verejnou bezpečnosťou na hliadkovaní a udržiavaní poriadku v meste.

R. 1969 – po roku pôsobenia v stiesnených podmienkach a v rámci pokračujúcej reorganizácie ČSLA nastal zánik útvaru. Prišiel august a s ním tá osudná chvíľa – rozkaz, že sa 52. ponp k 30. 9. 1969, po 19 rokoch pôsobnosti, definitívne ruší. Zároveň bol zrušený aj 92. ponpr, ich bojové zástavy boli odovzdané do Vojenského historického múzea v Prahe a väčšina jednotiek a materiálu sa presunuli do Kostelca nad Labem, kde sa 73. ponpr rozšíril na pontónový pluk. Aj ŽTU sa presťahovalo do Holešova, okres Gottwaldov (Zlín), aby uvoľnilo Kutuzovovu kasáreň pre Vojenskú politickú akadémiu Klementa Gottwalda Praha (*de jure* bola zrušená, ale *de facto* prišla ako Vojenská politická fakulta VA AZ Brno).

Význam jednotlivých druhov vojsk či služieb v priebehu vojenských dejín sa znižoval a znižoval, a naopak, iný sa zvyšoval a rástol. Už pred druhou svetovou vojnou a v jej priebehu vidieť postupný zánik jazdeckta, remontnej služby (doplňovanie koní) a vozatajstva (trénu, zásobovania), na druhej strane sa rozvíjalo delostrelectvo, automobilové a ženijné vojsko, ale najmä letectvo. Zostaňme pri ženistoch: v roku 1912 mala c. a k. rakúsko-uhorská armáda 14 sapérskych (zákopníckych) a 8 pionierskych (ženijných) práporov, o 1 – 2 roky pribudol 1 pioniersky a 1 mostný prápor, teda na zbor pripadal 1 ženijný prápor. V rokoch 1920 – 1922 mala čs. armáda 5 ženijných plukov (žp 1 Terezín, žp 2 Kroměříž, žp 3 Komárno, žp 4 Bratislava, žp 5 Praha), od roku 1922 vodný prápor Bratislava a od roku 1934 žp 6 v Bratislave. Prvý čs. samostatný poľný prápor v ZSSR začínať so ženijnou (zákopníckou) čatou, 1. čs. brigáda mala ženijnú rotu a vo februári 1945 zbor mal samostatný 318. žen. prápor a samostatný cestný prápor, 3 pešie brigády mali tiež svoje žen. prápory (pešie prápory ženijné čaty), zatiaľ čo tanková a paradesantná brigáda mali ženijné rotu. V šesťdesiatych rokoch mala ČSLA pontónový pluk, veliteľstvá okruhov mali pont. prápory, každá armáda mala žen. brigádu, divízia žen. prápor a pluk žen. rotu. Po rozdelení ČSFR a vzniku SR mala ASR v roku 1998: výcvikové stredisko ženijného vojska v Seredi, potom dva armádne zbory mali 5. ženijnú základňu v Seredi a 2. ženijnú základňu v Banskej Bystrici. V roku 2001 po reorganizácii ASR vznikla 1. mb v Prešove, 2. mb v Leviciach, db, Veliteľstvo domobrany v Topoľčanoch, 5. pluk špeciálneho určenia Jozefa Gabčíka v Žiline a Prápor okamžitej reakcie v Martine (tieto 2 útvary majú žr). Podľa „Modelu 2010“ bude mať ASR jeden ženijný prápor. Avšak po zrušení

52. ponp a 92. ponpr v roku 1969 na Slovensku už žiadny pontónový útvár nebol. (V roku 2002 bol výraz ASR zrušený a nahradený výrazom OS SR).

LITERATÚRA A PREMENE:

ADAMČÁK, Miroslav – FILIP, Jaroslav: Povodne na Slovensku. Bratislava : MO SR, 1999.

BOČKAY, Jozef: Poznámky – Riečny prápor a 52. ponp. Bratislava 2001 – rukopis.

HOSPODÁR, Vladimír: Pomoc príslušníkov čs. armády pri živelných pohromách na území Slovenska v päťdesiatych rokoch. In: Vojenská história, roč. 2, 1998, č. 4.

HOSPODÁR, Vladimír: Pomoc príslušníkov čs. armády pri živelných pohromách na území Slovenska v šesťdesiatych rokoch. Vojenská história, roč. 6, 2002, č.1.

HUBERT, Miroslav: Československá dunajská flotila v letech 1946 až 1959. In: Historie plastikového modeláře, 1995, č. 3.

HUBERT, Miroslav – PAVALA, Karel: Vojenské lodě Československa 1918 – 1959. Praha – Děčín: Spolek přátel plavby – ARES, 1999.

KOPEČEK, Jaromír: Spomienky na 52. ponp. Brno 2001 – rukopis.

O vývoji a tradiciách ženijného vojska. Sborník VŽV – zvl. č. Praha 1960.

ŠTAIGL, Jan: Vojenské opatrenia na Slovensku v súvislosti s vývojom v Maďarsku na jeseň 1956. In: Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948 – 1968. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 17. – 19. septembra 1997. Bratislava : VHÚ, 1997.

ŠTAIGL, Jan: Ochrana štátnej hranice Slovenska v rokoch 1950 – 1966. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 3 – 4.

Vojenské dejiny Slovenska III, IV. Bratislava : MO SR, 1996.

Predpis Žen-24-10. Praha : MNO, 1968, 1978.

RECENZIE

V L N A S, V.: *PRINC EVŽEN SAVOJSKÝ. ŽIVOT A SLÁVA BAROKNÍHO VÁLEČNÍKA.*
Praha – Litomyšl : Paseka, 2001, 849 s.

Málo biografii, o to menej týkajúcich sa osobností z obdobia raného novoveku, sa venuje s takou komplexnosťou a vyváženosťou životným osudom historickej osobnosti a jej spoločenskému ukotveniu, ako je to v prípade recenzovanej monografie. Autor, známy historik systematicky sa venujúci obdobiu baroka (o. i. napísal monografiu o Jánovi Nepomuckom a jeho kulte, podieľal sa na príprave výstavy Sláva barokní Čechie) si pritom bol vedomý, že doterajšia česká historiografia si princa Eugena, jedného z najvýznamnejších vojvodcov a politikov svojej doby všímala len okrajovo, a na šírenie jeho „slávy“ (*gloire*) reagovala len vtedy, ak sa viazala na ideologické konštrukty rakúskej či nemeckej historiografie. Svojou rozsiahlou knihou však vrátil princa Eugena do galérie tých postáv, ktoré nebývalou mierou ovplyvnili historický vývoj nielen v medzinárodnom kontexte (ako hrdina protitureckých a protifrancúzskych vojen), ale aj v rámci vývoja českých zemí – ako stúpenec posilňovania habsburskej monarchie.

Už rozsah monografie napovedá, že jej predmetom nie je len sústredenie sa na protagonistu „príbehu“, ale aj (čitateľsky pútavé) osvetlenie kontextov, v ktorých sa odohrávali jednotlivé etapy jeho pozemského života a neskoršej legendy. Dielo nezaprie, že jeho autorom je zároveň historik umenia: značnú pozornosť venuje ikonografii a jej politickému poslanstvu. Pritom zároveň nenápadne naznačuje formálne vlastnosti literárnych diel obdobia baroka: „rytmické“ členenie kapitol, podkapitola poňatá ako „medzihra“ (známa z barokového divadla) a v podobe pojednania o hudobnom stvárnení eugenovskej legendy osviežujúca pozornosť čitateľa sústredeného na „vážne“ dejinné udalosti sú náznakmi toho, že autor si bol vedomý plnosti prezentácie barokového umenia. Členenie textu do kníh (nazvaných podľa devíz – panovníckych hesiel jednotlivých cisárov) je zároveň proporcionálne a je pochopiteľne sprevádzané množstvom ilustrácií. Nielen tento aspekt však robí z Vlnasovej práce dielo, ktoré má šancu stať sa štandardnou monografiou o princovi Eugenovi. Vlnas totiž obsiahlu literatúru (doplnenú o výskum v domácich archívoch a galériách) v mnohých prípadoch korigoval práve s ohľadom na širší politický a kultúrny aspekt.

V prvej časti (knihe) Vlnas mapuje osudy nielen vtedy ešte abbé Eugena, ale aj jeho rozvetvenej rodiny a pokúša sa vysvetliť, prečo sa talentovaný vojak zriekol služby v armáde Ľudovíta XIV. (predpokladá dôsledky intríg, spájaných s jeho rodinou). Príchod Eugena Savojského do Rakúska sprevádza výklad a interpretácia udalostí v Uhorsku a bitky pri Viedni r. 1683. Práve najdôležitejšie obdobie protitureckých bojov, odohrávajúcich sa prevažne na území Uhorska (1683 – 1697) bolo obdobím presadenia sa Eugena Savojského ako vynikajúceho veliteľa, ako však Vlnas konštatuje, viaže sa k nemu relatívne málo dokladov. Autor tento nedostatok kompenzuje zasväteným prehľadom ťažení rakúskej armády a sleduje pritom zrod „barokového gavaliera“, vynikajúceho nielen vojenskou chrbtosťou, ale aj veľkorysosťou a milosrdenstvom k nepriateľom či dokonca osobnými priateľskými vzťahmi k jednotlivým protivníkom (francúzsky maršal Villars) ako základnými kresťanskými cnosťami. Vlnas tak kombinuje prístup historika vojenských dejín a dejín mentalít, čo je nepochybne metodologickým prínosom. Uvedené kvality princ Eugen potom naplno preukázal počas vojenských ťažení a bitiek s armádou vtedajšieho hlavného nepriateľa habsburskej monarchie – francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. V súvislosti s početnými a podrobne opisovanými bojovými stret-

nutiami sa autor pokúsil ukázať „krásu“ bojového umenia, ako ho chápala baroková doba a ako ho sprostredkujú početné výtvarné diela s motívmi bitiek a bojových polí.

Obdobie, v ktorom princ Eugen žil sa v českej historiografii celkove netešilo prílišnej pozornosti a viazal sa k nemu mýtus „doby temna“. Išlo však o etapu, v ktorej sa zo súšťačia rôznych krajín stávala politicky, mocensky a vojensky (aj vďaka princovi Eugenovi) významná veľmoc, ktorá spoluutvárala európsku politiku. V centre pozornosti viedenského dvora nestálo len úsilie o vnútornú stabilizáciu, ale aj rozšírenie území. V tejto súvislosti je pre čitateľa cenné oboznámenie sa s významom ťažení do Talianska, postatou a priebehom vojny o španielske dedičstvo a zložitou diplomaciou európskych štátov. Práve v dobe panovania cisára Karola VI. vrcholila vojenská kariéra princa Eugena, ktorý sa stal aj jednou z rozhodujúcich autorít domácej (rakúskej) politiky. Jej podobu určovali dve základné dvorské frakcie – „nemecká“ a „španielska“ strana akcentujúce rozdielne priority v súvislosti s udržaním/stratou španielskych dŕžav. Autor si pritom všima aj úlohu, akú zohrávali v politických bojoch na dvore ľudia z okruhu princa Eugena, grupujúci sa o. i. aj z českých zemí. Podáva doklady o tom, že česká politická scéna nebola pasívna, naopak, aktívne vstupovala do formovania Rakúska ako celostného podunajského štátu. Pravdepodobne princ Eugen bol hlavným iniciátorom úsilia o sústredenie sa vládnej politiky na región strednej a juhovýchodnej Európy, ktoré podčiarklo aj jeho historické víťazstvo nad Turkami pri Belehrade. Táto udalosť znamenala obnovenie nadvlády nad Banátom a začiatok kolonizácie veľkých oblastí Balkánu, zároveň aj dala podnet k apoteózam víťaza od Belehradu. Posilňovanie habsburskej monarchie však predpokladalo vyriešenie základného problému – otázky nástupníctva v ženskej línii rodu. Pri jej zabezpečovaní sa princ Eugen angažoval formou tajnej diplomacie, výsledkom ktorej bolo len prerozdelenie niektorých dŕžav medzi Rakúskom a Francúzskom.

Vzhľadom na množstvo a kvalitu architektonických a umeleckých diel, ktorými sa princ Eugen obklopoval alebo dal podnet k ich vzniku, si Vlnas kladie aj otázku, nakoľko je oprávnené chápať Eugena Savojského ako „kultúrny typ“. Hoci konštatovanie, že skôr než mecénom, bol objednávateľom umeleckých diel, ktoré mali slúžiť jeho vlastnej reprezentácii, môže vyznievať negatívne, zodpovedá prevažujúcemu dobovému prístupu k umeniu a vedám: tie sa stávali nástrojom oslavy a reprezentácie či už cirkevných alebo svetských autorít. Ako sa však konštatuje, kým dôsledky Eugenových vojenských alebo diplomatických aktivít neovplyvňujú aktuálnu tvár Európy, v prípade ním objednaných umeleckých diel a zbierok je to naopak. Medzi ne patria okrem iného aj zámky na území Maďarska a Chorvátska, tým však Vlnas venuje len okrajové zmienky. V súvislosti s umelcami, ktorí sa pohybovali v jeho blízkosti, však prekvapí autorovo deklarovanie (hoci uvedené len marginálne) Jána Kupeckého za „pražského rodáka“. Je nepochybné, že pochádzal z českej exulantskej rodiny, tá bola však v čase narodenia Kupeckého usadená v Pezinku. Nie je dôvod „privlastňovať“ si „nejakú historickú osobnosť“ len na základe jej rodiska, tu však ide skôr o upozornenie na nekorektnosť v poznaní realíí, ktorej by sa bolo treba vyvarovať.

O tom, ako si „privlastňovali“ princa Eugena nasledujúce generácie a formovali jeho legendu, výstižne pojednáva posledná kapitola, uvedená staťou o okolnostiach Eugenovej smrti a inscenovaní jeho pohrebu. Centrálnym problémom sa však stalo interpretovanie činov a života slávneho vojvodu v historiografii a literatúre: tu sa Vlnas sústreďuje na otázku, čo podnecovalo jednotlivých autorov a historiografické školy k interpretácii z „malo – „ resp. „všene-meckých“ či „rakúskych“ pozícií, ktoré napokon z princa Eugena urobili či už „radcu troch cisárov“ alebo „bojovníka za silné (=veľké) Nemecko“. V tejto interpretácii nebolo potom ďaleko k zneužívaniu eugenovskej legendy na ospravedlňovanie totalitných tendencií a priamo aj zločinov. Citlivo pritom diferencuje jednotlivé historiografické školy, vychádzajúce z rôznych ideologických stanovísk liberalizmu, nacionalizmu, marxizmu a pod. Upozorňuje, že účelový historický mýtus sa utvára za účelom legitimizácie, či už dynastií alebo národov a historicky doložený obraz stráca zmysel. Práve túto časť knihy považujem za metodologicky

nesmierne prínosnú a poučnú pre každého autora, ktorý si postaví úlohu napísať biografiu nejakej osobnosti. V tomto smere je práve recenzované dielo mimoriadne vydarenou ukážkou toho, ako sa dávno „zabudnutá“ osobnosť môže interpretovať výsostne súčasným spôsobom, a čitateľ s prekvapením môže zistiť, že nie je bez vplyvu ani na výklad diania prítomnosti. Konštatovanie, že autor sa nebojí použiť pri výklade nadhľad a bonmot, je už len ďalším odporúčaním, prečo si Vlnasova práca zaslúži pozorné (a najmä pre historika aj opakované) čítanie.

Eva Kowalská

TEJCHMAN, M.: *VE SLUŽBÁCH TŘETÍ ŘÍŠE*. Praha : Mladá fronta, 1999, 247 s.

Pred štyrmi rokmi sa na pulkoch našich kníhkupectiev objavila kniha renomovaného českého historika Miroslava Tejchmana, v ktorej sa zamerl na tému služby vojenských dobrovoľníkov, resp. príslušníkov iných národov v ozbrojených silách nacistického Nemecka v rokoch druhej svetovej vojny. Ako autor v úvode konštatuje, činnosť dobrovoľníkov národných armád štátov okupovaných treťou ríšou, ktoré vznikli pri ozbrojených silách protihitlerovskej koalície v exile, je pomerne známa a v našich krajinách mala vždy značnú publicitu. Menej sa písalo o dobrovoľníkoch a ich jednotkách pôsobiacich pri armádach Nemecka, Talianska a Japonska. Práve tretia ríša pritiahla do svojich ozbrojených síl najviac dobrovoľníkov, čo bolo podmienené geografickým rozsahom okupovaných štátov nemeckou brannou mocou a vytvorením si vlastnej záujmovej oblasti konštituovaním, resp. premenou, neokupovaných krajín na svoje satelity. A tak sa viac ako dva milióny mužov z rôznych európskych štátov (aj spojencov Nemecka, príp. neutrálnych štátov) obliekalo v rokoch vojny do nemeckých uniforiem s atribútmi národnej symboliky a poberalo nemecký žold. Drvivú väčšinu týchto dobrovoľníkov tvorili občania Sovietskeho zväzu, ktorých postoj k službe v nemeckej armáde bol diametrálne odlišný od pohnútok dobrovoľníkov zo strednej a západnej Európy. Napriek tomu boli v kontexte dejinných súvislostí chápaní nielen sovietskym režimom, ale aj západnými spojencami ako zradcovia svojho štátu. Je len tragickým faktom, že rovnako ako sovietskych dobrovoľníkov v službách tretej ríše, po vojne posielali do gulagov v ZSSR i bývalých sovietskych zajatcov, ktorí odmietli bojovať po boku nemeckej armády. To bol aj jeden z dôvodov, prečo sa v bývalom východnom bloku o zahraničných dobrovoľníkoch v službách A. Hitlera do roku 1990 takmer vôbec nepísalo na rozdiel od západoeurópskych krajín.

Autor si za hlavný cieľ vytýčil pokúsiť sa „o objektívni a komplexní zobrazení všech okolností, za nichž byli lidé ochotni vystoupit proti vlastní zemi, respektive proti jejím zájmům, v „cizích službách“. Ďalej autor uvádza, že publikácia „v každém případě by měla být chápaná jako obsáhlejší informace o fenoménu dosud známém jen z německé či anglosaské literatury“ (s. 7 – 8). Dobrovoľníci v radoch zbraní SS tvoria výnimku, pretože o nich v poslednom čase vyšlo pomerne veľké množstvo publikácií, ale keďže sa autor rozhodol pre úplné vykreslenie predmetnej problematiky, tak aj ich históriu zahrnul do svojej knihy.

Vlastná publikácia je rozdelená do štyroch kapitol, má záver, prílohy, bibliografiu a menný register. Prvá kapitola pod názvom *Dobrovoľníci – cizinecká legie Třetí říše* sa venuje genéze myšlienky zaradiť zahraničných dobrovoľníkov do nemeckých ozbrojených síl. Podotýka, že táto myšlienka dozrela predovšetkým v čase východného ťaženia. V ďalšej časti v skratke opisuje európsku fašistickú scénu s výnimkou Nemecka a Talianska. O Slovensku sa sem dostala len zmienka – „slovenský fašizmus nacistického typu byl sice výraznější, avšak ve vládě Slovenského státu představoval tu méně významnou složku luďáckého hnutí, které se již v ro-

ce 1939 stalo partnerem pro Berlín“ (s. 21). Autor zjednodušujúco podal zložitý politický vývoj na Slovensku v druhej polovici 30. rokov a v čase vojny. Mimo iné bolo treba uviesť plný názov strany – Hlinková slovenská ľudová strana a aj to, že ako strana s autonomistickým programom, naplneným v októbri 1938, bola do určitej miery prirodzeným partnerom Nemecka, ktoré využilo jej postavenie na Slovensku pre svoj vlastný cieľ – rozbitie Česko-Slovenska. Vo vnútri strany prebiehal aj v čase slovenského štátu boj medzi radikálnymi a umiernenými časťami. Radikálna časť chcela prehĺbiť totalitný systém na Slovensku, preberala vzory z nacistického Nemecka a chcela budovať slovenský nacionálny socializmus.¹ Ďalej autor analyzoval možnosti dopĺňovania ozbrojených síl tretej ríše z nemeckých menšín na území iných štátov. Na s. 27 uvádza, že slovenskí „Nemci se však do wehrmachtu ani do SS príliš nehrnuli a jejich leiter Franz Karmasin je dokázal celkem úspěšně bránit“. Opäť sa tu podáva zjednodušujúci výklad. Slovenskí Nemci vo Wehrmachte, aspoň spočiatku, slúžiť nemohli, pretože boli občanmi suverénneho štátu (nemeckého spojenca) a mali vykonávať povinnú vojenskú prezenčnú službu v slovenskej armáde. Pôvodne sa predpokladalo a dokonca aj boli vytvorené čisto nemecké jednotky slovenskej armády (vo veľkosti pešieho práporu a delostreleckého oddielu), ktoré sa však potýkali s nedostatkom dôstojníkov a poddôstojníkov. Veľký tlak na organizovanie a fungovanie takýchto jednotiek tu bol i zo strany Nemecka. Do SS vstupovali slovenskí Nemci viac-menej dobrovoľne, ale od polovice roka 1943 (po zmenej situácii na frontoch ustal prúd dobrovoľníkov zo Slovenska) tí, ktorí neuposlúchli výzvu na vstupovanie do zbraní SS, ale vykonávali prezenčnú službu v slovenskej armáde, boli považovaní za etnických odpadlíkov. Dokonca sa vytvárali ich zoznamy a po vojne mali byť vedení k zodpovednosti. V žiadnom prípade sa nedá povedať, žeby ich Franz Karmasin bránil alebo ochraňoval. V júni 1944 bola uzatvorená dohoda medzi Slovenskom a Nemeckom o prevelení karpatských Nemcov k zbraniam SS. V slovenskej armáde z karpatských Nemcov zostalo iba 2 000 mužov a do zbraní SS povolali takmer 8 500 mužov, presný počet tých, ktorí tam slúžili nepoznáme, ale iba dobrovoľníkov bolo určite niekoľko stoviek.² Autor uvádza aj nemecké ozbrojené zložky a organizácie, ktoré zahraničných dobrovoľníkov prijímali do svojich radov, aj s krátkou históriou ich pôsobenia – Todtova organizácia, Nacionálne socialistický automobilový zbor, Technická pohotovostná služba, Ríšska pracovná služba, Ríšska poštová ochrana, Ríšska železničná ochrana, Ríšska protiletectká ochrana, Ríšska požiarňa ochrana, nemecké pozemné, vzdušné a námorné sily, zbrane SS a ďalšie. Bohužiaľ presné počty dobrovoľníkov v službách tretej ríše nie sú známe. Autor predpokladá, že sovietskych dobrovoľníkov bol oveľa väčší počet, napr. aj pri nebojových zložkách a tiež tých, ktorí pôsobili ako pomocníci na východnom fronte. Vychádzajúc z týchto premis konštatuje, že konečný počet všetkých dobrovoľníkov zaradených v nemeckých ozbrojených silách sa môže vyšplhať až na číslo 3 milióny (s. 35 – 36).

Druhá kapitola pod názvom *Evropská armáda* približuje podiel jednotlivých národov západnej a strednej Európy medzi zahraničnými dobrovoľníkmi nemeckých ozbrojených síl, ich vlastnú organizáciu, zaradenie a využitie. Autor ich zaradil do troch skupín: „Rasově spříznění“ (Dáni, Nóri, Holanďania, z Belgicka – Flámi a Valóni); „Ti ostatní“ (Francúzi, Luxemburčania, Čechoslováci – Česi a Slováci; Poliaci, Albánci, príslušníci Juhoslávie – Chorváti a Bosnania, Srbi, Slovinci; Gréci); „Spojenci a neutrálové“ (Taliani, Fíni, Bulhari, Rumuni, Maďari, Španieli). My sa zameriame na nám najbližšie a pre čitateľa najpríťažlivejšie spracovanú časť témy – Slovákov. Autor im venoval necelé dve strany (s. 77 – 78). Na s. 77

¹Bližšie pozri napr.: KAMENEC, I.: Slovenský štát (1939 – 1945). Praha : Anomal, 1992; KAMENEC, I.: Tragédia politika, kňaza a človeka. Bratislava : Archa, 1998.

²Bližšie pozri napr.: KOVÁČ, D.: Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945). Bratislava : Veda, 1991; MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. In: Acta Historica Neosoliensia, roč. 3, 2000, s. 148 – 160.

píše, že „Maďarsko jej (Slovákov – pozn. Z. K.) sice pripravilo o rozsáhlá územia na juhu, avšak jako vazal ríše si Slovensko za krátke války proti Poľsku v zari 1939 mohlo vzít malá územia na Oravě a Spiši, postoupená bývalou ČSR Poľsku v zari 1938“. Maďarsku boli skutočne odstúpené južné časti územia Slovenska, ale ešte počas trvania Československej republiky, po Viedenskej arbitráži z 2. novembra 1938. Po vzniku slovenského štátu, 14. marca 1939, Slovensko urýchlene uznalo aj Maďarsko. Avšak už 23. marca 1939 prepukol ozbrojený maďarsko-slovenský pohraničný konflikt, keď maďarské vojská po predbežnom nemeckom súhlase obsadili 10 až 15 kilometrové pásmo východného Slovenska, západne od bývalej administratívnej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. 26. marca vstúpilo do platnosti dohodnuté prímerie a podľa protokolu o novej hraničnej čiare medzi slovenským štátom a Maďarskom, podpísaným 4. apríla 1939, stratilo Slovensko pás územia pozdĺž východnej hranice o rozlohe asi 1 600 km² so 74 obcami, v ktorých žilo takmer 41 000 obyvateľov, väčšinou slovenskej, rusínskej, resp. ukrajinskej národnosti. Slovensko po skončení vojny proti Poľsku, do ktorej sa aktívne zapojilo, si pripojilo na základe dohody s Berlínom z 21. novembra 1939 územia Kysúc, Oravy a Spiša zabraté Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938. V roku 1938 sa poľské zabratie 226 km² územia Kysúc, Oravy a Spiša uskutočnilo na základe protokolu slovenskej a poľskej delimitačnej komisie, podpísanom 1. decembra 1938 v Zakopanom, a nie v septembri, ako uviedol autor.³

Bohužiaľ, aj ďalší odstavce o účasti Slovenska vo vojne proti ZSSR predstavuje substrát faktografických omylov, polopráv a fikcií. V júni 1941 po vstupe Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu bola vyslaná na východný front Rýchla skupina (veliteľ – plk. gšt. Rudolf Pilfousek), ktorá sa po menších bojoch od 5. júla 1941 reorganizovala a doplňovala na Rýchlu brigádu. Táto brigáda v bojoch pri Lipovci 22. júla 1941 utrpela veľké straty na ľuďoch a technike. Zároveň v júni a začiatkom júla 1941 prebiehala na Slovensku mobilizácia záložníkov a na východný front bola vyslaná armádna skupina (zložená z dvoch peších divízií a armádných jednotiek) pod velením gen. I. triedy Ferdinanda Čatloša a jednotky vzdušných zbraní pod velením gen. I. triedy Antona Pulanicha. Dovedna slovenské jednotky mali v júli 1941 na východnom fronte 50 689 mužov, a nie 40 000, ako uvádza autor. Straty Rýchlej brigády spolu s ťažkopádnosťou presunov slovenskej armádnej skupiny (len malá časť bola motorizovaná) si vynútili reorganizáciu slovenských jednotiek v poli. Na základe operačného rozkazu veliteľa armády č. 7 z 25. júla 1941 sa vytvorili Rýchla divízia (motorizovaná), predurčená na priame frontové zasadenie po boku nemeckých vojsk a pešia divízia (podľa nariadenia z 26. júla 1941 Zaisťovacia divízia), ktorá mala plniť zabezpečovacie úlohy v tyle frontových vojsk. Reorganizácia sa dotkla i jednotiek vzdušných zbraní, z ktorých časť bola odsunutá na Slovensko. Spolu po vykonanej reorganizácii bolo na Slovensko presunutých 35 623 mužov, z ktorých prevažná časť bola demobilizovaná. Rýchla divízia preto nemohla v auguste 1941 utrpieť veľké straty, a teda nebol ani dôvod na stiahnutie väčšiny slovenských vojakov z frontu. Autor ďalej píše, že „postupne je (Rýchlu divíziu – pozn. Z. K.) vystriedala tzv. zaisťovacia divízia, ktorá v lete 1942 pôsobila prevažne na Kavkaze“. Odhliadnuc od toho, že Zaisťovacia divízia nikoho nestriedala na fronte, ale po celý čas svojho pôsobenia na východnom fronte bola nasadená v zázemí na Ukrajine a v Bielorusku, musíme pripomenúť, že Rýchla divízia (súčasť skupiny armád „A“, najprv 1. tankovej a potom 17. armády) sa dostala na severné kaukazské predhoria až v druhej polovici augusta 1941, po prekročení rieky Pšiš. Technická bri-

³Bližšie pozri napr.: BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 4, s. 34-53; CSÉFALVAY, F.: Horúci záver marca 1939. In: Armáda, roč. 9, 2001, č. 3, s. 19-21; DEÁK, L., ed.: Malá vojna (Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993). Bratislava : Slovak Academic Press, 1993; KOVÁČ, D. a kol.: Kronika Slovenska 2. Bratislava : Fortuna Print & Adut, 1999; PETRÍK, J.: Spišská tragédia. Martin : Matica slovenská, 1999; ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. In: Apológia, roč. 2, 1994, č. 1, s. 20-26.

gáda, ktorá vznikla reorganizáciou z 2. pešej divízie (bývalá Zaisťovacia divízia) sa po 28. októbri 1943 presunula z Bieloruska do Talianska. Tu bola 1. júla 1944 reorganizovaná na 2. technickú divíziu. Rýchla divízia po ústupe zo severného Kaukazu na Krym bola v júni 1943 reorganizovaná na 1. pešiu divíziu, opätovne nasadená do bojov a v júni 1944 v Rumunsku už poslednýkrát reorganizovaná na 1. technickú divíziu s úlohou stavať obranné línie pre nemeckú armádu. V tejto činnosti pokračovala i na území Maďarska, kam sa divízia presunula v októbri 1944.⁴

Okrem leteckej časti pri Zaisťovacej divízii pôsobila v južnej časti východného frontu od 4. novembra 1942 i slovenská letka 13 v rámci nemeckej II. stíhacej skupiny 52. stíhacej eskadry. 1. frontová garnitúra (4. 11. 1942 – 7. 7. 1943) získala 154 potvrdených vzdušných víťazstiev a mala štyri vlastné straty. Letka používala lietadlá Messerschmitt Bf-109 verzií E, F, G-2, G-4, a nielen Bf-109 E uvádzané autorom. 2. frontová garnitúra (7. 7. 1943 – 25. 10. 1943) získala 60 víťazstiev vo vzdušných súbojoch a stratila iba troch pilotov, ktorí dezertovali na sovietsku stranu. Teda opäť nie je pravdou autorovo vyjadrenie, že na jeseň 1943 slovenská letka „byla takľka zdecimovaná v bitvách nad Krymem“.⁵

Ďalší odstavec sa venuje nasadeniu slovenských vojakov proti Povstaniu a zdá sa, že ani tu autor nepreukazuje dostatočné znalosti slovenských vojensko-historických reálií. Je azda zbytočné písať o tom, že slovenskí vojaci nebojovali v radoch nemeckej armády. Ako náhrada za stratu asi 90 % početného stavu slovenskej armády pred 29. augustom 1944 vznikla Domobrana, čo bolo všeobecne zaužívané označenie pre slovenskú armádu od septembra 1944 do apríla 1945. Len 725 mužov jej 1. pešieho pluku a jedna delostrelecká batéria zo Žiliny boli nasadené v súčinnosti s nemeckými jednotkami, resp. priamo v jej bojových zostavách (na úrovni menších jednotiek so slovenským velením). Takisto ďalšie riadky tejto problematiky sú len skresleným pochopením, či skôr nepochopením činnosti znovuorganizovanej slovenskej armády, príp. časti jej jednotiek, napr. Domobrany, Protiletadlového delostreleckého pluku, Technického zboru a pod.⁶

Autor sa usiloval neobísť ani Hlinkovú gardu, ktorá, ako správne uvádza, vznikla v lete 1938, ale už menej presne upozorňuje na „neustále rozpory medzi jejimi predákmi“, kvôli ktorým „nikdy nesehrala väčšiu rolu“. Omylom je, že základná uniforma gardistov pochádzala zo skladov všeobecných SS. Uniformy „vybraných jednotiek brannej výchovy“ (neskôr úderných oddielov), ktoré vznikli v prvej polovici 1941 boli farby poľnej šedi a boli šité na Slovensku, podľa strihu uniformiem SS. Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy nevznikli v máji 1941 ako uvádza autor, ale až v septembri 1944. Na druhej strane chýba zmienka o inštruktoroch z Waffen SS, ktorí vypomáhali v kurzoch HG, v dôstojníckej škole HG v Bojniciach, ale aj organizovanie kurzov pre dôstojníkov HG v Sennheime v Nemecku a pod. Tvrdenie, že mnohí príslušníci HG dostali výcvik v Nemecku je prehnané, rovnako, ako aj to, že boli počas vojny akousi rezervou (napr. v roku 1942 boli úderné oddiely rozpustené), najmä, ak sa to už ďalej

⁴Bližšie pozri: BYSTRICKÝ, J.: Pozemné vojská Slovenskej armády na bojiskách 2. svetovej vojny. In: Apológia, roč. 2, 1994, č. 6, s. 19 – 22; BYSTRICKÝ, J.: Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In: Vojenská história, roč. 2, 1998, č. 2, s. 39-61; BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 4, s. 29-54; BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajina a Bieloruska (november 1942 – október 1943). In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 3 – 4, s. 35-52; BYSTRICKÝ, J.: Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 1, s. 40-65; KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 3 – 4, s. 87-100.

⁵Bližšie pozri napr.: RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. Bratislava : VITA MO SR, 1997; ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. Bratislava : Magnet-press Slovakia, zv. 2., 2000; ŠUMICHRASŤ, P. – HOCHMUTH, V. – ANĎAL, J.: Messerschmitt Bf 109 F, G-2 a G-4 slovenských pilotov 1942 – 1943. In: HT model špeciál No. 903.

⁶Bližšie pozri napr.: JABLONICKÝ, J.: Povstanie bez legend. Bratislava : Obzor, 1990; KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. Bratislava : TIS MO SR, 1999.

nevysvetľuje. Maximálny počet príslušníkov HG a Pohotovostných oddielov HG po vypuknutí SNP sa pohyboval okolo 6 000 mužov. Absentujú údaje o Slovenskej pracovnej službe, Hlinkovej mládeži a ďalších ozbrojených zložkách, ktoré boli spolu s nemeckými silami nasadené proti SNP.⁷

Posledná časť o Slovákoch v službách tretej ríše je opäť venovaná nemeckej menšine na Slovensku. Aj tu mnohé informácie autor podáva skreslene. Okrem iného, napr. paramilitantné oddiely Freiwillige Schutzstaffel der Deutsche Partei vznikli ešte v novembri 1938, teda pred konštituovaním slovenského štátu (tento mal len 2,5 milióna obyvateľov). Aj vykresleniu náboru dobrovoľníkov z radov nemeckej menšiny na Slovensku chýbajú fakty a širší kontext. Krátka zmienka o vytvorení Heimatschutzu je takisto plná chýb. Prvé jednotky Heimatschutzu sa utvorili v rámci FS na prelome júla a augusta 1944 na základe rozkazu vodcu Nemeckej strany Ing. Franza Karmasina z 25. júla 1944. Dňa 1. septembra 1944 boli oddiely Heimatschutzu začlenené do SS v duchu nemecko-slovenskej dohody z júna 1944 o splnení brannej povinnosti slovenských Nemcov vo Waffen-SS. Tieto jednotky vykonávali hlavne strážnu, spravodajskú a informačnú službu.⁸ Napriek tomu, že autor venoval Slovensku a slovenským reáliám iba dve strany, chýb a nepresností je tu nepomerne veľa.

V kapitole *Východní dobrovolníci* rozoberá autor v troch skupinách „Marné sny v Pobaltí“ (Litovci, Estónci, Lotyšši); „Slované přesto dostali zbraně“ (Bielorusi, Ukrajinci, Kozáci, Rusi a ich organizácie) a „Východní legie“ (Kalmykovia) nasadenie dobrovoľníkov zo Sovietskeho zväzu v službách nemeckých ozbrojených síl. V poslednej kapitole pod názvom *Neobvyklé légie* sa venuje exotickým a málopočetným légiám Indov, Arabov a Angličanov.

Záver je venovaný povojnovým osudom dobrovoľníkov, resp. ich potrestaniu. Prílohy tvoria výber hodnostných označení niektorých dobrovoľníckych jednotiek. Bibliografia zachytáva pravdepodobne použitú literatúru a pramene. Podľa tohto zoznamu autor nepoužil ani jedinú slovenskú publikáciu a nenavštívil jediný slovenský archív. Je to škoda, pretože predpokladám, že jazyková bariéra v tejto oblasti neexistuje a aj vzdialenosť z Čiech na Slovensko nie je neprekonateľná. A tak v literatúre absentujú viaceré základné práce k slovenskej časti tejto problematiky, či už J. Bystrického, J. Jablonického, I. Kamenca, J. Korčeka, D. Kováča, J. Rajninca, J. Stanislava, L. Suška a iných, ktoré sú v súčasnej dobe doplnené štúdiami, príp. publikáciami ďalších autorov. Kniha je doplnená aj fotografickou prílohou.

Napriek početným nedostatkom v slovenských reáliách predmetnej problematiky, publikácia poskytuje základný prehľad o zahraničných dobrovoľníkoch v nemeckých službách v rokoch druhej svetovej vojny. Náročnejší čitateľ však musí po hlbšej analýze faktov, ako aj vyjadrení, siahnuť po inej literatúre, v tomto prípade väčšinou zahraničnej. Svojím spôsobom kniha predstavuje zaujímavý projekt, ktorý by si však vyžadoval mnohé časti dopracovať. Základný cieľ, ktorý si vytýčil sám autor, bol splnený len čiastočne.

Zoltán Katreba

⁷Bližšie pozri napr.: BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1, s. 110-122; CHREŇO, J.: *Malý slovník slovenského štátu (1938 – 1945)*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1965.

⁸Bližšie pozri napr.: LIPTÁK, L., ed.: *Politické strany na Slovensku (1860 – 1989)*. Bratislava : Archa, 1992; KORČEK, ref 6; KOVÁČ, ref 2; MELZER, ref 2.

M A S T N Ý, V.: *STUDENÁ VÁLKA A SOVĚTSKÝ POCIT NEJISTOTY 1947 – 1957: STALINOVA LĚTA*. Praha : Aurora, 2001, 294 s.

Kniha amerického historika českého pôvodu je českým prekladom anglického originálu (*The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years, New York 1996*). Autor v nej nadviazal na svoje predchádzajúce práce o studenej vojne. V súčasnosti V. Mastný vedie medzinárodný výskumný projekt o dejinách NATO a Varšavskej zmluvy zameraný na štúdium dedičstva „studenej vojny“ pre európsku bezpečnosť.

Studená vojna V. Mastného je zaujímavá a prínosná z niekoľkých hľadísk. Autor okrem množstva literatúry a prameňov západnej proveniencie využil pramene z archívov vo východnej Európe sprístupnené historikom od začiatku 90. rokov. Týmto spôsobom sa autorovi podarilo napísať v mnohých smeroch priekopnícku analýzu o začiatku studenej vojny z hľadiska konfrontácie medzi Sovietskym zväzom a Západom do Stalinovej smrti, resp. Stalinovho dedičstva, ktoré bolo neprekonateľnou prekážkou reformy sovietskeho systému až do jeho zániku na začiatku 90. rokov.

Dôležitými medzníkmi studenej vojny, ktorá sa najprv prejavovala ako politický konflikt medzi USA a ZSSR bola Trumanova doktrína, Marshallov plán, založenie NATO a vznik Spolkovej republiky Nemecko. ZSSR reagoval založením Informbyra, vznikom RVHP. Od berlínskej krízy v rokoch 1948 – 1949 v studenej vojne začali prevažovať vojenské hľadiská. Vojenskej sile sa na oboch stranách (USA a ZSSR) pripisoval dôležitý význam nástroja politiky. Militarizácia studenej vojny ešte viac zosilnela počas Kórejskej vojny v rokoch 1950 – 1953. Podľa autora „sovietsky pocit neistoty, ktorý zrodil studenú vojnu, súčasne zrodil také obmedzenia, ktoré ju držali na uzde ... a moskovskí vodcovia tieto obmedzenia nechceli prekročiť.“ (s. 209) To však neznamenal, že hrozba vnímaná v USA nebola podložená a nemohla vyústiť do vojnovnej konfrontácie. Za Stalinovho života bola zahraničná politika ZSSR jeho osobnou politikou, hoci konečné rozhodnutia mohli ovplyvniť jeho podriadení alebo spojenci Moskvy. Ale posledné slovo patrilo vždy Stalinovi. Zahraničná politika ZSSR sa vyznačovala improvizáciou bez dopredu pripravených scenárov, ako reakcia na situáciu, bez dôkladnejšej analýzy vyhodnocovania síl a reakcie protivníka. K improvizáciám prispieval aj neusporiadaný pracovný režim Stalina, ktorý zužoval priestor na zvládnutie veľkého množstva otázok dotýkajúcich sa bezpečnosti ZSSR. Z týchto dôvodov vznikali mnohé chyby a omyly Stalina. Za vínnikov vlastných neúspechov Stalin obvinil a zlikvidoval v ZSSR a štátoch strednej Európy mnohých predstaviteľov komunistických strán. Toto tvrdenie je dokumentované na viacerých miestach knihy, najmä v súvislosti s politickými procesmi. Stalinovo poňatie bezpečnosti sa v prvom rade koncentrovalo na vnútornú bezpečnosť štátu. Z tohto dôvodu vznikli mnohé politické procesy v ZSSR a štátoch, ktoré patrili k jeho spojencom. „Čistky“ sa uskutočnili aj v komunistických stranách mimo sovietskeho bloku, ale s menej tragickými koncami. Inicioval ich Stalin so zámerom odstrániť z vedenia komunistických strán funkcionárov presadzujúcich líniu Moskvy, ktorá sa časom zmenila. Obvinenia zo zrady, spriahania, špionáže v politických procesoch v ZSSR a štátoch strednej Európy boli argumentom pre verejnosť na zakrytie Stalinových chýb z druhej svetovej vojny a po nej.

Dôležité miesto v knihe V. Mastného má analýza vzniku politických procesov v súvislosti so sovietsko-juhoslovanským konfliktom. Stalin dodatočne pripísal juhoslovanskému lídrovi J. B. Titovi aj chyby, ktoré sám urobil počas druhej svetovej vojny vo vzťahu k Juhoslávii. Obvinenia vznesené proti Titovi na druhom zasadnutí Informbyra dodalo ďalšiemu sledu politických procesov neplánovaný spád. Ale prvý podnet k monstra-procesom vyšiel z Juhoslávie, v apríli 1948, proti interbrigadistom (s. 81). Procesy proti titoistom v štátoch sovietskeho bloku nabrali na tempe, keď Belehrad zahájil odvetné akcie odsúdením agentov Informbyra v procese v Novom Sade (s. 83). Podľa V. Mastného sovietsko-juhoslovanská konfrontácia sa ne-

zakladala na „žiadnych neprekonateľných rozporoch, ale spočívala v nezlučiteľnosti vzájomných afínit“. (Medzi Stalinom a Titom, pozn. M. Š.) Stalin stratu Juhoslávie „odpísal“, pričom podpora Juhoslávie zo strany Washingtonu zabránila vojenskému útoku, ktorý ZSSR a jeho spojenci pripravovali. Uspokojil sa s prerušením hospodárskych stykov v spojení s propagandistickými akciami, pričom využili protititovskú opozíciu.

Úrodu Stalinových prehmatov po neúspechu s Juhosláviou rozšírili ďalšie. Berlínska blokáda, ktorá trvala rok, skončila neúspechom pre Stalina. Sovietska podmienka zrušenia blokády spojená so zamietnutím plánu vytvorenia západonemeckého štátu stroskotala. Letecký most vytvorený na zásobovanie Západného Berlína zachránil obyvateľov pred vyhľadovaním a neprinútil Západ k ústupkom v nemeckej otázke. Tejtó otázke autor venoval pomerne veľký priestor v súvislostiach politiky USA a ZSSR k nej. Argumentácia a závery autora o krachu sovietskych plánov na zjednotenie Nemecka z roku 1952 a 1953 vyznievajú presvedčivo. ZSSR prichádzal s návrhmi na zjednotenie Nemecka vtedy, keď sa zdalo, že USA víťazia v Kórei. Aby zabránil možným stratám v Ázii, predkladal nereálne plány zjednotenia Nemecka, v ktorých východné Nemecko so svojim sovietskym systémom malo predstavovať inštitucionálnu základňu pre celé Nemecko.

Vojna v Kórei, otázka Nemecka, príprava mierovej zmluvy s Japonskom, dozbrojovanie Západu Spojenými štátmi boli hlavnými otázkami, ktorých riešenie bolo vzájomne podmienené politikou ZSSR a USA. Ani jedna z veľmocí nechcela pripustiť, aby prehrala v ktorejkoľvek časti sveta a vyprázdnila svoje pozície protivníkovi. USA sa Trumanovou doktrínou usilovali zabrániť ďalšiemu rozširovaniu komunizmu vo svete. Kórejská vojna bola vnímaná ako pokračovanie čínskej revolúcie v Ázii a USA útok severokórejských vojsk na Južnú Kóreu považovali za ohrozenie svojich záujmov v Ázii. Argumentácia a analýzy V. Mastného o kórejskej vojne sa odvíjajú vo viacerých úrovniach, a to: cez prizmu politiky USA a ZSSR, politiky Číny, Severnej Kórey a dôsledkov vojenskej konfrontácie na vojenské výdavky a balansovania na pokraji vojny medzi USA a ZSSR.

Politika ZSSR voči komunistickým stranám vo svete bola podriadená jeho mocenským záujmom. Bola jednotná v zámeroch vo vzťahu k stranám spojeneckých štátov. Moskva požadovala od západoeurópskych komunistických strán obhajobu svojich záujmov, podobne aj od japonských komunistov. Čínske vedenie usilovala vtlačiť do situácie, aby sa vojenská konfrontácia odohrala medzi Čínou a USA. Komunistické strany vo svete ako nástroj sovietskej politiky nezohrali tú úlohu, ktorú sovietske vedenie a osobne Stalin im direktívne ukládali. Odchod francúzskych a talianskych komunistov z vlády, roztržka s Juhosláviou, Kórejská vojna a ďalšie udalosti mali svoj dopad na výmenu ministrov zahraničia ZSSR. Sovietske záujmy občas narušili pokusy komunistických lídrov riešiť problémy z hľadiska svojich záujmov, ako sa stalo v prípade severokórejského vodcu Kim Ir-sena, ktorý zatiahol ZSSR do vojny s ďalekosiahlymi dôsledkami.

Vo vzťahu ku komunistickým stranám v Európe ZSSR urobil zásadný obrat založením Informbyra v roku 1947. Predchádzajúci súhlas Stalina s účasťou komunistov v koalíčných vládach sa zmenil na kritiku koalíčného partnerstva a jednoznačné kopírovanie sovietskeho modelu. V roku 1949 ZSSR zmenil názor na jednoznačné kopírovanie sovietskeho modelu. V roku 1949 ZSSR zmenil názor na ozbrojené sily svojich spojencov. Kým v povojnovom období ZSSR nepočítal so silnými armádami, po vzniku NATO Stalin žiadal budovanie silných armád. Prvým krokom bola požiadavka, aby armády „očistili“ dôstojnícky zbor v prospech komunistickej strane oddaných dôstojníkov. Od roku 1951 požadoval zvýšiť výdavky na zbrojenie a budovať silné armády, aby sa vyrovnávala sila armád zo Západom. Dôležitou súčasťou knihy V. Mastného je analýza o reálnej a imaginárnej podvratnej činnosti USA proti komunistickým režimom. Autor uvádza inštitúcie, ktoré podvratnú činnosť plánovali a uskutočňovali. USA túto činnosť výdatne finančne podporovali, aby destabilizovali komunistické režimy cestou vysielania agentov, narušania hraníc a podporou útekov komunistických

funkcionárov na Západ (s. 94 – 99). Niektoré plány, napríklad plán vytvoriť vojenské oddiely z exulantov bol schválený v americkom senáte ako Kerstenov dodatok, ale jeho uskutočnenie sa odkladalo, až zanikol. Tajné operácie USA vychádzali z predpokladu, že v komunistických štátoch existuje ilegálny odboj, ktorý operáciami treba podporiť a povzbudiť. Predpoklad o ilegálnom odboji nevychádzal celkom z reálnej situácie, pretože vnútorný odpor slabol aj z dôvodov masových represii. Na nebezpečie podvratnej činnosti v Československu reagovali bezpečnostné orgány viacerými spôsobmi. Ale neboli celkom jasne rozoznané a oddelené skutočné a imaginárne podvratné akcie. Viaceré akcie v armáde boli vyprovokované oddelením Obranného spravodajstva, ktoré viedol B. Reicin. Provokácie boli aj metódou štátnej bezpečnosti. Hoci autor podvratnej činnosti pripisuje dôležitý význam (s. 98 a 134) nepodarilo sa mu vnieť jasnejší obraz o ich rozsahu.

Posledná časť knihy o Stalinovom dedičstve a záver je nielen zhrnutím, ale súčasne zamyslením nad Stalinovými rokmi studenej vojny. Dedičstvo Stalina nedokázali sovietski vodcovia odstrániť bezprostredne po jeho smrti, ale ani neskôr. Bremeno zločinov Stalina presunuli na Beriju, čím predĺžili existenciu sovietskeho režimu o niekoľko desaťročí.

Český preklad V. Mastného umožňuje slovenskému čitateľovi sa oboznámiť s fundamentálnou prácou o začiatku studenej vojny a sovietskym pocitom neistoty o vlastnú bezpečnosť, ktorý toto obdobie sprevádzal v sovietskej politike. Z neistoty o bezpečnosť Sovietskeho zväzu v rokoch 1947 – 1953 sa odvíjala jeho zahraničná politika. Neviedla k znižovaniu obáv, ale skôr naopak, k zväčšovaniu. Táto tendencia bola podľa autora najmarkantnejšia na konci života Stalina. Drobné faktické nepresnosti v knihe neznižujú jej celkovú kvalitu. Raritou je, že kniha neobsahuje list s obsahom.

Michal Štefanský

ANOTÁCIE GLOSÝ

MESSADIÉ, G.: *OBEČNÉ DĚJINY ANTISEMITIZMU. OD STAROVĚKU PO DVACÁTE STOLETÍ.* Praha : Práh, 2000, 317 s.

V predvečer tretieho tisícročia vyšiel francúzsky originál, ktorého ambíciou je zodpovedať otázky existencie antisemitizmu. Jej autor pátra po zdrojoch, príčinách a dôsledkoch tohto fenoménu, ktorý sprevádza ľudstvo už dvadsaťtri storočí. Čitateľovi predkladá históriu antisemitizmu – históriu v zmysle vedecky zdôvodneného hľadania, a nie v zmysle predkladania téz. Predmetná syntéza vychádza z umiestnenia Židov do historického kontextu, v ktorom boli prenasledovaní, ich demografie, spôsobu života, zo vzťahov k politickým, náboženským a ideologickým hnutiam. Zdôvodňuje dôsledné odmietanie Židov podrobiť sa nadvláde cudzích kultúr a vzdať sa svojho židovstva za výhody, ktoré vyplývali z asimilácie. Analyzuje príčiny ich prenasledovania, podrobovania sa ponižujúcim zákonom, ich podriadenosť zákazom vykonávať mnohé povolania, odkázanosť na vymedzené časti miest, zákaz pobytu v niektorých mestách, vystavenia nezmyselným obvineniam a posmechu.

Gérald Messadié identifikuje tri základné typy antisemitizmu – grécko-rímsky antisemitizmus, kresťanský antijudaizmus a antisemitizmus nacionálny. Tomu zodpovedá aj primárne členenie publikácie do troch kapitol. V úvode hodnotí autor doterajšie prístupy k objasňovaniu antisemitizmu. Podľa neho „vedú k dvom extrémom: buď odhalujú jeho hrôzu, ktorá však len prehľbuje záhadu, alebo uvádzajú tendenčné a dielčie vysvetlenia, ktoré východiská skôr zastierajú než osvetľujú“.

Prvé obdobie antisemitizmu, predkresťanské, sa týka udalostí približne od dobytia Alexandrie až po vyhlásenie kresťanstva za oficiálne náboženstvo Rímskej ríše. Bolo vyvolané predovšetkým iredentizmom veľkej

časti židovského národa vo východnom Stredomorí a jeho legitímnym odmietaním podriaďiť sa cudzej väčšine – náboženskej, kultúrnej či politickej. Tento nacionalizmus viedol k náhlemu výbuchu, ktorý sa prejavil v sebevražedných pokusoch zelótskeho odboja, vzdelaní Židia sa však od neho dištancovali. Potom bol posilnený helénskym a rímskym ostrakizmom. Podstatou bolo, že judaizmus sa „previnil“ voči celému antickému náboženskému systému tým, že prvýkrát v dejinách vytrhol božstvo z ľudskej predstavivosti. Zvláštne spoločenské a ekonomické postavenie Židov tiež prispelo k vyvolaniu obrovskej nenávisťi.

Druhé, najdlhšie, obdobie antisemitizmu autor situuje na začiatok 2. storočia a jeho vyvrcholenie kladie do polovice 19. storočia. Začalo konfliktom medzi rodiacou sa kresťanskou cirkvou a židovským náboženstvom. Pokračovalo neustálymi bojmi cirkvi so schizmami a kacírstvom, kam bol priradený aj judaizmus a končilo v čase, keď vplyv Ríma na dobové svetové problémy definitívne zoslabol. Vtedy sa začal uplatňovať totalitný nacionalizmus, ktorý odvrhol Židov z dôvodov, ktoré už neboli náboženské.

Tretie historické obdobie antisemitizmu – nacionalistický antisemitizmus vzišiel z koncepcie „štát je národ“, ktorú formulovala Veľká francúzska revolúcia. Na určitý čas ustúpil pod tlakom židovskej emancipácie do úzadia, ale v priebehu celého 19. a 20. storočia naberal na intenzite v celej Európe a vyvrcholil do holokaustu. Národné štáty posadené vlasteneckým nacionalizmom, ktorý bol považovaný za neoddeliteľnú súčasť morálky, odvrhli Židov, ktorí sa nepripojili k etnickej národnej kultúre, a ktorí boli v očiach verejnej mienky príliš kozmopolitní na to, aby sa stali lojálnymi občanmi.

Autor navyše uvažuje o pretrvávani nácionalizmu – reakčného, rasistického, teda po-

tenciálne alebo skutočne antisemitského – do súčasnosti. Spoločným prvkom troch veľkých období antisemitizmu bol etnický nacionalizmus. Rimania neznesli židovské odmietnutie rímskej identity a kresťania zase odmietnutie identity kresťanskej. U nacionalistov 19. a 20. storočia to bolo nezvládnutie odmietnutia nacionálnej identity – francúzskej, ruskej či protestantskej. Nacistický nacionalizmus predstavuje osobitnú kapitolu v ľudskej histórii. V Nemecku dosiahol mýtus národnej identity svoj vražedný vrchol. Systém, nastolený Hitlerom sa nedokázal vysporiadať s prehrou, ktorú utrpelo Nemecko v prvej svetovej vojne. V nemeckej mentalite prevládal pocit, že Nemecko je obeťou moderného sveta, ktorého hybnou silou sú Židia. A práve spojenie túžby po autoritárskom režime a očiste s nihilizmom, preexponovalo vášne nacionálnych socialistov a motivovalo ich k najdesivejšiemu kolektívnemu vraždeniu v dejinách.

Autor tiež zdôvodňuje tvrdenie, že „moc Židov nezodpovedá ich počtu“. Nie je predsa možné predpokladať, aby sa národ, ktorý bol obeťou prenasledovania a ponížovania dvadsaťtri storočí, neupevňoval v svojej solidarite a neopieral sa o zdroje, ktoré mu pomohli sa brániť. Je to tiež zásluha židovských prenasledovateľov, ktorí ich celé stáročia nútili využívať všetky intelektuálne rezervy na svoju obranu.

Publikácia predstavuje vedecky zdôvodnenú, faktograficky podloženú a čitateľsky prístupnú históriu antisemitizmu. Je históriou antisemitizmu, nie šoa. Zároveň je dejinami duchovného postoja, a nie židovského ľudu. Odhaľuje mýty, ktoré sprevádzajú judaizmus. Vyznieva o to objektívnejšie, že jej autorom nie je židovský občan.

B. Šedová

KOVAŘÍK, J.: *OREL PROTI ORLU*. Praha : Hart, 2002, 474 s.

Jiřího Kovaříka možno v českej historiografii smelo označiť za jedného z priekopníkov vojenských dejín napoleonského obdobia, s vysokým profesionálnym kreditom. Za po-

sledných 5 rokov sa prezentoval viacerými kvalitnými, a hneď dodajme, že i úspešnými knižnými titulmi, ktoré si medzi čitateľmi veľmi rýchlo našli svojich nadšených obdivovateľov. *Orel proti orlu* je v istom zmysle zavŕšením jeho napoleonskej trilógie, ktorej za námet poslúžili tri známe vojenské dobrodružstvá Napoleona Bonaparta, publikované dosť netradične a atypicky, v obrátenom garde. V knihe *Sto dní. Z Elby k Waterloo*, z roku 1999, najprv priblížil príčiny, priebeh i dôsledky Napoleonovho posledného pokusu o návrat na trón. V knihe *Rok 1812 – Napoleonovo ruské ťaženie* z roku 2001 potom zachytil udalosti, ktoré boli počiatkom Napoleonovho pádu, no a príbeh tohto ťaženia je príbehom zlomu a prvých neúspechov Napoleona, ktoré osudovo predznamenal jeho budúcnosť.

Genéza celého ťaženia roku 1809 bola pomerne dlhá. Ťaženie samotné bolo bohaté na vojenské udalosti, bolo mimoriadne zložité a plné zvrátov. Ved' začiatok vojny sa niesol v znamení Rakúšanov, keď smelým útočným plánom takmer rozvrátili francúzsku armádu. Preslávený landshutský manéver, sprevádzaný sériou bitiek pri Teugn-Heusene, Abensbergu, Landshute, Eggmühli, Alteglofsheime a Regensburgu, ale zvrátil úvodný priebeh ťaženia v prospech Francúzov. Boje sa postupne presúvali k Viedni, ktorá ostala po bitke pri Ebelsbergu nechránená. Rakúšania ale Napoleonovi ušli a pri Aspern-Esslिंगene mu uštedrili porážku, vôbec prvú v jeho kariére. Zdalo sa, že sa šťastena opäť usmeje na Rakúšanov, no krvavá bitka pri Wagramu a boj pri Znojme, definitívne priniesli triumf napoleonských orlov, ktorý v konečnom dôsledku viedol k uzavretiu francúzsko-rakúskeho spolenectva z „rozumu“. Takto v krátkosti možno zhrnúť celé toto ťaženie, ktorého históriu anotovaná publikácia opisuje jedinečne a neopakovateľne, ako ostatne všetky spomínané tituly autora. Ten opäť preukazuje vysokú znalosť v odbore vojenských dejín napoleonského obdobia a jeho nespornou devízou pri jej demonštrácii je schopnosť tieto poznatky podať veľmi zrozumiteľným a pútavým spôsobom, ktorý prekračuje rámec „suchých“ rozborov a konštatovaní.

Čitateľom pomerne známy scenár horeuvedených udalostí z hlavného bojiska, podľa ktorého je i celé toto ťaženie označené dunajským, autor podstatne obohacuje o udalosti z vedľajších bojísk v severnom Taliansku (bitka pri Sacile), Uhorsku (bitka pri Raabe), Dalmácii, Varšavskom veľkovojskovstve a Haliči (bitka pri Raszyne), Tyrolsku (boje tyrolských „horalov“ Andreasa Hofera proti Bavorom a Francúzom), či v strednom a severnom Nemecku. Ťaženie poníma komplexne a jeho vývoj zobrazuje ako veľkolepú fresku. Na jej scéne sa okrem dvoch monumentálnych aktérov, Napoleona a arcivojvodu Karola, objavuje rad historických postáv. Maršal Davout potvrdil, že je skutočným vojvodcom, umenie maršala Masséna, po počiatočných zaváhaniach, dosiahlo pri Asperne a Wagram vrchol, maršal Berthier dokázal, že úvodné zlyhanie bolo len dielom náhody a nedorozumenia, maršal Bernadotte mal naposledy v tak gigantickom vojenskom ťažení hájiť francúzske farby, no a Oudinot, Marmont a MacDonald, si za statočnosť vyslúžili hodnosti francúzskych maršalov. Legendárny maršal Lannes, ako aj generáli Lassale a Espagne, naposledy zažili „vzrušenie“ z boja. Slávu si získal neskorší poľný maršal Radecký, zatiaľ čo mená ďalších jeho spolubojovníkov, podmaršalkov a generálov Rosenberga, Hillera, Hohenzollerna či Bellegarda, Klenaua a Liechtensteina, upadli neprávom do zabudnutia. Na strane druhej vystupujú obyčajní vojaci, ktorí mali najviac pocítiť hrôzu a beznádej vojenského šialenstva, avšak ktorých mená mali v drvivej väčšine ostať navždy neznáme. Ich neveriteľné dobrodružstvá plné hrdinstva, odvahy a statočnosti, zmiešané s bolesťou a utrpením, ktoré autor prezentuje formou výpovedí mnohých najpovolanejších, berie dych a vyvoláva nadšený obdiv. S jemu vlastným citom pre detail Kovařík dokonale navodzuje takmer mysticky ponurú atmosféru jednotlivých bitiek a strhujúcim spôsobom ju necháva vyniknúť v celej jej desivosti. Romantický charakter textu dodávajú vzletné slová plné patetiky a oslavných ód na adresu hrdinov. Zlomové okamihy sú zachytené sugestívne a neraz pre lepšie vystihnúť podstaty toho-ktorého stretu autor

prenecháva slovo pamätníkom. Závery z toho plynúce, sú výstižné a prenikavé a nikoho nenechávajú na pochybách, ako hlboko autor prenikol do reálií a povahy doby.

Kovařík, sa, podobne ako v predchádzajúcich prácach, usiloval v maximálnej možnej miere uplatniť reč dobových dokumentov a svedkov. A tak procesu historickej verifikácie boli postupne vystavené rozkazy, proklamácie a bulletiny cisára Napoleona i arcivojvodu Karola, memoáre maršalov, generálov, dôstojníkov i radových vojakov, spomienky civilistov či kroniky plukov. Ani práce starších historikov nezostali bez povšimnutia a viaceré z nich boli podrobené „revízií“, zároveň sa však stali výdatným zdrojom autorevej inšpirácie.

Podobným spôsobom autor postupoval i pri koncipovaní práce, keď sa jeho štýl príliš nelíšil od štýlu predošlých publikácií. Knihu rozdelil na kapitoly (6) a podkapitoly (54), pričom verní zásade poslednej spolupráce s vydavateľstvom Hart, každú kapitolu otvoril výstižným citátom z diela Patricka Rambauda, držiteľa Goncourtovej ceny za literatúru v roku 1997, *La Bataille* („Bitka“ – ide o romantické spracovanie témy bitky o Aspern a Esslingen). Nezabudol priblížiť organizáciu francúzskych a rakúskych vojsk, taktiku a základné bojové formácie jednotlivých druhov zbraní, výzbroj, výstroj či kvality veliteľského zboru na úrovni zborov, divízií, niekde i plukov a práporov. Predmetom jeho záujmu sa taktiež stáva obľúbená rekonštrukcia strategického myslenia Napoleona, hlavne pokiaľ ide o naplnenie jeho základnej vojenskej idey – sústredenie maxima dostupných síl na operačnej čiare a v operačnom priestore. Pri opise bojových príprav má autor stále na zreteli vytýčenie si strategických zámerov a taktických cieľov oboch súperov, pri opise samotných operácií zachováva postupnosť a vzájomný sled dielčích akcií. To všetko s jediným zámerom – dôsledne rekonštruovať priebeh ťaženia so všetkými jeho súvislosťami. Pozornosť venuje autor i otázkam súvisiacim s národnými dejinami. Nejedna jednotka aktívne sa účastniaca bojov, bola totiž sformovaná práve v krajinách českej koruny. Opis drobných epizód o ich vojenskej

aktivite, je však podaný vyvážené, primerane významu, aký mal z hľadiska celkového priebehu ťaženia.

Neodmysliteľnou súčasťou publikácie je ordre de bataille vojsk v ťažení roku 1809, bojové mapky a nákresy a základná chronológia koaličných vojen, ktorá poskytne prehľadnú orientáciu hlavne tým, ktorí sa s touto problematikou ešte len oboznamujú. Ilustrácie portrétov mnohých veliteľov bezpochyby obohatia textovú časť, len škoda, že sú venované výlučne rakúskej generalite. Takýto variant je ale istotne dôsledkom sprofanovania vyobrazení predstaviteľov francúzskej vojenskej elity v predchádzajúcich autorových vydaniach. Faktom ostáva, že túto publikáciu by si záujemcovia o napoleonské vojny rozhodne nemali nechať ujsť.

A. Maskalik

KOVÁČ, D.: ŠTEFÁNIK A JANIN. PRÍBEH PRIATELSTVA. Bratislava : Dilema, 2001, 163 s.

Na pulloch slovenských kníhkupectiev sa v roku 2001 objavila publikácia z pera renomovaného slovenského historika PhDr. Dušana Kováča, DrSc., nazvaná *Štefánik a Janin. Príbeh priateľstva*. Knihu, ktorá vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR, vydalo vydavateľstvo Dilema v edícii *Knihy Dilemy*. Autor sa v nej usiluje čitateľovi priblížiť a ozrejmiť príbeh priateľstva dvoch mužov, francúzskeho generála Pierra Thiébaut Charles Maurice Janina (1862 – 1946) a generála Milana Rastislava Štefánika (1880 – 1919), ktorí sa po každej stránke líšili: generačne, výzorom, svetonázorovo, religiózne atď. Ako sám autor v úvode napísal, spájali ich však život v extrémnych podmienkach, keď priateľstvo pomáhalo prežiť a Janinova vytrvalosť napomohla Štefánikovi v jeho vojenskej kariére. Uvádza však, že to nebolo najpodstatnejšie. „...Janin bol Štefánikovi v najťažších chvíľach života jeho pevnou oporou. Ale aj naopak, postojmi svojho okolia často sklamaný a osamelý Janin našiel v Štefánikovi vždy chápatelého druhu, ktorý

s empatiou jemu vlastnou vedel vycítiť Janinovo položenie a našiel pravé slovo v pravej chvíli...“

Napriek tomu, že o generálovi Štefánikovi vyšlo v posledných rokoch, nielen na Slovensku, veľa kníh a publikoval sa celý rad rôznych odborných a publicistických článkov, jeho priateľstvo s Mauriceom Janinom sa doposiaľ nezdokumentovalo, resp. sa mu historici venovali iba okrajovo. Publikácia – historická esej od Dr. Kováča sa pokúša ukázať, že to nebola len okrajová záležitosť a že bez poznania tohto priateľstva nemôžeme poznať a pochopiť ani Štefánikovu osobnosť. Je určitou, chronologicky ohraničenou, genézou vzťahov týchto osobností, ktorá v jednotlivých podkapitolách mapuje ich kontakty a poslanie v prvom česko-slovenskom zahraničnom odboji, v ktorom obaja aktéri zohrali kľúčovú úlohu. Počnúc ich prvým stretnutím 25. augusta 1916 v hlavnom stane ruskej armády v Mogileve, keď poručík Štefánik bol k Janinovi, ako šéfovi Francúzskej vojenskej misie v Rusku, prevelený za účelom organizovať nábor čs. zajatcov a dobrovoľníkov pre česko-slovenské vojsko vo Francúzsku a končiac 15. januárom 1919, keď čs. minister vojny generál M. R. Štefánik ukončil inšpekciu čs. jednotiek na Sibíri a naposledy sa rozlúčil s generálom Janinom – vtedy už hlavným veliteľom spojeneckých vojsk na Sibíri a z mestskej stanice v Omsku sa vydal na spiatočnú cestu do Paríža.

V prvej časti historickej eseje autor rozoberá článok *Štefánikova smrť* od redaktora Ferdinanda Peroutku (1895 – 1978), uverejnený v *Lidových novinách* 2. decembra 1933, ktorý vyvolal búrku nevôle nielen na Slovensku, ale aj v Čechách. Jedným z tých, ktorí cítili povinnosť brániť Štefánika a jeho pamiatku a vystúpili veľmi kriticky voči Peroutkovmu zlomyseľnému a zaujatému portrétu, bol práve generál Janin. Svedectvo, ktoré podal s veľkým odhodlaním a zanietím, malo mimoriadnu váhu a jeho úsudok bol jednoznačný: „Ja, ktorý som dlho žil so Štefánikom, ja som ho nepoznal v portréte, ktorý o ňom bol podaný.“ Proti Peroutkovi vystúpil aj preto, že práve on na viacerých miestach citoval Janinovu knihu *Milan*

Rastislav Štefánik: Příspěvky k poznání jeho života a povahy (v českém preklade vydaná – Praha: Orbis, 1932) a autorovým slovám dal celkom iný význam, aký mali v diele.

Ďalej Dr. Kováč približuje stručný biografický profil generála Janina a v poslednej časti historickej eseje opisuje jeho reakcie na správu o Štefánikovej tragickej smrti, podrobne sa venuje uvedenej Janinovej knihe, ktorá obsahuje výstižné psychologické portréty Štefánikovej osobnosti a vydáva sa aj *Po stopách jedného listu*, ktorý Janin adresoval 14. júna 1934 čs. ministrom zahraničných vecí Dr. Edvardovi Benešovi (1884 – 1948) do Ženevy, kde bol v tom čase na zasadnutí Spoločnosti národov. Janin v tomto liste okrem iného požiadal Beneša, aby zariadil, že spis, ktorý jeho prostredníctvom nechal uložiť v archíve, ostane zachovaný v tajnosti do roku 2000. Edvard Beneš Janinovo želanie nespĺnil a konvolut so spismi uchovával u seba. Podľa autora dôvody môžu byť rôzne. Spisy sa napokon do archívu dostali až po smrti Benešovej manželky Hany (1885 – 1974).

Okrem rukopisu Janinovej práce *Milan Rastislav Štefánik: Příspěvky k poznání jeho života a povahy*, sa medzi materiálmi nachádza aj jeden menší spis, ktorý mal rovnako ostat', podľa jeho želania, uschovaný v archíve až do roku 2000. Je to nenápadný nikomu neadresovaný list s dátumom 28. november 1932, ktorý neexistuje v strojovom prepise, iba v rukopise. Práve tento list, resp. svedectvo vysvetľuje dôvody, prečo chcel Janin, aby jeho výpoveď bola utajená. Keďže doba, ktorú sám Janin určil, uplynula, Dr. Kováč v prílohovej časti publikácie sprístupňuje čitateľovi po prvýkrát osemstránkový dokument – vo francúzskom origináli ako faksimile, ako aj jeho tlačенý slovenský preklad. Na druhej strane listu sa môžeme dočítať, prečo Janin nechcel svoje svedectvo zverejňovať. Týka sa otázky, ktorá je dodnes v súvislosti so Štefánikom najviac diskutovaná – príčin jeho smrti. Podstata jeho svedectva je ukrytá v jednej vete: „Som absolútne presvedčený, že si sám privodil smrť.“ Maurice Janin teda žil a zomrel v presvedčení, že Štefánik spáchal samovraždu. Autor v práci dôsledne analyzuje o čo sa uvedené Janinovo presvedčenie opie-

ralo, ako aj to, kto o tomto jeho svedectve doposiaľ vedel.

V samom závere historickej eseje *Štefánik a Janin...* Dušan Kováč píše, že tak ako prezident Beneš, aj on sám bol pred rovnakou dilemou – zverejniť, či nezverejniť obsah dokumentu, keď sa mu dostal do rúk. Vyslovil názor, že aj keď má o Janinovom svedectve svoje pochybnosti, vie, že ak človek, ktorý Štefánika tak dôverne poznal, takúto možnosť čo i len pripustil (a Janin bol o samovražde absolútne presvedčený), posúva to vžitú predstavu o ňom – *hrdinovi bez bázne a hany* – do celkom inej polohy. Na druhej strane historik má povinnosť nič nezakryvať a predložiť verejnosti pravdu, aj keď je trpká a aj vtedy, ak nie je celkom „podľa gusta“ historika. K tomu autor dodáva, že rok 2000 uplynul a Janinovo tajomstvo sa z útrobov archívu dostáva na verejnosť (odbornú i laickú), ktorá sa musí aj s týmto dokumentom vyrovnáť. Podľa Dr. Kováča Maurice Janin veril, že po roku 2000 bude už verejnosť, a myslel tým hlavne verejnosť na Slovensku, natoľko vyrovnaná so svojimi dejinami, že jeho tajomstvo môže uzrieť svetlo sveta.

Esej o priateľstve dopĺňa prílohová časť, ktorá obsahuje dva slovenské preklady textov Mauricea Janina o Štefánikovi. Prvý pod názvom *Aký bol Milan Štefánik* (vo francúzskom origináli *Pour aider à connaître Milan Štefánik*) vychádza z rukopisu, ktorý je uložený v Archíve Národného múzea v Prahe. Na časti rukopisu líšiaceho sa od uvedeného českého prekladu z roku 1932, upozorňuje autor v poznámke pod čiarou. Druhý uverejnený text je Janinova krátka esej, ktorá vznikla ako reakcia na Peroutkov článok a vyšla po francúzsky i v slovenskom preklade roku 1934. Autor do príloh zaradil v celom znení aj kontroverzný článok Ferdinanda Peroutku, nazvaný *Štefánikova smrť*, ktorý po publikovaní v Lidových novinách autor začlenil do druhého zväzku jeho štvorzväzkového diela *Budování státu* (Praha: Fr. Borový, 1934). Osobitnú časť tvorí 32 dokumentov, z ktorých dokumenty I. – XXVII. uverejnil Janin v českom preklade svojej práce o Štefánikovi a v niektorých prípadoch pripojil k nim i svoje komentáre. Uverejnené dokumenty XXVIII.

– XXXII. sú z Archívu Národného musea v Prahe. Medzi nimi sa nachádza už spomenutý rukopis a tlačný preklad listu *Svedectvo M. Janina* z 28. novembra 1932.

Pravdepodobne D. Kováčovi nedopatrením uniklo, že vo väčšine encyklopédií a biografických slovníkoch sa ako dátum Janinovo narodenia uvádza 19. október 1862 a nie rok 1863, ako sa píše (na s. 9) v inak prínosnej publikácii.

M. Čaplovič

KALOUSEK, M.: VLÁDNÍ VOJSKO 1939 – 1945. VLASTENCI ČI ZRÁDCI. Praha : Libri, 2002, 151 s.

V minulom roku sa na českom a slovenskom knižnom trhu objavila prvá ucelená syntéza problematiky vládneho vojska Protektorátu Čechy a Morava. Autor využil údaje a informácie, ktoré získal z viacerých zdrojov, a to najmä z fondov Vojenského historického archívu a Štátneho ústredného archívu v Prahe, dobovej tlače, zo spomienok účastníkov udalostí a v nemalej miere i doteraz publikovanej literatúry, štúdií a článkov k tejto téme.

Publikácia je rozdelená do viacerých kapitol a podkapitol. Tie sa postupne zaoberajú vznikom vládneho vojska, jeho organizáciou, hierarchiou, výcvikom, výzbrojou, výstrojom, vlastnou činnosťou vládneho vojska i jeho spojením s domácim odbojom, činnosťou vyslanej časti v Taliansku a zvyšnej v Protektoráte, účasťou tejto ozbrojenej zložky v májovom povstaní českého ľudu, ako aj likvidáciou vládneho vojska v roku 1945. Knihu zároveň dopĺňa 21 príloh, zoznam prameňov a literatúry a samozrejmosťou je i poznámkový aparát.

Vládne vojsko bolo zriadené v lete 1939 a malo mať do 7 000 príslušníkov, avšak tento stav nikdy nedosiahlo. Základný káder vládneho vojska bol prevedený z bývalej československej armády, v ďalších rokoch sa vojsko dopĺňalo na základe dobrovoľnosti. Najvyšším riadiacim a veliteľským orgánom vládneho vojska bol Generálny inšpektorát,

ktorý sídlil v bývalej budove československého Ministerstva národnej obrany v Prahe – Dejvicích. Funkciu generálneho inšpektora zastával gen. Jaroslav Eminger a podliehal priamo štátnemu prezidentovi. V skutočnosti však vládne vojsko bolo pod dohľadom splnomocnenca ríšskej brannej moci v Protektoráte, prostredníctvom ktorého nemecká strana neustále zasahovala do jeho výstavby, organizácie a činnosti. Vyššími veliteľstvami boli tri inšpektoráty, ktorým podliehalo niekoľko práporov. Ich právomoci zasahovali do troch oblastí – veliteľskej, správnej a oblastnej. Prápory vládneho vojska boli samostatnými vojenskými a hospodárskymi telesami. Bolo ich dvanásť a každý bol zložený z veliteľstva s pomocnou čatou a štyroch rôt – pešej, cyklistickej, jazdeckej a technickej (železná, spojovacia a hudobná čata). Pre uskladnenie vojenského materiálu disponoval každý inšpektorát aj vlastným skladom. Zároveň malo k dispozícii dve vojenské ošetrovne. Výzbroj vládneho vojska bola z pochopiteľných dôvodov veľmi slabá – pušky Mannlicher, pištole, bodáky a šable, palné zbrane mali okrem toho obmedzený prídelený munície. Výzbrojná situácia sa o niečo zlepšila po príchode vládneho vojska do Talianska, kde mu boli pridelené aj ľahké a ťažké guľomety, samopaly a granáty, avšak väčšinou nevysokej kvality. Už krátko po vzniku vládneho vojska sa vyriešili i problémy s novou uniformou. Tá vychádzala z bývalej československej uniformy a bola prispôbená tak, aby sa jej štýl čo najviac priblížil nemeckej uniforme. V hodnostiach vládneho vojska, ktoré takisto prevzali z čs. armády, boli menšie zmeny (bola vypustená hodnosť podporučíka a namiesto hodnosti armádneho, divízneho a brigádneho generála sa zaviedli hodnosti generála I., II., III. triedy), ale v roku 1940 prišlo k ďalším zmenám. Vojak sa stal strelcom, rotmajster strážmajstrom, štábný rotmajster vrchným strážmajstrom a práporčík bol nahradený štábnym strážmajstrom. Kapitán sa zmenil na hajtmána a štábný kapitán sa stal hajtmanom I. triedy. Okrem vojenských hodností existovali vo vládnom vojsku aj hodnosti vojenských úradníkov (predtým dôstojníci služieb).

Činnosť vládneho vojska na území Protektorátu sa zameriavala okrem iného i na pomocné akcie technického charakteru pre civilný sektor a nemeckú armádu na tomto teritóriu. Vládne vojsko vysielalo asistencie napr. na odstraňovanie ľadových bariér na riekach, na protipovodňové práce, na likvidáciu polomov, na odstraňovanie následkov bombardovania alebo sa jeho príslušníci zúčastňovali výcviku koní pre Wehrmacht. Vládni vojaci boli zaradení od 18. januára 1940 aj do železničnej strážnej služby, pri ktorej v dôsledku nehôd utrpeli i prvé straty. Na jar roku 1944 sa časť vládneho vojska zapojila do akcií na vyhľadávanie a lokalizáciu „padákových skokanov“, avšak bez úspechu.

Vládne vojsko nezostalo v rokoch vojny nepovšimnuté ani domácim odbojom. Vládni vojaci udržiavali styky s Obranou národa a, po jej rozbití, s Ústredným výborom odboja domáceho, zároveň boli nAPOjení aj na iné odbojové skupiny. Hrozba možnosti využitia vládneho vojska pre možné povstanie na území Protektorátu, ako aj nedostatok vlastných síl na frontoch viedol nemeckých predstaviteľov k rozhodnutiu premiestniť väčšinu vládneho vojska z Protektorátu do severného Talianska, kde malo byť využité v tyľ nemeckých vojsk k zaist'ovacím úlohám. Rozkaz na presun vládneho vojska vydal 8. mája 1944 splnomocnenec ríšskej brannej moci v Protektoráte generál Ferdinand Schaal a akékoľvek protesty proti nemu sa skončili neúspechom. Pre odvelenú časť vládneho vojska sa zriadil „Zasazený generálni inspektorát“ (vel. gen. František Marvan), ktorému podliehali tri „zasazené inspektoráty“. Spolu bolo do Talianska presunutých jedenásť práporov (2 až 12). Tu nasadené vládne vojsko bolo podriadené veliteľstvu vojsk SS a polície v Taliansku. V Protektoráte zostal iba pražský prápor 1, ktorý zabezpečoval čestnú stráž prezidenta na Pražskom hrade a na zámku v Lánoch. Činnosť vládneho vojska spočívala v strážení dôležitých objektov a železničných a cestných komunikácií, na ktoré podnikali partizáni útoky. Niektoré z útokov boli skutočné a iné vopred dohodnuté, kde išlo o získanie zbraní alebo predstierané zajatie stráže partizánmi. Postupne sa vojaci

z Protektorátu zblížili s domácim obyvateľstvom a nadviazali sa i kontakty s domácim talianskym odbojom. Do polovice septembra zbehlo k partizánom takmer sedemsto dôstojníkov a vojakov. To viedlo nemecké veliteľské orgány k rozhodnutiu odzbrojiť vládne vojsko v Taliansku a využiť ho na budovanie obranných postavení. Po odzbrojení zostal v Taliansku iba „Zasazený inspektorát I.“, ktorý sa zmenil na „Nejvyšší zasazený štáb“. Na konci apríla 1945, keď sa nemecká obrana v severnom Taliansku v podstate zrútila, sa dostalo vládne vojsko do americkej internácie. Z vládneho vojska vznikla Československá samostatná brigáda, ktorá spolu s 1. československou divíziou (pôvodne slovenská 2. technická divízia) podliehala Veliteľstvu československých jednotiek v Taliansku.

Jednotky, ktoré zostali v Protektoráte sa podieľali naďalej na rôznych technických výpomociach pre civilnú správu, ako aj pre nemeckú armádu. Prápor 1 musel taktiež zabezpečovať reprezentačné úlohy pre štátneho prezidenta a pri iných oficiálnych príležitostiach. Práve zostávajúce časti vládneho vojska v Prahe a jej okolí sa od počiatku aktívne zapojili do májového povstania. Štefánikove kasárne v Prahe na Smíchove boli jedným z jeho prvých ohnísk a vládni vojaci sa zúčastnili takmer všetkých významných bojových stretov s nemeckými jednotkami v meste.

Dňom 11. mája 1945 sa vládne vojsko rozpustilo a jeho likvidácia prebiehala do konca leta. Tak skončila krátka, ale bohatá história vládneho vojska.

Autorovi sa podarilo vyčerpávajúcim spôsobom vyťažiť a spojiť dostupné pramene a objektívne poukázať na históriu vojska, ktoré bolo v minulosti zaznávané a historikmi často obchádzané. Kniha je nesporným prínosom pre českú vojenskú históriu, ale i dejiny českej spoločnosti v sledovanom období. Určité chyby v texte pramenia z nedostatočnej redakčnej úpravy (napr. s. 12, 40 – správne Konstantin von Neurath a nie Konrad, niektoré dátumy a pod.), ale neznižujú celkovú kvalitu práce.

Z. Katreba

WHITING, CH.: *WERWOLF. PŘÍBĚH Z HISTÓRIE NACISTICKÉHO Hnutí ODPORU 1944 – 1945*. Praha, Baronet, 2002, 202 s.

Charles Whiting, bývalý redaktor, korešpondent, spravodajca a odborný asistent viacerých popredných univerzít, patrí medzi renomovaných amerických spisovateľov, aj keď známejší je skôr pod svojimi literárnymi pseudonymami Leo Kessler alias Duncan Harding. V oblasti literatúry faktu a beletristických románov už publikoval množstvo prác, ktoré obsahovo zahŕňajú celú škálu tém a žánrov, vojenskou históriou a špionážnou faktografiou počnúc, biografiami a akčnými románmi končiac. Tematicky ale najviac inklinuje k vojenskej problematike, výlučne zameranej na obdobie 2. svetovej vojny, na čo má bezpochyby vplyv i jeho aktívna vojenská služba, veď ako mladý príslušník prieskumného pluku bojoval v Belgicku, Holandsku a Nemecku. V súčasnosti jeho konto vydaných kníh presiahlo pozoruhodnú hranicu 200 titulov, za všetky spomeňme aspoň jedny z jeho posledných prác, ktoré svojím spôsobom mapujú niektoré dôležité udalosti 2. svetovej vojny východného frontu: *Smer Moskva: Páľ!*, *Stalingrad: Ledový oheň*, či *Charkov: Pochod smrti*.

Kniha *Werwolf* sa pre zmenu vracia na front západný, a to vo vrcholiacej záverečnej fáze tohto konfliktu, pričom majstrovsky navodzujú atmosféru, ktorá v posledných mesiacoch 2. svetovej vojny panovala na oboch znepriatelených stranách. Vojna sa chýli ku koncu, avšak nacistické velenie stále odmieta vnímať prostú realitu a z posledných síl pokračuje v nezmyselnom boji, bez ohľadu na narastajúce ľudské a materiálne straty. Tie však podľa Hitlera „nemohou byť nikdy príliš vysoké, nakoľko zasievajú sémě budúci veľikosti!“, a tak sa jeho výrok stáva „reklamným“ sloganom, ktorý si musí osvojiť každý príslušník nemeckého národa. V priamej reakcii na prenikanie Spojencov na územie Ríše nacistická elita dokonca vyhlasuje „svätú ľudovú vojnu“ a v novembri 1944 zriaďuje paramilitantnú organizáciu s krycím názvom *Werwolf*. Jej poslanie má byť „jednoduché“

– vyvolať za spojeneckými líniami partizánsku vojnu a podvratnou činnosťou odvracať pozornosť nepriateľa. „Znovu se jim za zády zvedne vlna odporu a dobrovoľníci, podobní vlkodlakům, odvážnym jako sama smrt, na nepřitele opět uderí“, ako si jej účinkovanie vysnívane predstavoval sám Reichsführer SS Heinrich Himmler.

Vznik *Werwolfu* bol odozvou tvrdej reality na bojiskách a do značnej miery prejavom nemohúcnosti, beznádejnosti a z toho plynúcej zúfalej snahy tretej ríše o východisko z núdze. *Werwolf* bol špeciálne vycvičený príslušníkmi *Waffen-SS* a bol organizovaný presne v duchu tradícií stredovekých tajných súdov pomsty „*femegerichte*“, či tajných trestných tribunálov *Weimarskej republiky*. Tie sa, ako bolo známe, vysporiadávali so všetkými, kto nejako škodil Nemecku, či už podielom na stupňujúcom sa zmätku v Nemecku, alebo dojednaním hanebného *Versailleského* diktátu. Bolo evidentné, že prepojením starých rytierskych tradícií a povznášajúcich mystických prvkov, ktoré tak Himmler preferoval, sa mal „prebudiť národ“ a spopularizovať nábor. Likvidácia všetkých Nemcov, „kolaborujúcich“ so Spojencami a sabotovanie spojeneckej infraštruktúry boli hlásasné ako vyšší záujem a práve on mal rozhodnúť vojnu, či aspoň prinútiť Západ pristúpiť na separátny mier. A čo v prípade, že by sa tak nestalo? „I kdybychom nedokázali zvítězit, strhneme s sebou do záhuby půl světa a nedovolíme nikomu, aby nad Německem triumfoval. Možná, že budeme zničeni, ale pokud se tak stane, svět půjde s námi – svět v plamenech!“, ako to na jeseň 1944 v ohnivom preslove nihilistickým spôsobom zdôraznil sám *Goebbels*. V tomto prípade sa však stalo želanie otcom myšlienky a nemohlo splniť nádeje, ktoré do tohto podniku nacisti vkladali. Dôvody boli celkom prozaické: nedostatok dostupných prostriedkov, no hlavne rozmáhajúca sa apatia u vojnou strápeného obyvateľstva.

Isté však je, že hoci sa príslušníci *Werwolfu* nijako výrazne „nepresadili“, vďaka prehnanej opatrnosti západných Spojencov a účinnej *goebbelsovskej* propagande až do konca vojny púha zmienka o nich vyvolávala u Britov a Američanov

strach a úzkosť. S tým bezprostredne súvisel napr. aj vznik legendy o systéme tzv. „alpskej pevnosti“, kam sa podľa spojencov mali nacisti údajne stiahnuť a viesť v tamom horskom teréne s elitnými oddielmi SS zničujúci boj a na šírení ktorej mali nemalú zásluhu samotní Spojenci.

Kniha Charlesa Whitinga zachytáva históriu jednej z mnohých skupín tejto nacistickej podzemnej organizácie, ktorá síce nemala dlhý život, zato previedla jedinú úspešnú misiu väčšieho významu, akú kedy príslušníci Werwolfu uskutočnili. Tento príbeh z histórie nacistického hnutia odporu sa rozvíja v časovom horizonte október 1944 – apríl 1945, v troch vzájomne prepojených dejových rovinách, čo umožňuje sledovať konkrétnu udalosť v čo najširšom kontexte, vo všetkých súvislostiach a so všetkými dôsledkami. Každá rovina má svojich vlastných aktérov, vlastných hrdinov, ktorých osudy sa postupne vzájomne prepletajú a vrcholia vzájomnou konfrontáciou.

Predovšetkým je tu 6-členný záškodnícky tím, poverený uskutočnením tajnej operácie „Karneval“. Napínavým spôsobom je opísaný ich nábor, výcvik, príprava i samotné nasadenie v akcii a autor nám približuje aj ich charakterové vlastnosti v snahe poukázať na myslenie podobne radikálne zmýšľajúcich, fanatických mladých Nemcov, z ktorých mnohí stále ešte verili v „endsieg“, teda v konečné víťazstvo.

Je tu i americká armáda, ktorá ako prvá obsadzuje prvé nemecké mesto, starobyľý Aachen. Krátke fragmenty z úporných bojov o toto, svojho času cisárske mesto, majú nielen poukázať na odhodlaný fanatizmus Nemcov brániť rodnú zem, ale i zvýrazniť celkovú atmosféru tohto miesta, ktoré sa čoskoro stane dejiskom ľudskej tragédie. Aachen sa má pôvodne stať prvým pokusom Američanov ustanoviť v okupovanom meste domácu civilnú správu, podliehajúcu výlučne spojeneckej kontrole a ako taký sa má stať skutočným prípadom aplikovaným i na zvyšok porazeného Nemecka. Na znovuvybudovanie administratívnej štruktúry mesta zohráva dôležitú úlohu bývalý právnik Franz Oppenhoff, jeho budúci starosta a budúci objekt nacistickej pomsty.

Paralelne popri nich vystupuje i výkvet nacistickej špičky, ktorý rozohráva svoju poslednú hru a hrá ju spôsobom vabank. V tejto spojitosti autor dramaticky popisuje faktor šíriaceho sa porazeneckého ducha v nemeckej armáde na jeseň 1944 a nezabúda ani na dusivú atmosféru v nacistickom hlavnom stane. Zatiaľ čo sa tu Hitler pripravuje na vedenie svojej „geniálnej“ ardénskej protiofenzívy, Goebbels a Himmler usilovne začínajú pracovať na úlohe „povzbudiť“ morálku nemeckého národa a to sebe vlastným spôsobom. A tu sa niekde začína odvíjať hlavný príbeh Whitingovho diela, príbeh trestného komanda untersturmbahnführera Herberta Wenzela; príbeh fanatického odhodlania a nezmyselnej odvahy, ktoré nezvrátili priebeh vojny, ani neprinesli nacistickým pohlavárom dlho očakávané rozpútanie partizánskej vojny. Je málo známou kapitolou záverečného dejstva 2. svetovej vojny a autor sa ju pokúša kombináciou faktografie, beletrie a oral history priblížiť čo najvernejšie, jednoduchou a zrozumiteľnou formou. Využívajúc spomienky mnohých pamätníkov, článkov a správ z viacerých novín a časopisov, sa mu to podarilo vskutku jedinečne. Memoáre niektorých významných vojenských činiteľov, generála Dwighta Eisenhowera, vrchného veliteľa spojeneckých síl v západnej Európe, jeho armádnych veliteľov, generálov Omara Bradleyho a Georgea Pattona, Hitlerovho ministra zbrojnej výroby Alberta Speera, legendárneho veliteľa záškodníckych operácií Otta Skorzenyho, či šéfa výzvednej služby Vrchného veliteľstva spojených expedičných síl, generála Kennetha Strongea, len dodávajú tejto publikácii punc dôslednosti a pomáhajú zasadiť príbeh do už spomínaných širších dimenzií.

Prážské nakladateľstvo Baronet už vo svojej edícii Militaria vydalo viacero titulov zaoberajúcich sa problematikou teórie a praxe vedenia nekonvenčnej bojovej činnosti v ozbrojenom zápase. Zhodou okolností obe posledné (*Hitlerovi elitní jednotky* a *Hitlerovi špeciálni jednotky* od autorov Lucasa a Coopera) pojednávajú o elitných jednotkách a útvaroch nemeckej brannej moci a protipartizánskych skupinách špeciálne vytváraných a cvičených jednotkami regulárnych armád.

Táto kniha je o organizácii, či lepšie povedané o jednej z jej skupín, ktorej formy bojového vystúpenia boli nekonvenčné až príliš a ktoré sa až veľmi podobali zákerným prejavom terorizmu. Diverzná činnosť, sabotérstvo, lúpeže a vraždy, s týmto všetkým sa tu čitateľ bude môcť stretnúť. Avšak i takúto podobu mala 2. svetová vojna a nebude nezaujímavé sa z ňou oboznámiť. Chybičky, ktoré sa do textu vlúdili zrejme nedopatrením, nijako nemôžu znížiť kvalitu tohto zaujímavého knižného experimentu.

A. Maskalík

LONDÁK, M. – SIKORA, S. – LONDÁKOVÁ, E.: PREDJARIE. POLITICKÝ, EKONOMICKÝ A KULTÚRNY VÝVOJ NA SLOVENSKU V ROKOCH 1960 – 1967. Bratislava : Veda, 2002, 392 s.

Kolektívna monografia pracovníkov Historického ústavu SAV pozostáva z troch častí (kníh). Obsahuje analýzu politického, ekonomického a kultúrneho vývoja v rokoch 1960 – 1967. Práca je výsledkom viacročného bádateľského úsilia autorov. Je založená na štúdiu archívnych prameňov v Slovenskom národnom archíve a čiastočne aj materiálov Štátneho ústredného archívu v Prahe. Monografia je prvým pokusom o analýzu spoločenského vývoja na Slovensku v prvej polovici 60. rokov.

Kniha I., ktorej autorom je Stanislav Sikora, je zameraná na tri okruhy otázok rehabilitácie v roku 1963 a ich politické dôsledky; rozvoj či zblížovanie národov a národností, rozhodujúce stretnutie medzi Dubčekom a Novotným. Autor vo svojej analýze využil poznatky rehabilitačných komisií, ktoré vznikli z dôvodov straníckej rehabilitácie koncom 50. a začiatkom 60. rokov. Časový posun v rehabilitáciách v Československu s inými krajinami mal svoje príčiny a dôsledky. Rehabilitácia „buržoázných nacionalistov“ mala kľúčový význam pre Slovensko, pretože „vytvorila priestor pre opätovný zápas o zvýšenie právomoci slovenských národných orgánov“. Podľa autora sa v 60. rokoch objavili tendencie starého čechoslovakiz-

mu v „komunistickom duchu“. Tieto tendencie sa prejavovali uplatňovaním tézy o rozvoji a zblížovaní národov a národností. Vytvárali napätie medzi slovenskou a česko-slovenskou politickou reprezentáciou a u národnostných menšín vzbudzovali obavy z asimilácie. Posledná časť knihy I. S. Sikoru analyzuje súvislosti sporu medzi Dubčekom a Novotným. Domnievam sa, že práve v tejto časti autor plne nevyužil materiály fondov Štátneho ústredného archívu v Prahe. Literatúra, z ktorej autor vychádza nedáva odpoveď na často pertraktované otázky o roku 1968 a jeho predhistórii: bol zápas medzi Dubčekom a Novotným frakčným bojom vo vnútri KSČ? Záver autora, že v čase „predjaria“ Slováci k čiastočnej liberalizácii režimu prispeli najmä bojom za svoju národnú emancipáciu, zatiaľ čo český prínos bol viac intelektuálny, v rovine konfrontácie vedy a odbornosti so subjektivismom“ (s. 152) nevystiňuje viacdimenzionálny prínos slovenského „predjaria“. Navyše, evokuje k pravdivosti konštatovanie z roku 1968 „že Slováci chceli federalizáciu a Česi demokratizáciu“ aj pred rokom 1968.

Kniha II. autora Miroslava Londáka pozostáva zo štyroch kapitol. Autor analyzuje ekonomické problémy a prejavy ekonomickej krízy na Slovensku, hľadanie východísk v ekonomickej teórii, ekonomickú reformu a jej realizáciu v rokoch 1965 – 1967. Podľa autora slovenské inštitúcie a jednotlivci predkladali rôzne návrhy na zefektívnenie ekonomickeho vývoja na Slovensku. Nemali však dostatočné mocenské páky na ich presadenie. Ekonomické nástroje reformy považovali hospodárstvo ČSSR za jednotný a homogénny celok. Nebrali do úvahy špecifické problémy regiónov. Preto do roku 1968 vstúpovala slovenská spoločnosť s otázkou, akým spôsobom zabezpečiť pozitívny ekonomický rast na Slovensku. Pohľad M. Londáka na ekonomický vývoj sa koncentruje na vzťahy pražského centra k slovenskému regiónu. Prináša niektoré nové pohľady, hoci nie celkom komplexne k všetkým odvetviám hospodárstva. Zacielenie na vzťah politiky a ekonomiky možno by zreteľnejšie umožnilo autorovi odpútať sa od detailných popisov niektorých javov. Naopak, aj k ucelenejšej druhej časti knihy.

Tretia kniha o nástupe slovenskej kultúry v 60. rokoch od Eleny Londákovskej má tri kapitoly. Prvá kapitola začína hodnotením niektorých aspektov kultúrneho vývoja po druhej svetovej vojne, čím sa odlišuje časovým záberom od dvoch predchádzajúcich častí. Okrem toho zaradenie „kauzy Gosiorovský“ o projekte federácie sa nie celkom kryje so sledovanou problematikou. Jadro tretej knihy predstavuje druhá a tretia kapitola o polarizácii v česko-slovenskej kultúre v druhej polovici 60. rokov a v slovenskom umení a kultúre. Diskutabilné môžu byť časti o jednotlivých druhoch umenia vo vzťahu ku kultúrnej politike. Aj v tomto prípade koncepcnejšie a premyslenejšie poňatie kultúrnej politiky k jednotlivým druhom umenia by urobilo prácu hodnotnejšou. Drobné vecné chyby v súvislosti s odvolávaním funkcionárov v roku 1956 a 1963 zbytočne narušujú iné hodnotné časti kapitol.

Práca „Predjarie“ prináša množstvo nových faktov a analýz. Možno že krátke sondy komparácie vývoja na Slovensku s okolitými krajinami (Poľskom, Maďarskom) by autorom umožnili urobiť hlbšie a obsiahlejšie zovšeobecnenia o rehabilitáciách, liberalizácii systému a komunistických víziách zblížovania národov a národností. Ale to sú otázky, ktoré autor kládol vo svojom posudku pre vydavateľstvo Veda.

M. Štefanský

MEYSSAN, T.: *VELKÝ PODVOD*. Praha : Motto, 2002, 159 s.

České nakladateľstvo Motto vydalo, ako svoju 250. publikáciu, svojím obsahom kontroverznú knihu *Velký podvod*, francúzskeho publicistu Thieryho Meyssana, prednostne sa zaoberajúceho pozorovaním a analyzovaním medzinárodných udalostí, najmä tých, ktoré napriek záujmu a širokej publicite zostávajú zahalené prizmou zvláštnych okolností.

V knihe, pôvodne vydané v nakladateľstve Carnot, Chatou 2002 pod titulom *L'Effroyable imposture* sa jej autor snaží zodpovedať iným, ako doposiaľ oficiálne medializovaným, spô-

sobom na sugestívne položenú otázku, ktorú sformuloval do podtitulu a ktorá znie: *Co se vlastně stalo 11. září 2001 v USA*.

V odpovediach na túto otázku konfrontuje oficiálne verzie interpretácie udalostí krátko pred a po 11. septembri 2001, s viacerými autentickými dokumentmi americkej štátnej administratívy, predstaviteľov zákonodarného zboru, spoločenstva spravodajských služieb a Pentagonu a taktiež výpovedami očitých svedkov. Poukazuje pritom na viaceré nezrovnalosti, spochybňujúce niektoré závažné aspekty výsledkov aktuálneho vyšetovania.

Za pozornosť, hodnú zreteľa, stojí, že autor svoje úvahy opiera o oficiálne dokumenty, ktoré vo svojej knihe cituje, alebo dokonca prezentuje ich kópie. Pozoruhodná je taktiež citácia popredných predstaviteľov americkej štátnej administratívy, spravodajských služieb a Pentagonu, čím sa pozornosť čitateľa upriamuje na viaceré citlivé miesta doterajších interpretácií udalostí, ktoré podľa všeobecného vnímania zmenili svet.

Svoju knihu okrem predhovoru, epilógu a časti príloh s dokumentmi rozčleňuje do troch hlavných častí s čiastkovými kapitolami.

V prvej časti, nazvanej *Krvavá inscenace*, obsahujúcej štyri kapitoly, s využitím pozoruhodných, avšak oficiálnych dokumentov a aplikáciou metódy rekonštrukcie faktov, Meyssan svojrázne spochybňuje doterajší výklad udalostí a súčasne poukazuje na iné alternatívy možného sprisahania a útoku proti Spojeným štátom americkým, ako sa doposiaľ uvádzalo.

Tak v Kapitole I.: *Záhada útoku na Pentagon* poukazuje na „technickú nemožnosť“, zasiahnuť budovu Pentagonu samovražedným taranom lietadla Boeing 757-200, linky 77, spoločnosti American Airlines. Svoje tvrdenia opiera o viaceré skutočnosti, z ktorých do popredia vystupujú najmä tieto: – prvé správy o útoku oznámené agentúrou Reuters sa zmieňujú o tom, že Pentagon bol zasiahnutý vrtulníkom; – je málo pravdepodobné, aby najmocnejšie a technologicky najlepšie vybavené ozbrojené sily sveta nedokázali uchrániť svoju hlavnú inštitúciu pred podobným útokom; technika pilotáže takého stroja, akým Boeing 757-200 je, ne-

umožňuje vykonanie samovražedného manévru tak, ako bol opísaný; – rozsah škôd a aj ľudských strát v objekte Pentagonu nezodpovedá ničej kapacite explózie vyvolanej samovražedným taranom; – na mieste katastrofy neboli identifikované trosky lietadla Boeing 757-200.

Tieto kontroverzné úvahy autor dokumentuje konfrontáciou oficiálnych výsledkov vyšetrovania s odbornými expertízami, výpoveďami svedkov a taktiež autentickou fotodokumentáciou. Z uvedeného vyvodzuje bizarne vyznievajúci záver, že „oficiální verze je jen propaganda“, k čomu dodáva špekulatívnu hypotézu o možnosti hrozby „militantních extrémne pravicových skupin“ a „tajných střetů, jimiž je zmítána vládnoucí třída Spojených států“.

V takýchto bizarných úvahách Meysan pokračuje v Kapitole II.: *Spolubojovníci na zemi* a Kapitole III.: *Škodná v Bílém domě*. Sugestívnou manipuláciou s faktmi autor skladá obraz vnútorného sprisahania bližšie neidentifikovaných síl, ktoré sa v jeho citlivej fáze organizátorom vymklo spod riadenej kontroly.

Prvá časť končí Kapitoulou II.: FBI čaruje. V nej Meysan obviňuje hlavné organizácie špeciálnych služieb, prezentované ako „spravodajské společenství USA“ (Intelligence Community), najmä potom FBI – Federálny úrad pre vyšetrovanie (Federal Bureau of Investigations); CIA – Ústredná spravodajská služba (Central Intelligence Agency); NSA – Kanceláriu národnej bezpečnosti (National Security Agency) a DIA – Službu obranného spravodajstva (Defense Intelligence Agency) zo zahmlievania skutočného priebehu udalostí. Podľa Meysanových tvrdení, FBI, ktorá vyšetrovanie zastrešovala, od samého začiatku nevenovala pozornosť poznaniu toho, čo sa vlastne stalo, ale skôr vyvráteniu domnienky, že by mohlo ísť „o akcii interního terorizmu“. V súvislosti s obvinením Usama bin Ládina ako organizátora útokov na Spojené štáty bez presvedčivo dostatočných dôkazov si Meysan kladie právnickú otázku „Cui prodest“, čiže „komu to prospieva“. Sám si zodpovedá ďalšou otázkou, či vyšetrovanie FBI „bylo vedeno ve snaze připravit spravedlivý

soudní proces, a nebo s cílem utajit odpovědné americké kruhy a ospravedlnit budoucí vojenské akce“.

Časť druhá, *Smrt demokracie v Americe* sa v troch kapitolách: Kapitola V.: *Odveta, nebo záminka*; Kapitola VI.: *Od smutečních řečí k svatě válce*; Kapitola VII.: *Plné moci*, zaoberá problematikou „prípravy celosvetového ťaženia proti terorizmu pod vedením Spojených štátov amerických ...“

Na pozadí postupne profilujúcich sa politických koncepcií: – prvej, podľa hodnotenia umiernennej, presadzovanej ministrom zahraničných vecí, Colinom Powellom a predsedom Sboru náčelníkov štábov, generálom Huykom Sheltonom; – druhej, radikálnej, presadzovanej prezidentom Georgeom Bushom, viceprezidentom Dickom Cheneyom a ministrom obrany Donaldom Rumsfeldom; – a tretej, integrujúcej, prezentovanej skúseným politikom Henrym Kissingerom, Meysan upriamuje pozornosť čitateľa na tri fundamentálne otázky, ktoré americká politická elita po 11. septembri 2001 prijala ako rozhodujúce.

Podľa autora, prvou sa stala alternatíva, či Spojené štáty označia Usama bin Ládina, niekdajšieho spolupracovníka CIA, v boji proti záujmom bývalého Sovietskeho zväzu v Afganistane, za organizátora útokov 11. septembra 2001, ale aj ďalších, ktoré týmto útokom predchádzali.

Druhou sa stala skutočnosť, aký druh odvetnej akcie americké vedenie prijme a aké opatrenia nariadi proti Afganistanu ako hlavnej základni Usama bin Ládina a centrály siete teroristickej organizácie Al-Kájda.

Vyústenie tretej otázky podľa Meysana smerovalo k tomu, či americké vedenie zavedie svoju krajinu do dlhodobej vojny proti identifikovaným a aj predpokladaným nepriateľom.

Meysan na tieto otázky aj odpovedá, a to zo svojho uhlu pohľadu, ktorému však nechýba určitá logika a aj argumentácia, v nemalej miere potvrdzovaná ďalším vývojom. Robí tak v ďalších kapitolách druhej časti *Od smutečních řečí ke svatě válce* a *Plné moci*. Pritom hypoteticky vychádza z geopolitických a strategických záujmov Spojených štátov

tot na Blízkom a Strednom východe a taktiež v novom geopolitickom priestore, zahrňujúcim okrem iného aj územie Afganistanu. K tomu si na pomoc berie bývalého amerického ministra obrany Williama C. Cohena, keď použil jeho citát z článku, ktorý pod názvom *American Holy War* publikoval už 12. septembra 2001 denník The Washington Post. Uvádza sa v ňom: „Máme globálne ekonomické a politické záujmy, alebo záujmy dotýkajúce sa našej bezpečnosti, ktoré vyžadujú, aby sme aktívne zasahovali za hranicami našej zeme“. Ako však Meyssan dodáva, od neúspechu vo Vietname „Spojené štáty vždy odmietali stáť sa iniciátory nejakej války. V minulosti si zvykli vydávať svoju vojenskú účasť ve válečných konfliktoch za legitímnu, oprávnenú odvetu,“ a že: „Útoky z 11. zária jim k tomu poskytli žiadoci príležitosť.“ Preto na základe osvedčených skúseností sa Spojené štáty naučili vyhýbať sa priamej ozbrojenej konfrontácii bez účasti spojencov a viac sa opierať o diplomaciu, ďalej o rôzne formy vystupňovaného nátlaku, o ovládnutie informačnej oblasti, spravodajstva, o uplatnenie najmodernejších vojenských technológií a o vnútornú opozíciu v záujmovom priestore.

Meyssan v kapitole *Plné moci* konštatuje, že táto stratégia sa stala realitou, o čom sa snaží čitateľa presvedčiť v tretej časti s titulom *Impérium útočí*.

Siedma kapitola *Vinen je Bin Ládín* je rekapituláciou životopisu a aktivít tejto osoby, považovanej za teroristu číslo 1. Súčasne upozorňuje na faktografické zdroje dotýkajúce sa tejto problematiky, vrátane pôvodného spojenia Usama bin Ládina s CIA.

Pokračujúce kapitoly (deviata a desiatá) *Kšefty pokračujú a Tajné operace* poukazujú na praktiky, ktoré spadajú do oblasti takzvanej nekonvenčnej vojny. Poskytujú veľké množstvo nielen špekulatívnych úvah a informácií, ale aj mnoho faktov rôznej úrovne citlivosti. Je na čitateľovi, aby sa v nich orientoval, čo však predpokladá nielen vysokú politickú rozhladenosť, ale aj nemalý stupeň odborných znalostí. Je však skutočnosťou, že opisované praktiky a uvádzané fakty sú súčasťou stratégie obrany a národných záujmov väčšiny, ak nie všetkých veľmocí. To sa snaží

autor dokázať aj jedenástou kapitolou *Spiknutí*, v ktorej rekapituluje najznámejšie tajné operácie, ktoré Spojené štáty pri presadzovaní svojich národných záujmov uplatňovali po celú dobu tzv. „studenej vojny“.

Pozoruhodná, aj keď kontroverzná, kniha *Velký podvod* francúzskeho investigatívneho publicistu Thierryho Meyssana končí nemenej pozoruhodnou myšlienkou, ktorá má pôsobiť ako určité memento. Autor tu píše: „Cesta, ktorou nastoupila americká vláda po událostiach z 11. zária 2001, budí dojem, že na ni môžeme očakávať podľa slov Winstona Churchilla – „mnoho krve, potu a slz“. Ješť je treba vedieť, kto na této planetě za to zaplatí.“

Sugestívnosť a dojem autenticity zmienennej knihy pomerne presvedčivo demonštruje nielen prehľad autentických dokumentov, ale aj časť *Prílohy a dokumenty*, kde si osobitnú pozornosť zaslúhujú najmä tieto fakty: Vojenské výdaje hlavných štátů světa (tabuľka); Dokumentárni nóta ministerstva zahraničných věcí o Usámovi bin Ládínovi; Slyšení generála Myerse před senátním výborem; Rozhovor s víceprezidentem Cheneyem; Státy podporující terorismus by měly být rovněž zlikvidovány (Príspevok Richarda Perleho listu Daily Telegraph, 18. 9. 2001); Nový druh války (Príspevok Donalda Rumsfelda denníku New York Times, 27. 9. 2001); Memorandum Bieleho domu z 5. 10. 2001; Memorandum ministra obrany, 10. 10. 2001; Defense Pentagon, Washington, DC 20301-11; Projev Laury Bushové k národu z 17. 11. 2001; Komplexní a spravodlivé vojenské soudnictví (Príspevok Alberto Gonzalesa listu New York Times z 30. 11. 2001; Seznam devatenácti teroristů – sebevrahů, který uveřejnila FBI; Přepis videokazety Usámy bin Ládina, uveřejněný Ministerstvem obrany; Neuvěřitelná operace NORTH WOODS (Kópia originálneho dokumentu), ako aj rozsiahla autentická fotodokumentácia.

KRONIKA

ČESKOSLOVENSKÁ ARMÁDA V LETECH 1939 – 1945 (PLÁNY A SKUTEČNOST)

Historický ústav Armády Českej republiky a Československá obec legionárska usporiadali v dňoch 22. a 23. októbra 2002 v hoteli Legie v Prahe odbornú konferenciu, ktorá sa zaoberala okolnosťami vzniku, vývoja, organizáciou a nasadením československých vojenských jednotiek v zahraničí, ale aj na vlastnom území, ako aj otázkou transformácie týchto vojenských zložiek do mierovej armády Československa po jeho oslobodení.

V úvode privítal účastníkov konferencie mjr. Mgr. Aleš Knížek, riaditeľ Historického ústavu Armády Českej republiky, ktorý zhodnotil význam tradícií pre spoločnosť a ich nositeľku – Armádu Českej republiky. Zdôraznil význam takýchto podujatí pre oboznámenie širšej historickej obce z Čiech i Slovenska s novými výsledkami činnosti bádateľov, ktorí využívajú nielen domáce, ale i zahraničné archívne fondy, niektoré donedávna neprístupné. Účastníkov konferencie v krátkom príhovore pozdravila aj námestníčka ministra obrany ČR Ing. Jaroslava Příbylová a predseda Čs. obce legionárskej genmjr. Antonín Špaček.

Úvodný referát s rovnakým názvom, ako niesla táto konferencia, predniesla PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc. (HÚ AČR, Praha). V ňom podala syntetický obraz československého odboja doma i v zahraničí. Zaoberala sa i viacerými otázkami, príp. udalosťami bytostne sa viažúcimi k Slovensku – možnosťou, resp. nemožnosťou obrany Československa na jeseň 1938, tzv. Homolovým pučom na Slovensku v marci 1939, domácim odbojom na Slovensku či Slovenským národným povstaním. Neopomenula skonfrontovať i plány a predstavy domáceho a zahraničného odboja s ich konkrétnym uskutočnením a výsledkom. Na konci svojho príspevku zhodnotila východiská vedúce k povojnovej obnove vojenskej sily Československa.

Ďalší priebeh konferencie bol rozdelený do štyroch samostatných blokov. V prvom bloku, pod názvom *Východiska, predstavy, ciele*, sa v referátoch pertraktovala otázka koncepcií čs. domáceho a zahraničného odboja pre výstavbu ozbrojených síl v čase vojny i po nej, ako aj širších súvislostí viažúcich sa k nim. Ako prvý vystúpil v tomto bloku doc. JUDr. Ján Kuklík, DrSc. (Právnická fakulta Univerzity Karlovej, Praha) s príspevkom na tému *Londýnske dekréty prezidenta republiky ve vztahu k československým vojenským jednotkám*. Priblížil v ňom záležitosti komplikovaného vzťahu československej exilovej vlády k britskej strane, otázky finančného zabezpečenia výstavby čs. vojenských síl vo Veľkej Británii, a v neposlednom rade spôsob vyrovnania sa s protibenešovskou opozíciou v samotnom čs. vojsku. Prof. PhDr. Robert Kvaček, DrSc., sa v referáte *K mezinárodním vztahům na jaře 1945* zameril na zahraničnopolitickú situáciu v Európe, ktorá determinovala povojnové usporiadanie strednej Európy. Politicky sa nikdy nerozhodlo o pričlenení Československa do sovietskej sféry vplyvu, ale fakticky to určili výsledky vojny. Tu zohrala svoju úlohu i krátkozrakosť britských vojenských a politických predstaviteľov, ktorí odmietli nasadiť Čs. obrnenú brigádu ako celok pri oslobodzovaní Československa, čo sa neskôr prejavilo ako silný politický handicap. O posledných mesiacoch existencie československej medzivojnovej armády hovoril Mgr. Pavel Šrámek (Štátny okresný archív, Chrudim) vo vystúpení *Československá armáda a 15. marec 1939*. Okrem iného pripomenul i požiadavky slovenskej autonómnej vlády na väčšie zastúpenie Slovákov

v čs. armáde a tiež na vytváranie samostatných slovenských útvarov, čo bolo za vtedajšej situácie nemožné, a ako také, i odmietnuté. Okupácia Čiech, Moravy a časti Slovenska 15. marca 1939 už prebiehala za situácie, keď československá armáda nebola schopná väčšieho odporu, nakoľko na to neboli vytvorené ani politické, vojenské a ani materiálno-technické predpoklady. Po tomto referáte nasledovala krátka, ale intenzívna diskusia, v ktorej sa okrem iného pertraktovala otázka Slovenska v poslednej fáze trvania medzivojnového Československa, ako aj výsledky a priebeh septembrovej mobilizácie v roku 1938 na Slovensku. PhDr. Valerián Bystrický, DrSc. (Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava) poukázal na fakt, že na Slovensku sice mobilizácia nevyvolala také silné emócie ako v Čechách, ale prebehla úspešnejšie, pretože počet nenastúpených záložníkov bol oveľa menší.

Druhý blok *Československé vojenské jednotky v zahraničí* zameraný na výstavbu, organizáciu, výcvik a činnosť československých zahraničných jednotiek otvoril PhDr. Ján Němeček, DrSc. (Historický ústav Akadémie vied Českej republiky, Praha) s referátom *Československá armáda za druhé světové války ve vládních vystoupeních generála Sergeje Ingra*. Po ňom odznelo ešte ďalších päť referátov, a to: PhDr. Karla Richtera, CSc., *Vztah L. Svobody a H. Píky v procesy organizování československých vojenských jednotek v SSSR*, mjr. PhDr. Jiřího Fidleira (HÚ AČR, Praha) *Vývoj organizační struktury československých vojenských jednotek v SSSR*, Mgr. Jiřího Rajlichu (HÚ AČR, Praha) *O několika mýtech československého letectva 1939 – 1945*, mjr. Dr. Petra Hofmana (HÚ AČR, Praha) *Zráty československé armády v letech druhé světové války a poslední Mgr. Zuzany Pivcové (Vojenský ústřední archiv, Praha) Náhradní těleso – historie a charakter jednotky a možnosti dnešního využití dochované dokumentace ve Vojenském ústředním archivu*. Nasledujúca diskusia poukázala na mnohé doteraz nedoriešené historické problémy. Veľkú neznámu stále predstavujú presné vyčíslenia strát československých jednotiek a domáceho odboja v rokoch vojny, ako aj detailnejší pohľad na uvažovanie a konanie viacerých vojenských osobností tohto obdobia.

Protinacistický odboj doma, osvobození bolo náplňou tretieho bloku, ktorý začal mjr. PhDr. Eduard Stehlík (HÚ AČR, Praha) netradične veľmi emotívnym príspevkom *Obrana národa v Protektorátu Čechy a Morava 1939 – 1940* o osude príslušníkov domáceho odboja po ich zatkutí gestapom. Zaujímavý príspevok na tému *Zrod československých ozbrojených síl na Slovensku počas Slovenského národného povstania* predniesol PhDr. František Cséfalvay, CSc., (Vojenský historický ústav, Bratislava). V ňom sa zaoberal okrem iných súvislostí vypuknutia a priebehu Povstania i rozdielnymi osudmi dôstojníkov (V. Talský, J. Stanek, M. Vesel, J. Trnka a pod.), ktorí počas povstania odmietli splniť alebo nespĺnili rozkaz vydaný nadriadenými zložkami. PhDr. Jozef Jablonický vo svojom nekonvenčne prednesenom referáte *Vojaci slovenskej armády v 1. československej armáde na Slovensku* odhalil prítomným poslucháčom málo známe alebo neznáme medzilidské stránky odboja na Slovensku. PhDr. Daniela Baranová, CSc., (Múzeum SNP, Banská Bystrica) predniesla posledný referát prvého dňa konferencie s názvom *Vojenská výzbroj používaná v Slovenskom národnom povstaní*. Vo svojom príspevku vymenovala a typovo zaradila výzbroj používanú povstaleckou 1. československou armádou na Slovensku a partizánmi a zároveň doplnila o informácie o tom, ktoré z uvedených druhov a typov výzbroje má vo svojich zbierkach Múzeum SNP v Banskej Bystrici. Záverečná diskusia sa niesla v duchu historických polemík o vojenskej porážke povstania, dôvodoch jeho vypuknutia, vzťahu armády a partizánov, vzájomného pomeru vojenských síl na povstaleckých frontoch a pod.

Počas druhého rokovacieho dňa pozdravila účastníkov konferencie pani Andeľa Dvořáková, predsedníčka Českého svazu bojovníků za svobodu a vo svojom krátkom príhovore vyjadřila uspokojenie s usporiadaním konferencie a zdôraznila význam takýchto stretnutí pre zachovanie tradícií odboja, ktorých hlavným nositeľom by mali byť súčasné ozbrojené sily Českej republiky.

Na začiatku štvrtého bloku *Pokládání základů nové československé armády* odznel príspevok Mgr. Jiřího Friedla (Sliezská univerzita, Opava) *Neměčtí zajatci pocházející z Těšínska*

jako předmět sporu mezi československou a polskou exilovou vládou. Obidve vlády mali veľké problémy s dopĺňaním strát vo svojich exilových vojenských jednotkách a pokladali Tešínsko za súčasť svojho štátneho územia a obyvateľov tu žijúcich za svojich občanov. To viedlo k náborovým akciám poľských a československých dôstojníkov medzi nemeckými zajatcami pochádzajúcimi z tohto územia, pričom Poliaci boli aktívnejší. Mgr. Zdenko Maršálek (HÚ AČR, Praha) zoznámil prítomných s referátom *Plány, predstavy a možnosti versus realita – 2. československá paradesantní brigáda v SSSR a její bojová hodnota*, v ktorom, okrem iného aj porovnal československú jednotku s poľskou paradesantnou brigádou. Vyjadril presvedčenie, že čs. brigáda predstavovala určitý rámec pre vznik väčšej jednotky rovnakého určenia. Oproti poľskej jednotke mala čs. brigáda pomerne silné delostrelectvo, prieskumný oddiel, guľometnú a protiletadlovú výzbroj, naproti tomu mala slabú protitankovú zložku, výstroj a výcvik mužstva. Slovenskí dôstojníci sa mohli uplatniť iba na stupni čata – rota, pretože napriek veliteľským schopnostiam a dobrému vzťahu s mužstvom neboli dostatočne vycvičení na zastávanie vyšších funkcií. Aj zaradenie pplk. V. Lichnera na funkciu zástupcu veliteľa brigády bolo z hľadiska jeho odbornosti nevhodné. Ing. Milan Štembera (ČSOL) sa venoval problematike tradícií v Armáde Českej republiky a kritizoval niektoré čestné názvy udelené v nedávnej dobe jej útvarom. Následná krátka diskusia poukázala na problémy súvisiace s výberom vhodných návrhov na čestné názvy jednotiek a útvarov a aj ťažkosti s komunikáciou medzi viacerými zainteresovanými zložkami, napr. pri určovaní významného dňa vhodného pre Deň armády. *Českoslovenští vojáci očima obránců Dunkerque* bol názov príspevku PhDr. Vladimíra Piláta, CSc., (HÚ AČR, Praha), v ktorom priblížil činnosť Čs. obrnenej brigády pri obliehaní Dunkerque, tak ako sa zachovala v záznamoch nemeckých denníkov veliteľa tejto pevnosti a veliteľa Marineoberkommando West. Pozornosť ďalšieho prednášajúceho PhDr. Zoltána Katrebu (VHÚ, Bratislava) sa zamerala na československú zbrojnú výrobu v 30. a 40. rokoch 20. storočia. Vo svojom referáte konfrontoval predstavy s realitou doby. Skonštatoval, že napriek masívnym československým investíciám do výstavby zbrojárskeho závodu v 30. rokoch na Slovensku, boli tieto kapacity dobudované a maximálne využité až v dobe Slovenskej republiky, a to paradoxne nemeckou brannou mocou. Povojnové osudy zbrojnej výroby na Slovensku boli determinované geopolitickým postavením Československa a novým vojenskostrategickým významom slovenského priestoru. PhDr. Jiří Bílek, CSc., (HÚ AČR, Praha) vo svojom príspevku *K některým východiskům budování československé armády po květnu 1945* téžovito načrtnul determinanty výstavby československej armády, predovšetkým v oblasti zahraničnopolitických východisk a koncepcií. *Materiální předpoklady výstavby československého tankového vojska v roce 1945* bol názov posledného referátu tohto bloku i celej konferencie, s ktorým vystúpil Vladimír Francev (HÚ AČR, Praha). Analyzoval zložitú východiskovú situáciu pri obnove a výstavbe tankových vojsk povojnovej československej armády, keď medzi viac ako 350 tankmi sa nachádzali vozidlá americkej, britskej, sovietskej, nemeckej, československej, ale i francúzskej, talianskej a maďarskej proveniencie. Prednesené príspevky zaujali prítomných a boli akcentované i v záverečnej diskusii.

Zhrňujúci záver rokovania konferencie vyslovil PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., riaditeľ HÚ SAV, ktorý uviedol, že stále pretrváva problém, či sa Československo malo alebo nemalo brániť v krízových dňoch roku 1938 a pripomenul, že československé politické vedenie neuvážovalo o možnosti viesť lokálnu vojnu, ale iba koalíčnú. Poukázal na určujúci vplyv Mníchovskej dohody a zániku ČSR na konštituovanie čs. odboja. Na Slovensku spočiatku upadol záujem o odboj, čo súviselo so vznikom samostatného štátu. Napriek tejto konferencii zostávajú podľa neho mnohé problémy otvorené, ocenil individuálny prístup autorov k svojim príspevkom, ako aj ich vedeckú hodnotu a vyslovil názor, že viac by sa mali historici v budúcnosti zamerať na vzťah a podiel Čechov a Slovákov pri konštituovaní čs. zahraničnej armády. Zároveň kritizoval absenciu viacerých referujúcich (9), ktorí sa predtým záväzne prihlásili na konferenciu, čím došlo k narušeniu časového harmonogramu a proporcionálnej nevyváženosti

ti jednotlivých blokov. Konferenciu uzavrel mjr. PhDr. Eduard Stehlík, zástupca riaditeľa HÚ AČR, ktorý oboznámil prítomných so situáciou Historického ústavu AČR a vyjadril zábery vedenia ústavu do budúcnosti.

Úspešný priebeh konferencie bol výsledkom jej predchádzajúcej kvalitnej prípravy. Podrobnejšie sa bude možné s prednesenými i neprednesenými príspevkami oboznámiť v pripravovanom zborníku z konferencie, ktorý by mal uzrieť svetlo sveta v prvom polroku 2003.

Z. Katreba

MEDZINÁRODNÝ SEMINÁR V MÚZEU SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA V BANSKEJ BYSTRICI

Dňa 19. septembra 2002 sa v priestoroch Múzea SNP v Banskej Bystrici pri príležitosti nedožitých 90. narodenín kapitána Jána Nálepku konal odborný seminár s medzinárodnou účasťou pod názvom *Prechody príslušníkov slovenskej armády na východnom fronte v rokoch 1942 – 1943 a ich účasť v partizánskych bojoch na území Bieloruska a Ukrajiny*. Toto podujatie zorganizovali spoločnými silami Múzeum SNP v Banskej Bystrici a Vojenský historický ústav v Bratislave.

Seminár otvoril zástupca riaditeľa hostiteľskej inštitúcie D. Tóth, ktorý upriamil pozornosť účastníkov seminára na dnes už málo pertraktovanú účasť Slovákov v partizánskom hnutí v Sovietskom zväze v rokoch druhej svetovej vojny. Nezabudol pripomenúť, že po roku 1989 sa táto problematika vytrácala z poľa historického záujmu, čo spôsobila aj jej predchádzajúca skreslená interpretácia. Vyjadril presvedčenie, že aj tento seminár by mohol prispieť k oživeniu záujmu o túto časť slovenských dejín, ktorej objektívne spracovanie absentuje.

Potom nasledoval príhovor veľvyslancu Bieloruska na Slovensku V. Bel'ského. V krátkosti zhrnul históriu boja bieloruského ľudu proti nemeckým okupantom a ich spojencom. Pripomenul, že do odboja sa zapojilo takmer 1,3 milióna Bielorusov, z ktorých asi 350 tisíc pôsobilo v partizánskom hnutí. V partizánskych formáciách bojovali aj Slováci a Česi, medzi nimi spomenul T. Polu, neskoršie známeho partizánskeho veliteľa a R. Lendackého, ktorý prešiel k bieloruským partizánom už v auguste 1941. V závere vyzdvihol význam zapájania sa príslušníkov iných národov do partizánskeho hnutia v Bielorusku a vyjadril vďaka bieloruského ľudu za pomoc v boji proti fašizmu. V ďalšom príspevku V. Hernešia, pracovník veľvyslanectva Ukrajiny na Slovensku, ospravedlnil neprítomnosť riaditeľa Memoriálu Veľkej vlasteneckej vojny v Kyjeve gen. A. Art'omova a predniesol jeho referát. V ňom sa analyzovali príčiny vedúce k rozvoju partizánskeho hnutia na Ukrajine, jeho úspech a neúspechy, ako aj pomoc partizánov Červenej armáde pri oslobodzovaní tohto územia. Bola tu vyzdvihnutá činnosť českých a slovenských partizánov, predovšetkým kpt. J. Nálepku, ale aj iných, ktorí pôsobili napr. aj v prístavnom meste Odessa. Niektorí z týchto partizánov potom tvorili základ organizátorských skupín vyslaných v lete 1944 na Slovensko.

Medzi hlavné referáty patrili príspevok J. Hrdličku na tému *Prechody príslušníkov slovenskej armády k partizánskym jednotkám na území Ukrajiny a Bieloruska v rokoch 1942 – 1943*, v ktorom prehľadne a chronologicky zrekapituloval históriu boja bývalých vojakov slovenskej armády proti nacizmu. Nezabudol pripomenúť, že pre masy slovenských vojakov bola táto vojna ťažko zdôvodniteľná. Okrem toho, že nechápali zmysel takejto vojny, videli i zverstvá nacistov a ich prísluhovačov páchané na domácom obyvateľstve, s ktorým si Slováci pre jazy-

kovú, kultúrnu a národnú blízkosť rozumeli a boli previazaní. Rovnako veľký vplyv mala aj sovietska vojnová propaganda a zmena vojnovnej situácie na východnom fronte. Toto boli hlavné príčiny mnohých zbehnutí a dezercií slovenských vojakov k partizánom. V. D. Selemenov, riaditeľ Národného archívu Bieloruskej republiky predniesol referát, v ktorom akcentoval účasť Slovákov v partizánskom hnutí v Bielorusku v rokoch 1942 – 1944, ako je zaznamenaná v dochovaných dokumentoch tohto archívu. Zvýraznil fakt, že viacerí vojaci a dôstojníci slovenskej Zaisťovacej divízie boli v dobe jej pôsobenia v Bielorusku spojení s chojnickou, mozyrskou, kalinkovičskou a inými ilegálnymi organizáciami a rovnako bezprostredne i s veliteľmi partizánskych oddielov a brigád, pod ktorých velením, alebo na ich požiadanie, vykonávali rôzne akcie. Ak prvé skupiny prebehlíkov začali prichádzať k partizánom v druhej polovici roka 1942, tak jednotlivci prechádzali na druhú stranu už od roku 1941. Ďalší referujúci, J. Nálepka, zhrnul poznatky o odbojovej činnosti svojho brata kpt. Jána Nálepku. Poodhalil niektoré menej známe stránky zo života azda jediného Slováka, ktorému bol za jeho činnosť v rokoch vojny, aj keď posmrtno, udelený titul Hrdina Sovietskeho zväzu. Zároveň poukázal i na činnosť ďalších antifašistov – dôstojníkov Imricha Lysáka-Jacka a Michala Petra, s ktorými Ján Nálepka spoločne bojoval. Priblížil i starostlivosť, s akou sa obyvatelia ukrajinského Ovruča starajú o miesto, kde je pamätník úmrtia kpt. Jána Nálepku. Temnú stránku pôsobenia príslušníkov Zaisťovacej divízie priblížil vo svojom príspevku Z. Katreba z Vojenského historického ústavu v Bratislave. Poukázal na to, že Slovensko nebolo v dodržiavaní vojnového práva dôsledné a v niektorých prípadoch sklzlo na úroveň nacistického Nemecka. Nepopulárne známymi sa stali predovšetkým akcie 102. pluku Zaisťovacej divízie pod velením pplk. M. Lokšika. Medzi mementá pôsobenia slovenských vojakov v oblastiach Bieloruska a Ukrajiny patrilo i niekoľko vypálených dedín a desiatky zavraždených obyvateľov. Tieto skutky tvoria odvrátenú tvár činnosti príslušníkov Zaisťovacej divízie na východnom fronte a sú so slovenskými vojakmi rovnako späté ako ich odbojová činnosť a prechody k partizánom. L. Tarasovská vo svojom krátkom koreferáte priblížila Jána Nálepku ako študenta a učiteľa, zatiaľ čo riaditeľ Múzea SNP J. Stanislav osvetlil jeho činnosť ako vojaka a partizána. Pripomenul jeho činnosť v slovenskej armáde v dobe poľského ťaženia a poukázal na jeho nie celkom objasnené kontakty s vtedajším ministrom národnej obrany gen. Ferdinandom Čatlošom. Vyjadril nádej, že v blízkej budúcnosti sa štúdiom i v sprístupnených ruských, príp. iných, archívoch môžu vysvetliť zatiaľ biele stránky života tohto antifašistu a odbojára vo vojenskej uniforme. Na záver odznel príspevok J. Jablonického, v ktorom sa zameril na obraz Jána Nálepku v slovenskej spoločnosti po roku 1989. Upozornil, že niektorí historici i politici po roku 1989 zaobchádzajú s historickou pravdou rovnako nedôstojne, ako ich predchodcovia, čo má negatívny vplyv na historické ponímanie národa. Po krátkej, ale intenzívnej diskusii, do ktorej sa zapojili aj nereferujúci účastníci seminára, sa ujal slova P. Šimunič, riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave, ktorý pozitívne zhodnotil prínos seminára. Vyjadril presvedčenie, že takéto akcie prispievajú k prehĺbeniu historického bádania a sú impulzom k ďalšiemu rozvoju historického poznania širšej verejnosti, čo sa ukázalo i na tomto podujatí, na ktorom boli v auditóriu prítomní poslucháči stredných a vysokých škôl, učitelia, amatérski historici, ale i priami účastníci historických udalostí. Po oficiálnom ukončení seminára nasledovala vernisáž dokumentárnej výstavy *Slovenskí vojaci v partizánskych jednotkách na území Bieloruska a Ukrajiny v rokoch 1942 – 1943* a prezentácia knihy *Iní o kapitánovi Jánovi Nálepkuvi*, ktorej zostavovateľom bol jeho brat Jozef Nálepka.

Aj tento seminár priniesol mnohé otázky i odpovede. Je len vecou historikov ako sa s nimi vysporiadajú, aby mohli našej verejnosti objektívne ukázať málo známe alebo skreslene interpretované stránky našej histórie.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA VOJENSKO-POLITICKEJ A VOJENSKEJ PROBLEMATIKY V HISTORICKOM ČASOPISE¹

1953 – 2001

Zostavila ALŽBETA SEDLIAKOVÁ²

VŠEOBECNÁ ČASŤ

TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ZÁKLADY HISTÓRIE

HISTORIOGRAFIA, METODOLÓGIA

0001

Bystrický, Jozef: Stav a perspektívy výskumu vojenských dejín Slovenska z obdobia druhej svetovej vojny. HČ 39, 1991, č. 4 – 5, s. 442 – 449.

0002

Čierna-Lantayová, Dagmar: Rok 1956 v Maďarsku a modifikácie pohľadu nemarxistických autorov. HČ 35, 1987, č. 2, s. 209 – 228. Rés. rus., franc.

0003

Čierny, Ján: Buržoázna veda o Slovenskom národnom povstaní. HČ 30, 1982, č. 1, s. 121 – 122.

0004

Dangl, Vojtech: Niekoľko poznámok k perspektívam slovenskej vojenskej historiografie. HČ 39, 1991, č. 4 – 5, s. 484 – 487.

0005

Dangl, Vojtech: Úlohy slovenskej vojenskej historiografie pri výskume obdobia 1848 – 1914. HČ 35, 1987, č. 1, s. 98 – 102.

0006

Falčan, Samo: Niektoré otázky okolo hodnotenia Slovenského národného povstania. HČ 12, 1964, č. 2, s. 161 – 185. Rés. franc.

0007

Faltys, Antonín: Historický význam kvetnového povstání českého lidu. HČ 33, 1985, č. 1, s. 29 – 45. Rés. rus., franc.

0008

Holotík, Eudovít: Historické povedomie a Slovenské národné povstanie. HČ 23, 1975, č. 1, s. 1 – 9.

0009

Hrnko, Anton: K problémom spracovania dejín Slovenska v období druhej svetovej vojny. HČ 35, 1987, č. 1, s. 134 – 135.

¹Bibliografia je čiastkovým výstupom grantového projektu VEGA č. 2/709/20 Retrospektívna bibliografia slovenskej historiografie po roku 1965.

²Dovoľujem si poďakovať za rady a pomoc pri zostavovaní bibliografie pani Božene Šedovej z Vojenského historického ústavu.

0010

Jablonický, Jozef: Slovenské národné povstanie a tri etapy jeho hodnotenia. HČ 39, 1991, č. 4 – 5, s. 449 – 456.

0011

Jablonický, Jozef: Spomienky a životopisy ľudáckych predstaviteľov publikované po roku 1989. HČ 43, 1995, č. 2, s. 355 – 362.

0012

Kanis, Pavol: Vývin názorov na Slovenskú republiku rád. HČ 24, 1976, č. 1 – 2, s. 211 – 219.

0013

Kropilák, Miroslav: Doterajší stav bádania o Slovenskom národnom povstaní. HČ 2, 1954, č. 1, s. 121 – 138.

0014

Kropilák, Miroslav: Problematika fašizmu a antifašizmu v slovenskej historiografii 1975 – 1981. HČ 30, 1982, č. 1, s. 58 – 66.

0015

Kropilák, Miroslav: Slovenské národné povstanie v našej historiografii a ďalšie perspektívy spracovania. HČ 28, 1980, č. 1, s. 3 – 18. Rés. rus., nem.

0016

Lipták, Eubomier: Československá historiografia o Mníchove. HČ 6, 1958, č. 3, s. 434 – 446.

0017

Mlynárik, Ján: Ku kritike buržoáznej štatistiky štrajkov. HČ 9, 1961, č. 1, s. 94 – 104.

0018

Mlynárik, Ján: Milan Rastislav Štefánik v historiografii (1948 – 1988). HČ 38, 1990, s. 398 – 419.

0019

Novotný, Jan: K súčasnej polemike našich a maďarských historiků o marxistické hodnotení revolúcie 1848 – 1849. HČ 15, 1967, č. 2, s. 235 – 245. Rés. nem.

0020

Schlesinger, Rudolf: Mnichov vo svetle britskej historiografie. HČ 12, 1964, č. 2, s. 237 – 250.

0021

Suško, Ladislav: K problematike výskumu fašizmu na Slovensku. HČ 30, 1982, č. 1, s. 118 – 120.

0022

Šimovčák, Ján: K niektorým problémom výskumu vojenských dejín na Slovensku. HČ 24, 1976, č. 1 – 2, s. 289 – 292.

0023

Tajták, Ladislav: K niektorým otázkam interpretácie revolučných rokov 1848 – 1849 na Slovensku. HČ 48, 2000, č. 1, s. 113 – 130.

Pozri tiež č. : 123, 126, 131

ORGANIZÁCIA HISTORICKEJ PRÁCE

MÚZEJNÍCTVO

0024

Halaj, Dušan: Z vedeckovýskumnej činnosti Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. HČ 30, 1982, č. 1, s. 123 – 124.

VEDECKÉ INŠTITÚCIE

0025

Kamenec, Ivan: Vznik spoločnosti pre dejiny 2. svetovej vojny a protifašistického odboja. HČ 39, 1991, č. 6, s. 704.

VEDECKÉ PODUJATIA

(kongresy, konferencie, sympóziá, semináre, kolokviá)

0026

-ph- [Horváth, Pavel]: Porada o charaktere protihabsburských stavovských povstaní v Uhorsku v 17. a na začiatku 18. storočia. [Bratislava, 26.10.1955.] HČ 4, 1956, č. 1, s. 144.

0027

Barnovský, Michal: O problematike politických a teritoriálnych zmien v strednej a juhovýchodnej Európe. [Vedecké zasadnutie, Varšava, 6.5.1971.] HČ 20, 1972, č. 1, s. 172.

0028

Bartlová, Alena: K výročiu Slovenského národného povstania. [Konferencia, Banská Bystrica, 26. – 28.3.1974.] HČ 22, 1974, č. 3, s. 478 – 479.

0029

Bartlová, Alena: Konferencia „Európa a Mnichov“. [Liberec, 18. – 19.9.1973.] HČ 22, 1974, 1, s. 169 – 170.

0030

Bartlová, Alena: Konferencia k 30. výročiu vyvrcholenia národnooslobodzovacieho boja a oslobodenia Československa Sovietskou armádou. [Praha, 28. – 30.1.1975.] HČ 23, 1975, č. 3, s. 502 – 503.

0031

Bartlová, Alena: Konferencia o česko-slovensko-poľských vzťahoch v Opave [4. – 5.10.1994]. HČ 42, 1994, č. 4, s. 715 – 716.

0032

Bartlová, Alena – Bianchi, Leonard: Poľská konferencia o autoritatívnych režimoch v medzivojnovom období. [Varšava, 2. – 3.12.1971.] HČ 20, 1972, č. 3, s. 486 – 489.

0033

Bartlová, Alena – Kamenec, Ivan: Vedecká konferencia k 25. výročiu oslobodenia Československa. [Bratislava, 27. – 29.4.1970.] HČ 18, 1970, č. 4, s. 659 – 661.

0034

Bokes, František: Vedecká konferencia o Slovenskom národnom povstaní v našich dejinách. [Smolenice, 8. – 10.6.1964.] HČ 12, 1964, č. 4, s. 612 – 613.

0035

Čelko, M.: Slovenskí baníci v odboji a Slovenské národné povstanie. [Seminár, Banská Štiavnica, 15.11.1984.] HČ 33, 1985, č. 3, s. 480.

0036

Čičaj, Viliam: Sympóziium o význame triednych bojov ľudových mäs v období neskorého feudalizmu. [Medzinárodné sympóziium, Nové Město nad Metují, 10. – 12.9.1975.] HČ 24, 1976, č. 3, s. 467.

0037

Čičaj, Viliam – Kohútová, Mária: Medzinárodná vedecká konferencia politické a sociálne zápasy na Slovensku v 17. a začiatkom 18. storočia. [Prešov, 8. – 10.11.1977.] HČ 26, 1978, č. 2, s. 337 – 338.

0038

Dangl, Vojtech: Medzinárodná konferencia k tridsaťročnej vojne v Prahe [5. – 8.4.1995.] HČ 43, 1995 č. 3, s. 605 – 606.

0039

Dangl, Vojtech: Vedecká konferencia z príležitosti 125. výročia maďarskej revolúcie 1848 – 1849 a 150. výročie narodenia S. Petöfiho. [Budapešť, 18. – 19.12.1972.] HČ 21, 1973, č. 4, s. 660.

0040

Dangl, Vojtech – Korček, Ján: Seminár o armáde v dejinách Slovenska v Bratislave. [Bratislava, 30.11. a 1.12. 1993.] HČ 42, 1994, č. 1, s. 161 – 162.

0041

Deák, Ladislav: Konferencia o poľsko-česko-slovenských vzťahoch v rokoch 1918 – 1945. [Rzeszow, 17. – 18.10.1990.] HČ 39, 1991, č. 2, s. 237 – 238.

0042

Deák, Ladislav: Medzinárodná konferencia o politike na Balkáne v predvečer a na začiatku druhej svetovej vojny (v Sofii 21. – 26.4.1971). HČ 19, 1971, č. 4, s. 636.

0043

Deák, Ladislav: Medzinárodná konferencia historikov v Belehrade. [2. – 4.10.1973.] HČ 22, 1974, č. 2, s. 314 – 315.

0044

Diskusia z vedeckej konferencie: o Slovenskom národnom povstaní. [Smolenice, 8. – 10.6.1964.] HČ 13, 1965, č. 1, s. 54 – 106.

0045

Đurčat, Martin: Sympóziu o marcových zákonoch 1848 – spoločnosti, národoch a štáte v premenách. [Bratislava, 17. – 18.3.1994.] HČ 43, 1995, č. 1, s. 197 – 199.

0046

Fabricius, Miroslav: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. [Konferencia, Častá-Papiernička, 23. – 25.11.1993.] HČ 42, 1994, č. 3, s. 598 – 600.

0047

Fano, Štefan: Medzinárodná konferencia „Historické aspekty kolektívnej bezpečnosti a spolupráce v Európe“. [Smolenice, 5. – 7.11.1974.] HČ 24, 1976, č. 3, s. 465 – 466.

0048

Ferenčuhová, Bohumila: K dejinám česko-slovensko-francúzskych vzťahov. [Praha, 21. – 23.3.1989; Paríž, 25. – 26.10.1990.] HČ 40, 1992, č. 1, s. 136 – 137.

0049

Hapák, Pavel: Konferencia k 40. výročiu Slovenskej republiky rád v Prešove [8. – 9.6.1959]. HČ 7, 1959, č. 4, s. 648 – 649.

0050

Hapák, Pavel: Sympóziu o Slovenskej republike rád [Prešov, 5. – 6.6.1969]. HČ 17, 1969, č. 4, s. 625 – 626.

0051

Havlíček, Juraj: Vedecká konferencia o záverečnej fáze druhej svetovej vojny a oslobodení Slovenska. [Bratislava, 25. – 26.4.1995.] HČ 43, 1995, č. 3, s. 602 – 603.

0052

Holec, Roman: Konferencia k 125. výročiu Memoranda slovenského národa. [Martin, 5. – 6.6.1986.] HČ 34, 1986, č. 6, s. 943 – 944.

0053

Holec, Roman: Seminár k vzniku ČSR v roku 1918. [Liberec, 27. – 28.8.1996.] HČ 44, 1996, č. 4, s. 730.

0054

Holotik, Ľudovít: Materiály z konferencie o myšlienke slovanskej vzájomnosti a jej úlohe v národnooslobodzovacom boji našich národov. [Smolenice, 12. – 14.10.1959.] HČ 8, 1960, č. 2 – 3, s. 193 – 197.

0055

Hovorka, Ján: K 40. výročiu májového povstania českého ľudu. [Konferencia, Bratislava, 29.4.1985.] HČ 33, 1985, č. 6, s. 938 – 939.

0056

Hrnko, Anton: Konferencia k 40. výročiu Slovenského národného povstania. [Častá, 20. – 22.3.1984.] HČ 32, 1984, č. 4, s. 677 – 680.

0057

Hronský, Marián: Teoretická konferencia československých vojenských historikov. [Praha, 24. – 26.1.1972.] HČ 20, 1972, č. 2, s. 331.

0058

Hubenák, Ladislav: Medzinárodná konferencia k 50. výročiu Maďarskej republiky rád. [Budapešť, 17. – 19.3.1969.] HČ 17, 1969, č. 4, s. 626 – 628.

0059

Hubenák, Ladislav: Sympóziu o boji proti fašizmu. [Mikulovce, 25. – 26.10.1984.] HČ 33, 1985, č. 2, s. 324 – 325.

0060

Kamenec, Ivan: Európa pod nacistickou nadvládou a holokaust. [Konferencia, Varšava, 29.8. – 1.9.1999.] HČ 47, 1999, č. 3, s. 559 – 560.

0061

Kamenec, Ivan: Konferencia o okupácii a kolaborácii. [Gosen, 5. – 7.3.1992.] HČ 40, 1992, č. 3, s. 406 – 407.

0062

Kamenec, Ivan: Seminár k dejinám ozbrojeného zápasu v Slovenskom národnom povstaní. [Bratislava, 30. – 31.10.1974.] HČ 23, 1975, č. 2, s. 334 – 335.

0063

Kamenec, Ivan: Seminár k dejinám partizánskeho hnutia v Československu. [Bratislava, 23.11.1976.] HČ 25, 1977, č. 3, s. 483.

0064

Kamenec, Ivan: Seminár k dejinám partizánskeho hnutia v Československu. [Bratislava, 10.10.1979.] HČ 28, 1980, č. 3, s. 489 – 490.

0065

Kamenec, Ivan: Sympóziu o odboji proti fašizmu, nacizmu a japonskému militarizmu. [Smolenice, 2. – 4.7.1984.] HČ 33, 1985, č. 1, s. 155 – 157.

0066

Kamenec, Ivan: Vedecká konferencia k 30. výročiu oslobodenia Československa. [Bratislava, 2. – 4. 4. 1975.] HČ 23, 1975, č. 3, s. 503 – 504.

0067

Kamenec, Ivan: Vedecká konferencia Slovenskej akadémie vied k 30. výročiu Slovenského národného povstania. [Smolenice, 16. – 17.4.1974.] HČ 22, 1974, č. 3, s. 479 – 480.

0068

Kamenec, Ivan – Podrimavský, Milan: Konferencia historikov k 60. výročiu vzniku Československa. [Smolenice, 30.10. – 1.11.1978.] HČ 27, 1979, č. 2, s. 324 – 325.

0069

Kázmerová, Ľubica: Sympóziu o Slovensku v rokoch 2. svetovej vojny. [Častá, 6. – 7.11.1990] HČ 39, 1991, č. 1, s. 122 – 124.

0070

Kázmerová, Ľubica: Vedecká konferencia k 45. výročiu Slovenského národného povstania. [Banská Bystrica, 20. – 22.6.1989] HČ 38, 1990, s. 141 – 143.

0071

Klein, Bohuš: Konferencia k 50. výročiu Karpatsko-duklianskej operácie. [Zemplínska Šírava, 21. – 22.9.1994.] HČ 43, 1995 č. 3, s. 604 – 605.

0072

Kociská, Anna: Konferencia k 15. výročiu Slovenského národného povstania v Bratislave. [11. – 13. 5.1959.] HČ 7, 1959, č. 4, s. 644 – 647.

0073

Kociská, Anna: Medzinárodné kolokvium o strednej Európe počas druhej svetovej vojny. [Varšava, 18. – 22. 5. 1970.] HČ 18, 1970, č. 4, s. 663 – 665.

0074

Kónya, Peter: Medzinárodná konferencia o politických názoroch Ľudovíta Košúta v Debrecíne [27. 10. 1994]. HČ 43, 1995, č. 2, s. 411.

0075

Kónya, Peter: Seminár o úlohe a mieste východoslovenskej armády v odboji. [Prešov, 12. – 13. 11. 1992.] HČ 41, 1993, č. 1, s. 109 – 110.

0076

Kónya, Peter: Slovensko a habsburská monarchia v 16. – 17. storočí. [Bratislava, 22.11.1994.] HČ 43, 1995, č. 2, s. 410.

0077

Kopčan, Vojtech: Konferencia k 300. výročiu obliehania Viedne. [Viedeň, 26. – 30.9.1983.] HČ 32, 1984, č. 3, s. 519 – 522.

0078

Kopčan, Vojtech: Oslavy 300. výročia oslobodenia Budína. [Viedeň, 1.9.1986 – 4.9.1986.] HČ 35, 1987, č. 3, s. 500 – 501.

0079

Kopčan, Vojtech: Thökölyho povstanie v uhorských a európskych dejinách. [Hajdúszoboszló, 2. – 4. 10. 1978.] HČ 28, 1980, č. 1, s. 178 – 179.

0080

Korček, Ján: 21. kolokvium medzinárodnej komisie pre vojenské dejiny v Quebecu [20. – 26.8.1995]. HČ 44, 1996, č. 2, s. 348 – 350.

0081

Kováčiková, K.: Poznatky z medzinárodného seminára v Terezíne. [Terezín, 7. – 10.10.1993.] HČ 41, 1993, č. 5 – 6, s. 758 – 759.

0082

Kowalská, Eva: Absolutistické monarchie v Európe v 17. – 18. storočí. [Praha, 16. – 18.9.1986.] HČ 35, 1987, č. 6, s. 913.

0083

Krajčovič, Milan: 150 rokov od revolúcie v Európe 1848 – priebeh, politické programy, dôsledky a jej pôsobenie v Nemecku. [Medzinárodná vedecká konferencia, Otzenhausen, 1. – 5.12.1997.] HČ 46, 1998, č. 1, s. 160 – 162.

0084

Krajčovič, Milan: Diktatúry v Európe v 20. storočí – šance a problémy komparácie. [Konferencia, Otzenhausen, 21. – 24.4.1997.] HČ 45, 1997, č. 3, s. 562 – 563.

0085

Krajčovič, Milan: Konferencia o dejinách demokracie v Európe od 18. storočia. [Otzenhausen, 22. 5. – 25. 5. 1997.] HČ 45, 1997, č. 3, s. 563 – 564.

0086

Krajčovič, Milan: Medzinárodná vedecká konferencia: Európa medzi vojnou a mierom. [Otzenhausen, 19. – 21.5.2000.] HČ 48, 2000, č. 3, s. 577 – 579.

0087

Krajčovič, Milan: Slovanský kongres v Prahe a slovanské identity [Viedeň, 20. – 23.11.1998]. HČ 47, 1999, č. 2, s. 346 – 347.

0088

Kropilák, Miroslav: Konferencia k 10. výročiu oslobodenia Československa. [Liblice, 28. – 30. 4. 1955.] HČ 3, 1955, č. 3, s.

0089

Kropilák, Miroslav: Medzinárodné sympóziu historikov k dejinám Slovenského národného povstania. [Bratislava, 4. – 5.10.1964.] HČ 13, 1965, č. 1, s. 172 – 173.

0090

Kundrát, J.: Medzinárodná vedecká konferencia o Zakarpatskej Ukrajine v Prešove [3. – 4. 9. 1998]. HČ 46, 1998, č. 4, s. 709 – 711.

0091

Lavová, Mária: Vedecká konferencia Historického ústavu SAV o fašizme a slovensko-maďarských vzťahoch za druhej svetovej vojny. [Bratislava, 25. – 27. 10. 1966.] HČ 15, 1967, č. 2, s. 342 – 343.

0092

Lavová, Mária: Vedecká konferencia o vzniku ČSR „Slováci a vznik ČSR.“. [Bratislava, 22. – 23. 10.] HČ 17, 1969, č. 1, s. 168 – 169.

0093

Lipták, Lubomír: Tretí medzinárodný kongres dejín európskeho odboja. [Karlové Vary, 2. – 4. 9. 1963.] HČ 12, 1964, č. 1, s. 156 – 157.

0094

Lipták, Lubomír: Konferencia o klérofašistickej ideológii ľudáctva a politika Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. [Bratislava, 28. – 29. 1. 1954.] HČ 2, 1954, č. 2, s. 297 – 299.

0095

Lipták, Lubomír: Okrúhly stôl o pamäti vojen a odbojov v Starej Lesnej. [12. – 13. 11. 1994] HČ 43, 1995, č. 1, s. 183 – 189.

0096

Macko, Pavel: Konferencia k 40. výročiu oslobodenia Československa a májového povstania českého ľudu. [Bratislava, 22. 3. 1985.] HČ 33, 1985, č. 4, s. 629 – 630.

0097

Marsina, Richard: Konferencia o dejinách sedliackych hnutí vo východnej Európe v 16. – 17. stor. [Budapešť, 12.9. – 15.9.1972.] HČ 21, 1973, č. 1, s. 155 – 156.

0098

Marušiak, Juraj: Rok 1968 v Československu a v Európe. [Medzinárodná vedecká konferencia, Bratislava, 13. – 14.10.1998.] HČ 47, 1999, č. 1, s. 149 – 152.

0099

Marušiak, Juraj: Konferencia o krízach režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948 – 1989. [Donovaly pri Banskej Bystrici, 11. – 13.11.1996.] HČ 45, 1997, č. 2, s. 366 – 367.

0100

Mates, Pavel: Konference k 40. výročí osvobození. [Brno, 21.3.1985.] HČ 33, 1985, č. 4, s. 630 – 631.

0101

Mésároš, Július: Slávnostná akadémia z príležitosti 120. výročia vypuknutia revolúcie 1848 – 1849. [Bratislava, 15.3.1968.] HČ 16, 1968, č. 3, s. 467.

0102

Michálek, Slavomír: Seminár o reorganizácii strednej Európy v 20. storočí. [Budapešť, 14. 6. – 5. 7. 1991.] HČ 40, 1992, č. 1, s. 135 – 136.

0103

Otčenáš, Michal: Revolučné udalosti 1848 – 1849 a východné Slovensko. [Košice, 20.5.1988.] HČ 37, 1989 č. 1, s. 189 – 190.

0104

Pelčáková, Dagmar: Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. [Praha, 5. – 8.10.1998.] HČ 46, 1998, č. 4, s. 705 – 707.

0105

Pelčáková, Dagmar: Konferencia o Národnej rade v kontexte slovenských dejín. [Častá-Papiernička, 21. – 22. 4. 1998.] HČ 46, 1998, č. 2, s. 356 – 358.

0106

Pešek, Jan: Konferencia o perzekúciách na Slovensku po roku 1948 v Bratislave [10.4.1996]. HČ 44, 1996, č. 2, s. 346 – 347.

0107

Pešek, Jan: Od diktatúry k diktatúre: Slovensko v rokoch 1945 – 1953. [Medzinárodná vedecká konferencia v Smoleniciach 6. – 8.1994.] HČ 43, 1995, č. 1, s. 189 – 191.

0108

Petranský, Ivan A.: Konferencia o ceste Slovenska k štátnej suverenite a európskej integrácii. [Martin, 6. – 7. 6. 2001] HČ 49, 2001, č. 3, s. 577.

0109

Petruf, Pavol: Kolokvium venované Charlesovi de Gaullovi. [Paríž, 19. – 24.11.1990] HČ 39, 1991, č. 3, s. 359 – 361.

0110

Pivoluska, Ján: Vedecká konferencia k 20. výročiu oslobodenia Československa a k otázkam našej revolúcie. [Liblice, 16. – 19.3.1965.] HČ 13, 1965, č. 3, s. 483 – 488.

0111

Podolec, Ondrej: Slovensko a druhá svetová vojna. [Medzinárodná konferencia, Bratislava, 29. – 30. 5. 2000.] HČ 48, 2000, č. 3, s. 575 – 576.

0112

Podrimavský, Milan: Seminár o vojenskopolitických otázkach. [Bratislava, 4.11.1975.] HČ 24, 1976, č. 3, s. 478 – 479.

0113

Podrimavský, Milan – Sztrelko, Amon: Konferencie k 35. výročiu oslobodenia Československa sovietskou armádou. [Smolenice, 31.3. – 2.4.1980.] HČ 28, 1980, č. 4, s. 617 – 620.

0114

Strelko, Anton: Konferencia Česi a Slováci v protifašistickom zahraničnom odboji. [Košice, 18. 5. 1983.] HČ 31, 1983, č. 6, s. 948.

0115

Suško, Ladislav: Sympóziu o vývoji Slovenska za prvej Československej republiky (1918 – 1938). [16. – 17. 11. 1978.] HČ 27, 1979, č. 2, s. 325 – 326.

0116

Suško, Ladislav: Vedecké sympóziu o boji pokrokových síl národov Československa a Juho-slávie proti reakcii a fašizmu. [Malé Vozokany, 14. – 16.9.1976.] HČ 25, 1977, č. 1, s. 155 – 156.

0117

Šepitka, Michal: Seminár o protifašistickom odboji v Československu. [Smolenice, 15.11.1989.] HČ 38, 1990, s. 310 – 311.

0118

Šimunič, Pavel: Pamätníci a ozbrojený zápas v Slovenskom národnom povstaní. [Seminár, Bratislava, 19.1.1983.] HČ 31, 1983, č. 5, s. 819 – 821.

0119

Škorvánek, Stanislav: Slovensko a československá štátnosť v rokoch 1918 – 1939. [Bratislava, 24. – 25. 11. 1987.] HČ 36, 1988, č. 2, s. 318 – 319.

0120

Škvarna, Dušan: Sympóziu k 200. výročiu Veľkej francúzskej revolúcie. [Bratislava, 13. jún 1989.] HČ 37, 1989, č. 6, s. 924 – 925.

0121

Špiesz, Anton: Konferencia k 150. výročiu roľníckeho povstania na východnom Slovensku roku 1831. [Košice, 15. – 16.10.1981.] HČ 30, 1982, č. 3, s. 513.

0122

Štefanský, Václav: Seminár k 40. výročiu Slovenského národného povstania a oslobodenia Československa sovietskou armádou. HČ 34, 1986, č. 2, s. 307 – 309.

0123

Šuchová, Xénia: Jozef Tiso – problém slovenskej historiografie. [Častá, 5. – 7.5.1992.] HČ 40, 1992, č. 4, s. 507 – 511.

0124

Tkadlečková-Vantuchová, Jarmila: Sympóziu o revolúcii 1848. [Kroměříž, 25. – 26.5.1969.] HČ 17, 1969, č. 4, s. 633.

0125

Tonková, Mária: Sympóziu k 40. výročiu socialistickej revolúcie v Bulharsku a 40. výročiu Slovenského národného povstania. [18.9.1984.] HČ 33, 1985, č. 2, s. 322 – 323.

0126

Vedecká konferencia o slovenskom národnom povstaní. [Bratislava, 8. – 9.12.1953.] HČ [Podľa stenograf. zápisu z konferencie sprac.]: Kropilák, Miroslav. 2, 1954, č. 1, s. 105 – 120.

0127

Vietor, Martin: Konferencie o význame Maďarskej a Slovenskej republiky rád. [Budapešť 14.3.1969.] HČ 18, 1970, č. 1, s. 147.

0128

Virgl, Luděk: Konferencia o T. G. Masarykovi a strednej Európe. [5. – 6.6.1991.] HČ 40, 1992, č. 1, s. 134 – 135.

0129

Zavacká, Marina: Správa z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici [8. – 10.6.1999.] HČ 47, 1999, č. 3, s. 558 – 559.

BIBLIOGRAFIA

0130

Bibliografia kníh a článkov publikovaných do 30. 10. 1964 pri príležitosti 20. výročia Slovenského národného povstania. [Zost.]: Kociská, Anna. HČ 13, 1965, č. 2, s. 309 – 328.

0131

Historiografia na Slovensku 1986. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 36, 1988, č. 4, s. 671 – 688.

0132

Historiografia na Slovensku 1987. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 37, 1989, č. 4, s. 628 – 648.

0133

Historiografia na Slovensku 1988. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 38, 1990, s. 754 – 768.

0134

Historiografia na Slovensku 1989. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 39, 1991, č. 4 – 5, s. 548 – 567.

0135

Historiografia na Slovensku 1990. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 40, 1992, č. 4, s. 519 – 540.

0136

Historiografia na Slovensku 1991. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 41, 1993, č. 4, s. 491 – 528.

0137

Historiografia na Slovensku 1992. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 42, 1994, č. 4, s. 717 – 756.

0138

Historiografia na Slovensku 1993. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 43, 1995, č. 4, s. 774 – 814.

0139

Historiografia na Slovensku 1994. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 44, 1996, č. 4, s. 741 – 779.

0140

Historiografia na Slovensku 1995. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 45, 1997, č. 4, s. 718 – 768.

0141

Historiografia na Slovensku 1996. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 46, 1998, č. 4, s. 713 – 762.

0142

Historiografia na Slovensku 1997. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 47, 1999, č. 4, s. 727 – 763.

0143

Slovenská historiografia 1998. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 48, 2000, č. 4, s. 714 – 763.

0144

Slovenská historiografia 1999. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. HČ 49, 2001, č. 4, s. 727 – 770.

Pozri tiež č. : 11, 18, 353

POMOCNÉ VEDY HISTORICKÉ

0145

Ratkoš, Peter: Anonymove Gesta Hungarorum a ich pramenná hodnota. HČ 31, 1983, č. 6, s. 825 – 870. Rés. rus., nem.

CHRONOLOGICKÁ ČASŤ

DEJINY SLOVENSKA

DOBA RÍMSKA

0146

Točík, A. – Novotný, Bohuslav: Vojenská demokracia u keltských a germánských kmeňov. Slovensko v susedstve rímskej otrokárskej ríše. (Časť 1. Kapitola 2. Prvotnopospolná spoločnosť na území Slovenska. 1.) HČ Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha HČ 3, 1955 [vyd. 1956], s. 21 – 24.

OD PRÍCHODU SLOVANOV DO ROKU 1301

0147

Homza, Martin: Vzťahy stredovekého Spiša a Malopoľska od najstarších čias do roku 1138. HČ 43, 1995, č. 2, s. 201 – 214. Rés. nem.

0148

Ratkoš, Peter: K otázke hranice Veľkej Moravy a Bulharska. HČ 3, 1955, č. 2, s. 206 – 218. Rés. rus., nem.

0149

Steinhübel, Ján: Nástupcovia Štefana I. v bojoch o uhorský trón. HČ 48, 2000, č. 4, s. 585 – 605.

Pozri tiež č. : 145

OBDOBIE 1301 – 1526

0150

Brezováková, Blanka: Postavenie Uhorska v stredoeurópskom priestore v prvej polovici 14. storočia. HČ 46, 1998, č. 2, s. 177 – 203.

0151

Gácsová, Alžbeta: Boje Mateja I. proti Jánovi Jiskrovi z Brandýsa a bratříkom v rokoch 1458 – 1467. HČ 25, 1977, č. 2, s. 187 – 216. Rés. rus., nem.

0152

Heckenast, Gusztáv: Banskobystrické banícke povstanie (1525 – 1526). HČ 2, 1954, č. 1, s. 71 – 104.

0153

Kanovský, Martin: Ludanice – stredisko slovenských husitov? HČ 40, 1992, č. 1, s. 89 – 93.

0154

Kartous, Peter: Akcie poľských vojsk na území Slovenska v rokoch 1438 – 1439. HČ 21, 1973, č. 1, s. 21 – 36. Rés. franc.

0155

Ratkoš, Peter: Husitské revolučné hnutie a Slovensko. HČ 1, 1953, č. 1, s. 26 – 41.

0156

Ratkoš, Peter: Predohra baníckeho povstania v našich bankských mestách v rokoch 1525 – 1526. HČ 1, 1953, č. 3, s. 353 – 406.

0157

Ratkoš, Peter: Slovensko a husitské hnutie. (Časť 2. Obdobie feudálneho spoločenského zriadenia na Slovensku 9. stor. – 1848. Kapitola 5.) HČ Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha HČ 3, 1955 [vyd. 1956], s. 49 – 53.

0158

Ratkoš, Peter: Slovensko za osmanskej expanzie v rokoch 1526 – 1532. (Prvá osmanská výprava na Slovensko r. 1530.) HČ 15, 1967, č. 2, s. 219 – 234. Rés. nem.

0159

Štěpán, Václav: Zápas moravského markraběte Prokopa o Liptov v rámci středoevropské politiky na sklonku 14. století. HČ 40, 1992, č. 5, s. 541 – 555. Rés. angl., nem.

Pozri tiež č. : 147

OBDOBIE 1526 – 1780

0160

Dangl, Vojtech: Počiatočná fáza bitky pri Komarówe a činnosť VI. košického zboru. HČ 40, 1992, č. 4, s. 422 – 437. Rés. angl., nem.

0161

Daniš, Miroslav: Husárske pluky na Ukrajine v 18. storočí a Slovensko. HČ 37, 1989 č. 2, s. 205 – 219. Rés. rus., franc.

0162

Fundárková, Anna: Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská (1521 – 1526). HČ 48, 2000, č. 2, s. 231 – 255.

0163

Haraksim, Ľudovít: Príspevok k roľníckemu povstaniu roku 1631 – 1632 na východnom Slovensku. HČ 2, 1954, č. 3, s. 351 – 374.

0164

Horváth, Pavel: O triednych bojoch ľudových más na Slovensku v druhej polovici 18. storočia. HČ 26, 1978, č. 1, s. 110 – 124. Rés. rus.

0165

Horváth, Pavel: O účasti poddaných v protihabsburských stavovských povstaniach. HČ 27, 1979, č. 3, s. 357 – 368. Rés. rus., franc.

0166

Horváth, Pavel: Posledné obdobie tureckej moci na Slovensku. HČ 33, 1985, č. 3, s. 423 – 439. Rés. rus., franc.

0167

Horváth, Pavel: Zosilnenie nevoľníckych vzťahov a triedne boje v 17. a na začiatku 18. storočia. (Časť 2. Obdobie feudálneho spoločenského zriadenia na Slovensku 9. stor. – 1848. Kapitola 8.) HČ Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha HČ 3, 1955 [vyd. 1956], s. 63 – 69.

0168

Kabrda, Josef: Kánunnáme novozámeckého ejáletu. (K 300. výročiu dobytí Nových Zámok Turky). HČ 12, 1964, č. 2, s. 186 – 214. Rés. franc.

0169

Kabrda, Josef: Turecké pramene vzťahujúce sa na dejiny tureckého panstva na Slovensku. HČ 4, 1956, č. 2, s. 156 – 169. Rés. rus., nem.

0170

Kočíš, Jozef: Príspevok k vzťahu Rákocziho Františka II. k Slovensku. (Turčianska stolica onódsky snem). HČ 26, 1978, č. 2, s. 272 – 282.

0171

Kónya, Peter: Prešov v protihabsburských povstaniach koncom 17. a začiatkom 18. storočia. HČ 40, 1992, č. 2, s. 171 – 184. Rés. angl., nem.

0172

Kopčan, Vojtech: Dobytie Nových Zámok a koniec osmanskej moci na Slovensku. HČ 33, 1985, č. 5, s. 664 – 678. Rés. rus., franc.

0173

Kopčan, Vojtech: Osmanská výprava na Slovensko v rokoch 1663 – 1664. HČ 40, 1992, č. 3, s. 297 – 314. Rés. angl., nem.

0174

Mrva, Ivan: Hlavné príčiny povstania Františka II. Rákocziho roku 1703. HČ 42, 1994, č. 4, s. 640 – 660. Rés. nem.

0175

Mrva, Ivan: Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711. HČ 44, 1996, č. 4, s. 583 – 610. Rés. nem.

0176

Mrva, Ivan: Vypuknutie povstania Františka II. Rákociho a jeho priebeh na Slovensku roku 1703. HČ 43, 1995, č. 1, s. 16 – 46. Rés. nem.

0177

Polišenský, Josef – Hrubeš, Jiří: Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech. HČ 7, 1959, č. 1, s. 74 – 103.

0178

Suchý, Michal: Pentapolitana v predvečer povstania Štefana Bočkaja. HČ 18, 1970, č. 2, s. 161 – 194. Rés. nem.

0179

Suchý, Michal: Úlohy habsburskej monarchie a protihabsburské stavovské povstania. HČ 23, 1975, č. 1, s. 73 – 111. Rés. nem.

0180

Tibenský, Ján: Slovensko po Szatmárskom mieri a v prvom období „osvietenského absolutizmu“. HČ 4, 1956, č. 3, s. 331 – 396.

0181

Varsik, Branislav: Národnostný profil Uhorska a národnostné aspekty protihabsburského odboja. HČ 26, 1978, č. 1, s. 63 – 75. Rés. rus.

0182

Veselá-Přenosilová, Zdenka: Příspěvek ke vztahům Imricha Thökölyho k Osmanské říši. HČ 10, 1962, č. 4, s. 569 – 577.

0183

Vlachovič, Jozef: Príspevok k problematike prenikania tureckej moci na Slovensko. HČ 7, 1959, č. 2, s. 234 – 265.

0184

Vlachovič, Jozef: Stredoslovenské banské mestá a protihabsburské povstania v prvej tretine 17. storočia. (Príspevok k problematike dejín pätnásťročnej a tridsaťročnej vojny na Slovensku.) HČ 8, 1960, č. 4, s. 526 – 556.

Pozri tiež č. : 26, 37, 76

OBDOBIE 1780 – 1918

0185

Ambros, Peter: Rabínovo svedectvo o obliehaní Prešporka v lete 1809. HČ 47, 1999, č. 3, s. 489 – 510.

0186

Bokes, František: Slovenská národná rada z rokov 1848 – 1849. HČ 13, 1965, č. 2, s. 200 – 229. Rés. angl.

0187

Butvin, Jozef: Domáci národnooslobodzovací boj Slovákov za prvej svetovej vojny. HČ 32, 1984, č. 6, s. 864 – 904. Rés. rus., franc.

0188

Čierna-Lantayová, Dagmar: Československo-maďarská zmluva z apríla 1949 v spojeneckom systéme socialistických krajín. HČ 35, 1987, č. 4, s. 513 – 533. Rés. rus., franc.

0189

Dangl, Vojtech: Protivojnové hnutie slovenskej sociálnej demokracie v období balkánskych vojen (1912 – 1913). HČ 26, 1978, č. 1, s. 25 – 62. Rés. rus., nem.

0190

Dangl, Vojtech: Slovenská buržoázia v zápase o branné predlohy (1910 – 1912). HČ 23, 1975, č. 1, s. 49 – 71.

0191

Dubnický, J.: Revolučné hnutie na Slovensku v rokoch 1848 – 1849. (Časť 3. Obdobie kapitalistického spoločenského zriadenia na Slovensku 1848 – 1918. Kapitola 1.) HČ Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha HČ 3, 1955 [vyd. 1956], s. 115 – 123.

0192

Haraksim, Eudovít: Východoslovenské roľnícke povstanie roku 1831. HČ 29, 1981, č. 4, s. 467 – 481. Rés. rus., franc.

0193

Holotík, Eudovít: Memorandum slovenského národa z roku 1861. HČ 11, 1963, č. 1, s. 3 – 30. Rés. franc.

0194

Horváth, Pavel: Zbytočný pokus o revíziu autorstva slovenských národných obrán z rokov 1821 – 1834. HČ 38, 1990, s. 56 – 93.

0195

Hronský, Marián: K slovenskej politike v období prvej svetovej vojny (1914 – 1918). HČ 17, 1969, č. 4, s. 473 – 514. Rés. franc.

0196

Hronský, Marián: Problémy národnooslobodzovacieho hnutia Slovákov v roku 1918. HČ 23, 1975, č. 1, s. 11 – 47. Rés. franc.

0197

Hučko, Ján: Eudovít Jaroslav Šulek a slovenské národné hnutie. HČ 43, 1995, č. 4, s. 705 – 722.

0198

Hučko, Ján: Žiadosti slovenského národa ako reakcia na neriešenie slovenskej otázky v marcových zákonoch roku 1848. HČ 42, 1994, č. 4, s. 672 – 680.

0199

Jakešová, Elena: Americkí Slováci, zahraniční odboj a československá štátnosť (1914 – 1918). HČ 37, 1989, č. 5, s. 686 – 698. Rés. rus., franc.

0200

Juríček, Ján: Štefan Osuský v československom zahraničnom odboji. HČ 38, 1990, s. 321 – 330. Rés. rus., franc.

0201

Klementis, E.: Hnutie banskoštiavnických baníkov roku 1906. HČ 1, 1953, č. 4, s. 668 – 682.

0202

Kočí, Josef: Austroslavizmus českých liberálů a otázka vzťahů Čechů a Slováků v predvečer revoluce 1848 – 1849. HČ 35, 1987, č. 3, s. 436 – 459. Rés. rus., franc.

0203

Kováč, Dušan: Štefánikovo talianske memorandum z apríla 1916. HČ 48, 2000, č. 3, s. 517 – 533.

0204

Listy Milana Hodžu šéfovi vojenskej kancelárie následníka trónu Františka Ferdinanda v rokoch 1907 – 1911. HČ [Sprac.]: Bianchi, Leonard. 18, 1970, č. 3, s. 427 – 447.

0205

Matula, Vladimír: Revolúcia 1848 – 1849 a Slováci. HČ 22, 1974, č. 2, s. 209 – 225. Rés. franc.

0206

Nagajo, Susumu: Pobyt Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (jeseň 1918). HČ 41, 1993, č. 2, s. 161 – 170. Rés. angl., nem.

0207

Novotný, Jan: Češi a Slováci v národně politických bojích od Slovanského sjezdu do porážky revoluce 1848 – 1849. HČ 16, 1968, č. 3, s. 299 – 331. Rés. nem.

0208

Novotný, Jan: K politické činnosti Pavla Jozefa Šafárika za revolúcie 1848 – 1849. HČ 18, 1970, č. 4, s. 544 – 565. Rés. nem.

0209

Novotný, Jan: Příspěvek k vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etapě revoluce roku 1848. HČ 11, 1963, č. 3, s. 366 – 388. Rés. angl.

0210

Pichlík, Karel: Vzpoury navrátilců z ruského zajetí na Slovensku v květnu a červnu 1918. HČ 11, 1963, č. 4, s. 580 – 598. Rés. nem.

0211

Pisch, Mikuláš: Postoj slovenskej sociálnej demokracie k balkánskym premenám (1908 – 1914). HČ 42, 1994, č. 2, s. 203 – 214. Rés. nem.

0212

Pisch, Mikuláš: Trojspolok a Dohoda v slovenskej buržoáznej politike (1879 až 1907). HČ 23, 1975, č. 4, s. 533 – 542. Rés. franc.

0213

Pisch, Mikuláš: Zahraničnopolitické reflexie slovenského národného hnutia na prahu prvej svetovej vojny. HČ 42, 1994, č. 1, s. 44 – 55. Rés. nem.

0214

Rosenbaum, Karol: Denník Karola Alexandra Modrániho z čias slovenského povstania v roku 1848 – 1849. HČ 41, 1993, č. 2, s. 188 – 199.

0215

Sojková, Zdenka: Jaro 1848 v politické publicistice Ludovíta Štúra. HČ 43, 1995, č. 3, s. 500 – 525.

0216

Sojková, Zdenka: Slovanský sjezd a konec jara 1848 v politické publicistice Ludovíta Štúra. HČ 44, 1996, č. 3, s. 398 – 430. Rés. nem.

0217

Spira, György: Stretnutie Jána Rotaridesa s revolúciou a kontrarevolúciou. HČ 36, 1988, č. 5, s. 733 – 759.

0218

Škvarna, Dušan: Priebeh a výsledky septembrového ozbrojeného povstania roku 1848. HČ 37, 1989 č. 2, s. 220 – 249. Rés. rus., franc.

0219

Škvarna, Dušan: Prípravy septembrového ozbrojeného povstania v roku 1848. HČ 36, 1988, č. 6, s. 885 – 905. Rés. rus., franc.

0220

Škvarna, Dušan: Slovenské štátoprávne predstavy a pokusy (1790 – 1847). HČ 38, 1990, s. 470 – 499. Rés. rus., nem.

0221

Štvrtecký, Štefan: Štefánikova misia v Rusku a československé problémy. HČ 38, 1990, s. 154 – 177. Rés. rus., franc.

Pozri tiež č. : 5, 18, 19, 23, 45, 52, 101, 103, 108, 121, 160, 294, 302

OBDOBIE 1918 – 1945

0222

Alexander, Manfred: Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého konzulátu v Bratislave. Časť 1., 2. + (dokumentačné prílohy). HČ 40, 1992, č. 5, 6, s. 609 – 624; 714 – 730.

0223

Anger, Jan: Národnostná štruktúra dôstojníckeho zboru česko-slovenskej armády v rokoch 1918 – 1938. HČ 41, 1993, č. 5 – 6, s. 622 – 638. Rés. angl., nem.

0224

Anger, Jan: Některé vojensko-politické aspekty obrany Československa v druhé polovině 30. let. HČ 36, 1988, č. 3, s. 411 – 420.

0225

Bartlová, Alena: Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1919 – 1938. HČ 20, 1972, č. 3, s. 363 – 384. Rés. nem.

0226

Bielik, František: Vývin kompetencie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. [Diskusia.] HČ 9, 1961, č. 4, s. 636 – 640.

0227

Borodovčák, Viktor: K 35. výročiu uzavretia československo-poľskej zmluvy o priateľstve a vzájomnej pomoci. HČ 30, 1982, č. 4, s. 571 – 587. Rés. rus., franc.

0228

Borodovčák, Viktor: Snahy o československo-sovietsko-poľský trojpakt z roku 1943. HČ 35, 1987, č. 3, s. 361 – 380. Rés. rus., franc.

0229

Bosák, Pavel: Bojová súčinnosť vojakov s partizánmi pri obrane povstaleckého územia. HČ 29, 1981, č. 5, s. 653 – 664. Rés. rus., nem.

0230

Bosák, Pavel: Bojové operácie na severozápadnom úseku frontu Slovenské národného povstania. HČ 26, 1978, č. 3, s. 379 – 394. Rés. rus., franc.

0231

Broft, Miroslav: K základným vojenským problémom Slovenského národného povstania. HČ 22, 1974, č. 4, s. 513 – 539.

0232

Bystrický, Valerián: Dokumenty o postoji Eduarda Beneša k česko-slovenským vzťahom koncom tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov. HČ 43, 1995, č. 2, s. 317 – 327.

0233

Bystrický, Valerián: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku 1938. HČ 40, 1992, č. 1, s. 52 – 68. Rés. angl., nem.

0234

Bystrický, Valerián: Le plan tardieu sur la structure économique des pays Danubiens en 1932 et la Tschécoslovaquie. HČ 8, 1975, s. 73 – 109.

0235

Bystrický, Valerián: Vznik Balkánskej dohody a československá zahraničná politika. HČ 15, 1967, č. 3, s. 365 – 387. Rés. franc.

0236

Bystrický, Valerián: Zasadnutie Slovenského snemu 14. marca 1939. HČ 47, 1999, č. 1, s. 105 – 114.

0237

Csizmadia, Dezider: Maďarský pracujúci ľud v Československej republike v boji proti nastupujúcejmu fašizmu v rokoch 1934 – 1935. HČ 6, 1958, č. 3, s. 338 – 368.

0238

Czajka, Wojciech: Politické aspekty v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch 1927 – 1938. HČ 35, 1987, č. 2, s. 229 – 255. Rés. rus., franc.

0239

Čaplovič, Miloslav: Prvý Pluk Slovenskej Slobody (november 1918 – marec 1919). HČ 43, 1995, č. 4, s. 651 – 667. Rés. nem.

0240

Čaplovič, Miloslav: Tri dokumenty k slovensko-poľským vzťahom z jari 1938. HČ 48, 2000, č. 2, s. 340 – 348.

0241

Čarnogurský, Paľo: Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28.9.1938. HČ 16, 1968, č. 3, s. 407 – 423.

0242

Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska. [Sprac.]: Lavová, Mária. HČ 14, 1966, č. 4, s. 610 – 637.

0243

Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (1936 – 1938 do Mníchova). [Sprac.]: Lavová, Mária. HČ 15, 1967, č. 1, s. 64 – 135.

0244

Československá otázka v diplomatických spisoch horthyovského Maďarska (október 1938 – od Mníchova po Viedenskú arbitráž). [Sprac.]: Lavová, Mária. HČ 15, 1967, č. 2, s. 246 – 300.

0245

Čierna-Lantayová, Dagmar: Predstavy slovenskej politiky a realita vo vzťahu so Sovietskym zväzom (január – júl 1940). HČ 45, 1997, č. 2, s. 249 – 269.

0246

Čierna-Lantayová, Dagmar: Slovenské záujmy v oficiálnych kontaktoch medzi Bratislavou a Moskvou (1940 – 1941). HČ 46, 1998, č. 1, s. 42 – 62.

0247

Čizmič, Ivan: Juhoslovanskí vystaňovalci na podporu Československa v čase Mnichovskej dohody. HČ 32, 1984, č. 1, s. 51 – 60. Rés. rus., franc.

0248

Danáš, Jozef: O vzťahoch Hlinkovej slovenskej ľudovej strany s hitlerovským Nemeckom v predvečer vzniku tzv. Slovenského štátu. HČ 7, 1959, č. 1, s. 53 – 73.

0249

Deák, Ladislav: Autonómia Slovenska v plánoch horthyovského Maďarska v roku 1938. HČ 36, 1988, č. 3, s. 397 – 410.

0250

Deák, Ladislav: Eduard Beneš a Maďarsko v rokoch 1918 – 1938. HČ 46, 1998, č. 2, s. 281 – 288.

0251

Deák, Ladislav: Poľské územné nároky voči Slovensku 1938. HČ 39, 1991, č. 1, s. 12 – 27. Rés. angl., nem.

0252

Deák, Ladislav: Slovensko v politike Poľska v rokoch 1933 – 1938 (do anexie Rakúska). HČ 38, 1990, s. 342 – 363. Rés. rus., franc.

0253

Dulovič, Erik: Osudy a postavenie legionárov na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1929. HČ 48, 2000, č. 1, s. 54 – 74.

0254

Fabian, Juraj: K pokusom horthyovského režimu o ovládnutie Slovenska po roku 1938. HČ 36, 1988, č. 3, s. 508 – 511.

0255

Filo, Milan: Manifestácia pracujúceho ľudu východného Slovenska proti fašizmu a za obranu republiky v Košiciach roku 1938. HČ 6, 1958, č. 4, s. 503 – 523.

0256

Filo, Milan: Udalosti v Rumanovej r. 1920. HČ 1, 1953, č. 1, s. 106 – 116.

0257

Fremal, Karol: Protifašistický odboj československej sociálnodemokratickej strany robotníckej na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. HČ 40, 1992, č. 6, s. 664 – 675. Rés. angl., nem.

0258

Fremal, Karol – Korim, Vojtech: Vytvorenie jednotného protifašistického národného frontu na strednom Slovensku. HČ 32, 1984, č. 3, s. 365 – 388. Rés. rus., franc.

0259

Godlewski, Piotr: Varšavské povstanie a Slovenské národné povstanie ich rozdiely a podoby. HČ 19, 1971, č. 1, s. 31 – 47. Rés. franc.

0260

Graca, Bohuslav: Slovenské národné povstanie roku 1944. HČ 2, 1954, č. 1, s. 3 – 38.

0261

Graca, Bohuslav: Slovensko za fašistickej nadvlády a boj slovenského ľudu za obnovenie ČSR. (Časť 4. Obdobie kapitalistického spoločenského zriadenia 1918 – 1945. Kapitola 6.) HČ Dejiny Slovenska (Tézy). Príloha HČ 3, 1955 [vyd. 1956], s. 262 – 278.

0262

Grospič, Jiří: K otázke postavenia Slovenska za predmnichovskej ČSR. [Diskusia.] HČ 9, 1961, č. 2, s. 318 – 324.

0263

Holásek, Peter: Nadväzovanie diplomatických stykov medzi Československom a nástupníckymi štátmi v rokoch 1918 – 1922. HČ 31, 1983, č. 5, s. 689 – 710. Rés. rus., franc.

0264

Holdoš, Ladislav: Niektoré problémy československého zahraničného odboja vo Francúzsku v rokoch 1939 – 1940. HČ 17, 1969, č. 3, s. 379 – 419.

0265

Holotík, Eudovít: K 30. výročiu oslobodenia Československa Sovietskou armádou. HČ 23, 1975, č. 2, s. 165 – 169.

0266

Holotík, Eudovít: O Slovenskej republike rád roku 1919. HČ 7, 1959, č. 2, s. 173 – 202.

0267

Holotík, Eudovít: Slovenské národné povstanie a jeho odkaz. HČ 22, 1974, č. 2, s. 173 – 178.

0268

Holotík, Eudovít: Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku roku 1919. Časť 1. HČ 1, 1953, č. 4, s. 561 – 594.

0269

Holotík, Eudovít: Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku roku 1919. Časť 2. HČ 2, 1954, č. 1, s. 39 – 70.

0270

Hradská, Katarína: Deportácie slovenských Židov v rokoch 1944 – 1945 so zreteľom na transporty do Terezína. HČ 45, 1997, č. 3, s. 455 – 471.

0271

Hradská, Katarína: Nemeckí poradcovia na Slovensku a ich činnosť. HČ 46, 1998, č. 4, s. 589 – 605.

0272

Hrnko, Anton: Fašizácia slovenského štátu do leta roku 1940. HČ 33, 1985, č. 4, s. 529 – 552. Rés. rus., franc.

0273

Hrnko, Anton: Prejavy krízy ľudáckeho režimu na Slovensku v lete 1943. HČ 37, 1989, č. 3, s. 353 – 366. Rés. rus., franc.

0274

Hrnko, Anton: Príčiny a spoločensko-politické dôsledky účasti Slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. HČ 31, 1983, č. 3, s. 394 – 414. Rés. rus., franc.

0275

Hronský, Marián: K otázke účasti slovenských dobrovoľníkov na obsadzovaní Slovenska československým vojskom (november 1918 – marec 1919). HČ 20, 1972, č. 4, s. 541 – 583. Rés. franc.

0276

Hronský, Marián: Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. HČ 41, 1993, č. 5 – 6, s. 583 – 621. Rés. angl., nem.

0277

Hronský, Marián: Priebeh vojenského obsadzovania Slovenska československým vojskom od novembra 1918 do januára 1919. HČ 32, 1984, č. 5, s. 734 – 757. Rés. rus., franc.

0278

Hronský, Marián: Slovensko za prvej svetovej vojny a vznik Československého štátu 1918. HČ 27, 1979, č. 2, s. 222 – 276.

0279

Hübl, Milan: Slovenské národné povstání – začátek národní a demokratické revoluce v Československu. HČ 12, 1964, č. 4, s. 519 – 534. Rés. franc.

0280

Hučková, Anna: K partizánským bojom na východnom Slovensku v rokoch 1943 – 1945. Partizánska skupina Čapajev. HČ 2, 1954, č. 3, s. 301 – 315.

0281

Chovanec, Jaroslav: K problematike revolučnodemokratických a politicko-mocenských aspektov Slovenského národného povstania. HČ 32, 1984, č. 3, s. 389 – 416. Rés. rus., franc.

0282

Chytka, Stanislav V.: Niektoré snahy o budovanie národnej armády Slovenska v rokoch 1938 – 1939. HČ 42, 1994, č. 2, s. 333 – 340.

0283

Ivaničková, Edita: Československo-maďarské vzťahy v stredoeurópskej politike Veľkej Británie (1938 – 1945). HČ 46, 1998, č. 2, s. 250 – 260.

0284

Ivaničková, Edita: Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939 – 1941). HČ 44, 1996, č. 2, s. 207 – 220. Rés. nem.

0285

Jablonický, Jozef: Pripojenie trnavskej posádky k Slovenskému národnému povstaniu. HČ 10, 1962, č. 4, s. 529 – 546. Rés. rus.

0286

Jablonický, Jozef: Slovenské národné povstanie – nová fáza v riešení vzájomných vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi. HČ 12, 1964, č. 3, s. 313 – 328. Rés. rus., angl.

0287

Denník Dr. Štefana Tisu. [Sprac.]: Jelínek, Yeshayahu. HČ 18, 1970, č. 2, s. 270 – 287.

0288

Juhász, Martin: Informácie niektorých zahraničných zastupiteľstiev Slovenskej republiky o obraze Slovenska v tlači v rokoch 1943 – 1944. HČ 43, 1995, č. 3, s. 526 – 539.

0289

Katuninec, Milan: Dilemy Karola Sidora (1938 – 1939). HČ 48, 2000, č. 4, s. 636 – 649.

0290

Kirschbaum, Stanislav J.: Andrej Hlinka ako politik v prvej ČSR. HČ 40, 1992, č. 6, s. 694 – 706.

0291

Kociská, Anna: Robotníci bratislavských závodov v boji proti fašizmu v rokoch 1939 – 1940. HČ 4, 1956, č. 1, s. 24 – 49. Rés. rus., nem.

0292

Kováč, Dušan: K niektorým zahraničnopolitickým súvislostiam vzniku Československa. HČ 30, 1982, č. 1, s. 105 – 108.

0293

Kováč, Dušan: Slovenskí Nemci v ríšskonemeckej a sudetonemeckej politike. HČ 37, 1989, č. 6, s. 839 – 860. Rés. rus., nem.

0294

Krajčovičová, Natália: Slovenská národná rada roku 1918. HČ 17, 1969, č. 2, s. 177 – 197. Rés. franc.

0295

Krajňák, Otto: O boji maďarských pracujúcich v Československej republike proti nastupujúcemu fašizmu. HČ 7, 1959, č. 1, s. 109 – 113.

0296

Kramer, Juraj: Maďarská iredenta na Slovensku v období od pádu maďarskej sovietskej republiky do konca roku 1921. HČ 4, 1956, č. 4, s. 487 – 520. Rés. rus., nem.

0297

Kropilák, Miroslav: Národnooslobodzovací boj na Slovensku roku 1945. HČ 3, 1955, č. 3, s. 305 – 325. Rés. rus., nem.

0298

Kropilák, Miroslav: Nevyhnutnosť komplexného vydania prameňov z protifašistického boja. HČ 38, 1990, s. 178 – 189. Rés. rus., franc.

0299

Kropilák, Miroslav: Oslobodenie Československa sovietskou armádou a revolúcia. HČ 28, 1980, č. 3, s. 337 – 348. Rés. rus., franc.

0300

Kropilák, Miroslav: Slovackoe nacional'noe vostanie 1944 goda načalo nacional'noj i demokratičeskoj revolucii v Česchoslovakii. HČ 8, 1975, s. 11 – 19.

0301

Kropilák, Miroslav: Slovenské národné povstanie 1944 – naša politická a morálna istota. HČ 37, 1989, č. 3, s. 345 – 352.

0302

Kropilák, Miroslav: Slovenské politické osobnosti v období vzniku a počiatkov Československa. HČ 36, 1988, č. 3, s. 421 – 427.

0303

Kropilák, Miroslav: Vojenské operácie v Slovenskom národnom povstaní. Bojové akcie I. česko-slovenskej armády. HČ 5, 1957, č. 1, s. 7 – 39. Rés. rus., franc.

0304

Kučma, Ivan: Politickí predstavitelia Slovenskej republiky rád roku 1919. HČ 42, 1994, č. 3, s. 534 – 552.

0305

Kulašík, Karol: Vznik československého zbrojného priemyslu v rokoch 1918 – 1920. HČ 36, 1988, č. 3, s. 457 – 460.

0306

Kvaček, Robert: Podíl Československa na jednáních Malé dohody a Maďarska v letech 1936 – 1938. HČ 11, 1963, č. 3, s. 406 – 432. Rés. franc.

0307

Lipták, Ľubomír: Boj o obranu republiky a zrada československej buržoázie. (Časť 4. Obdobie kapitalistického spoločenského zriadenia 1918 – 1945. Kapitola 5.) HČ Dejiny Slovenska (Tězy). Príloha HČ 3, 1955 [vyd. 1956], s. 245 – 261.

0308

Lipták, Ľubomír: Maďarsko v politike Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1943. HČ 15, 1967, č. 1, s. 1 – 35. Rés. franc.

0309

Lipták, Ľubomír: Pamätníky a pamäť povstania roku 1944 na Slovensku. HČ 43, 1995, č. 2, s. 363 – 369.

0310

Lipták, Ľubomír: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a Slovenského štátu. HČ 13, 1965, č. 3, s. 329 – 365. Rés. franc.

0311

Lipták, Ľubomír: Slovenský štát a protifašistické hnutie v rokoch 1939 – 1943. HČ 14, 1966, č. 2, s. 161 – 218. Rés. angl.

0312

Lipták, Ľubomír: Spolupráca ľudáckej buržoázie s českou reakciou pokus o pravicový prevrat 1935 – 1938. HČ 2, 1954, č. 2, s. 191 – 214.

0313

Lukáč, Pavol: George Frost Kennan o Slovensku v rokoch 1940 – 1945. HČ 46, 1998, č. 3, s. 497 – 514.

0314

Lukeš, Michal: Cesta k amnestii Vojtecha Tuky. HČ 46, 1998, č. 4, s. 663 – 672.

0315

Marjina, Valentína V.: Väzeň butyrskej cely Ferdinand Čatloš. HČ 44, 1996, č. 4, s. 678 – 700.

0316

Markuš, Alexander: Z kroniky pomníčovských dní. HČ 18, 1970, č. 3, s. 379 – 405. [Denník.]

0317

Marušiak, Juraj: Poľská kuriérska služba a Slovensko v rokoch 1939 – 1945. HČ 44, 1996, č. 4, s. 632 – 648. Rés. nem.

0318

Mlynárik, Ján: Vzbura ľudu proti exekúciám v Polomke roku 1932. HČ 2, 1954, č. 4, s. 480 – 504.

0319

Němeček, Jan: Slovensko-polské vzťahy v predvečer druhej svetovej vojny. HČ 45, 1997, č. 3, s. 440 – 454.

0320

Pauliak, Ervín: Završenie oslobodenia východného Slovenska v roku 1945. HČ 33, 1985, č. 1, s. 13 – 28. Rés. rus., franc.

0321

Paulinyi, E.: Vzbura roľníkov v Čertižnom a Habure roku 1935. HČ 1, 1953, č. 2, s. 279 – 288.

0322

Pavlenko, Mykola: Politika Československa k internovaným ukrajinským vojakom v rokoch 1919 – 1923. HČ 47, 1999, č. 1, s. 56 – 68.

0323

Petruf, Pavol: K pobytu amerických vojsk v Česko-Slovensku roku 1945. HČ 38, 1990, s. 651 – 679. Rés. rus., nem.

0324

Petruf, Pavol: Vichystické Francúzsko a diplomatické uznanie Slovenskej republiky. HČ 48, 2000, č. 1, s. 131 – 152.

0325

Petruf, Pavol: Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1944. HČ 41, 1993, č. 5 – 6, s. 693 – 705.

0326

Plevza, Viliam: Historické miesto Slovenského národného povstania 1944. HČ 32, 1984, č. 3, s. 353 – 364.

0327

Potemra, Michal: Niektoré otázky dejín južného Slovenska v rokoch 1938 – 1945. HČ 37, 1989, č. 6, s. 882 – 892.

0328

Rohon, Paul: Richard Teller Crane, prvý vyslanec USA v ČSR v rokoch 1919 – 1921 a Slovensko. HČ 42, 1994, č. 1, s. 97 – 107.

0329

Rychlík, Jan: Obdobie pred Slovenským národným povstaním v správach bulharských diplomatov. HČ 49, 2001, č. 3, s. 515 – 534.

0330

Rychlík, Jan: Pokusy o pripojení Slovákca ke Slovensku v letech 1938 – 1941. HČ 40, 1992, č. 1, s. 69 – 88. Rés. angl., nem.

0331

Rychlík, Jan: Politická situácia v Európe a na Slovensku v rokoch 1941 – 1943 v správach bulharských diplomatov. HČ 47, 1999, č. 2, s. 265 – 305.

0332

Rychlík, Jan: Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1940 – 1941 v správach bulharského diplomata Konstantína Šišmanova. HČ 43, 1995, č. 3, s. 540 – 559.

0333

Sokol, Martin: Ako došlo k vyhláseniu Slovenského štátu? (Moje poznámky k marcovým udalostiam 1939.) HČ 39, 1991, č. 3, s. 323 – 329.

0334

Stanislav, Ján: Vojenskopolitické otázky spojeneckej pomoci pripravovanému povstaniu na česko-slovenskom území v rokoch 1942 – 1944 do vypuknutia Slovenského národného povstania. HČ 41, 1993, č. 2, s. 143 – 160. Rés. angl., nem.

0335

Strelko, Amon: Revolučné národné výbory na Slovensku v rokoch 1942 – 1944 do vzniku Slovenského národného povstania. HČ 30, 1982, č. 6, s. 793 – 823. Rés. rus., franc.

0336

Strelko, Amon: Vnútropolitický vývoj ľudáckeho tábora v rokoch 1941 – 1942. HČ 37, 1989, č. 3, s. 367 – 384. Rés. rus., franc.

0337

Strhan, Milan: Štrajk v Handlovej roku 1940. HČ 2, 1954, č. 4, s. 465 – 479.

0338

Suško, Ladislav: German Policy towards Slovakia and Carpatho-Ukraine in The Period from The September Crisis in 1938 up to The Splitting of Czechoslovakia in March 1939. HČ 8, 1975, s. 111 – 155.

0339

Szinai, Miklós – Szücs, László: Príspevok k dejinám nemeckých a maďarských agresívnych plánov proti Československu v rokoch 1920 – 1939. HČ 14, 1966, č. 4, s. 596 – 607.

0340

Šimovček, Ján: K niektorým problémom uplatňovania vedúcej úlohy Komunistickej strany Slovenska v partizánskom hnutí za druhej svetovej vojny. HČ 33, 1985, č. 3, s. 329 – 370. Rés. rus., franc.

0341

Šimunič, Pavol: Miesto a úloha 6. taktickej skupiny v obrane povstaleckého územia. HČ 31, 1983, č. 4, s. 571 – 597. Rés. rus., franc.

0342

Šmihula, Daniel: Vnútroňý život na vyslanectve Slovenskej republiky v Moskve v rokoch 1939 – 1941. HČ 46, 1998, č. 3, s. 479 – 496.

0343

Šolc, Jaroslav: Cesta slovenských partizánov od celonárodného protifašistického povstania k februáru 1948. HČ 9, 1961, č. 1, s. 29 – 49.

0344

Štilla, Miloš: Paradesantná brigáda v partizánskej vojne. HČ 37, 1989, č. 3, s. 385 – 402. Rés. rus., franc.

0345

Švorc, Peter: Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918. HČ 47, 1999, č. 1, s. 44 – 54.

0346

Tichý, Miloš: K úlohe slovenskej buržoázie v období nástupu fašizmu a ohrozenia ČSR. [Diskusia.] HČ 9, 1961, č. 4, s. 645 – 650.

0347

Tilkovszky, Lóránt: Hospodárske a sociálne postavenie južného Slovenska za horthyovskej okupácie v rokoch 1938 – 1944. HČ 12, 1964, č. 3, s. 329 – 373. Rés. rus., franc.

0348

Tilkovszky, Lóránt: Maďarizačné snahy v školskej politike počas okupácie južného Slovenska horthyovským Maďarskom v rokoch 1938 – 1944. HČ 13, 1965, č. 4, s. 546 – 559. Rés. angl.

0349

Tilkovszky, Lóránt: Príspevok k dejinám partizánskej činnosti na pohraničí južného Slovenska r. 1944. HČ 13, 1965, č. 1, s. 107 – 112.

0350

Tóth, Ján: Úloha a účasť dvoch východoslovenských divízií v Slovenskom národnom povstaní. HČ 7, 1959, č. 4, s. 501 – 519.

0351

Urbanová, Katarína: Vznik Ministerstva pre správu Slovenska. HČ 19, 1971, č. 2, s. 199 – 221. Rés. franc.

0352

Valenta, Jaroslav: Poľská politika a Slovensko v roce 1919. HČ 13, 1965, č. 3, s. 403 – 422. Rés. franc.

0353

Vartíková, Marta: Slovenské národné povstanie v prameňoch a literatúre. HČ 32, 1984, č. 3, s. 461 – 479.

0354

Vasič,: Akcie juhoslovenskej mládeže na obranu nezávislosti Československej republiky v rokoch 1938 – 1939. HČ 32, 1984, č. 2, s. 242 – 250. Rés. rus., franc.

0355

Vejnar, Lubomír: K otázke charakteru a základných etáp štrajkových bojov za buržoáznej ČSR. [Diskusia.] HČ 9, 1961, č. 2, s. 302 – 307.

0356

Vidňanský, Stepan V.: Ukrajina a ukrajinská otázka v politike Česko-Slovenska v rokoch 1918 – 1948. HČ 45, 1997, č. 3, s. 420 – 438.

0357

Victor, Martin: K tridsiatemu piatemu výročiu Slovenskej republiky rád. HČ 2, 1954, č. 2, s. 161 – 190.

0358

Victor, Martin: Príspevok k objasneniu fašistického charakteru tzv. Slovenského štátu. HČ 8, 1960, č. 4, s. 482 – 508.

0359

Victor, Martin: Robotnícke hnutie na slovenskom území okupovanom horthyovským Maďarskom (1938 – 1945). HČ 10, 1962, č. 3, s. 369 – 422. Rés. nem.

0360

Zajac, Ladislav: Postavenie Šiesteho práporu pracovného zboru v slovenskej armáde v rokoch 1941 – 1943. HČ 44, 1996, č. 3, s. 486 – 503.

Pozri tiež č. : 1, 3, 6, 8 – 8, 20, 21, 24, 25, 28, 30, 31, 33 – 33, 41, 44, 46, 48 – 48, 53 – 53, 59, 63, 64, 66 – 66, 75, 81, 88 – 88, 94, 96, 100, 102, 104, 108, 110, 111, 114, 115, 117 – 117, 122, 123, 126, 128 – 128, 385, 390, 403

OD ROKU 1945 – SÚČASNOSŤ

0361

Barnovský, Michal: Politické súvislosti súdneho procesu s dr. J. Tisom a spol. HČ 40, 1992, č. 4, s. 457 – 472. Rés. angl., nem.

0362

Čierna-Lantayová, Dagmar: Vývoj európskych krajín sovietskeho bloku v rokoch 1947 – 1949 pohľadom československých diplomatov. HČ 42, 1994, č. 3, s. 506 – 519. Rés. nem.

0363

Čierny, Ján: Československá socialistická republika a problémy mieru v Európe v období pred konferenciou v Helsinkách. HČ 33, 1985, č. 4, s. 489 – 505.

0364

Houdek, Vladimír: Spomienka na Jana Masaryka. HČ 39, 1991, č. 6, s. 666 – 675.

0365

Kamenec, Ivan: Svedectvo Ladislava Novomeského v procese s Alexandrom Machom pred Národným súdom v Bratislave z roku 1946. HČ 42, 1994, č. 3, s. 553 – 562.

0366

Kováč, Dušan: Organizovaný odsun Nemcov zo Slovenska po roku 1946. HČ 49, 2001, č. 2, s. 237 – 254.

0367

Čierna-Lantayová, Dagmar: Mierové usporiadanie v Európe a československo-maďarské vzťahy v rokoch 1945 – 1948. HČ 32, 1984, č. 2, s. 251 – 270. Rés. rus., franc.

0368

Michálek, Slavomír: Rada slobodného Československa 1948 – 1960. HČ 47, 1999, č. 3, s. 432 – 446. Rés. nem.

0369

Pešek, Jan: Maďarské udalosti roku 1956 a Slovensko. HČ 41, 1993, č. 4, s. 430 – 442. Rés. angl., nem.

0370

Pešek, Jan: Štátna bezpečnosť a „Akcia MONACO“ v rokoch 1949 – 1951. HČ 45, 1997, č. 4, s. 631 – 645.

0371

Pešek, Jan: Štátna bezpečnosť na Slovensku v období pokusu o spoločenskú reformu a jeho likvidácie (1968 – 1970). HČ 48, 2000, č. 3, s. 478 – 494.

0372

Petruf, Pavol: Československo na mierovej konferencii v Paríži roku 1946. HČ 33, 1985, č. 1, s. 67 – 84. Rés. rus., franc.

0373

Petruf, Pavol: Francúzska diplomacia a niektoré aspekty volieb roku 1948 v Česko-Slovensku. HČ 45, 1997, č. 3, s. 472 – 486.

0374

Rychlík, Jan: Z neznámych pamätí Jána Ursínyho. (Spomienky na proces s Dr. Jozefom Tisom.) HČ 40, 1992, č. 2, s. 240 – 252.

0375

Rychlík, Jan: Z neznámych zápiskov Alexandra Macha. HČ 45, 1997, č. 2, s. 317 – 335.

0376

Rychlík, Jan: Zápisky Jána Lichnera z väzenia. HČ 46, 1998, č. 1, s. 99 – 128.

0377

Štaigl, Jan: Vojenskopolitické a vojenskostrategické postavení Slovenska po ukončení druhej svetovej vojny (1945 – 1946). HČ 40, 1992, č. 6, s. 676 – 693. Rés. angl., nem.

0378

Varinský, Vladimír: Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. HČ 44, 1996, č. 1, s. 83 – 101. Rés. nem.

0379

Vondrášek, Václav: Boj o československú armádu v rokoch 1945 – 1947. HČ 33, 1985, č. 4, s. 553 – 578. Rés. rus., franc.

0380

Vondrášek, Václav: Ľudácka emigrácia a kontrarevolučné podzemie na Slovensku v rokoch 1945 – 1947. HČ 30, 1982, č. 6, s. 824 – 846. Rés. rus., franc.

Pozri tiež č. : 7, 95, 98, 102, 106, 107, 113, 356, 390

SVETOVÉ DEJINY

NOVOVEK

0381

Chastain, James: Postavenie Slovanov v strednej Európe a politika Francúzska roku 1848. HČ 42, 1994, č. 2, s. 186 – 202. Rés. nem.

0382

Kováč, Dušan: Zákulisie a význam salzburských rozhovorov medzi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom v lete 1918. HČ 22, 1974, č. 1, s. 25 – 47. Rés. franc.

0383

Krajčovič, Milan: Slovania Podunajska v protirakúskom hnutí porevolučnej emigrácie. HČ 37, 1989, č. 5, s. 665 – 685. Rés. rus., franc.

0384

Piksová, Steliana: Buržoáznodemokratická revolúcia v rokoch 1848 – 1849 a problémy rumunsko-maďarskej spolupráce. HČ 16, 1968, č. 4, s. 555 – 575. Rés. franc.

Pozri tiež č. : 36, 38, 76, 82, 85, 97, 160, 205

DEJINY OD ROKU 1918

0385

Deák, Ladislav: Francúzsko-talianske zblížovanie a projekt dunajského paktu (1934 – 1935). HČ 30, 1982, č. 3, s. 420 – 450. Rés. rus., franc.

0386

Deák, Ladislav: Pakt štyroch veľmocí – predohra k Mníchovu. HČ 20, 1972, č. 3, s. 333 – 362. Rés. angl.

0387

Lipták, Ľubomír: Príprava konferencie na najvyššej úrovni a príčiny jej zmarenia. HČ 9, 1961, č. 1, s. 68 – 93. [Neuskutočnená parížska konferencia v roku 1960.]

0388

Lukeš, František: K diplomatickému pozadí Vídeňskej arbitráže. HČ 10, 1962, č. 1, s. 51 – 67. Rés. franc.

0389

Mulík, Peter: Vatikánska politika a diplomacia v stredovýchodnej Európe v rokoch 1939 – 1950. HČ 42, 1994, č. 2, s. 278 – 298. Rés. nem.

0390

Petruf, Pavol: Povojnová satelizácia východnej Európy. HČ 40, 1992, č. 2, s. 226 – 239.

0391

Sorby, Karol: Národnooslobodzovacie hnutia po 2. svetovej vojne v Ázii a Afrike. HČ 34, 1986, č. 2, s. 217 – 231. Rés. rus., franc.

0392

Šnejdárek, Antonín: Kříšení strašáka panslavismu – součást studené války imperialismu proti SSSR a lidovým demokraciím. HČ 8, 1960, č. 2 – 3, s. 448 – 465.

Pozri tiež č. : 25, 27, 29, 32, 47, 60, 61, 65, 84, 93, 99, 102, 111, 116, 235, 306, 310, 362, 363

DEJINY JEDNOTLIVÝCH ŠTÁTOV

BULHARSKO

0393

Zelenák, Štefan: Víťazstvo protifašistického povstania v Bulharsku v roku 1944. HČ 32, 1984, č. 3, s. 448 – 460. Rés. rus., franc.

Pozri tiež č. : 42, 125, 148, 329, 331, 332

ČESKO

0394

Čejchan, Václav: Slovanský sjezd v Praze roku 1848. [Diskusia.] HČ 8, 1960, č. 2 – 3, s. 319 – 323.

Pozri tiež č. : 7, 87, 177

ČÍNA

0395

Hatalová, Henrieta: Generál Čankajšek a jeho doba (1887 – 1975). HČ 43, 1995, č. 1, s. 106 – 118. Rés. nem.

EGYPT

0396

Sorby, Karol: Egyptská revolúcia roku 1952 a armáda. HČ 37, 1989 č. 1, s. 120 – 139.

0397

Sorby, Karol: Národnooslobodzovacie hnutie v egyptskej spoločnosti medzi dvom revolúciami (1919 – 1952). HČ 36, 1988, č. 2, s. 219 – 240. Rés. rus., franc.

0398

Sorby, Karol: Suezská kríza 1955 – 1956. HČ 48, 2000, č. 4, s. 650 – 672.

FRANCÚZSKO

0399

Mares, Antoine: Slobodné Francúzsko a stredná a východná Európa v rokoch 1940 – 1944. HE 42, 1994, e. 2, s. 245 – 277. Rés. nem.

Pozri tiež č. : 48, 109, 120, 264, 269, 324, 325, 372, 373, 381, 385, 411

JAPONSKO

Pozri tiež č. : 206

KANADA

Pozri tiež č. : 80, 199

MAĎARSKO

0400

Felczak, Waclaw: Vplyv národnostnej otázky na spoločenský charakter maďarskej revolúcie r. 1848. HČ 14, 1966, č. 1, s. 85 – 99.

0401

Hajdú, Tibor: Úloha rád v maďarskej októbrovej buržoáznodemokratickej revolúcii. HČ 3, 1955, č. 4, s. 530 – 552. Rés. rus., nem.

Pozri tiež č. : 2, 19, 39, 58, 74, 78, 79, 91, 97, 102, 127, 188, 242, 243, 249, 250, 254, 276, 306, 308, 339, 347, 359, 367, 369, 384

MONGOLSKO

0402

Juríková, Eva: Prejavy sovietskeho satelitizmu v Mongolsku v rokoch 1921 – 1961. HČ 41, 1993, č. 3, s. 291 – 304.

NEMECKO

0403

Suško, Ladislav: Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej ríše (september 1938 – marec 1939). HČ 47, 1999, č. 3, s. 420 – 431. Rés. nem.

Pozri tiež č. : 65, 83 – 83, 222, 271, 293, 310, 338, 339, 382

NIGÉRIA

0404

Voderadský, Ján: Britský koloniálny systém a národnooslobodzovací boj v Nigérii (1914 – 1960). HČ 34, 1986, č. 3, s. 385 – 402. Rés. rus., angl.

POESKO

0405

Balcerak, Wiesław: Integračné koncepcie v poľskej zahraničnej politike v rokoch 1918 – 1939. HČ 19, 1971, č. 2, s. 248 – 257. Rés. nem.

0406

Roháčová, Irena: Manifest Poľského výboru národného oslobodenia – vyvrcholenie programotvorného úsilia poľských komunistov v rokoch druhej svetovej vojny. HČ 32, 1984, č. 3, s. 433 – 447. Rés. rus., franc.

Pozri tiež č. : 31, 32, 41, 73, 154, 225, 227, 228, 238, 240, 241, 251, 252, 259, 274, 317, 319, 352

RAKÚSKO

0407

Kopčan, Vojtech: Obliehanie Viedne roku 1683 a Slovensko. HČ 31, 1983, č. 4, s. 498 – 522. Rés. rus., franc.

Pozri tiež č. : 78, 87, 98, 310, 388

RUMUNSKO

0408

Copoiu, Nicolae: Vývin medzinárodného postavenia rumunského štátu v čase boja za úplnú nezávislosť (1856 – 1877). HČ 25, 1977, č. 4, s. 533 – 555.

Pozri tiež č. : 384

ŠPANIELSKO

0409

Vajsová, Henrieta: Národnorevolučná vojna v Španielsku v rokoch 1936 – 1939 a jej ohlas v ČSR. HČ 3, 1955, č. 2, s. 153 – 190. Rés. rus., nem.

TALIANSKO

Pozri tiež č. : 203, 268, 269, 385

USA

0410

Petruf, Pavol: Vzťahy USA k ZSSR a niektorým krajinám sovietskeho bloku koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov. HČ 43, 1995, č. 3, s. 481 – 499. Rés. nem.

Pozri tiež č. : 199, 323, 328

VELKÁ BRITÁNIA

0411

Avramovski, Živko: Stanovisko Anglicka k projektu paktu o vzájomnej pomoci medzi Francúzskom a Malou dohodou. HČ 22, 1974, č. 3, s. 419 – 438. Rés. franc.

Pozri tiež č. : 404

SPOLOČENSTVO NEZÁVISLÝCH ŠTÁTOV

0412

Bystrický, Jozef: Pomoc Sovietskeho zväzu pri výstavbe československého vojska v ZSSR. HČ 32, 1984, č. 3, s. 417 – 432. Rés. rus., franc.

0413

Čierna-Lantayová, Dagmar: Kontinuita sovietskych geopolitických záujmov v strednej a juhovýchodnej Európe v rokoch 1939 – 1947. HČ 41, 1993, č. 5 – 6, s. 669 – 683. Rés. angl., nem.

0414

Firsov, Jevgenij Fiodorovič: Boj za orientáciu českého a slovenského národnooslobodzovacieho hnutia v Rusku v rokoch 1915 – 1917. HČ 43, 1995, č. 1, s. 47 – 68. Rés. nem.

0415

Horobec, Viktor: Príčiny a následky politickej preorientácie hajtmana Ivana Mazepu roku 1708. HČ 49, 2000, č. 1, s. 45 – 53.

0416

Prečan, Vilém: Dejiny Veľkej vlasteneckej vojny. HČ 6, 1958, č. 4, s. 615 – 616. [Príprava päťzväzkovej syntézy.]

0417

Šimková, Svatava: K vývoju sovietsko-britských vzťahov v rokoch 1919 – 1924. HČ 33, 1985, č. 5, s. 679 – 704. Rés. rus., franc.

Pozri tiež č. : 43, 77, 116, 247, 283, 284, 354, 391, 404, 417

Skratky:

<i>angl.</i>	– <i>anglické</i>
<i>č.</i>	– <i>číslo</i>
<i>franc.</i>	– <i>francúzske</i>
<i>HČ</i>	– <i>Historický časopis</i>
<i>nem.</i>	– <i>nemecké</i>
<i>Rés.</i>	– <i>Résumé</i>
<i>rus.</i>	– <i>ruské</i>

REGISTER AUTORSKÝ

A

Alexander Manfred, 222
Ambros Peter, 185
Anger Jan, 223, 224
Avramovski Živko, 411

B

Balcerak Wiesław, 405
Barnovský Michal, 27, 361
Bartlová Alena, 28 – 33, 225
Bianchi Leonard, 32, 204
Bielik František, 226
Bokes František, 34, 186
Borodovčák Viktor, 227, 228
Bosák Pavel, 229, 230
Brezováková Blanka, 150
Broft Miroslav, 231
Butvin Jozef, 187
Bystrický Jozef, 1, 412
Bystrický Valerián, 232 – 236

C

Copoiu Nicolae, 408
Csizmadia Dezider, 237
Czajka Wojciech, 238

Č

Čaplovič Miloslav, 239, 240
Čarnogurský Paľo, 241
Čejchan Václav, 394
Čelko M., 35
Čičaj Viliam, 36, 37
Čierna-Lantayová Dagmar, 2, 188, 245, 246,
362, 367, 413
Čierny Ján, 3, 363
Čizmič Ivan, 247

D

Danáš Jozef, 248
Dangl Vojtech, 4, 5, 38 – 40, 160, 189, 190

Daniš Miroslav, 161
Deák Ladislav, 41 – 43, 249 – 252, 385, 386
Dubnický J., 191
Dulovič Erik, 253

Ď

Ďurčat Martin, 45

F

Fabian Juraj, 254
Fabricius Miroslav, 46
Falt'an Samo, 6
Faltys Antonín, 7
Fano Štefan, 47
Felczak Wacław, 400
Ferenčuhová Bohumila, 48
Filo Milan, 255, 256
Firsov Jevgenij Fiodorovič, 414
Fremal Karol, 257, 258
Fundárková Anna, 162

G

Gácsová Alžbeta, 151
Godlewski Piotr, 259
Graca Bohuslav, 260, 261
Grospič Jiří, 262

H

Hajdú Tibor, 401
Halaj Dušan, 24
Hapák Pavel, 49, 50
Haraksim Ludovít, 163, 192
Hatalová Henrieta, 395
Havlíček Juraj, 51
Heckenast Gusztáv, 152
Holásek Peter, 263
Holdoš Ladislav, 264
Holec Roman, 52, 53
Holotík Ludovít, 8, 54, 193, 265 – 269

Homza Martin, 147
 Horobec Viktor, 415
 Horváth Pavel, 26, 164 – 167, 194
 Houdek Vladimír, 364
 Hovorka Ján, 55
 Hradská Katarína, 270, 271
 Hrnko Anton, 9, 56, 272 – 274
 Hronský Marián, 57, 195, 196, 275 – 278
 Hrubeš Jiří, 177
 Hubenák Ladislav, 58, 59
 Hübl Milan, 279
 Hučko Ján, 197, 198
 Hučková Anna, 280

CH

Chastain James, 381
 Chovanec Jaroslav, 281
 Chytka Stanislav V., 282

I

Ivaničková Edita, 283, 284

J

Jablonický Jozef, 10, 11, 285, 286
 Jakešová Elena, 199
 Jelínek Yeshayahu, 287
 Juhász Martin, 288
 Juríček Ján, 200
 Juríková Eva, 402

K

Kabrda Josef, 168, 169
 Kamenec Ivan, 25, 33, 60 – 68, 365
 Kanis Pavol, 12
 Kanovský Martin, 153
 Kartous Peter, 154
 Katuninec Milan, 289
 Kázmerová Ľuba, 69, 70
 Kirschbaum Stanislav J., 290
 Klein Bohuš, 71
 Klementis E., 201
 Kociská Anna, 72, 73, 130, 291
 Kočí Josef, 202
 Kočíš Jozef, 170
 Kohútová Mária, 37
 Kónya Peter, 74 – 76, 171

Kopčan Vojtech, 77 – 79, 172, 173, 407
 Korček Ján, 40, 80
 Korim Vojtech, 258
 Kováč Dušan, 203, 292, 293, 366, 382
 Kováčiková K., 81
 Kowalská Eva, 82
 Krajčovič Milan, 83 – 87, 383
 Krajčovičová Natália, 294
 Krajňák Otto, 295
 Kramer Juraj, 296
 Kropilák Miroslav, 13 – 15, 88, 89, 126, 297 – 303
 Kučma Ivan, 304
 Kulašík Karol, 305
 Kunderát J., 90
 Kvaček Robert, 306

L

Lavová Mária, 91, 92, 242 – 244
 Lipták Ľubomír [Ľubomier], 16, 93, 94, 95, 307 – 312, 387
 Lukáč Pavol, 313
 Lukeš František, 314, 388

M

Macko Pavel, 96
 Marjina Valentina V., 315
 Markuš Alexander, 316
 Marsina Richard, 97
 Marušiak Juraj, 98 – 99, 317
 Mares Antoine, 399
 Mates Pavel, 100
 Matula Vladimír, 205
 Mésároš Július, 101
 Michálek Slavomír, 102, 368
 Mlynárik Ján, 17, 18, 318
 Mrva Ivan, 174 – 176
 Mulík Peter, 389

N

Nagajo Susumu, 206
 Němeček Jan, 319
 Novotný Bohuslav, 146
 Novotný Jan, 19, 207 – 209

O

Otčenáš Michal, 103

P

Pauliak Ervín, 320
 Paulinyi E., 321
 Pavlenko Mykola, 322
 Pelčáková Dagmar, 104, 105
 Pešek Jan, 106, 107, 369 – 371
 Petranský Ivan A., 108
 Petruf Pavol, 109, 323 – 325, 372, 373, 390, 410
 Pichlík Karel, 210
 Piksová Steliana, 384
 Písch Mikuláš, 211 – 213
 Pivoluska Ján, 110
 Plevza Viliam, 326
 Podolec Ondrej, 111
 Podrimavský Milan, 68, 112, 113
 Polišíenský Josef, 177
 Potemra Michal, 327
 Prečan Vilém, 416

R

Ratkoš Peter, 145, 148, 155 – 158
 Roháčová Irena, 406
 Rohon Paul, 328
 Rosenbaum Karol, 214
 Rychlík Jan, 329 – 332, 374 – 376

S

Sedliaková Alžbeta., 131 – 144
 Schlesinger Rudolf, 20
 Sojková Zdenka, 215, 216
 Sokol Martin, 333
 Sorby Karol, 391, 396 – 398
 Spira György, 217
 Stanislav Ján, 334
 Steinhübel Ján, 149
 Strelko Amon, 114, 335, 336
 Strhan Milan, 337
 Suchý Michal, 178, 179
 Suško Ladislav, 21, 115, 116, 338, 403
 Szinai Miklós, 339
 Sztrelko Amon, 113
 Szücs László, 339

Š

Šepitka Michal, 117
 Šimková Svatava, 417
 Šimovček Ján, 22, 340
 Šimunič Pavel, 118, 341
 Škorvánek Stanislav, 119

Škvarna Dušan, 120, 218 – 220
 Šmihula Daniel, 342
 Šnejdárek Antonín, 392
 Šolc Jaroslav, 343
 Špiesz Anton, 121
 Štaigl Jan, 377
 Štefanský Václav, 122
 Štěpán Václav, 159
 Štilla Miloš, 344
 Štvrtecký Štefan, 221
 Šuchová Xénia, 123
 Švorc Peter, 345

T

Tajták Ladislav, 23
 Tibenský Ján, 180
 Tichý Miloš, 346
 Tilkovszky Lóránt, 347 – 349
 Tkadlečková-Vantuchová Jarmila, 124
 Točík A., 146
 Tonková Mária, 125
 Tóth Ján, 350

U

Urbanová Katarína, 351

V

Vajsová Henrieta, 409
 Valenta Jaroslav, 352
 Varinský Vladimír, 378
 Varsik Branislav, 181
 Vartíková Marta, 353
 Vasić Miroľub, 354
 Vejnar Lubomír, 355
 Veselá-Přenosilová Zdenka, 182
 Vidňanskýj Stepan V., 356
 Vietor Martin, 127, 357 – 359
 Virgl Luděk, 128
 Vlachovič Jozef, 183, 184
 Voderadský Ján, 404
 Vondrášek Václav, 379, 380

Z

Zajac Ladislav, 360
 Zavacká Marina, 129
 Zelenák Štefan, 393

REGISTER BIOGRAFICKÝ

- Beneš Edvard, 232, 250
Bočkay Štefan, 178
Crane Richard Teller, 328
Čankajšek, 395
Čatloš Ferdinand, 315
František Ferdinand, 204
Gaul Charles de, 109
Habsburgovci, 76, 181
Hlinka Andrej, 290
Hodža Milan, 204
Horthy Miklós, 242
Ján Jiskra z Brandýsa, 151
Kennan George Frost, 313
Košút Ľudovít, 74
Lichner Ján, 376
Mach Alexander, 365, 375
Mária Habsburská, 162
Markuš Alexander, 316
Masaryk Jan, 364
Masaryk Tomáš Garrigue, 128
Matej I., 151
Mazepa Ivan, 415
Modráni Karol Alexander, 214
Moše Sofer, 185
Novomeský Ladislav, 365
Osuský Štefan, 200
Prokop, 159
Rákoci František II. [Rákoczi], 170, 174, 176
Rotarides Ján, 217
Sidor Karol, 289
Sofer Moše, 185
Šafárik Pavol Jozef, 208
Šišmanov Konstantin, 332
Štefan I., 149
Štefánik Milan Rastislav, 18, 203, 206, 221
Štúr Ľudovít, 215, 216
Šulek Jaroslav, 197
Thököly Imrich, 182
Tiso Jozef, 123, 287, 361, 374
Tököly Imrich, 79
Tuka Vojtech, 222, 314

AUTORI ČÍSLA

JUDr. Oldřich **PEJS**, Kafkova 53, 160 00 Praha 6, ČR

PhDr. Tomáš **KLUBERT**, PhD. Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, Nám. J. Herdu 2,
917 01 Trnava

mjr. PhDr. Peter **ŠUMICHRAST**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Jan **ŠTAIGL**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Igor **BAKA**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 01 Bratislava

PhDr. Stanislav V. **CHYTKA**, Malé Tatry 21, 034 05 Ružomberok

PhDr. Zdeněk **VALIŠ**, Přemyslova 357, 278 01 Kralupy nad Vltavou

pplk. v. v., Mgr. Lubomír **JANČO**, Blumentálska 4, 811 07 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov. Nezavádzame žiadne výrazné zmeny, chceme len pripomenúť to základné.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, prípadne T 602, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačený exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu alebo číslo účtu a telefonický kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Spôsob citácie v poznámkach

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v ediciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku.

Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

PEJS, Oldřich: Duchovní služba v čs. leteckých jednotkách ve Velké Británii za druhé světové války.....	3
KLUBERT, Tomáš: Boj pri Lipovci.....	15
ŠUMICHRAST, Peter: Výchova slovenského vojaka na východnom fronte v rokoch 1941 – 1943.....	36
ŠTAIGL, Jan: Zbrojná výroba na Slovensku v rokoch 1954 – 1960.....	55

Dokumenty a materiály

ŠUMICHRAST, Peter – BAKA, Igor: Dokumenty o činnosti slovenského letectva v maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v marci 1939.....	74
CHYTKA, Stanislav V. – VALIŠ, Zdeněk: Generálplukovník Ján Ambruš.....	92
JANČO, Ľudovít: 52. pontónový pluk – VÚ 1736 Bratislava, Komárno. Vznik, vývoj a činnosť v rokoch 1950 – 1969.....	109

Recenzie

VLNAS, Vít: Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka. (E. Kowalská).....	124
TEJCHMAN, Miroslav: Ve službách Třetí říše. (Z. Katreba).....	126
MASTNÝ, Vojtěch: Studená válka a sovětský pocit nejistoty 1947 – 1953. Stalinova léta. (M. Štefanský).....	131

Anotácie, glosy	134
------------------------------	-----

Kronika	147
----------------------	-----

Bibliografia	152
---------------------------	-----

INHALT

Studien

PEJS, Oldřich: Geistlicher Dienst bei den tschechoslovakischen Lufteinheiten in Grossbritannien während des 2. Weltkrieges.....	3
KLUBERT, Tomáš: Der Kampf bei Lipovec	15
ŠUMICHRAST, Peter: Erziehungsarbeit in der slowakischen Armee im Felde in den Jahren 1941 – 1943	36
ŠTAIGL, Jan: Waffenproduktion in der Slowakei in den Jahren 1954 – 1960	55

Dokumente und Materialien

ŠUMICHRAST, Peter – BAKA, Igor: Dokumente über die Tätigkeit der slowakischen Luftwaffe in dem ungarisch-slowakischen bewaffneten Konflikt im März 1939.....	74
CHYTKA, Stanislav – VALIŠ, Zdeněk: Generalobesrt Ján Ambruš.....	92
JANČO, Ľudovít: Das 52. Pontonregiment – VÚ 1736 Bratislava, Komárno: Entstehung, Entwicklung und Tätigkeit in den Jahren 1950 – 1969	109

Rezensionen	124
--------------------------	-----

Anotationen, Glossen	134
-----------------------------------	-----

Chronik	147
----------------------	-----

Bibliographie	152
----------------------------	-----

CONTENTS

Studies

PEJS, Oldřich: Czechoslovakian Air Personnel RAF and Chaplaincy in Great Britain during the Second World War	3
KLUBERT, Tomáš: The Battle at Lipovec	15
ŠUMICHRAST, Peter: The Education of the Slovak Soldier at the East Front in 1941 – 1943	36
ŠTAIGL, Jan: Military Production in Slovakia in 1954 – 1960.....	55

Documents and materials

ŠUMICHRAST, P. – BAKA, Igor: Documents on the Activities of the Slovak Air Forces in the Hungarian-Slovak Conflict in March 1939	74
CHYTKA, Stanislav V. – VALIŠ, Zdeněk: Colonel-General Ján Ambruš	92
JANČO, Ľudovít: 52nd Pontoon Regiment-Military unit VÚ 1736 Bratislava, Komárno. The Origin, Development and Operation in 1950 – 1969	109

Reviews	124
---------------	-----

Annotations, glossaries.....	134
------------------------------	-----

Chronicle	147
-----------------	-----

Bibliography.....	152
-------------------	-----

VOJENSKÁ HISTÓRIA 1/2003

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav.

Na obálke: Švaliér a husár habsburskej armády z konca 18. storočia
(Teuber-Ottenfeld: Die österreichische Armee 1700 – 1867. Wien 1895)

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický,
DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda),
plk. PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhDr. Jan Štaigl, CSc., Peter Turza,
PhDr. Pavol Valachovič, CSc., PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 31. marca 2003

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

via@mod.gov.sk

Ústredná knižnica
Slovenskej akadémie vied

2889132537

ISSN 1335-3314